

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Havay Dóra Anna

Gödöllő

2024

**A MAGYAR NYUGDÍJRENDSZER VÁLTOZÁSAINAK ÉS HATÉKONYSÁGÁNAK
ÉRTÉKELÉSE EURÓPAI UNIÓS ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN**

Havay Dóra Anna

Gödöllő

2024

A doktori iskola megnevezése: Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola

A doktori iskola tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője: Dr. Bujdosó Zoltán
egyetemi tanár
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet

Témavezető: Dr. Borszéki Éva
professor emeritus
a közgazdaságtudomány kandidátusa (CSc)
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető(k) jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	1
1.1 A téma aktualitása	1
1.2 A témaválasztás indoklása.....	1
1.3 Kutatási terület, célkitűzések, hipotézisek	2
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	5
2.1 A jóléti állam és a demográfiai kérdések	5
2.2 A magyar nyugdíjrendszer	10
2.2.1 A nyugdíjrendszerek jellemzői.....	10
2.2.2 Nyugdíjtörténelem: Kezdetektől az 1997/1998-as reformig.....	14
2.2.3 Az 1997/1998-as reform.....	18
2.2.4 A hárompilléres nyugdíjrendszer válságától a rendszer átalakításáig.....	21
2.2.5 A 2011-es Alaptörvény hatása a nyugdíjrendszerre.....	22
2.3 A magyar nyugdíjrendszer jövőjéről, fenntarthatóságáról	34
2.3.1 Parametrikus kérdések.....	35
2.3.2 Paradigmatikus kérdések.....	37
2.3.3 Pénzügyi kultúra és pénzügyi tudatosság kapcsolata a nyugdíjrendszerrel	40
2.3.4 MIDAS_HU – dinamikus mikroszimulációs nyugdíj-előrejelző modellek.....	41
2.3.5 Vitatott és problémás rendszertulajdonságok, a nyugdíjreform kérdései.....	42
3. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	48
4. EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE	52
4.1 A hazai magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági elemzése	52
4.2 A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságának értékelése	63
4.3 Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek hatékonysági és fenntarthatósági vizsgálata ...	74
4.4 Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek értékelése klaszteranalízissel	95
5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	104
6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK.....	108
7. ÖSSZEFOGLALÁS	112
SUMMARY	116
MELLÉKLETEK JEGYZÉKE	122

Dolgozatban szereplő rövidítések jegyzéke

AAM's: automatic adjustment mechanisms, beépített automatizmus

Áht.: 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról (Áht.)

BE: Belgium

BG: Bulgária

CY: Ciprus

CZ: Cseh Köztársaság

CSR: country specific recommendation, országspecifikus ajánlás

DB: defined benefit, juttatásalapú, ellátás-meghatározott

DC: defined contribution, járulékalapú, befizetés-meghatározott

DE: Németország

DK: Dánia

EA: Egészségbiztosítási Alap

EE: Észtország

ENSZ: Egyesült Nemzetek Szervezete

ES: Spanyolország

ESA2010: European system of national and regional accounts, nemzeti számlák európai rendszere (új)

ESA95: European system of national and regional accounts, nemzeti számlák európai rendszere (rég)

EU: Európai Unió

FDC: financial defined contribution, tényleges egyéni számlák

FI: Finnország

FR: Franciaország

GDP: gross domestic product, bruttó hazai termék

GNI: gross national income, bruttó nemzeti jövedelem

GR: Görögország

HR: Horvátország

HU: Magyarország

IE: Írország

IMF: International Monetary Fund, Nemzetközi Valutaalap

ISCED: International Standard Classification of Education, Az oktatás egységes nemzetközi osztályozásának rendszere

IT: Olaszország

KSH: Központi Statisztikai Hivatal

LT: Litvánia

LU: Luxemburg

LV: Lettország

MIDAS_HU: Microsimulation for the Development of Adequacy and Sustainability_Hungary, Dinamikus mikroszimulációs modell_Magyarország

MNB: Magyar Nemzeti Bank

MT: Málta

NDC: notional defined contribution, névleges egyéni számlák

NL: Hollandia

Nők40: a nők kedvezményes öregségi nyugdíja

NYA: Nyugdíjbiztosítási Alap

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

OGY: Országgyűlés

OMBI: Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet
OMC: Open Method of Coordination, Nyitott koordinációs módszer
OTDK: Országos Tudományos Diákkör
OTI: Országos Társadalombiztosítási Intézet
PAYG: pay-as-you-go, felosztó-kirovó rendszer
PL: Lengyelország
PSZÁF: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete
PT: Portugália
RO: Románia
RRF: Recovery and Resilience Facility, Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszköz
RRP: (Hungary's) Recovery and Resilience Plan, (Magyarország) Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve
SE: Svédország
SI: Szlovénia
SK: Szlovákia
Stab. tv.: 2011. évi CXCV. törvény Magyarország gazdasági stabilitásáról
Szocho: szociális hozzájárulási adó
Tbj.: 2019. évi CXXII. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről
Tny.: 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról
TDK: Tudományos Diákkör
UNRISD: United Nations Research Institute for Social Development, ENSZ Szociális Fejlesztési Kutató Intézet
VPR: Választható portfóliós rendszer

*„Magyarország kis pont a globalizált világban.
De az itt honosoknak ez az ország az életük kerete,
életük minőségének meghatározója. Ennek a működésétől függ,
hogymennyire vagyunk szabadok, élhetünk-e méltóságban,
milyen szilárd a létbiztonságunk, mennyire van munkánk
és hogyan tudunk ebből megélni, milyen iskolába járnak a gyerekeink,
mire számíthatunk betegségünk, öregségünk idején.”*
(Ferge 2017: 13)

1. BEVEZETÉS

A hatékony és fenntartható nyugdíjrendszer kialakítása napjaink egyik kiemelten fontos gazdaság- és társadalompolitikai feladata. A változó demográfiai és gazdasági folyamatok nemcsak hazánkban, hanem Európa-, sőt világszerte indokolttá teszik a meglévő nyugdíjrendszerek felülvizsgálatát, és szükség esetén átalakítását, reformját. A XXI. század tendenciái olyan kihívások elé állítják az egyes országokat, amelyekre a választ nem elég a jelenben és a múltban keresni, hanem esetenként merőben új paradigmákhoz is kell nyúlni.

1.1 A téma aktualitása

Témaválasztásom aktualitását az előző bekezdésben leírtak adják. Ezt támasztja alá az is, hogy mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban széles körben kutatott a nyugdíjrendszerek területe. A meglévő nyugdíjrendszerek számos jól működő formájával és elemével találkozhatunk, azonban azok egyszerű átültetése a hazai gyakorlatba újabb problémákat okozhat. A gazdaság- és társadalompolitika célja egy olyan magyar nyugdíjrendszer kidolgozása kell legyen, amely a magyar gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok között tudja garantálni a rendszer hosszú távú működőképességét és fenntarthatóságát. Ez egyszerre jelent egyéni és társadalmi érdeket is. Az optimális nyugdíjrendszerrel szembeni követelményeket úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az egyrészt folyamatosan és automatikusan reagál a demográfiai és gazdasági változásokra, másrészt pozitívan hat (vissza) a demográfiai és munkaerőpiaci folyamatokra, harmadrészt működése nem ró jelentős többletterhet az államháztartásra, negyedrészt méltányos nyugdíjjáradékot biztosít, ötödrészt pedig széles körű társadalmi és politikai konszenzus övezi hosszú távú létjogosultságát. Ez utóbbi két terület (társadalmi és politikai konszenzus) is jelzi a téma érzékenységet. Minden, ami az egyén anyagi helyzetét vagy az aktuálpolitika területét érinti, tartalmazhat (és szükségszerűen tartalmaz is) szubjektumot. Nem létezik olyan társadalmi-gazdasági berendezkedés, ami mindenkinek egyaránt jó, és amelyről minden politikai oldal azonosan vélekedik. Értekezésemet igyekeztem a rendelkezésre álló objektív adatokra, a közgazdasági és módszertani ismeretekre támaszkodva elkészíteni, háttérbe helyezve a politikai dimenziókat.

1.2 A témaválasztás indoklása

Témaválasztásom indoklása 2008-ig nyúlik vissza. Először közgazdász hallgatóként kezdtem a magyar magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági vizsgálatával foglalkozni. Az akkori kutatómunkából TDK (OTDK) dolgozat, majd diplomamunka született. Doktori tanulmányaim során eredetileg a magánpénztári szektor vizsgálatát kívántam folytatni, azonban az időközben történt rendszerszintű változások hatására a korábbi magánnyugdíjpénztári kutatásaimat kibővítve, értekezésem fókuszába az öregségi állami nyugdíjrendszer vizsgálata került, szem előtt tartva a disszertáció bevezetéséhez választott Ferge Zsuzsa idézetet, miszerint

Magyarország ugyan csak egy kis pont a világ(gazdaság) térképén, mégis, az itt élők számára ez a kis pont adja meg az életük keretét. Ha csak egy morzsányit is hozzá tudunk tenni ahhoz, hogy ez a hely élhető(bb), igazságos(abb) és fenntartható(bb) legyen, akkor máris sokat tehetünk az életminőség javításáért.

A téma gyakorlati hasznossága magától értetődő, hisz a nyugdíjrendszer paraméterei, illetve működésének hatékonysági foka közvetlen hatást gyakorol:

- a költségvetés bevételi és kiadási oldalára, ezen keresztül a költségvetés egyenlegére,
- a munkavállalók és a foglalkoztatók terheire, ezen keresztül munkaerőpiacot alakító tényező,
- a nyugdíjasok jövedelmére, ezen keresztül az időskori életszínvonalra.

A hazai pénzügyi rendszer stabilitása szempontjából vizsgálva a kérdést, a nyugdíjpénztári rendszer kiemelt fontossággal bír, mivel a pénzügyi közvetítés egyik fontos szegmensként működésének hatékonysága, valamint a nyugdíjpénztári rendszerbe vetett bizalom hosszú távú fenntartása kiemelt jelentőségű. Megtapasztalhattuk ezt a magyar magánnyugdíjpénztári rendszer alig több mint tízéves története során, és bizakodva szemléljük az öregkori öngondoskodás formáját képviselő önkéntes nyugdíjpénztárak működésénél.

1.3 Kutatási terület, célkitűzések, hipotézisek

A nyugdíjrendszer vizsgálata a társadalomtudományokon belül egyszerre érinti a közgazdaságtudomány (azon belül elsősorban a gazdaság- és pénzügypolitika), a szociológia (azon belül elsősorban a demográfia, valamint a társadalom- és szociálpolitika), valamint a politikatudomány (elsősorban a közpolitika) (rész)területeit. Értekezésemben a fő irányt a nyugdíjrendszer gazdasági és pénzügyi szempontból történő vizsgálata jelenti, de elméleti keretemben a közgazdasági szakirodalmon túl szociológiai, néhol pedig jogi tanulmányokat is feldolgozok. A nyugdíjrendszer témaköre óriási területet ölel fel, ami meghaladja egy doktori értekezés terjedelmét. Éppen ezért vizsgálatomat a magyar öregségi, állami nyugdíjrendszer átfogó bemutatására, fejlődésének történeti áttekintésére – részletesebb kitéréssel a magánnyugdíjpénztári rendszer kialakulására, hatékonyságára és megszüntetésére –, a rendszerszinten megjelenő problémáira, a lehetséges parametrikus és paradigmatis reformok elemzésére szűkítem. Ideális nyugdíjrendszer nincs és – a rendszer összetettsége, a vélemények sokfélesége miatt (számos kérdésben még a szakértők sem értenek egyet) – talán nem is létezhet. Ami jó az egyénnek mikroszinten, az nem biztos, hogy makroszinten is a legjobb megoldás, és fordítva. Főleg nem beszélhetünk nemzetközi szinten is, minden országra egyaránt alkalmazható „legjobb modellről”. Ami az egyik országban jól működik, az nem biztos, hogy a másikban is jól fog. Minden országnak magának kell megtalálnia a saját demográfiai viszonyaihoz és társadalmi, gazdasági, politikai berendezkedéséhez leginkább illeszkedő rendszert.

Kutatási célom többre:ú:

C1: A szakirodalom-feldolgozás során feltérképezem a magyar nyugdíjrendszer kialakulásának és fejlődésének folyamatát. Ennek során feldolgozom a hazai és nemzetközi releváns szakirodalmat. Ütköztetem az elméleti kérdések eltérő véleményeit, és a meglévő statisztikai adatok másodelemzésével illusztrálom a folyamatokat, alátámasztva vagy éppen cáfolva az egyes állításokat.

C2: A dolgozat empirikus vizsgálatának célja a magyar magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági;

C3: a magyar állami nyugdíjrendszer fenntarthatósági, valamint

C4: az Európai Unió tagállamaiban működő nyugdíjrendszerek hatékonysági, fenntarthatósági és összehasonlító elemzése.

Kutatási céloom tükrében tisztázni kell, hogy mit értek fenntarthatóság, illetve fenntartható nyugdíjrendszer alatt. Disszertációm értelmezése szerint a fenntarthatóság egy rendszer organikus, harmonikus egyensúlyát jelenti. A fenntartható nyugdíjrendszer kérdését több szempontból is meg lehet közelíteni. Értekezésemben a fenntarthatóság pénzügyi szempontból történő értelmezését követem, vagyis fenntartható az a nyugdíjrendszer, amelynek bevételei fedezik a kiadásait. Mivel a vizsgálatom fókuszát az állami nyugdíjrendszerre helyezem, ezért egész pontosan azt keresem, hogy hogyan teremthető meg a nyugdíjbiztosítási alap bevételeinek és kiadásainak egyensúlya, illetve milyen további feltételek kelljenek ahhoz, hogy ez az egyensúly hosszú távon fenntartható legyen. Az öregségi társadalombiztosítási ellátás egy rendkívül komplex rendszer. Éppen ezért csak úgy lehet tervezni azt, hogy a rendszert alkotó paramétereket és a belső működési mechanizmusát a legapróbb részletekig mérve, egymással kölcsönhatásban kell kezelni, mindezt úgy, hogy maga a rendszer egyszerre függ a külső környezetétől (társadalmi és gazdasági folyamatoktól) és vissza is hat azokra. Ahogy a gazdasági rendszereket, úgy a nyugdíjrendszert is egyszerre jellemzi szerkezeti és funkcionális kapcsolat, amelyek kölcsönösen feltételezik egymást és együttesen fejezik ki a rendszer lényegét és tartalmát (Somai 1974). Tudatosan kell definiálni a célrendszerét, és annak függvényében kell meghatározni a struktúráját, az alrendszereit, a paramétereit és a paradigmáját. A rendszert alkotó elemeknek külön-külön és összességében is a kitűzött célt kell szolgálniuk. Ha a tervezéskor kiegyenlítő mechanizmusokat is struktúra-alkotóelemmé tudunk tenni, akkor elkerülhetjük, illetve lecsökkenthetjük a rövid távú és/vagy más érdekek által vezérelt beavatkozásokat.

Értekezésemben a szakirodalom-feldolgozás, valamint az empirikus kutatás alapján az alábbi hipotézisek igazolására vagy cáfolatára töreksem:

H1: A magánnyugdíjpénztári rendszer alacsony hatékonysága szabályozási kérdésekre és a kedvezőtlen gazdasági környezetre vezethető vissza.

H2: A foglalkoztatók által fizetett szociális hozzájárulási adó drasztikus csökkentése rontotta a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú távú fenntarthatóságát.

H3: A vizsgált időszakban az árindexálásra történő végleges átállás a nyugdíjkiadások GDP arányos értékét csökkentette. A csökkenéshez hozzájárult még a korhatár emelése, a rokkantnyugdíj kiszervezése és az előrehozott nyugdíj megszüntetése is.

H4: Feltételezem, hogy az egy főre eső GDP és a GDP arányos nyugdíjkiadások között összefüggés van, valamint az átlagnyugdíj alakulása összefügg az egy főre eső GDP alakulásával.

H5: Feltételezem, hogy a foglalkoztatási ráta alakulása összefügg a GDP arányos nyugdíjkiadással, valamint az átlagbér alakulása összefügg az átlagnyugdíj alakulásával.

H6: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a születéskor várható élettartammal, illetve a 65 éves korban várható további élettartammal.

H7: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a helyettesítési ráta alakulásával.

H8: Feltételezem, hogy az Európai Unió nyugdíjrendszereinek struktúrák szerinti klaszterezése visszatükrözi a gazdasági fejlettség és a nyugdíjrendszerek hatékonysága szerinti csoportokat.

Kutatási céljaimat, előzetes feltevéseimet és az alkalmazott módszereket az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A kutatási célok, hipotézisek és módszerek összefoglalása

Célok	Hipotézisek	Módszerek
C1: A magyar nyugdíjrendszer kialakulásának és fejlődésének bemutatása. C2: A magyar magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági vizsgálata.	H1: A magánnyugdíjpénztári rendszer alacsony hatékonysága szabályozási kérdésekre és a kedvezőtlen gazdasági környezetre vezethető vissza.	szakirodalom-feldolgozás tartalomelemzés szekunder kutatás
C3: A magyar állami nyugdíjrendszer fenntarthatósági vizsgálata.	H2: A foglalkoztatók által fizetett szociális hozzájárulási adó drasztikus csökkentése rontotta a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú távú fenntarthatóságát.	korreláció- és lineáris regresszió-számítás
	H3: A vizsgált időszakban az árindexálásra történő végleges átállás a nyugdíjkiadások GDP arányos értékét csökkentette. A csökkenéshez hozzájárult még a korhatár emelése, a rokkantnyugdíj kiszervezése és az előrehozott nyugdíj megszüntetése is.	
C4: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek hatékonysági, fenntarthatósági és összehasonlító elemzése	H4: Feltételezem, hogy az egy főre eső GDP és a GDP arányos nyugdíjkiadások között összefüggés van, valamint az átlagnyugdíj alakulása összefügg az egy főre eső GDP alakulásával.	korreláció- és lineáris regresszió-számítás
	H5: Feltételezem, hogy a foglalkoztatási ráta alakulása összefügg a GDP arányos nyugdíjkiadással, valamint az átlagbér alakulása összefügg az átlagnyugdíj alakulásával.	
	H6: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a születéskor várható élettartammal, illetve a 65 éves korban várható további élettartammal.	
	H7: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a helyettesítési ráta alakulásával.	klaszterelemzés
H8: Feltételezem, hogy az Európai Unió nyugdíjrendszereinek struktúrák szerinti klaszterezése visszatükrözi a gazdasági fejlettség és a nyugdíjrendszerek hatékonysága szerinti csoportokat.		

Forrás: saját szerkesztés

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

„Egy hatékony emberi társadalomnak a vegyesgazdaság mindkét felére, a piacra és a kormányzatra egyaránt szüksége van. Ha a modern gazdaságot valamelyik tényező nélkül akarnánk működtetni, az olyan volna, mintha egy kézzel próbálnánk tapsolni.”
(Samuelson–Nordhaus 1998: 40)

2.1 A jóléti állam és a demográfiai kérdések

A társadalompolitika elmúlt évszázadainak (egyik) vívmánya a jóléti állam. E sokszor említett kifejezésnek viszont a mai napig nincs egy kizárólagosan használt definíciója. A legáltalánosabb megközelítés szerint „*a polgárok elemi jólétének biztosítására irányuló állami felelősségvállalás*” (Esping-Andersen 1990: 19). Barr A jóléti állam gazdaságtana című könyvében (2009: 17) a kifejezést „*az államnak a jövedelmi transzferek, az egészségügy, illetve az oktatás terén végzett tevékenységeinek összefoglalása*”-ként használja. Az állam szerepe olyan feladatok ellátásában jelenik meg, amelyeket a piac nem vagy nem hatékonyan oldana meg, és az állam feladata a beavatkozás megfelelő formájának, illetve újraelosztási céljainak megválasztása.

Az állam gazdasági és társadalmi szerepvállalását az összes adóbevétel illetve a szociális kiadások nemzeti jövedelemhez viszonyított arányával mérhetjük (2. melléklet 1. ábra). Az újraelosztás mértéke az első világháborúig tartó időszakban a fejlett országokban a nemzeti jövedelem 10 százaléka körüli, amely elsősorban a hagyományos állami feladatokat finanszírozta (rend- és honvédelem, jogalkotás, igazságszolgáltatás, általános igazgatási feladatok). Az 1920-as évektől nőtt az állami újraelosztás, a növekvő adóbevételekből egyre nagyobb összegeket fordítottak szociális kiadások (oktatás, egészségügy) finanszírozására. Az állami szerepvállalás a XX. század második felében dinamikusán nőtt, és a század utolsó évtizedétől – növekvő GNI mellett – az újraelosztás szintje stagnál. Az állam megnövekedett szociális szerepvállalásának hátterében az egészségügyre és oktatásra fordított kiadások mellett megjelentek és egyre nagyobb arányt tettek ki a nyugdíjcélú kiadások. „*Az oktatás és az egészségügyi ellátások általánossá tételén túl a nyugdíjrendszer kidolgozása volt a szociális forradalom harmadik eleme, amit a 20. század adózási forradalma tett lehetővé*” (Piketty 2013: 500.).

A 2. melléklet 2. ábrája az Európai Unió tagállamainak szociális kiadásait tartalmazza a GDP százalékában, az elérhető három legutolsó évre vonatkozóan. Azt láthatjuk, hogy a tagállamok átlagosan a GDP 19,3 (2019), 21,8 (2020), illetve 20,5 (2021) százalékát fordították szociális kiadásokra (az ábrán a vízszintes vonalak jelölik az egyes évek EU átlagait), de tagállami szinten jelentős különbségek fedezhetők fel. Az ábrán kiemelkednek azok az országok, amelyek sokat áldoznak a szociális ügyekre (az élen Franciaországgal, Finnországgal, Olaszországgal és Dániával), és vannak olyan országok, akik az EU átlagnál jóval kevesebb pénzt fordítanak azokra (a legkevesebbet Írország és Málta költi, de ebbe a csoportba tartozik Magyarország, Románia, Bulgária és Lettország is). Érdekes megfigyelni, hogy a 2020-as év negatív világgazdasági tendenciáit követően 2021-ben a legtöbb tagország csökkentette a szociális kiadásait, ez alól kivételt csak három ország: Bulgária, Szlovákia és Lettország jelentett, akik – ha csak néhány tized százalékponttal is, de – az előző évhez képest arányaiban növelték a szociális kiadásaikat.

A 2. melléklet 3. ábra a szociális juttatások célterületeinek súlyarányait szemlélteti a GDP százalékában. A kiadások legnagyobb részét (nagyjából 50 százalékát) az időskori ellátások finanszírozása teszi ki. Magyarország 2021-ben a GDP 13,1 százalékát fordította szociális kiadásokra, amelynek nagyjából a felét a nyugdíjcélú kiadások tették ki. (Fontos megjegyezni,

hogy a szociális kiadásokat, azok mértékét nem szabad önmagukban és kizárólagosan vizsgálni, hiszen azok nem automatikusan és feltétlenül vezetnek a jóléti állam céljainak megvalósításához. Az állam a kiadásain túl a törvényi szabályozással, a hatalomgyakorlás módjával és a demokrácia berendezkedésével is hozzájárul a jóléti állam működéséhez [Tomka 2003]).

A jóléti állam fő kritikusai azzal érvelnek, hogy a növekvő jóléti kiadások visszafogják a gazdasági növekedést. Azt természetesen könnyen beláthatjuk, hogy a kiadások túlzott mértéke negatívan hat a gazdasági fejlődésre, ám Glennerster (1997) rámutatott arra, hogy az adóztatás és a szociális célú kiadások szintje széles skálán mozog, egyértelműen nem korrelál a gazdasági teljesítménnyel. Az OECD (2003) az olyan típusú kockázatok (természeti katasztrófák, járványok, terrorizmus, élelmiszerbiztonsági válsághelyzetek, technológiai balesetek) jövőbeli várható fokozódása miatt is a jóléti állam létjogosultsága mellett érvel, amilyen típusúakra és méretűekre biztosításstatisztikai elvek alapján nem, vagy csak részben lehet felkészülni. Véleményem szerint nem az a kérdés, hogy legyen-e jóléti állam, hanem az, hogy milyen formában, méretben és milyen elosztási célokkal működik. A felmerült viták és válságok mélyebb vizsgálata nem képezi a kutatásom tárgyát. Jelen értekezésem témája viszont szorosan kapcsolódik a jóléti állam céljaihoz.

A jóléti államok az egészségügyi, oktatási, szociális és időskori szolgáltatásaik révén fontos szerepet töltenek be a szegénység visszaszorításában. Gustafsson és Uusitalo (1989: 6) a jóléti állam méretének és a szegénység összefüggésének vizsgálatokor azt állapították meg, hogy „*minél nagyobb a jóléti állam, annál kisebb a szegénység aránya*”. Ma már ezt a megállapítást úgy lehetne kiegészíteni, hogy minél nagyobb és hatékonyabb a jóléti állam, annál inkább képes mérsékelni a jövedelmi egyenlőtlenségeket és csökkenteni a szegénységi kockázatot (Wronski 2021). Ezzel összhangban Barr (2009) a szociális intézmények három alapvető céljának a hatékonyságot, a méltányosságot és az adminisztratív megvalósíthatóságot tartja. Az alapvető célokat 12 alpontra (lásd 3. melléklet) bontja, amelyekből öt alpont a nyugdíjrendszerre közvetlenül is érvényes elvárásokat fogalmaz meg.

Az egyén szempontjából (mikroszinten) a nyugdíjak elsődleges közgazdasági funkciója a fogyasztás kisimitása. Azáltal, hogy az egyének a jelenben járulékfizetéseket teljesítenek, a megtermelt jövedelemhez képest kisebb lesz a fogyasztásuk, ugyanakkor nyugdíjjogosultságot szereznek, aminek köszönhetően teljesíthetik időskorukban (a jövedelemtermelő életszakasz lezárulta után) a fogyasztásukat. Makroszinten a redisztribúciós funkció (a szegényekről történő gondoskodás – az ún. Robin-Hood funkció) mellett a jóléti államnak hasonlóan fontos hatékonysági funkciója is van (malacpersely-funkció), nevesül, hogy a tökéletlen piacok, az információ hiánya, illetve a torzító adóztatás miatt felmerülő piaci kudarcokra leginkább az állam képes – a lehetőségekhez képest – hatékony választ adni (Barr 2009).

A modern jóléti államnak két, egymásnak ellentmondó kihívásnak, illetve elvárásnak kell megfelelnie: egyrészt a jóléti állammal szembeni növekvő igényeknek (elsősorban a demográfiai változások következtében), másrészt azzal az elvárással, hogy minél alacsonyabb fenntartási és működési költség mellett minél magasabb színvonalon tudja az igényeket kielégíteni. A fenntartható jóléti államnak megfelelő választ kell találnia a társadalmiszerkezet-változás által támasztott kihívásra is, nevezetesen hogy a korábban jellemző stabilan fennálló, kétszülős családmodell, a teljes munkaidős és viszonylag állandó szintű foglalkoztatás a XXI. században jelentős változáson megy keresztül (Barr 2009).

A 2007-2008-ban az Amerikai Egyesült Államokból kiinduló pénzügyi világválság új megközelítésbe helyezte az állam szerepét. Értekezésem a jóléti állam kihívásaival annyiban kíván foglalkozni, hogy arra keresi a választ, hogy a nyugdíjrendszer esetében milyen

átalakításokra van szükség ahhoz, hogy az társadalmi szempontból igazságosan, gazdasági szempontból pedig hatékonyan és fenntarthatóan tudjon működni.

A nyugdíjrendszer jelenét és jövőjét nagyban befolyásoló demográfiai folyamatok objektív feltérképezését nagyban nehezíti, hogy a nyugdíjrendszerre gyakorolt demográfiai hatás több, egymással szorosan összefüggő részhatásból tevődik össze (Kovács 2010). Az idősödés két folyamat: a várható élettartam növekedése (javuló halandóság) és a csökkenő gyermekszám (romló termékenység) eredménye (Gál–Radó 2019). Az általános vélekedéssel szemben (miszerint a társadalom idősödése veszélyt jelent a nyugdíjrendszer fenntarthatóságára) új nézőpont kialakítására van szükség. Álláspontom szerint a korszerkezetben végbemenő változások valóban veszélyt jelentenek akkor, ha nem készülünk fel rájuk és nem alakítjuk a rendszereinket a már most előre látható változásokhoz. A demográfiai folyamatok azonban mérhetők és statisztikai módszerekkel előre jelezhetők. Éppen ezért a passzív szemléletmódot fel kell váltania a proaktív hozzáállásnak, ami a kiegészítő szakpolitikák összehangolásával nem elszenvedője, hanem alakítója a jövőbeli folyamatoknak.

A világ népessége öregszik. Szinte valamennyi országban nő a 65 éven felüliek száma és aránya (United Nations 2020a). A Világgazdasági Fórumon bemutatott adatok szerint 2018 volt az emberiség történetében az első év, amikor a 65 éven felüliek száma meghaladta az 5 éven aluliakét (World Economic Forum 2022). De nem csak ebből a szempontból érkezünk fordulóponthoz. Míg 2018-ig a globális népesség elsősorban a születésszámok emelkedése és a csecsemőhalandóság csökkenésének köszönhetően növekedett, addig az előrejelzések szerint a jövőben a születések száma nem vagy csak alig emelkedik, azonban a várható élettartam emelkedése miatt az idősebb korcsoportok száma és aránya jelentősen megnő. Míg 2018-ban a népesség 9 százaléka volt 65 éven felüli, addig 2050-re ez az arány várhatóan 16 százalék (Európában és Észak-Amerikában 25 százalék) lesz. Ugyanebben az időszakban a 80 éven felüliek száma az előrejelzés szerint megháromszorozódik, 143 millióról 426 millió főre nő. Az előregedés pedig gyökeres változást hoz a XXI. század gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedéseiben. Az egyik, napjainkban elterjedt vélekedés szerint az alacsony termékenység, a népességfogyás a nyugati, fejlett világ jellemzője. Kapitány–Spéder (2017) szerint ez a vélekedés egyértelműen téves és leegyszerűsítő, ráadásul nem veszi figyelembe az elmúlt évtizedek tendenciáit. Az amerikai Pew Research Center (2015) becslése szerint a teljes termékenységi arányszám a világon jelenleg átlagosan 2,3-2,4 körül van. Az átlagtól földrajzi és vallási szempontok szerint jelentős eltérések vannak. A jelenlegi tendenciák mellett a termékenységi arány világszinten tovább fog csökkenni, és 2050-re a népességszám fenntartásához szükséges 2,1 gyermek/nő statisztikai átlagra zsugorodhat (United Nations 2022).

Amennyiben a demográfiai mutatókat a közkiadások kapcsán értékeljük, akkor nem a népességszám fenntartásához szükséges 2,1 gyermek/nő átlagértéket kell figyelembe vennünk, hanem annak egy korrigált változatát, amely figyelembe veszi az adott ország közkiadási rendszerét, a munkaerőpiacát, a fogyasztás korszerkezetét. Lee et al. (2014) egy 40 országot felölelő átfogó vizsgálatban megállapította, hogy a közkiadások szempontjából optimális termékenység az olyan fejletlen országokban, mint Etiópia és India, ahol közegészségügyi és nyugdíjrendszer alig vagy nem is létezik: 1 gyermek/nő; míg a felső-közepes jövedelmű országok esetében 2,96. Magyarország esetében az optimális termékenységi arány 2,58 gyermek/nő.

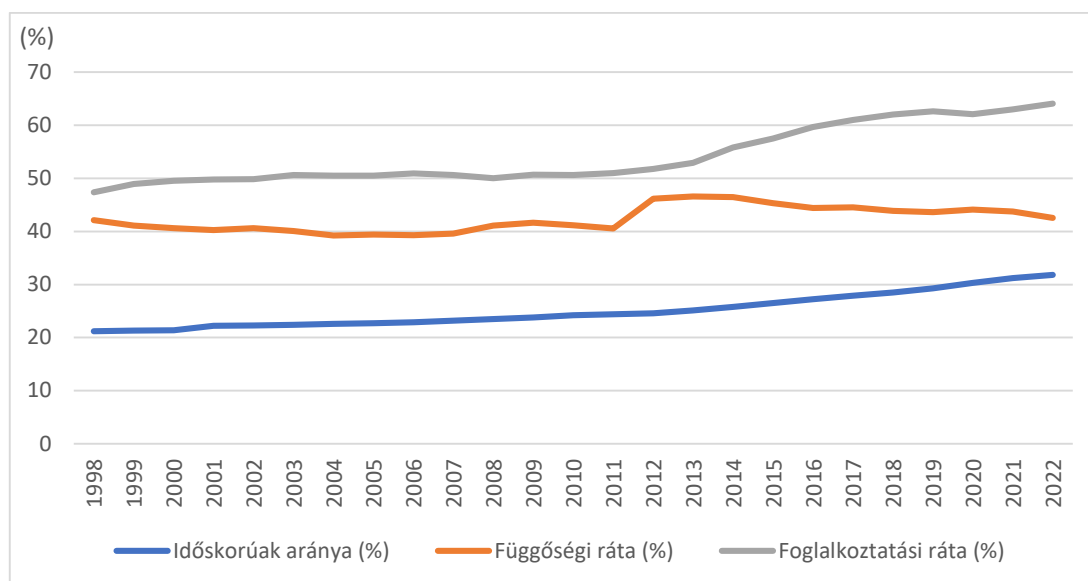
Ahogy világszinten, úgy Európa esetében is azt mondhatjuk: nincs egy általános, minden országra érvényes demográfiai tendencia. Vannak országok, amelyek fenntartható demográfiai pályán mozognak, és vannak, amelyek népessége csökken (Pew Research Center 2015).

Mindkét csoporton belül is eltérések mutathatók ki. Mivel nem beszélhetünk egységes demográfiai helyzetképről, ezért a kihívások megoldását sem egységesen, hanem az egyes országokra szabottan lehet elképzelni. A fenntartható demográfiai pálya érdekében tett családpolitikai intézkedések megítélése vegyes. Egyesek szerint azok jórészt hatástalanok és forrásokat vonnak el a valóban indokolt beavatkozásoktól, mások szerint elengedhetetlenek, és a kívánt hatás csak az elégtelen mértékű ráfordítások miatt marad el. Véleményem szerint ahhoz, hogy a családpolitikai intézkedések hatásosak legyenek, olyan komplex, más szakpolitikák által is támogatott intézkedéscsomagot kell elfogadni, amely figyelembe veszi az adott ország sajátosságait, nem avatkozik be túlságosan a piacba és nem korlátozza a piaci versenyt, továbbá rugalmasan illeszkedik a társadalmi igényekhez és folyamatokhoz. Kapitány és Spéder (2017) a családpolitika kialakításának hét fontos szempontjára hívja fel a figyelmet, kiemelve a kiszámíthatóságot, a megbízhatóságot és a más szakpolitikai intézkedésekkel való összhangot.

Magyarország népességének jövőbeli alakulásából jól látható az idősödés folyamatának kettős összetevője: a fiatalok arányának csökkenése (romló termékenység) és a 65 éven felüliek arányának növekedése (javuló halandóság). Az Eurostat előrejelzése szerint (European Commission 2021a) Magyarország népessége a 2019-es 9,8 millió főről 2070-re 8,9 millió főre csökken. Ezen belül a 14 éven aluliak aránya 19,6%-ról 18,7%-ra (1,9 millióról 1,7 millióra), a 65 éven felüliek aránya 19,6%-ról 29,6%-ra (1,9 millióról 2,6 millióra) változik. A korszerkezetben jelentős átalakulás megy végbe: míg 2019-ben a 65 éven felülieknek a 22,7%-a volt 80 éven felüli, addig 2070-re ez az arány várhatóan 41% lesz, vagyis az elöregedés jelentőssé válik (4. melléklet 1. ábra). Ugyanakkor 2020-ban a termékenységi arányszám 1,56 gyermek/nő, ami az EU 27 tagállamának átlaga körüli. Viszont a KSH 2023. júniusi népmozgalmi gyorsjelentése szerint a mutató tovább csökkent, jelenleg 1,46 gyermek/ nő¹ (4. melléklet 2. ábra). A családpolitikai intézkedések nem érték el a kívánt hatást.

Míg 1998-ban a nyugdíjaskorúak a teljes népesség 21,2 százalékát tették ki és a függőségi ráta (a nyugdíjasoknak a foglalkoztatottakhoz viszonyított aránya) 42,1 százalék volt, addig ez az arány 2022-re 31,8%-ra és 42,5%-ra változott (1. ábra). Az ábráról azt is láthatjuk, hogy a nyugdíjas korúak össznépességhez viszonyított arányának emelkedése mellett a függőségi ráta a vizsgált időszak egészét tekintve alig változott, de ha az évenkénti változást nézzük, akkor többször láthatunk enyhe javulást, majd romlást, melynek hátterében a foglalkoztatási ráta alakulása áll. Az Eurostat előrejelzése szerint 2070-re az időskorúak aránya 30, a függőségi ráta pedig 60 százalékra emelkedik, jelentősen megnövelve a nyugdíjbiztosítási alap terheit. „*A társadalom idősödése elkerülhetetlen, a legnagyobb igyekezettel is csak elodázható, ugyanakkor a korszerkezet változása olyan korszerkezet-érzékeny folyamatokat indít be, amelyek részben automatikusan, részben sikeres közpolitikák alkalmazása, azaz egy észszerű felkészülés esetén ellensúlyozzák a negatív következmények nagy részét*” (Gál–Radó 2019: 59).

¹ <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/#/hu/document/nep2306> (Letöltve: 2023. 07. 28.)

1. ábra: Az időskorúak aránya, a függőségi és a foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon (1998-2022)

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

A szakirodalom demográfiai osztaléknak nevezi a demográfiai átmenet egyes korszakainak gazdasági következményeit (Mason–Lee 2007; Prskawetz–Sambt 2014). Az első demográfiai osztalék gazdasági szempontból pozitív előjelű: a visszaeső termékenység miatt átmenetileg megnő az aktívak inaktívakhoz viszonyított aránya. Ha a munkaképes korúak megfelelő intézményrendszerrel és felvevő piaccal találkoznak, akkor ez lökést ad a gazdasági növekedésnek. Így történt ez Magyarországon az 1970-es években a „Ratkó-gyerekeknek”, és a 2000-es években a „Ratkó-unokáknak” köszönhetően (Prskawetz–Sambt 2014). A második demográfiai osztalék gazdasági szempontból negatív előjelű: amikor a népesebb korosztályok nyugdíjba vonulnak, az extra terhet ró az utánuk következő alacsonyabb létszámú generációkra. Ezt tapasztalhattuk meg a 2010-es években, és ezt fogjuk megtapasztalni a 2040-es években is, amikor az említett két népesebb generáció elhagyta, illetve elhagyja a magyar munkaerőpiacot. **A hosszú távon fenntartható nyugdíjrendszer kiegyensúlyozott társadalomszerkezetet kíván meg.** Ahhoz, hogy a magyar korfára jellemző demográfiai kitüremkedések kisimuljanak, átfogó intézkedésekre és több évtizedre van szükség. Kapitány és Spéder (2017) különböző scenáriók modellezésével arra jutott, hogy **a fenntartható demográfiai helyzethez négy egymástól független terület** (sikeres családpolitika, javuló várható élettartam, alacsony szintű kivándorlás és aktív életkorú bevándorlás) **összhangjára és szakpolitikai támogatására van szükség.**

2.2 A magyar nyugdíjrendszer

*„A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz; öregség, betegség, rokkantság, özvegyiség, árvaság és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra jogosultak. A Magyar Köztársaság az ellátáshoz való jogot a társadalombiztosítás útján és a szociális intézmények rendszerével valósítja meg”.
(A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 1989, 70/E.§ (1)-(2))*

Egy ország nyugdíjrendszerének megismeréséhez, elemzéséhez szükségesnek tartom a társadalombiztosítási rendszer, a társadalombiztosítási alapfogalmak áttekintését. A szakirodalom széles körben tárgyalja és több szempont szerint definiálja a fogalmat. A társadalombiztosítás a szociális védelem egyik legfontosabb intézménye. Az ENSZ Szociális Fejlesztési Kutató Intézetének meghatározása szerint a szociális védelem nem más, mint az emberek jólétét hátrányosan érintő helyzetek megelőzése, kezelése és leküzdése. Segít fenntartani az embereknek az életszínvonalukat, amikor olyan váratlan vagy előre látható, jövedelemkiesést okozó eseménnyel kell szembesülniük, mint a betegség, az anyaság, a rokkantság, az öregség, vagy olyan kockázatokkal, mint például a munkanélküliség, a gazdasági válság vagy a természeti katasztrófák (UNRISD 2010). Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 22. cikkelye tartalmazza a szociális biztonság koncepcióját, miszerint *„Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen, és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival, a méltósághoz és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse”*(UNRISD 2010: 360).

2.2.1 A nyugdíjrendszerek jellemzői

A Magyar Köztársaság 1989-es Alkotmánya² a többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot³ megvalósító jogállamot tűzte ki célul, melyben a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodnak. A 70/E. § értelmében a szociális biztonság állampolgári jog, amelynek ellátása a társadalombiztosítás útján, valamint szociális intézményeken keresztül valósul meg. A társadalombiztosítási rendszer tartalmazza mindazon szabályokat, amelyek révén az egyének hozzájárulásukat kötelesek teljesíteni, és amely hozzájárulások révén meghatározott körülmények esetén jövedelemtranszferre válnak jogosulttá (Bozsik–Paczolai 2007). A társadalombiztosítási rendszer minden egyénre kiterjed, és arra kötelezi a társadalom aktív tagjait, hogy jövedelmük egy részét egy központi alapba fizessék be, befizetéseikért (járulékokért) cserébe pedig a jövőben nem várható kockázatok (betegség, munkaképtelenség) vagy előre látható, biztosan bekövetkező életszakaszban (nyugdíjas kor) jogosultak lesznek annak ellátásaira (Czúcz 1989). Botos és Botos (2012) megfogalmazásában akkor beszélhetünk társadalombiztosításról, ha annak alapeleme a szolidaritás, a benne való részvételre az állam kötelezi a polgárait, cserébe pedig garanciát vállal arra, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén részesüljünk a rendszer juttatásaiból. Ha egy rendszerből a három tényező egyike is hiányzik, akkor nem társadalom-, hanem magánbiztosításról beszélünk. A társadalombiztosítási rendszereket a finanszírozás módja

² <https://alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989/> (Letöltve: 2023. 07. 31.)

³ a német „soziale Marktwirtschaft” mintájára

szerint három csoportba sorolhatjuk: felosztó-kirovó, tőkefedezeti, várományfedezeti rendszerek csoportjába.

A felosztó-kirovó rendszer (angolul: pay as you go, PAYG; magyarul tartalmilag pontosabb a folyó finanszírozású) lényege, hogy az adott évben befolyó járulékokból finanszírozzák az adott évi kifizetéseket, vagyis a rendszer a generációk közötti szolidaritásra épül. A befizetett járulék nem teljesen arányos a kapott járadékkal, tehát a PAYG rendszerben valamilyen szintű és irányú újraelosztás valósul meg (Augusztinovics 2005). Ha a folyó évi bevételek meghaladnák a folyó évi kiadásokat (ami a magyar rendszerben nem volt jellemző), akkor önálló pénzügyi alapként tartalékokat képez. Negatívum esetén viszont a központi költségvetés köteles az egyéb adóbevételekből finanszírozni a hiányt. A rendszert alapjaiban határozzák meg az olyan demográfiai jellemzők, mint a népességszám, a természetes szaporulat, az átlagos nyugdíjba vonulási kor, a várható élettartam és a halandóság. A bevételi oldal (befizetett járulék) alapvetően függ a foglalkoztatottságtól és a munka termelékenységének alakulásától (Hinrichs–Jessoula 2012). A felosztó-kirovó finanszírozású rendszer legfőbb előnye, hogy nem igényel előzetes feltöltést, már az indulásakor működőképes: a befolyó járulékokból rögtön finanszírozhatók az ellátások. A PAYG rendszer mellett szóló további érv, hogy általában képes megvédeni a nyugdíjakat az inflációval szemben, sőt akár a nyugdíjak reálértékének a gazdasági növekedés szerinti növelését is lehetővé teszi (indexálás függvénye). Emellett pedig nem áll útjában a munkaerő-mobilitásnak, hiszen a nyugdíjak értéke csak a keresetektől és a szolgálati időtől függ. Ugyanakkor alapelvében rejlik a hátránya is, nevezetesen, hogy a gazdasági és demográfiai jellemzők hullámzása könnyen felboríthatja a bevételek és a kiadások egyensúlyát, ami többlet-terhet róhat a központi költségvetésre. A demográfiai változások közül kulcsfontosságú az úgynevezett függőségi ráta alakulása, vagyis minden olyan változás negatívan érinti a PAYG finanszírozását, ami növeli az időskorú eltartottak számának az aktív korú lakosság számához viszonyított arányát. Közgazdasági szempontból a felosztó-kirovó rendszerekben az egyének nyugdíja azon az állam által tett ígéreten alapul, hogy ha valaki a jelenben hozzájárulást fizet, akkor inaktív korában járadékot fog kapni. Nemzetgazdasági szempontból a rendszer jövedelmet transzferál, hiszen az állam járulékokat (adókat) von el a társadalom egyik csoportjától, hogy az ebből származó bevételeket a társadalom másik csoportjának adja. Mihályi és Vincze (2016) életbiztosítási hatásnak nevezi azt a jelenséget, hogy a nyugdíjkorhatárt el nem érők befizetéseit a nyugdíjat elérők kapják (a befizetések nagy része a házastárs vagy az örökösök számára elvész). Napjainkban a legtöbb állami nyugdíjrendszer felosztó-kirovó elven működik, melynek oka nem csak az előnyeiben keresendő. Az 1929-33-as nagy gazdasági világválság, valamint a világháború pusztításai kézzel foghatóvá tették a tőke- és várományfedezeti nyugdíjrendszerek sérülékenységét. A PAYG elterjedését Samuelson (1958) később azzal indokolja, hogy az államba vetett bizalom és a kellően hosszú időtáv elegendő a tőkefedezet nélküli nyugdíjrendszer működéséhez. Rámutatott arra, hogy egyenletesen növekvő reáljövedelem mellett a PAYG rendszer minden generáció számára az általa befizetett járulékok összegét meghaladó nyugdíjfolyósítást tenne lehetővé. Ehhez azonban folyamatos népességnövekedést és/vagy technológiai fejlődést kell feltételezni. Amennyiben ezek a feltételek nem állnak fenn, az elégtelen erőforrások miatt a generációk közötti két ellentétes irányú transzferlánc (az aktív korúaktól egyrészt az idősök felé, másrészt pedig a gyermekek felé folyó áramlás) egyensúlya felborul.

A tőkefedezeti rendszer lényege, hogy az egyéni befizetéseket pénzügyi eszközökbe fektetik, és a majdani járadék alapját az így felhalmozott nyugdíjvagyon képezi (Barr 2009). A tőkefedezeti rendszerben a kifizetés, a majdani nyugdíj nincs szerződésben előre meghatározva, azt a befizetett tőke és annak hozamai határozzák meg a nyugdíjba vonuláskor. A rendszer kockázata abban rejlik, hogy ha nem halmozódik fel megfelelő nagyságú nyugdíjtőke, akkor elégtelen lesz az időskori életszínvonal fenntartásához (Bod 1992). A tőkefedezeti rendszer

előnye viszont, hogy nem reagál a függőségi ráta változására. Az érvelés szerint a tőkefedezeti nyugdíjrendszer mindig elegendő forrással rendelkezik a tagokat megillető kifizetések teljesítéséhez, hiszen egy átlagos nyugdíj pénzáramának jelenértéke pontosan megegyezik a múltbéli járulékbefizetések és azok kamatainak összegével. Fontos megjegyezni azonban, hogy míg a felosztó-kirovó rendszerek esetében az állam a nyugdíjak reálértékének megőrzését az inflációkövető indexálással garantálja, addig ez az állami garancia a tőkefedezeti rendszerek esetében nincs. A tőkefedezeti rendszert támogatók úgy vélik, hogy az a felosztó-kirovó rendszerrel szemben egyénileg jobban érdekeltté tenné a tagokat, így mikroszinten a megtakarítások gyarapításához, makroszinten pedig a pénzügyi és a munkaerőpiaci hatékonyság javulásához, és ezáltal a nyugdíjjárulékok lehetséges csökkentéséhez vezethetne (Siebert 1997; Müller 2000; Berk et al. 2012).

A várományfedezeti rendszerben szintén tőkefelhalmozás történik, azonban hiányzik a generációk közötti jövedelemátcsoportosítási elem. *„A várományfedezeti rendszer tulajdonképpen a tőkefedezeti rendszer hosszú távú tőkésített változata, amely az ember életútját zárt ciklusnak vélelmezi és a statisztikai adatok (törvényszerűségek) alapján meghatározott időszakokra meghatározott várományokat állapít meg, és ezekhez a várományokhoz rendeli a fedezethez szükséges pénzeszközöket”* (Balogh 1999: 183). A várományfedezeti rendszerben tehát előbb történik meg a majdani ellátás meghatározása, és ahhoz rendelik a szükséges befizetéseket (Mihaletzky 1997). Ezzel szemben a tőkefedezeti rendszerben a hozzájárulás mértéke ismert, a kifizetés pedig a felhalmozott tőke és annak hozama függvényében alakul.

Az alapján, hogy mit tekintünk a nyugdíjrendszer biztosítási teljesítményének, beszélhetünk járulék- vagy juttatásalapú rendszerekről (Borlói 2016). A járulékalapú (defined contribution, DC) rendszerek esetében az egyéni befizetési kötelezettség (a hozzájárulási arány) kerül meghatározásra és nincs egzakt ígéret a majdani nyugdíjra vonatkozóan, így a folyósítás szakaszában annak mértéke a felhalmozott pénztőke nagyságától és a hátralévő várható élettartamtól függ. Az ezen az elven működő nyugdíjalapok esetében az egyén viseli annak a kockázatát, hogy jól vagy rosszabbul teljesít a portfóliója, milyen befektetési politikát folytat az alapkezelője, továbbá a portfóliója ki van téve a teljes gazdasági rendszert érintő kockázatoknak (lásd a 2008-as válság idején a magánnyugdíjalapok negatív hozamai).

A juttatásalapú (DB, defined benefit) vagy ellátás-meghatározott rendszerek esetében – ilyen a kötelező magyar állami nyugdíjrendszer is – a biztosítási teljesítményt az elért munkajövedelem jelenti, ami alapján a nyugdíjalap ígéretet tesz a folyósított nyugdíj nagyságára. A munkajövedelem és a nyugdíj között tehát közvetlen kapcsolat van, és az ellátás független a járulék mértékének időközi változásától, illetve a nyugdíjazáskor hátralévő várható élettartamtól (és annak változásától). A rendszer esetleges túligérkezése a finanszírozási egyensúly megbomlásához vezethet, amit vagy a bevételek emelésével (politikai kockázatot hordozó, népszerűtlen intézkedés), vagy az ellátás csökkentésével (szintén jelentős politikai kockázatot hordozó, népszerűtlen intézkedés), vagy a rendszerbe épített automatikus kiegyenlítő mechanizmusokkal lehet kezelni. Ez utóbbiak – ha szakmai alapon kerülnek kialakításra, akkor – hosszú távon tudják garantálni a rendszer finanszírozhatóságát, anélkül, hogy abban rövid távú politikai érdekek mentén módosításokat kellene végrehajtani.

Felosztó-kirovó vs. tőkefedezeti rendszer: A legtöbb fejlett országban, így Magyarországon is egyetértés van abban, hogy a demográfiai, gazdasági változások a nyugdíjrendszerek működésének felülvizsgálatát teszik szükségessé, a mikéntjét illetően (a nyugdíjrendszereket felosztó-kirovó, tőkefedezeti elven, vagy a kettő kombinációjaként [vegyes rendszerben] kell-e finanszírozni) azonban szakmai körökben sincs egyetértés. A tőkefedezeti elven működő

rendszerek mellett érvelők szerint (World Bank 1994; Feldstein 2005; Holzmann-Hinz 2005) a rendszernek számos előnye van, többek között a nagyobb növekedés, a tőkepiac erőteljesebb fejlődése, valamint a nyugdíjak középtávú finanszírozásának javulása. Érvelésük szerint a tőkefedezeti rendszer révén elkerülhetők azok a kormányzati kudarcok, amelyeket néhány országban a felosztó-kirovó rendszerek okoztak. A tőkefedezeti rendszerben ugyanakkora nyugdíj előteremtéséhez harmada-fele akkora befizetés kell, mint a PAYG rendszerben, mert előbbiben a nyugdíjat fedező tőke egy része az általa elért hozamból származik (Mihályi–Vincze 2016). A PAYG rendszerek finanszírozási elvéből fakadó implicit államadósság kamatait tehát a mindenkori munkavállaló fizeti a szükségszerűen magasabb járulékokkal. Ez a rejtett államadósság azonnal explicitté válik, ha megtörténik a PAYG rendszerről a tőkefedezetre történő átállás (lásd Magyarországon, a vegyes rendszerre történő átállást követően). A felosztó-kirovó rendszer hívei a PAYG rendszer előnyeit hangoztatják; azt, hogy rugalmasabbak, megvalósíthatják a gazdagoktól a szegények javára történő újraelosztást, illetve lehetővé teszik a generációk közötti kockázatmegosztást. Szerintük a tőkefedezeti rendszernek tulajdonított előnyök sokszor túlhangsúlyozottak, esetenként illuzórikusak is lehetnek, lévén, hogy racionális várakozásokat és tökéletes információkat feltételeznek (Ferreiro–Serrano 2014).

A XX. század közepén a legtöbb országban ideális körülmények voltak a folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek bevezetéséhez. Mind a demográfiai növekedés, mind pedig a termelékenység növekedése magas volt. Ezzel szemben ma azt láthatjuk, hogy egészen más körülmények között kell megtalálni a felosztó-kirovó rendszer működésének feltételeit, hiszen az alacsonyabb gazdasági növekedés mellett kedvezőtlen demográfiai folyamatokkal kell szembenézni. Ha csupán abból a tényből indulunk ki, hogy a világban a tőke hozama meghaladja a gazdasági növekedés ütemét (5. melléklet), akkor könnyen eljuthatunk a tőkefedezeti nyugdíjrendszerek bevezetésének igényéhez. Ez a következtetés azonban jelentős egyszerűsítéseket tartalmaz. Egyrészt figyelmen kívül hagyja az átállás költségét; nevezetesen, hogy a most nyugdíjba menő generáció nem számíthat arra a járulékra, amelyet a most aktív dolgozók már ettől az időponttól kezdve a tőkefedezeti elven működő nyugdíjrendszerbe fizetnek be (lásd Magyarország esetében a magánnyugdíjpénztárakba fizetett járulékok által támasztott költségvetésihiány-többletet). Másodszor pedig figyelmen kívül hagyja a tőke hozamának volatilitását. Mindezekből arra a következtetésre juthatunk, hogy a felosztó-kirovó elven működő nyugdíjrendszerekre a jövőben még hosszabb ideig szükség lehet és a tőkefedezeti rendszer csak amellet, annak kiegészítéseként (és nem tisztán önmagában) működhet. A nyugdíjvita természetesen nem szűkíthető le csupán finanszírozási problémává. Nem tekinthetünk el a demográfiai kérdésektől, a családszerkezet átalakulásától, illetve a szegénység kezelésétől sem. Nemzetközi (Acheson 1998) és hazai kutatások (Molnár–Hollósné 2015) is igazolták, hogy a halandóság egyre erősebben függ a jövedelemtől, vagyis a nyugdíj összegének nagysága és a nyugdíjba meneteli kor is befolyásolja a várható élettartamot. Ennek hatására a járulékkal meghatározott (DC) rendszerekben egy nem kívánt jövedelem-újraelosztás valósul meg a rövidebb életű, kiskeresetűektől a hosszabb életű nagykeresetűek felé. Összességében a nyugdíjrendszer akkor működhet jól, ha rendszerét stabilitás és autonómia, széles körű társadalmi és politikai konszenzus jellemzi, a működése hosszú távon garantálja a generációk közötti hatékony újraelosztást és alacsony működési költségek mellett a nyugdíjak értékállóságát.

2.2.2 Nyugdíjtörténelem: Kezdetektől az 1997/1998-as reformig

A magyar társadalombiztosítás első kezdeményezései egészen a XVI. századig, az ipar, és azon belül is elsősorban a bányászat fellendüléséig nyúlnak vissza (Prónai 2005). A bányamunkásság érdekében ún. bánya-társládákat hoztak létre⁴, amelynek bevételeit nagyobb részben a tagok, kisebb részben a munkaadók fizették. Szolgáltatásai rendkívül sokrétűek voltak: betegség esetén ingyenes orvosi és gyógyszerellátást, rokkantság esetén végkielégítést, nyugbért, elhalálozás után pedig temetési segílyt és egyéb támogatást nyújtott a hozzátartozóknak. Később, a XVII. században a gyáripár felívelésével egyre több önszegélyező egyesület jelent meg az ipar más területein is.

A XIX. század végén nemzetközi viszonylatban is úttörőnek számító törvények születtek Magyarországon (Szikra 2017). Az 1884. évi ipartörvény az ipartestületek számára kötelezővé tette a segélypénztárak kialakítását, majd 1891-ben törvény született az ipari és gyári alkalmazottak kötelező betegségbiztosításáról. 1907-ben létrehozták az Országos Munkásbeteg-segélyező és Balesetbiztosító Pénztárat, valamint törvényben rögzítették a társadalombiztosítás négy alapelvét: a biztosítás kötelező voltát; a biztosítás országos, központosított jellegét; a biztosítást ellátó szervezetek önkormányzati alapon történő működtetésének elvét; a pénztárak vezetésének paritásos elvét a munkaadók és a munkások egyenlő részvételével (Novoszáth 2014). A társadalombiztosítás első generációs törvényei által rögzített alapelvek hosszú időn keresztül elkísérték a rendszert. Az ellátás ekkor még csak az ipari munkások csoportjára terjedt ki (ami a döntően agrárgazdaságból élő lakosságnak mintegy csupán 5-10 százalékát jelentette), és nem tartalmazott öregségi, árva- és munkanélküli ellátást. Ezen második generációs törvények csak az első világháborút követő években születtek meg.

1912-ben már az akkor leggyorsabban gyarapodó társadalmi réteg, a közzszolgálati alkalmazottak (és hozzátartozóik) nyugdíjjogosultságát szabályozták (a nyugdíjat az állami költségvetés terhére fizették). Az 1928. évi XL. törvény bevezette az ipari és kereskedelmi dolgozók öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági kötelező biztosítását. A biztosító szervezet az egységes Országos Munkásbiztosító, 1929-től az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) volt. 1928-tól lehetővé vált elismert vállalati nyugdíjpénztárak létesítése. Ezek jogi személyiséggel rendelkeztek, és tagjaikról, valamint azok hozzátartozóiról a közzszolgálati nyugdíjrendszerhez hasonló módon gondoskodtak. Felügyeletüket a magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszter látta el. A mezőgazdasági dolgozók társadalombiztosításáról 1936-ban és 1938-ban rendelkeztek. A biztosítási feladatokat az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet (OMBI) látta el.

A II. világháborút követően az élet más területeihez hasonlóan a társadalombiztosítás is súlyos károkat szenvedett (Barta 2000). A várományfedezeti elven finanszírozott rendszerben az addig felhalmozott tőke részben megsemmisült, részben pedig az állam használta fel a háborús kiadások finanszírozására. Fokozatosan megszűntek az önálló társadalombiztosítási szervezetek; a társadalombiztosítás irányítását, vagyionát a szakszervezetek vették át. Az államosítást követően a vállalati pénztárak feladata az államra szállt át. Mindezen változások elvezettek a mai magyar társadalombiztosítási rendszer alapkövének tekinthető intézkedésekhez.

Magyarországon a társadalombiztosítás rendszerének kialakítása döntően a XIX. század végi, bismarcki német társadalombiztosítási rendszer mintájára történt (Novoszáth 2014). A bismarcki sémát – amely még ma is az európai társadalombiztosítási rendszerek alapja – három klasszikus ág alkotja: a betegség-, a baleset- és a nyugdíjbiztosítási ág. Jóllehet, a napjainkban

⁴ Az első bánya-társláda 1496-ban alakult a Thurzó János tulajdonában lévő bányában. (Barta 2000)

Európa-szerte működő szociális modellek nagyon sokszínűek, mégis, bizonyos tényezők szempontjából vizsgálva őket, négy jól elkülöníthető alaptípust figyelhetünk meg (2. táblázat).

2. táblázat: Az európai szociális modellek típusai

	Északi modell	Angolszász modell	Kontinentális modell	Mediterrán modell
	Dánia, Svédország, Finnország, Hollandia	Egyesült Királyság, Írország	Franciaország, Németország, Ausztria, Belgium, Luxemburg	Görögország, Olaszország, Portugália, Spanyolország
Foglalkoztatottság védelme	jelentős	nagyon gyenge	átlagos	erős
Munkanélküliek járandósága	80%	65%	70%	38%
Aktív foglalkoztatáspolitiká	jelentős	átlagos	átlagos	nem jellemző
Folyamatos képzés	nagyon jelentős	jelentős	nem jelentős	nagyon nem jellemző
Termékpiazi szabályok	átlagos	nem jellemző	jelentős	nagyon jelentős
A foglalkoztatás adózása	nagyon magas	nagyon alacsony	magas	magas
Szakszervezeti érdekvédelem	nagyon jelentős	gyenge	gyenge	nagyon gyenge
A kollektív alku koordinációja	nagyon jelentős	nem jellemző	jelentős	jelentős

Forrás: Garcia 2009: 233

Magyarországon 1947-ben hivatalosan is deklarálták a társadalombiztosítás felosztó-kirovó elvét. A Magyar Köztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény⁵ 70/E. § rendelkezése alapján Magyarországon a nyugdíjbiztosítás a társadalombiztosítás nyugdíjbiztosítási ága, a betegségbiztosítás a társadalombiztosítás egészségbiztosítási ága, a balesetbiztosítás pedig részben a nyugdíjbiztosítási, részben pedig az egészségbiztosítási ághoz tartozik. Az 1951. évi XXX. törvény létrehozta a munkaviszonyban álló dolgozók első egységes, felosztó-kirovó elven működő nyugdíjrendszerét. A nyugdíjjárulékot kizárólag a munkáltatók fizették, a munkabér 4%-át. A nyugdíjjáradék két részből állt: a törzsnyugdíjból (a munkabér 15%-a) és a nyugdíj-kiegészítésből (minden munkában eltöltött év után a törzsnyugdíj 2 százaléka). A törvény kettős korhatárt vezetett be: a nők 55 évesen, a férfiak 60 évesen mehettek nyugdíjba. Az egységesítés következő nagy lépése az 1975. évi II. törvény, amely egyrészt egységes elvek szerint szabályozta az addig erősen széttagolt, külön biztosítási rendszerrel rendelkező, a gazdaság különböző ágazataiban dolgozók, a köztisztviselők, valamint az önálló foglalkozásúak biztosítását, másrészt bővítette a szolgáltatások körét, és emelte azok színvonalát.

Az 1984. évi V. törvény állami feladattá nyilvánította a társadalombiztosítást, és létrehozta az Országos Társadalombiztosítási Tanácsot. A Magyar Köztársaság 1989-es Alkotmánya a társadalombiztosítást önálló pénzügyi alapként definiálja, amely az államháztartás önálló alrendszereként működik (Igazné 2006). Ezzel a döntéssel a társadalombiztosítás önálló gazdasági alapokkal rendelkező, a társadalmi kockázatközösségen és szolidaritáson alapuló,

⁵ <https://njt.hu/jogszabaly/1949-20-00-00> (Letöltve: 2018. 04. 29.)

állami garanciával rendelkező autonóm és transzparens alrendszere lett az államháztartásnak (Kósa 2014).

A rendszerváltozást követő évek transzformációs válsága az addigi gazdasági struktúra alapjait változtatta meg (Augusztinovics et al. 2002). A kibocsátás, a nettó reálkereset, a fogyasztás és a foglalkoztatás egyaránt meredeken csökkent, míg az infláció kétszámjegyűvé vált. A bruttó hazai termék 1993-tól már folyamatosan növekedett, de csak 2000-re érte el az 1989-es szintet. A nettó reálkereset azonban még bő tíz évvel a rendszerváltozás után is az 1989-es szint csupán 86%-át érte el. A foglalkoztatottság 1993-1998 között érte el mélypontját, és az 58-60%-os szintről csak nagyon lassan indult el felfelé (a főbb makrogazdasági adatokat a 6. melléklet szemlélteti). A foglalkoztatási ráta kedvezőtlen alakulása a függőségi hányadost is tovább növelte. A szociális ellátó rendszerre háruló teher tehát jelentősen megnövekedett – 1994-ben a nyugdíjkiadások elérték a GDP 10 százalékát –, amely terhet a jövedelemkülönbségek drámai növekedése csak tovább fokozott (Augusztinovics meglátása szerint a foglalkoztatottság alakulása még a demográfiai folyamatoknál is fontosabb változó a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának kérdésében, lásd még: Augusztinovics 2005; Augusztinovics–Köllő 2007).

A rendszerváltást követő társadalmi, gazdasági változások következtében, a nyugdíjrendszerre háruló többletterhelés kezelése érdekében, bizonyos értelemben már az 1997/1998-as reform előkészítéseként több jelentős változás is történt: 1992-ben a profiltisztítás jegyében a Társadalombiztosítási Alap kettévált, és létrejött a Nyugdíjbiztosítási Alap (NYA) és az Egészségbiztosítási Alap (EA). A társadalombiztosítás önálló alapjai az állami költségvetéstől független, saját igazgatással, költségvetéssel és önkormányzattal rendelkeztek, és az Országgyűlésnek tartoztak felelősséggel. Ettől kezdve a munkáltatói és munkavállalói járulékok tartalmuk szerint megoszlottak a két alap között.

A nyugdíjkorhatárt 1996-tól fokozatosan emelték. Az előrehozott nyugdíjak csökkentésével elejét kívánták venni a korhatár előtti nyugdíjba vonulásnak, a továbbdolgozást pedig jutalmazással próbálták ösztönözni (Kovács 2007). 1992-től a törvény kimondja, hogy a nyugdíj-megállapítás alapjául szolgáló jövedelembeszámítási időszak 1988-tól (a személyi jövedelemadó rendszerének bevezetésétől) indul. Az irányadó időszak tehát évente emelkedik. A kezdőnyugdíj a figyelembe vehető átlagkereset és a szolgálati időért járó nyugdíjszázalék szorzatának eredménye (a nyugdíjszámítás folyamatának részletes leírását a 7. melléklet tartalmazza). Mivel azonban a nyugdíjszázalékot és az átlagkeresetet a szolgálati évekből, illetve a figyelembe vehető átlagkeresetből degresszíven kellett megállapítani, ezért a magasabb kereset, illetve a hosszabb szolgálati idő nem eredményezett arányosan magasabb nyugdíjat. Ezen kívül a nyugdíjszámításba befogadott keresetet úgy korlátozták felülről, hogy a korlát feletti rész semmilyen hatással nem volt a kezdőnyugdíjra. A befogadási korlátot 1992 és 1996 között nominális értéken rögzítették, és az ezt követő években is csak kismértékben emelték.

1992-ben a Parlament döntést hozott a nyugdíjak nettó keresetek szerinti indexálásáról. Ezzel jóllehet az azonos munka-életúttal rendelkező, de különböző időpontban nyugdíjba menő személyek kezdőnyugdíja közötti aránytalan különbségeket kívánták megszüntetni, mégis gyakran megsértették az indexálás elvét azzal, hogy az emelést alsó és felső korlát közé szorították. Méghozzá úgy, hogy az alacsonyabb nyugdíjakat az átlagosnál jobban, a magasabbakat pedig az átlagosnál kevésbé emelték. Ennek a szabálynak az egyértelmű következménye a nyugdíjasok önkényes megkülönböztetése (Hantó–Kárpáti 2000).

Ehhez társul, hogy a nyugdíjba vonulás időpontja – az igazságosságot nagyban sértve – döntő hatást gyakorol a későbbi nyugdíjak alakulására (lásd 3. táblázat). 1996-ban ugyan törvényt hoztak arról, hogy azt követően megszüntetik a differenciálás gyakorlatát, ám a valóságban a későbbiek során továbbra is megsértették ezt az elvet.

3. táblázat: A magyar nyugdíjak eloszlása a nyugdíjba vonulás időpontja szerint

A nyugdíjba vonulás éve	A nyugdíjasok eloszlása (%)	Nyugdíj az átlagnyugdíj százalékában
-1970	2,2	95,7
1971–1975	4,8	99,6
1976–1980	11,4	98,6
1981–1985	17,7	101,8
1986–1989	18,1	105,8
1990	7,9	113,2
1991	8,3	98,1
1992	6,8	94,0
1993	6,7	93,3
1994	6,2	90,4
1995	6,8	93,9
1996	2,9	97,0

Forrás: Augusztinovics et al. 2002: 478

1993-ban törvényt hoztak az önkéntes nyugdíjpénztári rendszer indításáról. „*A magyar társadalombiztosításban ettől kezdve egyszerre érvényesült a biztosítási elv, a társadalmi szolidaritás elve, az egyéni felelősség és az öngondoskodás elve és a tulajdonhoz fűződő jogok alkotmányos keretek közötti korlátozásának elve*” (Novoszáth 2014: 117). A rendszert jelentős adókedvezményekkel támogatták, ezzel is népszerűvé kívánva tenni a nyugdíj-előtakarékosság ezen formáját. A kezdeményezés elsősorban a lakosság tehetősebb, iskolázottabb és magasabb életkorú csoportjai körében vált népszerűvé (Gál 1998). Barabás és szerzőtársai (2008) rámutatnak arra, hogy éppen azok maradnak távol az önkéntes nyugdíj megtakarítástól, akik az állami pillérből várható nagyon alacsony juttatásuk miatt különösen rá lennének szorulva a kiegészítő megtakarításra. Antal (2008) egyenesen marginálisnak nevezi a rendszer jelentőségét. Az önkéntes nyugdíjpénztári rendszer részletes vizsgálata nem képezi jelen értekezés fő témáját, ezért csak röviden térek ki erre. A fejlett országokban működő önkéntes nyugdíjcélú megtakarítási formák egyik legfontosabb feladata, hogy enyhítsék a kötelező állami pillérre nehezedő terhet, hiszen az nem biztosít(hat) önmagában elegendő járadékot az időskori megélhetéshez. Éppen ezért a jogalkotó ösztönző támogatásokkal igyekeznek a rövidlátó dolgozókat az önkéntes megtakarítás irányába terelni (Poterba–Venti–Wise 1996; Simonovits 2009). Az önkéntes rendszerek felfutásának hátráltatója az alacsony megtakarítási potenciál és pénzügyi tudatosság, a hosszú távú tervezés és a megtakarítási akaraterő hiánya, valamint a bizalomvesztés (Ágoston–Kovács 2007; Király–Simonovits 2016).

A kilencvenes évek második felére a magyar nyugdíjrendszer mind bonyolultabb és igazságtalanabb lett. Átláthatatlansága elsősorban a rendszer többlépcsős kialakulására vezethető vissza, azaz hogy a XIX. századtól kezdve mindig újabb és újabb foglalkozási körökre és társadalmi csoportokra terjesztették ki, nem ritkán különböző feltételrendszer mellett. A rendszer igazságtalansága abban érhető tetten, hogy nem ösztönzött a nagyobb járulékfizetésre és a minél további munkaviszonyra. Megjelentek a járulékfizetés elkerülésének különböző módszerei. Mindez a szakértők és a politikusok számára is egyértelművé tette, hogy átfogó reformra van szükség, amely egy olyan rendszert hoz létre, amely átlátható és igazságos,

és amelyben a keresők erősen és egyénileg érdekeltek a járulékfizetésben (Orbán–Palotai 2005; Németh 2003; Mihályi 2003). A járulékfizetésbe vetett bizalmat erősítheti, ha a nyugdíjrendszer második pillérét az államtól független, és egymással versenyző szereplők alkotják (Mihályi 2003). Czucz (1994) meglátása szerint az egymástól független, különböző elvárások (magas helyettesítési ráta mellett fenntartható működés, bérkövető indexálás, méltányos ellátás és a tőke hatékony befektetése) egyidejű megoldásának egyetlen rendszer sem képes önmagában megfelelni, ezért logikus lépés lehet a hárompilléres nyugdíjrendszerek kialakítása. A 4. táblázat a magyar társadalombiztosítási rendszer fejlődését foglalja össze a kezdetektől a kilencvenes évekig bezárólag.

4. táblázat: A magyar társadalombiztosítási rendszer fejlődése

	Biztosított kör	Biztosításnemek	Finanszírozás	Igazgatás
1. fázis (az 1892-t megelőző időszak)	meghatározott szakmák, nagy szerepe van az önkéntességnek	egészségkárosodással és halállal járó helyzetek kezelése	járulék, munkáltatói vagyon	lokális
2. fázis (1892-1928)	meghatározott szakmák, növekvő kötelező biztosított kör	egészség-, balesetbiztosítás széles körben, nyugdíj jellegű szűkebb körben	járulék, állami hozzájárulás, pénztári vagyon	lokális, összevonási és központosítási törekvések
3. fázis (1929-1951)	meghatározott szakmai körök, kiegyenlítéssel	egészség-, baleset- és nyugdíjbiztosítás a teljes kötelezően biztosított körben	járulék, pénztári vagyon, biztosításstatisztikai eszközmenedzsment	erős központosítás, néhány biztosító, kormányfelügyelet
4. fázis (1952-1989)	széles, egységessé váló jogosultság	egészség-, baleset- és nyugdíjbiztosítás a bővülő teljes kötelezően biztosított körben	járulék és költségvetési támogatás, önálló pénz- és vagyongazdálkodás nélkül	állampárti szakszervezeti irányítás, kormányfelügyelet mellett
5. fázis (1989 után)	kötelező társadalombiztosítás elve fennmarad, a munkanélküliség miatt a járulékfizetők köre jelentősen csökken	az egészség- és nyugdíjbiztosítás mellett megjelenik a munkanélküli ellátás rendszere. 1997-től a nyugdíjbiztosításban részlegesen megjelenik a tőkefedezeti elv	járulék, önkéntes hozzájárulás, állami garancia és szűk körben piaci alapú vagyonkezelés	először korporatív alapon választott önkormányzatok, majd 1998-tól államosítás, a munkanélküli ellátás külön alapban

Forrás: Vígvári 2009

2.2.3 Az 1997/1998-as reform

A magyarországi nyugdíjrendszer jelentős átalakítását célzó reformot, melyre döntő befolyást gyakorolt a Világbank által 1994-ben a témában megjelentetett nagyhatású elemzés (World Bank 1994) 1997-ben foglalták törvénybe, majd 1998-ban hajtották végre⁶. Eszerint az ideális nyugdíjrendszer alapja a többpilléres rendszer – kimondatlanul, de az ajánlásból a chilei és az argentin mintára lehet ismerni (Müller 2000) –, amelyben a kötelező felosztó-kirovó pillér mellett megjelenik a tőkefedezeti második, illetve az önkéntes alapon működő harmadik pillér. A koncepció lényege, hogy megosztja a kockázatot az állami és a piaci szféra között, ezáltal csökkenhet az állami, és nőhet a piaci szerepvállalás. Ugyanakkor az ajánlás elismeri, hogy nem csökkenthető teljesen nullára az állami szerep, vagyis továbbra is szükség van az állami felosztó-kirovó rendszerekre, hiszen az aktív életkorúak egy részének korántsem ideális a

⁶ A reform bevezetését követően nem sokkal a Világbank neves közgazdászai bírálták az elgondolást (lásd Ország–Stiglitz 1999)

karrierútja: az alacsonyabb jövedelem és/vagy a munkában eltöltött idő viszonylagos rövidege a tőkefedezeti rendszer logikája alapján nem eredményezne elégséges ellátást a nyugdíjas évekre (Orenstein 2017). A tervezet szerint a nyugdíjrendszer első pillére tehát folyó finanszírozású, ellátás-meghatározott rendszer lenne, amely akár lehetővé tenné az állampolgári jogon járó, befizetésektől független alapnyugdíj⁷ bevezetését is (Viszkievicz 2011). A tőkefedezeti elven működő második pillér bevezetése révén csökken az implicit államadósság (Mihályi 2018), továbbá a nyugdíjrendszer általános (időskori szociális biztonság megteremtésének) célja mellett megjelenik a tőkepiac élénkítéséhez és a gazdasági növekedéshez való hozzájárulás célja is. A koncepció több közép-kelet-európai országban (pl. Lengyelországban, Szlovákiában, Romániában, Bulgáriában) is reformfolyamatokhoz vezetett (Kawinski et al. 2012).

A világbanki ajánlás, illetve annak egyes hazai sajátosságokkal kiegészített változata alapján született meg az 1997/1998-as nyugdíjreform, amely valójában egy négy törvényből álló törvénycsomag volt (Czajlik–Szalay 2006). Az 1997. évi LXXX. törvény a járulékokról, az 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról, az 1997. évi LXXXII. törvény a létrejövő kötelező magánnyugdíjrendszer jogi kereteiről, az 1997. évi LXXXIII. törvény pedig az egészségbiztosításról rendelkezik.

Az 1997. évi LXXXII. törvény értelmében Magyarországon bevezetésre került a nyugdíjrendszer második, új pillére, a tőkefedezeti pillér, amelyet piaci viszonyok között, magánnyugdíjpénztárak működtetnek, kötelező állami szabályozás alapján. A befizetéseket és azok hozamait egyéni számlán tartják nyilván, melyről a tagok évente legalább egyszer értesítést kapnak. Ezáltal egyrészt nő a rendszer transzparenciája (ami növeli iránta a bizalmat) és egyénileg érdekelt(ebb)é teszi a járulékfizetést és a kiegészítő befizetéseket, másrészt szoros kapcsolatot hoz létre a befizetések és a majdani szolgáltatások között, ezáltal hatékony eszköz lehet a járulékfizetés kikerülésének visszaszorítására. A pályakezdők számára kötelezővé tették a második pillérbe történő belépést (ez alól kivételt csak a 2002-es év jelentett, amikor is nem kötelező, csupán választható volt a csatlakozás). A már munkában állók választhattak, hogy önkéntesen csatlakoznak-e a vegyes rendszerhez (a törvény az átlépők számára 2000-ig lehetővé tette, hogy veszteség nélkül visszalépjenek a tisztán felosztó-kirovó rendszerbe. Ezt a rendelkezést később többször módosították, a visszalépés lehetősége 2008-ban zárult le).

A vegyes rendszerbe való belépés azonos nyugdíjazási szabályokat, de különböző számítási módot jelentett. Azok ugyanis, akik önkéntesen léptek be valamely magánnyugdíjpénztárba, automatikusan lemondtak az állami társadalombiztosítási rendszerben megszerzett nyugdíjjogosultságuk negyedéről. Ezt a 25 százalékot a második pillérben felhalmozott vagyon hivatott kiegészíteni. A hivatalos előrejelzések előzetesen 1,5 millió önkéntes átlépővel számoltak, de a tényleges szám elérte a 2 millió főt. A szakirodalom a két szám közti különbséget két ellentétes hatással magyarázza (Augusztinovics et al. 2002). Az egyik az aktív hiba, azoknak az átlépőknek a hibás döntését jelzi, akiknek a magánpénztári számláján felhalmozódó tőke valószínűleg nem éri el a társadalombiztosítási nyugdíjjogosultság 25 százalékát. A másik a passzív hiba, azoknak a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben maradóknak a hibás döntését jelzi, akik jobban jártak volna, ha belépnek a vegyes rendszerbe.

⁷ A többpilléres nyugdíjrendszer, és azon belül az alapnyugdíj kérdése már korábban is felmerült Magyarországon. Az Országgyűlés 1991-ben elfogadott határozata szerint: „Hosszabb távon – a szociális piacgazdasági viszonyok között – megvalósítandó cél az ún. háromeleemes nyugdíjrendszer legyen. Az időskorúak szociális biztonságának alapszintjét az egységes összegű nemzeti alapnyugdíj intézménye biztosítja. A második nyugdíjjelem az aktív életszakasz keresetéhez és a befizetett járulékokhoz igazodó nyugellátás. (...) A harmadik nyugdíjjelem az önkéntes kiegészítő biztosításban szereshető ellátás.” (OGY 1991.). Az alapnyugdíj bevezetésének lehetőségét magasabb gazdasági fejlettségi szintnél és csak a távolabbi jövőben tartja lehetségesnek.

Arról is érdemes szót ejteni, hogy miért nem volt szerencsés a „magán”nyugdíj névválasztás. A legtöbb ember számára a „magán” kifejezés saját tulajdonra utal, ami önkéntes szándékon, képességen és döntésen alapszik. Sokan a kezdetektől keverték az önkéntes és a magánnyugdíjpénztárak fogalmát és rendszerét. Ezzel szemben a kötelező tőkefedezeti pillérbe a kötelezően fizetendő munkavállalói nyugdíjjárulékok egy részének átszarnázása történt. Csupán a tagi vagy munkáltatói többletbefizetésekre és azok hozamaira érvényes a magántulajdon kategóriája. A magánnyugdíjpénztáraknál felhalmozott tőke és hozamok egyéni számlán történő kimutatása csak még tovább erősítette a tagokban azt az érzést, hogy „ez az ő pénzük”. Így a magánnyugdíjpénztárak későbbi államosítása nem véletlenül váltott ki a szakmai szempontokon túlmutató heves indulatokat, megrengetve ezzel az emberek öngondoskodásba vetett bizalmát és visszavetve a nyugdíjcélú megtakarítási szándékot.

A foglalkoztatottak nyugdíjjárulékát a reform előtti 7 százalékról több lépcsőben emelték, 2011-ben már 10% volt. A magánnyugdíjpénztári befizetés viszont az első öt évben 6% maradt, csak azután emelkedett két lépcsőben 8%-ra. A foglalkoztatói járulékot 1999-től 2002-ig folyamatos mérsékléssel 24%-ról 18%-ra csökkentették (8. melléklet). Ennek eredményeképpen a rendszer beindulását követő negyedik évben összességében az eredeti törvénytervezethez a munkáltatók és munkavállalók együtt 5 százalékkal kevesebb nyugdíjjárulékot fizettek, amely az előre látható demográfiai változások fényében az egész rendszer fenntarthatóságát tette kérdésessé. A foglalkoztatói járulékot 2007-től két lépcsőben ismét 24%-ra emelték, részben a pénzügyi válság következményeként, de megállapítható, hogy annak mértékét az új rendszer kezdeti időszakában nem is kellett volna változtatni.

Az 1997/1998-as reform egyik jelentős lépéseként a nyugdíjmelési szabályozás gyakorlatában az addigi nettó bérindexálást 2000-től az ún. svájci indexálás váltotta fel. Ennek következtében a nyugdíjakat 50%-ban a nettó nominális bérnövekedés és 50%-ban az előre jelzett infláció mértékével emelték. Még hozzá úgy, hogy az előző évben megállapított nyugdíjakat januárban a várható bér- és inflációnövekedéssel növelték meg. Amennyiben valamelyik mutató meghaladta a tervezett értéket, úgy novemberben kiegészítő emelést kellett végrehajtani, és ha ez az összeg meghaladta az 1 százalékot, akkor visszamenőleg kellett érvényesíteni (Banyár–Mészáros 2003). Egyes nézetek szerint a svájci indexálás bevezetése tette pénzügyileg lehetővé a nyugdíjrendszeren belüli áttérést, ebből adódóan ugyanis csökkentek az aggregált nyugdíjkiadások (Augusztinovics et al. 2002). A nyugdíjszámítás során a degresszió fokozatosan csökkent. A figyelembe vehető keresetek felső határát (befogadási határt) a mindenkori bruttó átlagkereset kétszeresében állapították meg.

A magyar nyugdíjrendszer 1998-as átalakítását követően a 2000-es években további fontos változtatások léptek életbe. 2002-ben a kormány bevezette a 13. havi nyugdíjat, több lépcsőben 2005-től biztosított egy teljes havi ellátást a nyugdíjasok számára. A pénzügyi válság miatt 2008-ban 80.000 forintban maximálták az összegét, 2009 tavaszán még folyósították az első félévre eső 40.000 forintot, ezt követően felfüggesztették (megszüntették) azt. Véleményem szerint a 13. havi nyugdíj gazdasági idegen test a nyugdíjrendszerben, amely egy járulékfizetéssel meg nem alapozott juttatás, és amelynek létezését sem gazdaságpolitikai, sem szociálpolitikai (miután mindenkire érvényes) céllal nem lehet indokolni.

A kötelező szolgálati idő 2009-re fokozatosan 20 évre emelkedett. Ez a szigorítás azt jelenti, hogy azok, akik nem szerezték meg a szükséges szolgálati időt – becslések szerint meglehetősen sokan –, kizorulhatnak a nyugellátási rendszerből. A róluk való gondoskodás megnöveli a sokak által nulladik pillérként emlegetett, valójában a nyugdíjaskorúak segélyezését ellátó rendszer terheit. A nyugdíjszámítás során a figyelembe vehető kereseteket 2013-ig degresszió sújtotta: a magasabb keresetekből számított kezdő nyugdíjakat kvázi megadóztatták azzal, hogy

degresszív beszámítással vették figyelembe (figyelembe véve az akkori sávosan progresszív személyi jövedelemadó rendszerét, méltánytalanul alacsonyabb nyugdíjat eredményezett az átlagnál jobban keresők számára). Ez a degresszió bizonyos nyugdíjba vonulási évszámok tagjai számára az aktív kori átlagon felüli jövedelmükhöz képest olyan aránytalanul alacsony öregkori ellátáshoz vezetett, hogy 2005-ben jogszabályban rögzítették az érintettek járadékának korrekciós célú nyugdíjemelését⁸. A nyugdíjkorrekciót 2009-ben a nehéz fiskális helyzetben felfüggesztették, és azóta sem fejezték be. A keresetek degresszív beszámítása 1998 és 2012 között fokozatosan megszűnt, 2013 után már csak a 80 és a 90 százalékos sáv maradt fenn: a havi nettó életpályakereset 372.000-421.000 Ft közötti 90%-ban, 421.001 Ft felett 80%-ban kell a nyugellátás megállapításánál figyelembe venni (a sávhatárok 2013 óta változatlanok) (Simonovits 2017a). Ugyanakkor a korábban progresszív személyi jövedelemadót felváltó egykulcsos szja 2011-es bevezetése óta a kezdő nyugdíjak egyre arányosabbá válnak a bruttó keresetekkel, így a nyugdíjasok közötti olló folyamatosan nyílik (Simonovits 2017a).

A nyugdíjszámítás során a megszerzett szolgálati évek nem ugyanannyit érnek: a 10-25 év közötti megszerzett szolgálati idő esetén évente 2 százalékkal, 25 és 35 év között 1 százalékkal, 36 év fölött pedig 1,5 százalékkal nő a beszámítható kereset (Ferge 2000). A tervek szerint a nyugdíjskála 2013 után lineárisra vált volna: minden megszerzett szolgálati év 1,65 százalékos ért volna a tisztán felosztó-kirovó rendszer tagjainak, a vegyes rendszer tagjainak pedig 1,22 százalékos, de megállapíthatjuk, hogy a linearitás a mai napig nem teljesül.

2.2.4 A hárompilléres nyugdíjrendszer válságától a rendszer átalakításáig

A magánnyugdíjpénztári teljesítmények részletes bemutatását és értékelését (taglétszám, vagyon, díjterhelés, portfólióösszetétel, elért hozamok) értekezésem 4.1 alfejezetében teszem meg. Történeti áttekintésben azt mondhatjuk, hogy az 1997/1998-as nyugdíjreformmal kapcsolatos legfontosabb kérdésre, vagyis hogy a tökefedezeti pillér bevezetése javította-e a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát, kettős választ lehet adni. A törvény eredeti értelmében ugyanis évtizedekre biztosítható volna a rendszer fenntarthatóságát, ám az indulást követő években meghozott intézkedések alapjaiban kérdőjelezték meg azt. A foglalkoztatottság nem fejlődött a kívánt ütemben, a GDP növekedése elmaradt a várt szinttől, az infláció meghaladta az EU-s átlagot, az államháztartási hiány és az államadósság is magas volt (9. melléklet). Jóllehet az ezredfordulót követő években a magánnyugdíjpénztári rendszer még nem rendelkezett olyan hosszú távú múlttal, hogy annak hatékonyságáról érdemben lehessen állást foglalni, ám a rendelkezésre álló adatsorok, de még inkább a 2008-as válság szükségessé tették a rendszer második pillérének felülvizsgálatát (Hirose 2011). A kezdetben pénzügyi válságként induló folyamat több dimenzióban (tőzsdék zuhanása, növekvő munkanélküliség miatt csökkenő járulékbévételek) is negatívan érintette a nyugdíjrendszereket. Az anticiklikus gazdaságpolitika jegyében a válság enyhítésére fordított állami pénzek jelentősen megnövelték a költségvetési deficitet, ami rontotta az államadósság-rátát.

Fontos megjegyezni, hogy a magánnyugdíjpénztári rendszer bevezetése szakmai körökben nem talált egyhangú támogatottságra. Botos József, az akkori Pénztártanács elnöke célszerűtlennek tartotta a konstrukciót. Olvasata szerint (Botos–Botos 2011) olyan neves közgazdászok is hozzá hasonlóan vélekedtek, mint Kopátsy Sándor és Augusztinovics Mária. Mosolygó (2010) téves illúzióknak nevezi, hogy a tökefedezeti rendszerben a keresztmetszeti egyensúly (az aktuális évi bevételek és kiadások egyensúlya) mellett megteremtődik a hosszmetzeti egyensúly is (a felhalmozott és jövőben várhatóan felhalmozódó tőke, valamint a jövőbeli kifizetések

⁸ 2005. évi CLXXIII. törvény a nyugdíjak korrekciós célú emeléséről: In: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500173.tv> (Letöltve: 2022. 11. 10.)

egyenlősége). Nemzetközi szinten Barr (2001) hívta fel arra a figyelmet, hogy mind a felosztó-kirovó, mind pedig a tőkefedezeti nyugdíjrendszer ki van téve a makrogazdasági, a demográfiai és a politikai kockázatoknak, azonban a tőkefedezeti rendszer ezen felül a piaci kockázatoknak is. Hangsúlyozza, hogy érett nyugdíjrendszerek esetében a felosztó-kirovó rendszerről tőkefedezeti rendszerre történő átállás jelentős többletterhet ró a költségvetésre. És bár nem közvetlenül a tőkefedezeti rendszer bevezetéséből következik, sokkal inkább a rossz időzítésből, a nem megfelelő szabályozásból, a rövid távú politikai intézkedésekből: ez utóbbi állítás igazolódni látszik Magyarország esetében is.

Úgy gondolom, hogy egy új rendszer bevezetése mindig tartalmazhat hibákat. Ezeket detektálva azonban nem a rendszer megszüntetésére, hanem a szabályozás finomhangolására van szükség. Így volt ez a magánnyugdíjpénztárak esetében is. A tőkefedezeti pillér kritikusai a rendszer kudarcának tekintik az alacsony hozamszintet, valamint a magas díjterhelést. De ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, akkor azt láthatjuk, hogy valójában szabályozási hibákból és rossz időzítésből fakadtak ezek a kudarcok.

A 2008-as válságból való kilábalást segítő IMF-EU hitelkeret egyik feltétele a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának megteremtése volt. Ennek következtében jelentős változások történtek az állami nyugdíjrendszerben. Magyarország aktualizált konvergenciaprogramja 2009-2012 (Magyar Köztársaság Kormánya 2010) tartalmazza azokat a nyugdíjrendszert érintő 2009-es évi változtatásokat, amelyek mind rövid, mind pedig hosszútávon növelték a fenntarthatóságot:

- felfüggesztették a 13. havi nyugdíj intézményét, helyette bevezették a gazdasági növekedéshez kapcsolt nyugdíjprémiumot, ami egy egyszeri, összegében maximált juttatás, amelyet akkor kaphat a nyugdíjbiztosítási ellátásban részesülő személy, ha a tárgyévi GDP növekedés meghaladja a 3,5%-ot.
- a 2009-re tervezett nyugdíjkorrekciót átütemezték 2010-re.
- a nyugdíjkorhatár 62 évről 65 évre történő fokozatos (az irányadó korhatár féléves lépcsőkben történő) emeléséről döntöttek, ami elsőként az 1952-ben születetteket érintette.
- az előrehozott korhatárt is fokozatosan megemelték 63 évre.
- a svájci indexálás helyett új indexálási szabályt vezettek be, melyben az infláció és a bérnövekedés súlya a gazdasági növekedéstől függött. Ennek értelmében a GDP 3%-os növekedése alatt árindexálást, 3-3,9%-os növekedés esetén 80% árindex + 20% bérindex szerinti, míg 4-4,9%-os növekedés esetén 60% árindex + 40% bérindex szerinti vegyes, és végül 5+%-os növekedés esetén svájci indexálást kell alkalmazni.
- Az előrehozott nyugdíjigénylések csökkentése érdekében döntöttek a málnusz, vagyis az alacsonyabb ellátási szint alkalmazásáról, első körben 2011-től, a férfiak esetében.

Ezen intézkedéseknek köszönhetően a nyugdíjalap bevételei nőttek és/vagy a kiadásai csökkentek (a korhatáremelés egyszerre növeli a bevételeket és csökkenti a kiadásokat), ami összességében jelentősen javította a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát (Simonovits 2014c).

2.2.5 A 2011-es Alaptörvény hatása a nyugdíjrendszerre

A 2008-as pénzügyi válság világszerte új megvilágításba helyezte az állami szerepvállalást. Ez nemcsak az állami mentőcsomagokban, hanem jelentős politikai, intézményi, államháztartási és jogszabályi változásokban testesült meg (Lentner 2014). Lagoutte–Reimat (2013) tanulmánya rámutatott arra, hogy a válság mind a piaci alapú nyugdíjrendszereket (pl. Anglia), mind pedig az állami nyugdíjrendszereket (pl. Franciaország) súlyosan érintette, azonban a

válságból való kilábalást mindkét paradigma az alapelveinek megerősítésében találta meg. Magyarország más utat választott. A 2011-ben hatályba lépett Alaptörvény⁹ olyan sarkalatos változásokat tartalmaz a szociális biztonságra vonatkozóan, hogy az arról szóló XIX. cikkét szó szerint idézem (kiemelések vastaggal, tőlem):

„(1) Magyarország arra **törekszik**, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegység, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.

(2) Magyarország a szociális biztonságot az (1) bekezdés szerinti és más rászorulóknak esetében a szociális intézmények és intézkedések rendszerével valósítja meg.

(3) Törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja.

(4) Magyarország az időskori megélhetés biztosítását a társadalmi szolidaritáson alapuló egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásával és önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működésének lehetővé tételével **segíti elő**. Törvény az állami nyugdíjra való jogosultság feltételeit a nők fokozott védelmének követelményére tekintettel is megállapíthatja.” (Magyarország Alaptörvénye, XIX. cikk)

Ahogy látható, Magyarország törekszik és elősegít, de nem garantál. A társadalombiztosítás kifejezés már nem szerepel az Alaptörvényében. Ahogy Mihályi (2017) fogalmaz: az Alaptörvénnyel megszűnt Magyarországon a társadalombiztosítás rendszere, kiszolgáltatva a nyugdíj- és egészségbiztosítás, valamint a munkanélküli ellátást a mindenkori politikai hatalom érdekeinek.

A másik sorsdöntő változás az Alkotmánybíróság hatáskörének megcsonkítása a költségvetést érintő kérdésekben. Ahogy azt Sólyom László egykori alkotmánybíró, alkotmánybíróági Elnök, volt köztársasági elnök egyik előadásában nehezményezi is: az Alaptörvény nagyfokú önkényességre ad lehetőséget: „*Azt merem állítani, hogy nem alkotmányos a rendszer, amelynek van egy olyan része – tudniillik a költségvetést, az adókat- és járulékokat érintő törvények, vagyis a kormányzati cselekvés igen széles és lényeges része – amely fölött nincs alkotmányos kontroll. Itt bármi megtehető, mert itt gyakorlatilag nem érvényes, azaz nem érvényesíthető az alkotmány, nem lehet alkotmánybíróági határozattal kikényszeríteni megtartását.*” (Sólyom 2011¹⁰)

Az intézkedések terén először 14 hónapra átírányították a magánpénztári járulékokat az állami nyugdíjalapba, és újból megnyitották a visszalépés lehetőségét a tisztán állami rendszerbe – mindez a kommunikációban „*megszorítások nélküli költségvetési stabilizáció*”-ként jelent meg, a 3,8%-os hiánycél tartása érdekében (Banai–Palotai 2018: 2). Majd még ugyanezen év december 22-én kihírdették a magánnyugdíjpénztári rendszert felszámoló törvényt (az intézkedés a *nyugdíjvédelmi csomag* elnevezést kapta).

„*Az embereknek két hónapjuk volt 2011 januárjáig eldönteni, hogy maradnak-e a második pillérben, vagy automatikusan visszakerülnek az első pillérbe. A maradás melletti ellenősztonzók nagyon erősek voltak (pl. a maradók elveszítették volna az összes jogosultságukat, hogy nyugdíjat kapjanak az első pillérből a 2011-től az oda történt járulékbefizetések után). Ennek eredményeképpen a második pillér tagjainak 97 százaléka*

⁹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv#ljb127id8f63> (Letöltve: 2023. 07. 21.)

¹⁰ Elhangzott 2011. október 8-án, a Történelemtanárok 21. Országos Konferenciáján. In: <https://web.archive.org/web/20120128134842/http://www.tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-orszagos-konferenciaja/7356-solyom-laszlo-alkotmany-es-alkotmanyos-kultura-magyarorszagon#> (Letöltve: 2023. 07. 31.)

visszalépett a felosztó-kirovó rendszerbe. A kormány gyakorlatilag államosította a magánnyugdíjpénztárak vagyont. Némi kompenzációként azt ajánlották, hogy egyszeri készpénzkifizetesként az első pillérbe visszatérők megkapják a tagsági éveik alatt felhalmozódott nyugdíjvagyonuk reálhozamát. Az utolsó szöveget a második pillér koporsójába az a döntés ütötte, hogy 2011 végén véglegesen átirányították a kevés megmaradt tag egyéni járulékát az első pillérbe” (Égert 2012: 11).

Mivel a vegyes rendszerben maradó járulékait 2012 után is 100%-ban az állami rendszerbe utalták, ezért végül a Kormány visszaállította a magánpénztári tagok állami nyugdíjjogosultságát. Ezzel a magánnyugdíjpénztári rendszer gyakorlatilag megszűnt. Öngondoskodásra az adózott jövedelemből történő befizetéssel az önkéntes pénztárak nyújtanak módot. A kialakult bizalmatlanság miatt azonban ezzel kevesen élnek.

Jogi értelemben azért volt szükség a társadalombiztosítás alkotmányból való kivételére és az alkotmánybíróság jogkörének megcsonkítására, hogy a kormány felszámolhassa a magánnyugdíjpénztári rendszert, és a benne felhalmozott vagyont saját döntési jogkörben oszthassa szét. Tehát ma Magyarországon de iure nincs társadalombiztosítási rendszer, nincs a nyugdíjnak és az egészségügynek alkotmányos védelme, nyugdíj- és egészségbiztosítás terén visszatértünk az 1989 előtti állami rendszerhez, amelyben az ellátás nagyban függ az állam önkényes akaratától. Ha az államosítás okait keressük, akkor több dolgot is meg kell említenünk:

1. A magánnyugdíjpénztárakba áramló járuléktömeg egyre nagyobb hiányt okozott az államháztartásban, (ami tovább növelte az államadósságot).
2. A válság visszavetette a gazdaságot, a GDP és a foglalkoztatottság csökkent, ami csökkentette a járulékbefizetéseket.
3. A kormány¹¹ választási ígéretet tett az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetésére (ami még tovább növeli a költségvetés terheit)

A megnevezett három körülményt ráadásul úgy akarta a kormány kezelni, hogy az államháztartási hiányt a GDP három százaléka alatt tudja tartani, hogy kikerülhessen az EU szigorú ellenőrzése alól. Ugyanez volt érvényes az IMF-hitelre is, ezért volt elvi kérdés a hitel visszafizetése.

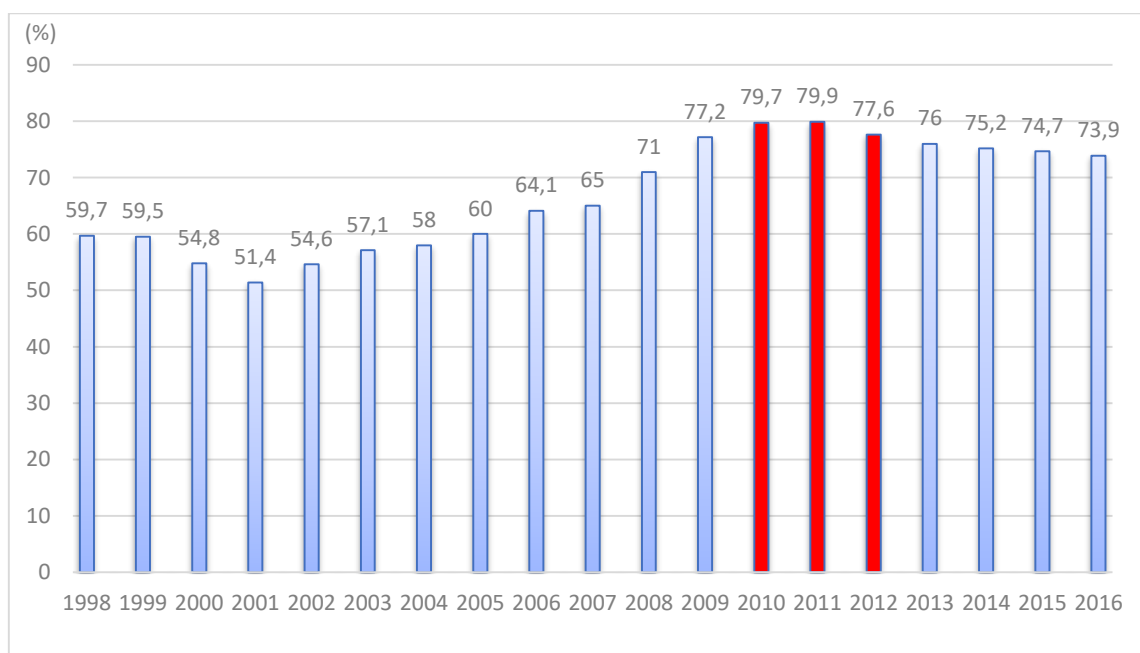
Az államosításkor a pénztáraknál felhalmozott vagyontömeg meghaladta a 3.000 milliárd forintot, ami a bruttó hazai termék mintegy 10%-át tette ki (Szikra 2017). A társadalombiztosítási nyugdíjrendszerbe visszalépő tagok portfólióját képező eszközöket a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentési Alapnak¹² kellett átadni. A törvény 7. §-ának értelmében: „Az Alap vagyont képező eszközök értékesítéséből származó bevételt a Nyugdíjbiztosítási Alap fejezetnek és a központi költségvetésnek a Magyar Köztársaság költségvetéséről szóló törvényben meghatározott előirányzata javára kell befizetni vagy azt az államadósság csökkentésére kell fordítani” (2010. évi CLIV törvény 7.§).

A magánnyugdíjpénztári vagyon azonban sem a rendszer felszámolásának évében, sem később nem jelent meg az akkor még önálló pénzügyi alapként működő Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeiben. A vagyon mintegy háromnegyedét adósságcsökkentésre fordították, a fennmaradó részét a költségvetési hiány fedezésére használták, a hozamokat pedig szétosztották

¹¹ a második Orbán-kormány

¹² 2010. évi CLIV. törvény a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapról, és a szabad nyugdíjpénztár-választás lebonyolításával összefüggő egyes törvénymódosításokról. Az Alap 2015. január 31-én szűnt meg.

az állami rendszerbe visszalépő tagok között. A 2. ábrán azt láthatjuk, hogy a GDP-arányos államadósság alig tér el a magánnyugdíjpénztári vagyon államosítása után az azt megelőző szinttől. A magánnyugdíjpénztárak megszüntetése csak rövid távon, az aktuális költségvetés szintjén kezelte a helyzetet, a nyugdíjrendszer hosszú távon fennálló problémáit közel sem oldotta meg. Ráadásul megint rossz időzítésnek lehetünk szemtanúi: a magánnyugdíjpénztári szektor 2011-es felszámolásakor a növekvő államadósság miatti kedvezőtlen kamatkörnyezetet még a válság után viszonylag gyorsan regenerálódó pénztári vagyon sem tudta enyhíteni. Az államosítás társadalmi kára pedig óriási: az emberek egy részének az államszocialista múlt önkényessége rémlett fel, ami nagyfokú bizalomvesztéssel járt, és hosszú évekre vetette vissza a lakosság megtakarításokba, tőkepiacokba és/vagy az államba vetett bizalmát.

2. ábra: Magyarország államadóssága a GDP százalékában (%), 1998-2016.

Forrás: Eurostat¹³ alapján saját szerkesztés.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a magánnyugdíjpénztári vagyon államosításának egyszeri bevételért cserébe az állam nyugdíjkötelezettsége nőtt, akkor még rosszabb a helyzet. Ahogy László (2018: 896) a Közgazdasági Szemleiben megjelent cikkében fogalmaz: „(...) a kötelezettség is adósság, még ha implicit is. Ha minden más tényezőt változatlanak veszünk, akkor nyugodtan kijelenthető, hogy 2010 óta az állam kötelezettségei, más szóval adóssága közgazdasági értelemben valójában nem csökkent. Annyi történt, hogy a statisztikailag is kimutatott adósság helyébe lépett az implicit nyugdíjadósság”. Az előregedő társadalmak korában ennek figyelmen kívül hagyása az államháztartási statisztikában egyre égetőbb kérdéssé válik.

Kornai (2017: 31-32.) így írt erről: „Ami most a magánnyugdíjpénztárakkal történt, súlyosan megrendíti a bizalmat abban, hogy az állam tiszteletben tartja a magántulajdont. (...) Korrekt tájékoztatás helyett homályos és megfoghatatlan ígéreteket kaptak (ti. az aktív keresők), kellő megfontolási idő helyett zaklató siettetést, szabad választás helyett fenyegetést és súlyos

¹³ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde410> (Letöltve: 2018. 02. 02.)

diszkriminációt. Aki a magánpénztárban marad, az részben vagy teljesen elveszíti az állami nyugdíjra való jogosultságát; számos tényezőtől függ, hogy mekkora ez az elveszített hányad. Miközben egymásnak ellentmondó hivatalos nyilatkozatok és felületes vagy téves információk hangzanak el, a magánnyugdíjpénztárak tagjai kénytelenek ebben a megzavarodott állapotban meghozni olyan alapvető fontosságú döntést, amely lényegesen kihat majd öregkori anyagi helyzetükre. Rossz emlékeket kelt a történelemben jártas idősebb nemzedékben az eljárás. (...) amit tettek, súlyosan sérti a magántulajdon elvét, és nem sokban különbözik az erőszakos konfiskálástól.”

László (2018) A magánnyugdíjpénztári rendszer „elszámolása” című írásában részletesen bemutatja azokat a költségvetési szabályokat és statisztikai módszertani kérdéseket, amelyek végeredményben a II. pillér felszámolásához vezettek. Rámutat arra, hogy a költségvetési szabályok előtérbe kerülése egyrészt fontos szerepet ad a megcélzott mutatók mérésének, másrészt szükségszerűen magával hozza valamilyen szankciórendszer kialakítását (ha nincs is mindig formális büntetés a célok nemteljesítése esetén, de van kontroll, rossz hírnév, politikai és piaci következmény), illetve a szabályok megkerülésének veszélyét (pl. adatok kedvezőbb színben feltüntetése, window dressing). A megcélzott mutató a vegyes rendszer indulásakor még kevésbé, ám az uniós csatlakozást megelőző években, majd azt követően még inkább „fetisisztikus tisztelet” (2018: 872) által övezett maastrichti hiánycél és államadósság mutató.

Ennél a pontnál kell megemlíteni, hogy az államháztartási elszámolások pénzforgalmi szemléletűek, szemben az üzleti vállalkozások eredményszemléletű elszámolási gyakorlatával. „*Úgy tűnik, ennek esett áldozatul a magyar magán-nyugdíjpénztári rendszer*” (László 2018: 882). Oksanen (2004) is rámutat a nyugdíjrendszerek privatizációjának elszámolási ellentmondására, nevezetesen, hogy a magánpénztárakba utalt, az államháztartásból kieső bevételek azonnal növelik a hiányt, azonban az ennek kapcsán hosszú távon megvalósuló állami kötelezettség-csökkenés nem jelenik meg az államadósságban. A rosszul meghatározott mutatók és/vagy mérési módszerek pedig torz ösztönzőkhöz és nem kívánatos lépésekhez vezethetnek.

A 2005-2010 közötti időszakra az EU a nyugdíjreformot végrehajtó tagállamok számára átmeneti mentességet (derogációt) adott az áttérési költségekre vonatkozóan, vagyis az adott évi költségvetési hiány meghatározásakor a nyugdíjreform költségeit lineárisan degresszív alapon lehetett figyelembe venni: 100, 80, 60, 40, 20%-os mértékben, majd 2010-től megszűnt a korrekció lehetősége. Az általános indoklásban szerepel, hogy „*Az ilyen típusú egyenlegromlás ugyanis alapvetően más jellemzőkkel bír, mint más szokásos bevételi vagy kiadási komponens: nem egy lazuló költségvetési fegyelem eredménye, ellenkezőleg a hosszú távon fenntartható fiskális politika érdekében tett intézkedés.*”¹⁴ Az átmeneti mentesség 2010-es lejártát követően több ország is kérte az Európai Uniótól annak meghosszabbítását, ám a Bizottság elutasította a kérést. A megnövekedett hiány kezelésére Magyarország és a balti országok a magánpénztári járulékokat átmenetileg az állami rendszerbe irányították, Lengyelország pedig csökkentette azt (Simonovits 2011b). Később Magyarország a már ismert drasztikus lépésre szánta el magát, és ezzel feláldozta a hosszú távú érdeket a rövid távú fiskális célkitűzés mentén. A statisztika tehát önmagán túlmutató szerepet kapott, ami példa nélküli lépéshez vezetett. László és Oksanen véleménye szerint az EU hozzáállása vezetett a magyar magánnyugdíjpénztári rendszer felszámolásához, és ha nem változtatnak az alkalmazott statisztikai eljáráson, akkor a további lehetőségét is elvágják egy magánnyugdíjpénztári rendszer létrehozásának (Oksanen 2013).

¹⁴ T/1062. számú törvényjavaslat/Általános indoklás, 151-152. o. In: <https://www.parlament.hu/irom39/01062/adatok/altind.pdf> (Letöltve: 2023. 08. 18.)

László szerint részben a magyar események vezettek az addig alkalmazott uniós módszertan (ESA95) felülvizsgálatához és korszerűsítéséhez. A nemzeti számlák európai keretrendszerének új változatát (ESA 2010) 2014-ben vezették be, és módszertanával visszamenőlegesen újraszámolták a 2010-2013-as időszak hiánymutatóit. Az egyik legjelentősebb változás éppen a nyugdíjrendszerekkel kapcsolatos elszámolásokat érintette:

„Számos esetben a kormányzatok nyugdíj-kötelezettségeket vettek át nem kormányzati egységektől (mint például a kormányzati szektoron kívülre sorolt közösségi tulajdonú vállalatok esetében), amelyeket az ezektől az egységektől a kormányzathoz utalt, a nyugdíjpénztárak vagyonával kapcsolatos egyösszegű bevételek kísértek. Az ESA95 szerint az ilyen, az államháztartásnak történő átutalások pozitívan hatottak a hiányra, az ESA 2010 szerint viszont már nem így van, mert ott ezeket a kifizetéseket pénzügyi előlegként rögzítik, amely nem a kifizetések időpontjában érinti a kormányzati hiányt.” (Eurostat 2014: 17)

Ez a módszertani változás utólag már nem támaszthatja fel a magánnyugdíjpénztári rendszert, de meggátolhatja, hogy a jövőben a magyarhoz hasonló költségvetési logika által vezérelt rövid távú és egyoldalú szemlélet hasonló lépésekhez vezessen.

Mihályi (2018) fontos kiegészítéseket fűz László tanulmányához. Nem teljesen, illetve nem úgy ért egyet a végső konklúzióval (miszerint a magánnyugdíjpénztári rendszer felszámolását egyértelműen az EU hozzáállása váltotta ki), ahogy azt László érti. Mihályi helyesli a Bizottság azon döntését, hogy nem engedte a derogáció meghosszabbítását. A deficitszámítás során soha semmilyen kiadási tételt nem szabadna figyelmen kívül hagyni (így a nyugdíjreform kiadásait sem). Meglátása szerint a „*sikeres lobbitevékenységnek*” köszönhető könnyítés rossz irányba befolyásolta a magyar törvényhozókat, és a megszüntetésével „*nagyon nagy alkalmazkodási többletterher keletkezett*” (2018: 1190). Az Eurostat vonatkozásában nem tartja szükségesnek az elszámolási gyakorlat felülvizsgálatát. Hangsúlyozza, hogy az új módszertannal operáló ESA2010-et csak 2014-től alkalmazták. „*Ha tehát az ESA2010-et már 2011-ben is alkalmazta volna az Eurostat, akkor a II. pillér de facto felszámolásának semmi értelme sem lett volna, ergo nem is csinálták volna meg.*” (2018: 1188).

A legfontosabb véleménykülönbség a végső motiváció megnevezésében van: míg László szerint a szektor felszámolása a hiánycél teljesítése és a túlzott deficit eljárás alóli kikerülés érdekében történt, addig Mihályi szerint: „*Am a II. pillér felszámolása, ha számításra alapozott döntés volt – mint már utaltam rá –, nem az éves deficitnövelő tétel, hanem a kötelező rendszerbeli felhalmozott magánnyugdíjvagyon, a 3000 milliárd forint megszerzése miatt történt. A kormány nem a 2011-es év GDP-jének 1,4 százalékát, hanem a 10 százalékát, a felhalmozott magánnyugdíjvagyont akarta visszaállamosítani*” (2018: 1190).

Mihályi a saját felelősség kérdését¹⁵ is vállalva úgy látja, hogy hibát követtek el, amikor az államháztartásból kieső járulékbévételeket nem ellensúlyozták azonos mértékű adóbevétellel vagy kiadáscsökkentéssel (gondolván, hogy a hiányt nem kell külföldi hitelfelvétellel finanszírozni, hiszen a magánnyugdíjpénztárak a kieső járulékokkal azonos mértékű állampapírokat fognak vásárolni). „*Am a végeredmény mégiscsak az lett, hogy az államháztartás explicit adóssága az évi 1,0-1,5 százalékos többlethiány miatt évről évre nőtt. Márpedig azzal már 1997-ben is tökéletesen tisztában voltunk mindannyian a döntéshozók*

¹⁵ Hasonlóan önkritikusnak értékelhetjük László azon gondolatát (bár közvetlenül nem utal a saját felelősség kérdésére), miszerint a magánnyugdíjpénztári rendszer bevezetése sem volt (nem lehetett) egy olyan csodafegyver, ami minden érintett megelégedését szolgálta. Elismeri, hogy az elfogadtatásához olyan kompromisszumokra volt szükség, amelyek a rendszer működésének hatékonyságát rontották, tehát alapot adtak a rendszer megszüntetéséért kardoskodó kritikusoknak.

közül, hogy az egész nyugdíjreform egyik legfontosabb célja az implicit államadósság csökkentése. Ez viszont nem lehetséges úgy, ha közben az explicit államadósság növekszik.” (2018: 1189)

Több mint tíz év távlatából vizsgálva a kérdést azt mondhatjuk, hogy a magánpénztári rendszer megszüntetése egy olyan politikai fordulat kezdetét is jelentette, amelyet a szakpolitikai hatástanulmányokat figyelmen kívül hagyó és a szakmai vitát kikerülő eszköztár használata jellemez.

További fontos változások 2011-től

A 2011. évi CXCV. törvény Magyarország gazdasági stabilitásáról (Stab. tv.) VI. fejezete tartalmazza a nyugdíjrendszer alapvető szabályait. A jogszabály kimondja (kiemelések vastaggal, tőlem), hogy *„Az állami nyugdíjrendszer célja, hogy az időskor, illetve közeli hozzátartozó halála esetén a jövedelembiztonságot megalapozza”*¹⁶. A nyugdíjjogosultság járulékfizetésen alapul, és azt igénybe venni a nyugdíjkorhatár betöltését követően lehet (kivéve: Nők40). Az állami nyugdíjrendszer kétféle ellátást folyósít: öregségi nyugdíjat és hozzátartozói nyugellátást.

„41. § (3) A nyugdíjak reálértékét biztosítani kell.

42. § (1) Az állami nyugdíjak kifizetésének fedezetét a Nyugdíjbiztosítási Alap biztosítja.

(2) A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeit a befizetett nyugdíjjárulékok, a foglalkoztatók által e célra fizetett közterhek, a központi költségvetésből biztosított források és a törvényben meghatározott egyéb bevételek képezik.”

A törvény az egyéni felelősségvállalásnak és az öngondoskodás szerepének rövid figyelmet szentel: 43. § *„Az időskori jövedelembiztonság megteremtésében viselt egyéni felelősség és az öngondoskodás érvényre juttatása érdekében a tagok önkéntes részvételével – törvényben meghatározott feltételek szerint – kiegészítő nyugdíjintézmények működhetnek.”*

A törvény tehát bevezeti a nyugdíjrendszer új elemét, a nők kedvezményes öregségi nyugdíját, a Nők40-et, amely a gyakorlatban előrehozott, ám levonások nélküli öregségi nyugdíjellátást biztosít azon nők számára, akik 40 év jogosultsági idővel rendelkeznek. Bevezetését követően hamar népszerűvé vált intézkedés jelentős hatást gyakorol a nyugdíjba vonulási korcentrumra és a nyugdíjbiztosítási alap kiadásaira, ezért a fejezet végén részletesebben is írok az intézményről.

A 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról (Áht.) megszüntette a társadalombiztosítás önálló pénzügyi alrendszerét, kimondva, hogy az államháztartás központi és helyi alrendszerből áll, és társadalombiztosítás pénzügyi alapjai a központi alrendszeren belül *„az állam nevében beszédendő költségvetési bevételek és teljesítendő költségvetési kiadások elszámolására szolgálnak”*¹⁷.

Az állami nyugdíjrendszer finanszírozási elve továbbra is felosztó-kirovó, vagyis az adott évi befizetésekből teljesítik az adott évi kifizetéseket. A társadalombiztosítás pénzügyi alapjainak finanszírozásáról szóló 55. részben a 82. § (3) bekezdésében ez áll: *„Ha a Nyugdíjbiztosítási Alap tervezett éves költségvetési bevétele kisebb a teljesítendő kifizetések összegénél, a különbség a központi költségvetésről szóló törvényben a Nyugdíjbiztosítási Alap költségvetésén kívül tervezett központi kezelésű előirányzatból átadásra kerül a Nyugdíjbiztosítási Alap*

¹⁶ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100194.tv> (Letöltve: 2023. 01. 24.)

¹⁷ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100195.tv> (Letöltve: 2023. 07. 21.)

számára. A központi költségvetés terhére történő tényleges kifizetésekre a költségvetési évben a tényleges költségvetési bevételek és költségvetési kiadások alakulása függvényében kerülhet sor”. Az Alap hiánya esetén tehát az államnak „mögöttes felelőssége” van (Lentner 2014: 138.). Többlet esetén a maradványelszámolásról így rendelkezik: „A társadalombiztosítás pénzügyi alapjai előirányzatainak év végéig fel nem használt összege a költségvetési év utolsó napján törlésre kerül, ezen előirányzatok így költségvetési maradvánnyal nem rendelkeznek.” (Áht. 86. § (3).

A társadalombiztosítás autonómiája tehát sérült, alapjai már csak relatív önállósággal (és fokozott politikai kitettséggel) rendelkeznek: önálló fejezetet alkotnak a központi költségvetésben (LXXI. fejezet: Nyugdíjbiztosítási Alap, LXXII. fejezet: Egészségbiztosítási Alap). Irányításukat, működésüket, bevételeiknek és kiadásaiknak körét, a gazdálkodásukat, a központi költségvetéssel és az önkormányzati alrendszerrel való kapcsolatukat az Áht. és külön törvények szabályozzák.

Hasonlóan sarkalatos változást hozott a 2011. évi CLVI. törvény [Szocho tv. (rég)], amely 2012. január elsejével bevezette a munkaadói társadalombiztosítási járulékot felváltó szociális hozzájárulási adót. Az elnevezés utal arra, hogy ezt a befizetést a „*társadalmi közös szükségletek fedezetéhez való hozzájárulásnak kell tekinteni*” (Mihályi–Vincze 2016: 3). A változás súlyát a járulék és az adó fogalmának tisztázásával, a kettő közötti különbség felfedésével könnyen megérthetjük. A legáltalánosabb megfogalmazás szerint az adó az állam által megállapított, jogszabályi előírásokon alapuló, közvetlen ellenszolgáltatásra nem jogosító fizetési kötelezettség (Sztanó–Kis 2013). Ezzel szemben a társadalombiztosítási járulék a társadalombiztosítási jogviszonyból származó közvetlen ellenszolgáltatásra jogosító fizetési kötelezettség (Bozsik et al. 2017). A kettő közötti különbség, hogy míg a járulék megfizetése jogszabályban rögzített módon és mértékben ellátási jogosultsághoz, szerzett joghoz vezet, addig az adó megfizetése nem. (Ezt a törvény 4. § (3) bekezdése explicite egyértelművé is teszi, lásd később). A 2018. évi LII. törvény a szociális hozzájárulási adóról (Szocho tv.)¹⁸ 4. § (1) bekezdése kimondja (kiemelések vastaggal, tölem), hogy „*A szociális biztonság, valamint a testi és lelki egészséghez való jog érvényesítését szolgáló egyes szociális ellátások fedezetéhez, továbbá az egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásához szükséges államháztartási források biztosítása céljából az adóból származó államháztartási bevétel a központi költségvetésről szóló törvényben meghatározott arányok szerint megoszlik a társadalombiztosítás egyes pénzügyi alapjai és a törvényben meghatározott elkülönített állami pénzalap költségvetése között.*” Továbbá a 4. § (3) bekezdése kimondja, hogy „*Az adó megfizetése államháztartási forrásból fedezett ellátásra (ideértve különösen a társadalombiztosítási ellátást és az álláskeresői ellátást), vagy államháztartási forrásból folyósított támogatás igénybevételére való jogot nem keletkeztet, valamint az adó alapja és összege az ilyen ellátás, támogatás összegét nem befolyásolja.*” A „szerzett jog” jellegének megszűnése ismét ahhoz a következtetéshez vezet, hogy a társadalombiztosítás de iure megszűnt Magyarországon. „*Ezzel végképp megszűnt a társadalombiztosítási rendszer, anélkül, hogy ezt bármelyik törvény kimondta volna, vagy a »magyar emberek« észrevették volna*” (Ferge 2014: 131).

A 2012 után fizetendő szociális hozzájárulási adó, illetve munkavállalói nyugdíjjárulék mértékeket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a munkavállalói nyugdíjjárulék mértéke stabilan 10%, azonban a munkaadók által fizetett társadalombiztosítási járulék helyébe lépő szociális hozzájárulási adó a 2012. évi 27%-ról a 2022-re 13%-ra csökkent. Ez jelentősen csökkentette a munkaadók terheit, viszont növelte a társadalombiztosítási alapok hiányát,

¹⁸ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1800052.tv> (Letöltve: 2023. 07.18.)

és ezen keresztül a költségvetési hiányt. A munkaadók és a munkavállalók összesített nyugdíjjáruléka¹⁹ 19,3%-ra csökkent (a nyugdíjalapot megillető részt figyelembe véve). Vagyis a demográfiai változások ismerete ellenére a kormány a nyugdíjalap bevételeit nem hogy növelte volna, hanem drasztikusan csökkentette (10. melléklet).

A 2019. évi CXXII. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről (Tbj. [új]) változtatásával a munkavállalói járulékokat összevonták, összege maradt 18,5 %, amelyet a NAV szed be, és utal tovább a kormány döntésének megfelelő arányban a Nyugdíjbiztosítási, az Egészségbiztosítási és a Nemzeti Foglalkoztatási Alap számára. Ezzel a változtatással hivatalosan megszűnt a nyugdíjjárulék.

Az 5. táblázat szemlélteti, hogy szociális hozzájárulási adó bevezetése után hogyan alakult az ebből származó bevételek (költségvetési törvényben rögzített) feloszlása.

5. táblázat: A szociális hozzájárulási adó megfizetett összegének felosztása az egyes alapok között, a mindenkorai költségvetési törvénynek megfelelően (2012-2023)

	Nyugdíjbiztosítási Alap	Egészségbiztosítási Alap	Nemzeti Foglalkoztatási Alap
2012	88,89%	7,41%	3,70%
2013	100%	-	-
2014	96,30%	3,70%	-
2015	85,46%	14,54%	-
2016	79,43%	20,57%	-
2017	71,61%	20,50%	7,89%
2018	79,50%	20,50%	-
2019	70,22%	27,31%	2,47%
2020	71,63%	28,37%	-
2021	71,63%	28,37%	-
2022	71,63%	28,37%	-
2023	71,63%	28,37%	-

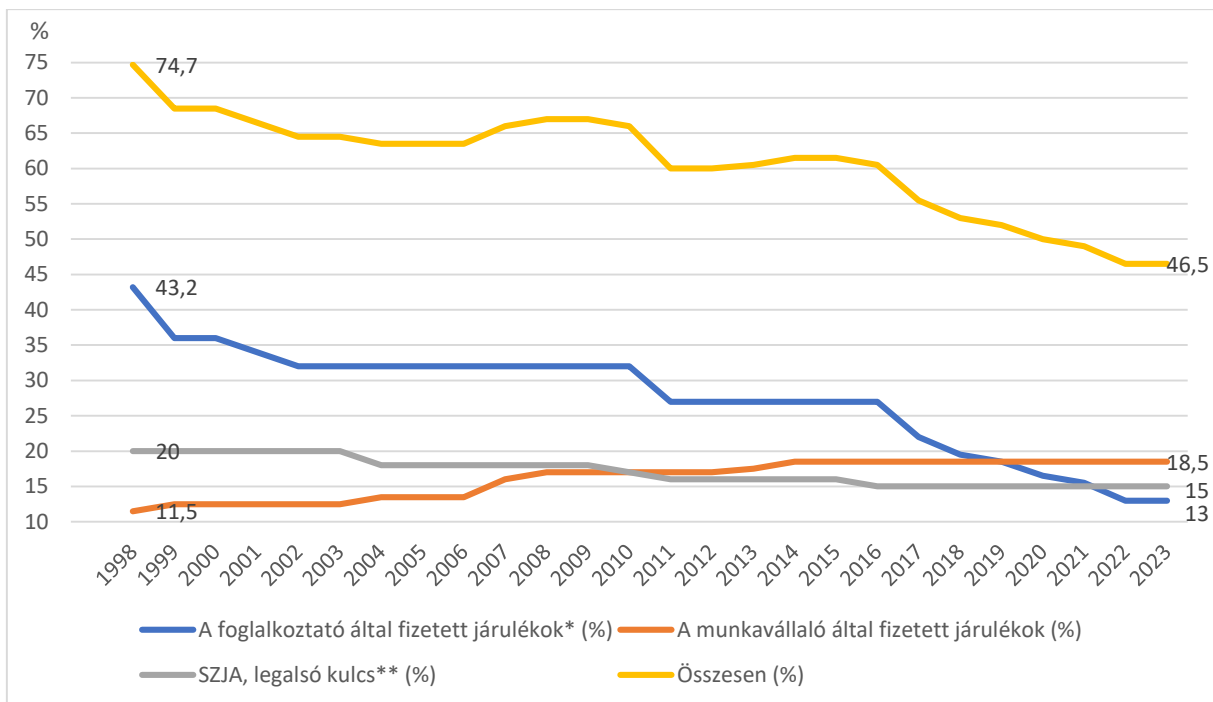
Forrás: saját szerkesztés, az egyes évek költségvetési törvénye alapján.

Az adatok egyik lehetséges értelmezése, hogy az állam továbbra is járulékként értelmezi a szociális hozzájárulási adóból befolyó pénzeket, és a társadalombiztosítás ellátásait finanszírozza belőle (eddig legalábbis így volt, de nincs törvényi garancia arra nézve, hogy ez a jövőben is így lesz). Másrészt viszont jól látszik, hogy az adóbevételek felosztása évről évre ad hoc módon, kiszámíthatatlanul változik, és nemcsak a Nyugdíj- és Egészségbiztosítási Alap, hanem bizonyos években a Nemzeti Foglalkoztatási Alap is részesül a forrásokból. Ez teljes mértékben aláássa a tervezhetőséget és nem biztosítja a transzparenciát. Visszautalva a járulék és adó fogalma közötti különbségre: míg a járulék befizetése közvetlen ellenszolgáltatást

¹⁹ A szociális hozzájárulási adó szakmailag korrekt értelmezése alapján közvetlen ellenszolgáltatásra nem jogosító költségvetési befizetési kötelezettség. Az összesített nyugdíjjárulék múltbéli mértékének számításába – más, a nyugdíjrendszer fenntarthatóságával foglalkozó tanulmányokhoz hasonlóan (vö. Simonovits 2023b) – azért vontam mégis be, mert 2012-es bevezetésétől napjainkig tartó időszakban a belőle származó bevételek Nyugdíjbiztosítási Alapot megillető mértékéig a folyó évi nyugdíjkiadások fedezetéül szolgáltak. De nincs törvényi garancia arra vonatkozóan, hogy ez a jövőben is így lesz. A mértékére vonatkozóan szintén nincs, és kijelenthetjük, hogy az évről-évre, kiszámíthatatlanul, az aktuális költségvetési politika szándékától függően alakul, megnehezítve (ellehetetlenítve) a tervezhetőséget, az átláthatóságot és a kiszámíthatóságot (lásd még: 4. táblázat és annak magyarázata).

keletkezett, addig az adóé nem. A munkavállalói járulékok összevonásával a NAV-hoz befolyó jelenlegi összeg 54 százaléka a Nyugdíjbiztosítási Alapba, 37,9 százaléka az Egészségbiztosítási Alapba, 8,1 százaléka a Nemzeti Foglalkoztatási Alapba kerül. Így az adóbevételek felosztása diszkrecionális jogkörben, az adott évi költségvetési szándéknak megfelelően történik, magában hordozva az átcsoportosítás és akár az elvonás lehetőségét is (lásd még: 8. melléklet).

Az 1998-2023 közötti időszakban jelentősen megváltozott a bérekre rakódó terhek mértéke és aránya (lásd 3. ábra). Az összteher jelentős csökkenése (74,4%-ról 46,5%-ra) a munkaadói járulékterhek (43,2%-ról 13%-ra) és a személyi jövedelemadó (1998-ban a legalacsonyabb, 20%-os kulcshoz képest is 5 százalékponttal alacsonyabb az aktuális szja) csökkenésére vezethető vissza. Míg a foglalkoztatói járulékok nagyon jelentősen csökkentek, addig a munkavállalók által fizetettek nőttek (11,5%-ról 18,5%-ra). Tehát míg a vizsgált időszak elején a munkaadók fizették a járulékok 79%-át, a munkavállalók pedig csak a 21%-át, addig ez az arány ma már fordított: a munkavállalók fizetik az 59%-át, a munkaadók pedig a 41%-át. (A munkabérekre rakódó foglalkoztatói és munkavállalói adó- és járulékterhek negyedszázados alakulását a 10. melléklet tartalmazza.)

3. ábra: A munkabérekre rakódó foglalkoztatói és munkavállalói adó- és járulékterhek alakulása (1998-2023)

Forrás: saját szerkesztés

*2012-től járulék helyett: szociális hozzájárulási adó

**A személyi jövedelemadó 2010.12.31-ig sávosan progresszív volt. Az egyszerűség kedvéért a számítás során ettől eltekintettem és csak a legalacsonyabb kulcsot vettem figyelembe.

A nyugdíjrendszer finanszírozása szempontjából úgy értékelhetjük a folyamatot, hogy csökkenő járulékmértékek miatt a Nyugdíjbiztosítási Alap bevétele jelentősen csökken, ráadásul úgy, hogy a demográfiai folyamatok tovább nehezítik az egyensúlyt (kevesebb aktív korú és több nyugdíjas). A munkát terhelő fizetési kötelezettségek versenyképességet

befolyásoló tényezők, hiszen nemzetközi összehasonlításban hátrányba kerül az az ország, amelynek adóéke magasabb, vagyis a munkaerőköltségnek magasabb százalékát vonja el az állam (Kazainé–Holló 2017). Ugyanakkor a nemzetközi beruházási döntések során a munkáltatók a teljes bérköltséget veszik figyelembe, vagyis a magasabb adóék alacsonyabb bérekkel kedvezőbb lehet, mint az alacsony adóék magasabb bérszínvonal mellett. Míg 1998-ban Magyarországon az alacsony bérekre magas adó- és járulékterhelés rakódott, addig ma már azt látjuk, hogy az uniós szinten még mindig alacsony bérek²⁰ munkáltatói terhei is alacsonyak (az Európai Unió tagállamainak átlagbéradatait a 24. melléklet tartalmazza). Ez egyértelműen arra a lefelé versenyző gazdaságpolitikai irányra utal, amely olcsó munkaerővel és alacsony társasági adóval kívánja elősegíteni a külföldi működőtőke beáramlását. Mindkét tényező nemzetközi viszonylatban is rendkívül alacsony terhet jelent a munkáltatóknak, de nem jár automatikusan együtt a versenyképesség és a társadalmi jólét növelésével.

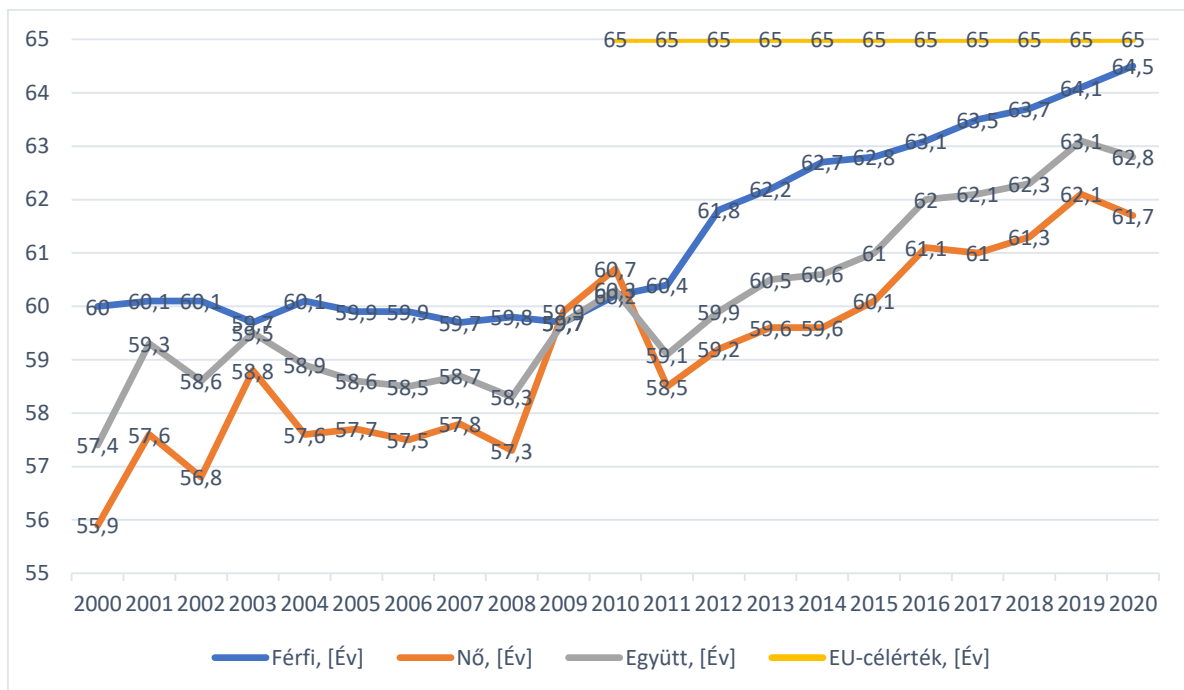
A 2011-ben bevezetett, világszinten is példanélküli „Nők40” (és annak népszerűsége) döntő hatást gyakorol a jelen nyugdíjrendszer fenntarthatóságára. A jogszabályi háttér (1997. évi LXXXI. törvény [Tny.] 18.§ {2a} bekezdése²¹) kimondja, hogy *„öregségi teljes nyugdíjra életkorától függetlenül jogosult az a nő is, aki legalább negyven év jogosultsági idővel rendelkezik”*. Jogosultsági időnek számít:

- a kereső tevékenységgel járó biztosítási vagy azzal egy tekintet alá eső jogviszonnnyal, valamint
- a terhességi-gyermekágyi segélyben, gyermekgondozási díjban, gyermekgondozást segítő ellátásban, gyermekgondozási segélyben, gyermeknevelési támogatásban és a súlyosan fogyatékos vér szerinti vagy örökbe fogadott gyermekére tekintettel megállapított ápolási díjban eltöltött idővel szerzett szolgálati idő.

Bevezetését követően a nők nyugdíjba vonuláskori átlagos életkora a 2010-es 60,7 évről 2011-re 58,5 évre esett vissza (lásd 4. ábra). 2011-től lassú emelkedés figyelhető meg, de egyrészt láthatjuk, hogy a Nők40 miatt a nők hamarabb hagyják ott a munkaerőpiacot, mint a férfiak, másrészt pedig a nők átlagos nyugdíjba vonulási életkora jelentősen elmarad az EU által 2010-ben deklarált 65 éves célkitűzéstől. A nők számára pozitív diszkriminációt biztosító, levonások nélküli előrehozott nyugdíjlehetőség finanszírozási szempontból indokolatlan plusz terhet rakott a nyugdíjrendszerre, ami – tekintve, hogy a bevezetése éppen a népesebb, első Ratkó-generációt hozta helyzetbe – még fokozottabb.

²⁰ Az alacsony bér kétélű fegyver: vonzó lehet a külföldi tőkebefektető, de taszító a magasan képzett, idegen nyelveken beszélő mobilis (jellemzően fiatal) hazai munkavállalók számára, akik tömegével hagyják el az országot. A magyarországi háztartások külföldön dolgozó tagjainak száma 2023-ban meghaladja a 100 ezer főt (<https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/#/hu/document/fog2306>). (Letöltve: 2023. 08. 22.)

²¹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700081.tv> (Letöltve: 2023.01.24.)

4. ábra: A nyugdíjba vonulás átlagos életkora nemenként, 2000-2020

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

Az ábráról azt is láthatjuk, hogy a 2010-től a nyugdíjba vonulás átlagos életkora a férfiak esetében folyamatosan emelkedik. Ennek háttérében a nyugdíjkorhatár 62-65 évre történő emelése, illetve a korhatár alatti nyugdíjazási lehetőség 2012-ben való megszüntetése állnak. 2020-ban a férfiak öregségi nyugdíjazási korcentruma 64,5 év volt, összhangban az öregségi nyugdíjkorhatárral. Nők esetében ugyanez az érték 61,7 év, a két nem együtt pedig átlagosan 62,8 éves korában hagyja el a munkaerőpiacot.

A Nők40, nemi alapon diszkrimináló intézményre válaszul, illetve annak mintájára időről-időre felüti a fejét a Férfi40 bevezetésének kérdése. Mihályi és Vincze (2016) számításai szerint, ha a Férfi40-et is bevezetnék, akkor az a nyugdíjrendszer bevételi-kiadási egyensúlyának fenntartása mellett a nyugdíjak azonnali, mintegy 19 százalékos csökkentését vonná maga után. Ahogy az értekezésem javaslataiból is látszani fog, a jellemzően rövid távú politikai érdekek, és nem a fenntarthatóság mentén meghozott intézkedésekkel szemben (lásd a nemi vagy más szempont [pl. gyermeknevelés] alapú pozitív/negatív diszkrimináció) a rugalmasság megteremtését tartom szükségesnek, amely törvényi keretek között megadja az egyén számára a döntési lehetőséget, hogy mikor zárja le aktív életpályáját, és megfelelő bónusszal jutalmazza, illetve ésszerű mértékű málusszal bünteti a törvényes nyugdíjkorhatártól eltérő nyugdíjba vonulást. Ehhez előfeltételként meg kell teremteni az átlátható és egyértelmű egyéni számlás nyugdíjkimutatás rendszerét.

A 2011-es változások közé tartozik a rokkantnyugdíjrendszer kiszervezése a társadalombiztosítás rendszeréből (Szikra 2017). A magyar társadalombiztosítás nyugdíjbiztosítási ágának 1928-as bevezetése óta az időskori nyugellátások mellett a rokkantnyugdíjasok ellátása is rendszer eleme volt (ahogy az világszerte jellemző). A 2011-es változás nyomán mindenkire kiterjedő felülvizsgálat-hullám indult meg, melynek célja, hogy a munkavállaló korban lévő, foglalkoztatható személyeket a munkaerőpiacra tereljék vissza (ez jellemzően nem történt meg, hanem a közfoglalkoztatás és/vagy a segélyezés rendszerébe kerültek át), és a rokkant ellátások volumenét jelentősen csökkentsék. A profiltisztítási folyamat

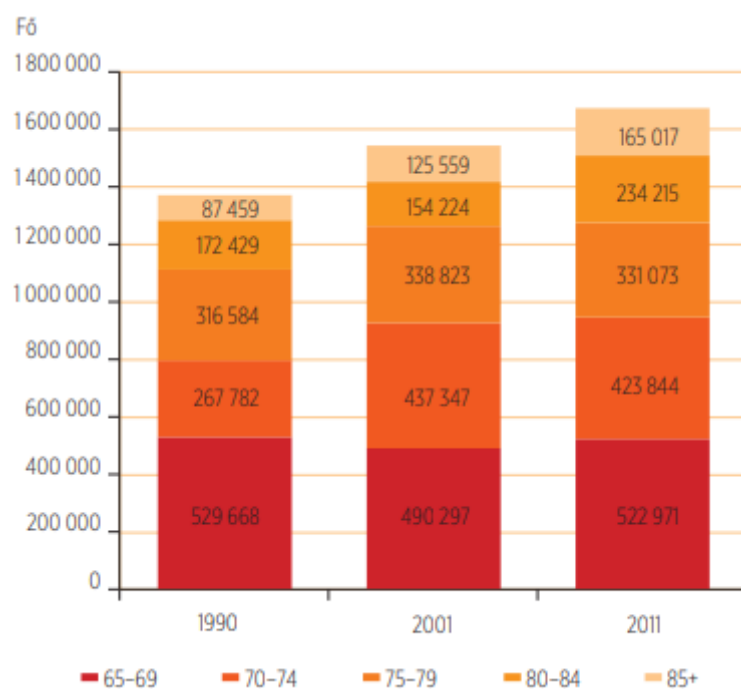
eredményeképp a rokkantnyugdíjasok száma egy év alatt 18 százalékkal csökkent (2,8 millióról 2,2 millió före), és az öregségi nyugellátásban részesülők aránya a nyugellátáson belül az addigi 60-63%-ról 92%-ra nőtt (Szikra 2017).

2.3 A magyar nyugdíjrendszer jövőjéről, fenntarthatóságáról

A magyar nyugdíjrendszer jelenlegi problémái részben a múltban gyökereznek, és jövőbeli kilátásai nagyban függenek ezek feloldásának sikerességétől, illetve a kihívásokra adott válaszok eredményességétől. Az mindenki számára egyértelmű, hogy változásokra van szükség. Jóllehet a paradigmaticus (a rendszer belső logikáját, alapelveit érintő) és a parametrikus (a járulékok és nyugdíjak mértékét, a számítás módját érintő) reformok szükségességére a NYIKA szakértői jelentése (Holtzer 2010) már több mint tíz évvel ezelőtt felhívta a figyelmet, lényegi változás azóta sem történt. A demográfiai folyamatok tehetetlensége nagy, ezért azokra csak lassan és kis lépésekben lehet hatni.

A nyugdíjrendszer fenntarthatósága annak a feladatnak a megoldását jelenti, hogy egyes korosztályoknak ne kelljen ugyanazért az ellátásért jelentősen többet fizetniük, vagy ugyanakkora hozzájárulásért ne kapjanak jóval kisebb ellátást, mint más korosztályok. Egy optimálisan működő nyugdíjrendszer elégséges szintű megélhetést biztosít a nyugdíjasoknak, anélkül, hogy túlságosan nagy terhet róna az aktív népességre vagy az államháztartásra. A dolgozókat takarékosagra kényszeríti és úgy enyhíti az időskori szegénységet, hogy a fizetendő járulékkerhek ne csökkentsék túlságosan az önkéntes megtakarítást, valamint a munkakínálatot (vö. Simonovits 2011a). Átlátható, érthető és kiszámítható rendszerre van szükség, ami a törvényi korlátok között megadhatja az egyén számára a döntési lehetőséget arra vonatkozóan, hogy ki mikor zárja le az aktív kereső pályáját (vö. Augusztinovics 2014). Szakmai körökben egyetértés mutatkozik abban, hogy csökkenteni kell a nyugdíjrendszer (nemzetközi összehasonlításban is magas) politikai kitétséget. Ez ugyanis az olyan átmeneti intézkedésekhez vezet, amelyekről már a döntés meghozatalakor lehet tudni, hogy csak időszakosan kedvez egy adott korosztálynak, hosszabb távon azonban hátrányba hoz egy másikat. Ez reformciklusokat indít be: mintegy tíz évente újra és újra belenyúlnak a rendszer működésébe, felborítva ezzel az egyensúlyt. Meg kell jegyezni, hogy a közelmúltban (nagyjából 1995 és 2015 között), amikor mindkét Ratkó-generáció aktív korban volt, adott volt a demográfiai feltétel ahhoz, hogy a nyugdíjrendszer megfelelő mennyiségű tőkét halmozzon fel a második demográfiai osztlékra. Ezt a feladatot láthatta volna el a magánnyugdíjpénztári rendszer.

Fontos megállapítani, hogy a fenntarthatósági válság háttérben meghúzódó függőségi ráta romlása több, egymástól függetlenül mozgó folyamatnak az eredménye. Egyrészt nő a várható élettartam, illetve a nyugdíjba vonulást követően várható élettartam. Külön figyelemre méltó az idősök belső korösszetételének átalakulása is: míg 1990-ben 200 ezer fő volt 80 éven felüli, addig 2011-re ez a szám megduplázódott (5. ábra). A másik oldalon az alacsony termékenységi ráta és az elhúzódó továbbtanulás miatt későbbi munkába állást figyelhetünk meg. A függőségi ráta jelentősége abban rejlik, hogy teljes foglalkoztatás és merev korhatár esetén a helyettesítési rátával együtt megszabja az egyensúlyi járulékkulcs mértékét (Simonovits 2017b). Mindez azonban nem feltétlenül végzetes a nyugdíjrendszer szempontjából: részben természetes ellensúlyozó folyamatok, részben pedig tudatos felkészülés révén el lehet hátrítani a fenyegető negatív következményeket (Gál 2017: 193.).

5. ábra: Az idős korcsoportokba tartozók száma, 1990, 2001, 2011

Forrás: Monostori 2015: 119

2.3.1 Parametrikus kérdések

A járulékmérték alakítása csak korlátozottan alkalmas a rendszer hosszú távú egyensúlyának megteremtésére, hiszen egy túlzott mértékű nyugdíjjárulék egyrészt versenyhátrányba helyezi az országot, másrészt pedig a munkakínálat szűkülését, végső soron akár a járulékelkerülés veszélyét is magában hordozza. Ráadásul a járulékelkerülés csökkenti a járulékalapot, ami a járulékfizetők további terheit vagy a nyugdíjasok alacsonyabb járadékait vonja maga után. Éppen ezért a járulékalap bővítése elengedhetetlen a nyugdíjrendszer stabilizálásához.

A korhatár emelése megfelelő eszköz lehet – Barr (2009) szerint az egyedüli jó – a rendszer fenntarthatóságának biztosításához. Ahhoz, hogy a korhatárt meg lehessen emelni, jelentős kiegészítő szakpolitikai támogató intézkedésekre van szükség, elsősorban az egészségügy és az oktatás, másodsorban pedig a munkaerőpiac területén. A korhatár ugyanis csak addig az életkorig emelhető, amíg a munkavállalási korban lévő emberek foglalkoztathatók, azaz képesek és szeretnének dolgozni, és foglalkoztatják is őket. Benczúr et al. (2012) számításaiban azt találta, hogy a nyugdíjkorhatár 1 évvel történő emelése 4,26 százalékponttal emelte meg az idősebb munkavállalók foglalkoztatottságát. Hasonlóan 4 százalék körüli foglalkoztatottság bővülést mutatott ki Major és Varga modellje is (2013). Az OECD (2006) több országra kiterjedő tanulmányában megállapította, hogy pozitív korreláció áll fenn a 25 éven aluliak és az 50-64 év közöttiek foglalkoztatási arányaiban, vagyis nem igaz az a felvetés, hogy az idősök foglalkoztatása csökkenti a fiatalokét. A viselkedési közgazdaságtan kilátásméleti megközelítését alkalmazva az egyén nyugdíjrendszerrel kapcsolatos attitűdjének magyarázatára Domonkos megállapította, hogy a nyugdíjkorhatár-emelés elfogadtatására a negatív ösztönzők (büntetések, levonások) alkalmasabbak, mint a pozitívak (Domonkos 2014).

A 11. melléklet szemlélteti, hogy míg az elmúlt években a munkaerőpiac elhagyásának átlagos életkora jelentősen megnőtt, addig az ebben az életkorban várható élettartam alig változott (20 év körül ingadozott). Ez alapján érdemes lenne a nyugdíjkorhatár kötöttségét beépített automatizmussal feloldani, amely automatizmus valamilyen külső demográfiai és/vagy

munkaerőpiaci mutató függvénye lenne (pl. a születéskor vagy valamelyik későbbi életkorban várható élettartam, nyugdíjban töltött várható élettartam).

A korhatár rugalmassá tétele mellett érvel Simonovits (2014c) is, mondván, hogy az egyénnek legyen joga eldönteni, hogy mikor megy nyugdíjba: korhatár előtt, vállalva ezzel az alacsonyabb nyugdíjat, vagy esetleg korhatár után is tovább szeretne dolgozni (bónuszért cserébe). Előbbit előrehozott, utóbbit halasztott nyugdíjnak nevezzük (Simonovits 2019). A nyugdíjkorhatártól való eltérést tehát nem tiltásokkal, hanem észszerűen kialakított büntető, illetve jutalmazó rendszerrel kell szabályozni. A rugalmas nyugdíjkorhatár hatékonysága vs. jogszabályi korlátok és kivételek alkalmazására Czeglédi et al. (2016) a piaci elosztás vs. adminisztratív elosztás – normál körülmények közötti – hatékonyságbeli különbségét állítja párhuzamba.

A járadék megállapítása terén az automatizmus vonatkozhat egyrészt az indexálási szabályokra, másrészt pedig egy esetleges új nyugdíj-megállapítási szabályra. Ahhoz, hogy egy nyugdíjrendszer a társadalom által is elfogadható és támogatott legyen, az kell, hogy az érthető, átlátható, kiszámítható, megbízható legyen és segítse a tervezhetőséget. Fontos elvárás továbbá, hogy a biztosítási teljesítmény álljon arányban a későbbi juttatásokkal, mégpedig a teljes nyugdíjas időszak alatt. Ennek a követelménynek Borlói és Réti (2010) szerint a bérindexálás tud eleget tenni. Ennél a pontnál ismét meg kell említeni a degresszió kérdését, vagyis azt a tényt, hogy a magasabb kereset nem eredményez arányosan magasabb nyugdíjjáradékot. Ezt az aránytalanságot az életpálya-jövedelemnek a várható élettartamra gyakorolt pozitív hatása tudja enyhíteni. Chetty és szerzőtársai (2016) kimutatták, hogy az életpálya-jövedelem emelkedésével párhuzamosan nő a várható élettartam is. Simonovits és Lackó (2021) rámutat arra, hogy az élettartamrés²² tágulásával egyre nagyobb a jelenség nyugdíjakra kifejtett hatása. Azáltal, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők tovább élnek, a nyugdíjrendszeren belül egyfajta progresszív újraelosztás valósul meg. A kötelező állami nyugdíjrendszerek egyik fontos feladata az időskori elszegényedéstől való védelem, ezért különösen nagy hangsúlyt kell fektetni a nyugdíjak eloszlására, illetve az azt befolyásoló indexálási módra és az élettartamrésre (Simonovits 2022a).

A járuléklafon alkalmazása pozitívumokat és negatívumokat is hordoz. 1992 és 2012 között a nyugdíjjárulék alapja korlátozott volt, az átlagkereset 3,3-szorosában meghatározva. A járuléklafon feletti rész után csak a munkaadók fizettek nyugdíjjárulékot, a munkavállalók nem. Így viszont a nyugdíj megállapításakor csak a munkavállaló járulékkal terhelt jövedelmét vették figyelembe, a plafon feletti rész nem képezett nyugdíjalapot. 2013-ban a kormány megszüntette a járuléklafon intézményét. Ez az intézkedés rövid távon ugyan többletbevételhez juttatja az államháztartást, hosszú távon azonban aránytalanul magas nyugdíjakhoz és jelentős államháztartási kiadáshoz vezet (nem beszélve arról, hogy ezáltal még jobban nyílik a minimális nyugdíjból és az irreálisan magas nyugdíjból élők közötti társadalmi olló (vö. Simonovits 2020a). A rendszer hosszú távú fenntarthatósága érdekében is át kell gondolni a plafon újbóli bevezetését.

Összességében azt mondhatjuk, hogy egy fenntartható nyugdíjrendszer kialakításakor figyelembe kell venni az arra közvetlenül ható tényezőket; vagyis a demográfiai folyamatokat, a munkaerőpiaci aktivitást és a nyugdíjrendszer paramétereit. A demográfiai folyamatok tekintetében Botos és Botos (2011) már 2011-ben kifejtette, hogy olyan nyugdíjrendszert kell kidolgozni, ami nemcsak, hogy figyelembe veszi azokat, hanem pozitívan vissza is hat rá. A munkaerőpiaci aktivitás és a nyugdíjrendszer paramétereit esetében szintén kétirányú kapcsolatról beszélhetünk: nemcsak az aktivitás hat a nyugdíjrendszer fenntarthatóságára,

²² A leggazdagabbak és a legszegényebbek várható élettartamának a különbsége (Simonovits–Lackó 2021: 1162).

hanem a nyugdíjrendszer is befolyásolja a munkavállalók aktivitását (az olyan paramétereik révén, mint a korhatár és karkedvezmény, a járulékok szintje, a plafon kérdése, a kezdő nyugdíj értékének meghatározása és a nyugdíjak indexálása) (vö. Major–Varga 2013; Varga 2014; Varga 2015). A nyugdíjrendszer húzóerői (pull factors) között szerepel tehát, hogy milyen színvonalú, mennyi ideig tartó és milyen helyettesítési arányú ellátást biztosít, a munkaerőpiac taszító hatását (push factors) pedig az idősebb generációk foglalkoztatása körüli kérdések (rosszabb egészségügyi állapot, elavult tudás és technológia-ismeret, a mindezekből fakadó negatív önértékelés stb.) jelentik (Kohli–Rein 1991). Minél erősebb és kiterjedtebb a szociális védőháló, annál többen léphetnek ki még aktív korukban a munkaerőpiacról (Gordon–Blinder 1980). A kétirányú kapcsolat végső eredője természetesen az egyének szintjén realizálódik. A munkaerőpiacról történő kilépésről szóló döntéshez az előzőeken túl számtalan egyéni szempontot (például az egészségi állapotot, a felhalmozott vagyont) is figyelembe kell venni (French 2005). Nem hagyatkozhatunk teljes mértékben arra a feltevésre, hogy az egyén már az aktív életpályájának kezdetén teljes mértékben tisztában van a nyugdíjrendszer paramétereivel és szabályaival (vö. Auerbach–Kotlikoff 1987) és ez alapján racionálisan hozza meg munkakínálatra és az öngondoskodásra való döntéseit.

2.3.2 Paradigmatikus kérdések

Az automatizmusokra épülő nyugdíjrendszer a finanszírozás kérdését a rövid távú megoldást kínáló – jellemzően a politikai érdekek mentén meghozott – döntések (járulékemelés/-csökkentés, nyugdíjkorhatáremelés/diszkriminatív kedvezmény biztosítása, járadék-megállapítás változtatása) helyett a hosszú távon működőképes, szakmai alapokon nyugvó, rendszerbe beépített mechanizmusokra helyezi, melyek egyrészt rugalmasan reagálnak a demográfiai és a munkaerőpiaci változásokra (és lehetőleg pozitívan hatnak vissza azokra), másrészt megfelelően osztják el a kockázatot és a terhet az aktívak és a nyugdíjban részesülők között, nem generálva ezáltal többletfeszültséget. Az automatizmusokra épülő nyugdíjrendszer működésébe (éppen az automatizmusoknak köszönhetően) hosszabb távon sem kell belenyúlni, így a rendszer kiszámíthatóvá és megbízhatóvá válik. *„Technikailag az automatikus szabályozás azt jelenti, hogy sarokszámok (például kötött járulékmérték, rögzített nyugdíjkorhatár, fix járadék-megállapítási szabályok és indexszabály) helyett olyan algoritmusokat kell beépíteni a jogszabályokba, amelyek lehetővé teszik a rendszer automatikus, külső beavatkozás nélküli alkalmazkodását a körülmények előre látható és váratlan változásaira”* (Gál 2017: 200). A paraméterek meghatározása során továbbra is szem előtt kell tartani, hogy a rendszer átlátható és jól működő legyen. *„Kövér esztendőkből az automatikus szabályozás segít a politikai szereplőknek, hogy ellenállhassanak a túlköltekezési nyomásnak. (...) Szűk esztendőkből, mint amilyenek a demográfiai átmenet következő évtizedeiben várnak ránk, az algoritmusok kiveszik a népszerűtlen intézkedések meghozatalának terhet a közvetlenül választott testületek kezéből”* (Gál 2017: 201).

A **gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer** lényege, hogy a fejlett jóléti államok minden állampolgárra kiterjedő társadalombiztosítási nyugellátása antinatalista abból a szempontból, hogy minél magasabb színvonalú öregkori ellátást biztosít az egyén számára, – a hagyományos társadalmi berendezkedéssel szemben – annál kevésbé van rászorulva gyermekei támogatására (Mihályi 2019). Árva (2019) a tb-nyugellátásban részesülők arányának és a népességszaporodás adatainak idősoros vizsgálatából bizonyítottan is véli a nyugdíjak születésszám csökkentő hatását, mert meglátása szerint az ellátás általánossá válása időben egybeesik a termékenységi arány csökkenésével (megjegyzés: vizsgálatába semmilyen más tényezőt – pl. abortusz jogi helyzete, a gyermektelenség szankcionálása, a gyermekvállalás állami támogatása, a felvilágosítás és a fogamzásgátlás társadalmi elérhetősége stb. – nem vont be).

Mivel a munkaerő újratermelése minden társadalom és gazdaság alapvető szüksége, ezért napjainkban számos olyan nemzetközi szakirodalommal találkozhatunk, ami a nyugdíjrendszer és a gyermeknevelés (lehetséges) kapcsolatát vizsgálja. A legjelentősebb európai szakirodalmak Cigno (1992), Sinn (2005) és Cigno–Werding (2007) nevéhez köthetők. Számos uniós tagállamban is láthatunk példát arra, hogy a nyugdíjszámítás során valamilyen formában (pl. korhatár- vagy járulékkedvezmény, többlet nyugdíjpont vagy kiegészítő járadék) figyelembe veszik a felnevelt gyermekek számát (Gál–Törzsök 2015). Magyarországon a rendszer bizonyos elemeiben közvetetten elismeri a gyermeknevelést, nevezetesen, hogy szolgálati időnek minősül a gyermekneveléssel töltött idő – gyes, gyed, csed stb. – járulékfizetéssel megalapozott, maximum 8 éves időszaka, másrészt pedig az öregségi nyugdíj alapját képező havi átlagkereset meghatározásakor csak akkor kell figyelembe venni a nevezett időszak keresetét, ha az az igénylőre nézve kedvezőbb (általában nem az).

Hazánkban Demény 1987-es előadása indította el a nyugdíjjáradék és a gyermeknevelés összekapcsolásának szakmai vitáját. Elmélete szerint a gyermek által fizetett nyugdíjjárulék egy részét közvetlenül transzferálni kell a szülő nyugdíjába, ami pronatalista szellemben közvetlenül is képes növelni a termékenységi rátát (Demény 1987; Demény 1987/2016). Az elgondolás Banyár és Mészáros 2003-as tervezetében is szerepel (Banyár–Mészáros 2003). A téma előfutárának tekinthető Augusztinovics (1987) is, aki az emberi életciklust egy gazdasági egységben vizsgálta, és úgy tartotta, hogy a gyermekneveléssel egyfajta adósságunkat törlesztjük a társadalom felé. Augusztinovics egy értelmes nyugdíjrendszerről írt koncepcióvázlatában az emberi gesztáció finanszírozását javasolja (2014). A gesztációs terheket jelenleg elsősorban a család és a költségvetés viseli, és finanszírozásának eddig csak ad hoc eszközei jelentek meg (családi pótlék, adókedvezmény, gyes, gyed stb. ellátások). A szerző javaslatában a nyugdíjvagyont (részben) a gesztáció finanszírozására fordítaná. Banyár (2021) szerint Augusztinovics elmélete több helyen pontosításra (pl. oktatás piacosítása) és kiegészítésre (pl. az egymást követő nemzedékek összekapcsolása) szorul. Meg kell jegyezni, hogy sehol a világban nem látunk gyakorlati példát a nyugdíj és a gyermekvállalás ilyen összekapcsolására.

A gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer igazán 2010 után kerül a szakmai viták keresztútjébe (vö. Kovács 2012). Az elmélet egyik alapfeltevése, hogy az emberek vagy emberitőke-fedezettel gondoskodnak jövőbeli nyugdíjukról vagy fizikaitőke-felhalmozással igyekeznek elkerülni az időskori szegénységet. A gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer figyelembe veszi, hogy ki milyen mértékben vesz részt a jövő járulékfedezetének alakításában, vagyis felszámolja azt a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerben rejlő következtelenséget, hogy a nyugdíjformula szinte kizárólag azt veszi figyelembe, hogy ki mennyi járulékot fizet, azaz mennyiben járul hozzá a jelenlegi nyugdíjak kifizetéséhez, de arra nincs tekintettel, hogy ki mennyit tesz a jövőben kifizethető nyugdíjak biztosításáért, vagyis ki vállalja és neveli fel a jövő járulékfizetőit (Banyár 2012; Simonovits 2014a). Rangel (2003) az ellentétes irányú intergenerációs transzferáramok játékelméleti modellje alapján igazolta, hogy ha a két ellentétes irányú transzfer (nevezetesen a családtámogatások és a nyugdíj) nincsenek összekapcsolva (vagyis a nyugdíjakban nem tükröződik vissza a gyermeknevelés), akkor a rendszer egyensúlya megbillen. Empirikus kutatások eredményei (Cigno 1992; Gábos et al. 2005) azt is bebizonyították, hogy minél nagyobb a helyettesítési arány, annál kisebb a termékenység. Ebből logikusan következhetne, hogy a nyugdíjakat a termékenységtől (is) tegyék függővé. Simonovits (2014b) igazolta, hogy a gyermekszámmal arányos nyugdíjazás növeli az átlagos termékenységet, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen politika csökkentheti a társadalmi jólétet és polarizálhatja a társadalmat.

A gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszerben az újraelosztás alapja többféle lehet: az egyik elképzelés szerint a nyugdíj összege a gyerek számtól függene (Botos–Botos 2012), a másik javaslat a nyugdíjkorhatárt tenné a gyermekvállalás függvényévé (Banyár et al. 2016). Ez utóbbi javaslat egy 64 pontban, részletesen kidolgozott nyugdíjreform-tervezet. A koncepció támogatói szerint mindenki számára adott a választás²³, hogy emberi- vagy fizikaitőke-fedezettel szeretne-e gondoskodni a jövőbeni nyugdíjáról. Aki gyermeket vállal, az időt és pénzt áldoz a jövő járulékfizetőinek felnevelésére. Aki nem vállal, az időt és pénzt takaríthat meg. Banyár későbbi tanulmányában (2019) azt javasolja, hogy az előzőekből kifolyólag a gyermektelenek ne vagy csak minimális összegű tb-nyugdíjat kapjanak.

Az elképzelés másik alappillére a rugalmasan kezelt nyugdíjkorhatár adja. Eszerint az mehetne a normál korhatár mellett nyugdíjba, aki legalább egy gyermeket felnevelt. Aki nem állít maga helyett jövőbeli járulékfizetőt, az vagy hosszabb ideig fizeti a járulékot (később megy nyugdíjba), vagy magasabb fizetett járulékokkal, normál korhatár mellett megy nyugdíjba. A rendszer egyértelműen a hosszú távú gondolkodás és az öngondoskodás fontossága mellett teszi le a voksot. Mindezek mellett előtérbe helyezi az olyan, a nemzeti számlák rendszere szempontjából nem vagy csak nehezen értékelhető tevékenységeket, mint a gyermeknevelés és a háztartási munka. Gál et al. (2015) kiszámította, hogy a magyar társadalom jóval többet fordít egy gyermekre, mint egy idős emberre: a teljes transzfercsomag (közösségi, magán- és időtranszfer együttesen) a gyermekek esetében a GDP 73 százaléka, míg a nyugdíjasok esetében a GDP 50 százaléka.

A gyermek számtól függő nyugdíjrendszerrel szemben megfogalmazott kritikák sokkal inkább racionálisak és realistikák. Mihályi (2012) húsz pontban sorolja fel a nyugdíj és a gyermek szám összekapcsolása elleni érveit. Simonovits (2014a) felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen politika csökkenti a társadalmi jólétet és polarizálhatja a társadalmat. Véleménye szerint a gyermekvállalási hajlandóság növelésének sokkal alkalmasabb eszköze lehet a családi pótlék és a személyi jövedelemadó rendszerébe épített családtámogatás, mivel azok akár évente módosíthatók és a hatásuk azonnal érezhető, míg a nyugdíjrendszer alapköveit hosszú távra kell lefektetni és csak évtizedek múlva éreztetik a hatásukat. Emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy a nyugdíjrendszernek akármelyik területén is jelenik meg a gyermekesek pozitív diszkriminációja, annak mindenképp lesznek negatív következményei (2014b). Véleménye szerint (2020b) a vita azért is kártékony, mert elvonja a figyelmet a nyugdíjrendszer valódi problémáiról. Borlói (2016) is azt a nézetet osztja, hogy a gyermeknevelést elismerő mostani elemeken túl továbbiak (akár a gyermektelenek megadóztatása, akár a többgyermekeseknek nyújtott kedvezmények) bevezetésének gazdasági hasznossága vitatható, társadalmi hatása viszont egyértelműen nem kívánatos. Major és Varga (2013) makroökonómiai modelljében kimutatta, hogy a csökkenő termékenység mérsékli ugyan az aktív korúak létszámát, de lehetőséget is teremt a munkakínálat növelésére (főleg a nők esetében), és a fokozottabb munkavállalásnak köszönhetően a megtakarítások növelésére, ami pedig gazdasági növekedést generál. Végeredményben tehát olyan korszerkezet-érzékeny folyamatok indulnak el, amelyek maguktól, automatikusan képesek semlegesíteni az idősödés negatív következményeinek egy részét (Gál–Radó 2019). Áttekintve a vitát, az ellenzőkkel értek egyet. Véleményem szerint a gyermeknevelés támogatása valóban kiemelten fontos kérdéskör, azonban annak a családpolitika szakterülete alá kell tartoznia, és rugalmasan (jellemzően évente) változtathatónak kell lennie. A nyugdíjnak pedig változatlanul a munkától (ledolgozott évek

²³ Véleményem szerint ez nem igaz. A gyermekvállalást számtalan (egészségügyi, anyagi, párkapcsolati, pszichés helyzet/állapot - hogy csak néhányat említsek) oknál fogva nem lehet igen/nem kérdésre leegyszerűsíteni. A mikro- (egyéni) és makroszinten (társadalmi) megjelenő határháson és határköltés vizsgálata alapján nem jön (és nem is jöhet) létre az egyensúly (emellett még mezoszinten is jelentős eltéréseket tapasztalhatunk) (vö. Mihályi 2019).

száma és a kereset nagysága) kell függenie, és rendszerét hosszú távú stabilitás kell hogy jellemezze.

2.3.3 Pénzügyi kultúra és pénzügyi tudatosság kapcsolata a nyugdíjrendszerrel

A fenntartható nyugdíjrendszer egyszerre jelent egyéni és társadalmi érdeket. És bár jelen értekezés fókuszában a makrofolyamatok állnak, röviden mégis említenünk kell az egyének pénzügyi kultúrájának, pénzügyi tudatosságának kérdését. A magyar lakosság pénzügyi kultúráját és tájékozottságát felmérő eddigi legátfogóbb jelentés az OECD kutatói által kidolgozott nemzetközi módszertannal, a Magyar Nemzeti Bank (MNB) Pénziránytű Alapítványa megbízásából készült (Pénziránytű Alapítvány, 2015). Ennek során 2010-ben egy 14 országot lefedő, személyes kérdőíves, számítógéppel támogatott kutatás keretében mérték fel a vizsgálatban részt vevő országok felnőtt lakosságának pénzügyi kultúráját. A vizsgálatot 2015-ben (immár közel 30 ország részvételével) megismételték, megteremtve ezzel az időbeli összehasonlítás lehetőségét. A felmérés megállapítja, hogy míg a magyar lakosság pénzügyi intelligenciája, a pénzügyi fogalmak ismerete viszonylag magasnak mondható, addig a pénzügyi tudatosság (megfontolt, előrelátó pénzügyi döntéshozatal, következmények mérlegelése, pénzügyi terv, családi költségvetés készítése) meglehetősen alacsony. Sőt, a 2015-ben megismételt felmérés legfontosabb eredménye, hogy ez a tudatosság nem hogy javult volna, hanem még romlott is 2010-hez viszonyítva (Havay 2023). Hasonlóan borúlátó eredményre jut egy, az egyéni nyugdíjfelkészültséget fókuszba állító reprezentatív felmérés is (Horváth 2016), amely megállapítja, hogy a magyar lakosság nem, vagy csak kismértékben érez felelősséget a nyugdíjas éveiben kapott jövedelméért. A nyugdíj biztosítását elsősorban az állam feladatának érzi (a munkavállalói és a munkáltatói felelősséget és érdekeltséget kevésbé tartja fontosnak), még akkor is, ha már aktív korban is úgy gondolja, hogy a majdani állami nyugdíj nem lesz elegendő a nyugdíjas kori megélhetéséhez. További érdekes ellentmondás, hogy a megkérdezettek többsége a rendszer fenntarthatósága érdekében bizonyos reformokat szükségesnek tart, azonban azoknak az árát (nyugdíjkorhatár vagy -járulék emelése) nem szeretné viselni. Ez a kettőség a nemzetközi felmérésekben is visszaköszön: francia, német, olasz és spanyol állampolgárok körében végzett felmérés is arra az eredményre jut, hogy az egyének tisztában vannak az elöregedő társadalomnak a jóléti ellátórendszerre mért terhével (jóllehet a költségeit alulbecsülik), de csak olyan reformokat akceptálnak, amelyek a szerzett jogköreiket nem szűkítik (Boeri et al. 2001). Ha a mérsékelt pénzügyi tudatossághoz hozzávesszük a magyar lakosság alacsony megtakarítási hajlandóságát²⁴, akkor **a magyar nyugdíjrendszer parametrikus és paradigmaticus reformja mellett egyértelműen nagy hangsúlyt kell fektetni a pénzügyi kultúra és pénzügyi tudatosság fejlesztésére, valamint az egyéni felelősségvállalás hangsúlyozására.** Czibik–Medgyesi (2007) felmérése azt mutatta, hogy a magyar lakosság hiányos ismeretekkel rendelkezik a járulékmértékekre, a járulékok megoszlására és a nyugdíjkorhatárra vonatkozóan is, és nincs azzal tisztában, miért probléma, ha nem rendelkezik elegendő szolgálati idővel és/vagy megfelelő szintű jövedelemmel, vagy ha a feketegazdaságban foglalkoztatják és/vagy nem képez tartalékokat. A tisztánlátást és a tervezést az is hátráltatja, hogy a magyar nyugdíjrendszer túlságosan is bonyolult, és a paramétereit – sokszor a politikai érdekek mentén – szeszélyesen változtatják. Simonovits (2015a) megvizsgálta, hogy hogyan hat a nyugdíjszabályok hiányos ismerete a dolgozók döntéseire, és azt találta, hogy a magyar lakosság az állami nyugellátás túlbecslése miatt az indokoltnál kevesebbet takarít meg és korábban megy nyugdíjba (legalábbis amíg lehetősége volt rá, ma már csak a Nők40 keretében van erre mód), valamint az egykori vegyes rendszerbe való csatlakozáskor sokan hoztak rossz egyéni döntést, ami azonban a

²⁴ <https://www.portfolio.hu/uzlet/20221107/kiderult-mekkora-tartalekuk-van-a-magyaroknak-mibe-fektetik-a-penzuket-es-mi-az-amibe-csak-szeretnek-576737> (Letöltve: 2022. 11. 07.)

magánpénztári rendszer megszüntetése miatt már nem aktuális kérdés. Az öngondoskodás szintjének növekedését – az alacsony pénzügyi tudatosság mellett – a magánnyugdíjpénztári rendszer megszüntetésével járó bizalomvesztés is nagyban hátráltatja.

2.3.4 MIDAS_HU – dinamikus mikroszimulációs nyugdíj-előrejelző modellek

Az elmúlt évek jelentős szakmai vitái rámutattak arra, hogy a fenntartható nyugdíjrendszer elméleteinek kidolgozásán túl szükség van a szakmai eszköztár fejlesztésére, a korrekt előrejelzésre. Az Európai Unió foglalkoztatási és társadalmi szolidaritási programja (PROGRESS 2007-2013) támogatásában 2012-ben megkezdődött Magyarországon az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság MIDAS_HU modelljének fejlesztése (Kovács–Rézmonovits 2015). A projekt alapjait a Nyugdíj és Időskori Kerekasztal (Holtzer 2010) nyugdíjmodelljének tapasztalatai adták. A MIDAS modell számos egymással kölcsönhatásban álló modulból és almodulból (pl. munkaerőpiac, demográfia, foglalkoztatás, jövedelmek, születés, halálozás) áll (Vékás 2015). Míg a makroszimulációs nyugdíjmodellek egy-egy jellemző életpálya alapján kalkulálják az ellátást (lásd European Commission 2015), addig a MIDAS_HU mikroszimulációs modell az egyéni életpályák sokaságára végez mélyreható elemzéseket (különböző foglalkoztatási, jövedelmi, lakóhelyi, családi stb. sajátosságokkal rendelkező egyének, a háztartások szintjén) (Rézmonovits 2015). Jelentősége tehát abban rejlik, hogy ott végzi a modellezést, ahol a nyugdíjrendszer változásainak közvetlen hatásai jelennek meg²⁵. A szerzők arra keresték a választ, hogyan változik a Nyugdíjbiztosítási Alap egyenlege az olyan külső paraméterek változása esetén, mint a foglalkoztatottság, a reálbér-emelkedés és nyugdíjkorhatár²⁶. Megállapították, hogy még a gyorsuló ütemű reálbér-emelkedés és foglalkoztatottság növekedése sem tudja hosszú távon biztosítani az Alap egyensúlyát (lassuló ütemű bővülés esetén pedig még hamarabb várható a deficit). Azt is vizsgálták, hogyan befolyásolja a nyugdíjrendszer egyenlegét, ha a nyugdíjkorhatárt a várható élettartam növekedésének megfelelően tovább emelnék. Számításaik alapján a nyugdíjrendszer fenntarthatósága ebből a szempontból addig nem változik, amíg a nyugdíjas évek átlaga megegyezik a korábbi generációk átlagos nyugdíjas éveivel.

Bajkó et al. (2015) a Lee-Carter-féle mortalitási modell alapján modellezte Magyarország várható demográfiai folyamatait. A kapott eredmények felhasználásával felállított egy nyugdíjmodellt, amelynek segítségével adott makrogazdasági feltételek mellett becsülhetővé válik a nyugdíjrendszer egyenlegének jövőbeli alakulása. A vizsgálat a 2012-2013. évi járulékok feltételezésével 2035-ig végzett előrejelzést. Miután 2014-től a járulérendszer jelentősen megváltozott, a nyugdíjalap egyenlegére vonatkozó számszerű eredmények már nem érvényesek, a feltárt összefüggések azonban jelentősnek tekinthetők.

A mikroszimulációs előrejelzés eredményeivel szemben Varga egy hosszabb vizsgálati időszakra (2006-2070) készített modellje arra az eredményre jutott, hogy a korhatáremelés, az árindexálásra történő végleges átállás és a helyettesítési ráta csökkentése együttesen is csak rövid távon képes fenntartani a bevételek és a kiadások egyensúlyát. **Ahhoz, hogy a nyugdíjrendszer a vizsgált időszak alatt (2006-2070) végig fenntartható pályán maradjon, az előzőeken túl a járulékmérték emelésére is sort kell keríteni** (Varga 2014). Hasonló eredményre jut Freudenberg et al. (2016)-os MNB műhelytanulmánya is.

²⁵ MIDAS_HU: Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság dinamikus mikroszimulációs nyugdíjmodelljének kézikönyve. https://mikroszimulacio.onyf.hu/attachments/article/35/Midas_HU%20manual_final.pdf (Letöltés: 2017. augusztus 10.)

²⁶ A modell bevételi oldalát az egyéni nyugdíjjárulék és a szociális hozzájárulási adó Nyugdíjbiztosítási Alapot megillető része; kiadási oldalát pedig az öregségi nyugdíj, a hozzátartozói ellátás és a Nők40 ellátás adja.

A járulékelmelés a munkavállalóknál megvalósult, viszont a munkaadók járulékkerhe több mint felére csökkent, ami összességében negatívan befolyásolja a nyugdíjalap egyenlegét.

A korhatáremelés esetében figyelemmel kell lenni arra, hogy végzettség tekintetében egészen más jellemzi a munkaerőpiacról az ezredfordulót megelőzően kilépő generációt, mint a 2035-40-es éveket követően nyugdíjba vonuló második Ratkó-generációt. Míg 1997-ben a nyugdíjba vonulók 8 százaléka rendelkezett felsőfokú szakképesítéssel vagy diplomával (ISCED-kódok²⁷ szerinti „5-8” besorolással), addigra 2007-re ez az arány megduplázódott (16%), 2021-re pedig 23 százalékra nőtt. Az iskolázottság a hátralévő élettartamra is hatást gyakorol. A hazai adatokat vizsgálva Hablicsek és Kovács (2007) megállapította, hogy a legalacsonyabb iskolázottságúak élnek a legrövidebb, a legmagasabb végzettségűek pedig a leghosszabb ideig, ráadásul a halálozási olló folyamatosan nyílik, vagyis a különbségek egyre jelentősebbek. Ha mindezt a 65 éves korban várható életkilátások esetében is megvizsgáljuk, akkor abszolút értékben ugyan kisebb, arányaiban viszont még nagyobb különbséget látunk a magasabb végzettséggel rendelkezők javára (Krémer 2013). Ennek hátterében az áll, hogy az alacsonyan iskolázottak közül az átlagnál többen nem is érik el a nyugdíjkorhatárt. Az egyes korosztályok egyre magasabb iskolai végzettsége (és az ebből fakadó magasabb keresete és jobb egészségügyi állapota) biztató szempont a korhatár változtathatóságára vonatkozóan (Gál 2017). További érv a nyugdíjkorhatár-emelés lehetősége mellett, hogy a születéskor, valamint a nyugdíjba vonulást követően várható egészségben töltött évek száma nő (lásd 12. melléklet: 12.1 ábra és 12.2 ábra). Míg 2000-ben a születéskor várható élettartam a nőknél átlagosan 75,6 év, a férfiaknál 67,1 év volt, addig 2020-ra ez az adat rendre 78,7 (+2,9 év), illetve 72,2 (+5,1 év) évre nőtt. A pozitív tendencia hátterében az orvostudomány fejlődése, valamint – az iskolázottság javulásával szoros összefüggésben – az életkörülmények javulása és az egészségtudatos életmód elterjedése áll, hozzáátve, hogy még mindig van hová fejlődni, hiszen az EU-27 átlagától így is elmarad Magyarország. Az Európai Unió átlagában a születéskor várható élettartam 77,5 év (a férfiak), 83,2 év (a nők esetében)²⁸, míg az egészségesen várható élettartam rendre 63,5 év és 64,5 év²⁹.

2.3.5 Vitatott és problémás rendszertulajdonságok, a nyugdíjreform kérdései

Borlói (2016: 21-38.) két csoportra osztotta a nyugdíjrendszer felülvizsgálatra szoruló elemeit: vitatott és problémás elemekre. A vitatott rendszertulajdonságok megítélése szakmai körökben sem egyértelmű, és nem feltétlenül jelentenek rendszerszintű hibát.

1. Biztosítási teljesítmény kérdése (a járulékalapot képező munkajövedelem vagy a járulék számítsaon biztosítási teljesítménynek?).
2. Hogyan kezelje a rendszer, ha a befizetett és a befizetendő járulék nem egyezik meg? A jelenlegi szabályozás értelmében vélemezni kell, hogy a kötelezett a járulékfizetési kötelezettségének eleget is tesz, vagyis a majdani nyugdíjjáradék nem csökken, ha a befizetés csak részben teljesült).
3. Elismerje-e a nyugdíjrendszer a gyermeknevelést, és ha igen, milyen módon és mértékben? Borlói leszögezi, hogy jelenleg is van olyan elem, ami a gyermeknevelést figyelembe veszi (beleszámít a szolgálati időbe, továbbá a(z) (jellemzően) alacsony összegű ellátás nem csökkenti a nyugdíjalapot).
4. Jogosultsági feltételek felülvizsgálata: Hány év kötelező szolgálati idő kell az életünk végéig járó nyugdíj jogosultságához? Kell-e változtatni a nyugdíjkorhatárt a várható

²⁷ ISCED (International Standard Classification of Education) - Az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere

²⁸ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220427-1> (Letöltve: 2023.01.23)

²⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthy_life_years_statistics#Healthy_life_years_at_birth (Letöltve: 2023.01.23)

élettartam növekedésével párhuzamosan? Ha igen, milyen ütemezéssel? Legyen-e rugalmas nyugdíjkorhatár?

5. Az időskori minimális anyagi biztonság kérdése elvezet az alapnyugdíj bevezetése körüli kérdésekhez: Legyen-e alapnyugdíj? Miből finanszírozzák? A kötelező nyugdíjpilléren belül vagy kívül? Függjön-e bármekkora biztosítási teljesítménytől? A választ az érintett szakpolitikáknak úgy kell kialakítani, hogy biztosítsa az időskori szociális biztonságot, de ne okozzon túl nagy fiskális terhet, és ne vezessen nem kívánatos újraelosztáshoz.

A vitatott elemeket követően Borlói felsorolja a nyugdíjrendszer azon problémáit, amelyek hatása egyértelműen negatív és ezért javításra szorulnak:

1. Aránytalanságok a nyugdíjrendszerben: valorizálás, indexálás és a nem lineáris skálaszorzó kérdése.
2. A degresszió és a járulékplafon kiiktatásának kérdése.
3. A járulékmértékek kiszámíthatatlan változtatása
4. A rendszer bonyolultsága.

Simonovits (2022b) a magyar nyugdíjrendszerben jelen lévő feszültségek (pl. évjáratokon belüli és évjáratok közötti egyenlőtlenségek, a merev és a laza korhatár együttélése) oldására a lehetséges középtávú (2023-2029) reformokat modellezte. Számításokat végzett a 13. havi nyugdíj átalakítására, a legkisebb nyugdíjak degresszív emelésére, a nyugdíjak reálértékének emelésére, a korhatár előtti, csökkentett nyugdíj bevezetésére, a járulékalap-plafon visszavezetésére és a járulékkulcs emelésére vonatkozóan. A nyugdíjak (és egyúttal a keresetek) méltányossága érdekében javasolja a többkulcsos személyi jövedelemadó újbóli bevezetését (vö. Simonovits 2017a). Az eredményekből az látható, hogy a javasolt lépések – bár politikai kockázatot hordoznak, de – a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatósága, illetve a méltányosság és a szolidaritás növelése érdekében egyértelműen szükségesek.

Az Európai Unió Magyarország esetében régóta sürgeti a nyugdíjrendszer reformját. Legutóbb a 2022. évi konvergenciaprogram értékelésében (Európai Bizottság 2022) hívta fel a figyelmet a népesség elöregedésének a fenntartható államháztartásra gyakorolt kockázatára, illetve a 2021-ben újra bevezetett 13. havi nyugdíj költségvetési pozíciót rontó hatására. Ajánlásában kitér arra is, hogy az elmúlt időszak szakpolitikai intézkedései (a nyugdíjminimum változatlan szintje, a nyugdíj- és járulékplafon eltörlése, az egykulcsos személyi jövedelemadó) negatívan hatottak a szolidaritásra és az egyenlőségre is. Éppen ezért a megfogalmazott országspecifikus ajánlásban (2022 CSR1)³⁰ a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságának javítását szorgalmazza, elsősorban a jövedelmi egyenlőtlenségek kezelése révén (European Commission 2023).

A szükséges reform időpontjának kérdésére az Európai Unió 2021-2027-es költségvetési ciklusának Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszköze (Recovery and Resilience Facility, RRF) adja meg a választ. A többéves költségvetési keret NextGenerationEU elnevezésű helyreállítási alapjához való hozzáférés érdekében a tagállamoknak, így Magyarországnak is ki kellett dolgoznia egy tervet (Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve, Hungary's Recovery and Resilience Plan, RRP), amely egyrészt a koronavírus-járvány okozta társadalmi, gazdasági kihívásokra ad választ, másrészt erősíti a gazdaság rugalmas

³⁰ CSR (country specific recommendations): A 2008-as válság hatására az Európai Bizottság 2010 óta folytatott szorosabb gazdasági és költségvetéspolitikai koordinációja érdekében éves ciklusokban (Európai szemeszter) monitorozza a fő közpolitikai folyamatokat és tesz országspecifikus ajánlásokat, amelyek fontos strukturális reformokat szorgalmaznak. Végrehajtásuk még nem minden területen megfelelő mértékű és ütemű (Bíró-Nagy-Laki 2020).

ellenállóképességét (rezilienciáját), fenntarthatóságát, harmadrészt pedig elősegíti a zöld és digitális átmenetet. A magyar terv az RRF-ből rendelkezésre álló mintegy 7 milliárd euró vissza nem térítendő támogatást kilenc komponens mentén kívánja lehívni, amely komponensek közül a legelső (demográfia és köznevelés) közvetlenül is érinti a magyar nyugdíjrendszert (RRP 2022). A tervben foglaltak értelmében a magyar kormány ígéretet tett a nyugdíjrendszer reformjára, az alábbi menetrend szerint:

- 2023. 12. 31-ig elkészül egy független nemzetközi szakértői jelentés,
- 2024. 06. 30-ig a szakértői jelentés alapján elkészül egy szakpolitikai javaslat a lehetséges reformlehetőségekről,
- 2025. 03. 31-ig életbe lép a magyar nyugdíjrendszert módosító jogszabály.

Az RRP értelmében tehát folyamatban van egy független nemzetközi szakértői jelentés kidolgozása. A Terv a nyugdíjrendszerre leselkedő kihívásként az előregedő társadalmat azonosítja, amely a nyugdíjkiadások megnövelése révén veszélyt jelent a költségvetés hosszú távú fenntarthatóságára. Az RRP szerint Magyarország a közelmúltban számos olyan intézkedést hozott, amelyek egyrészt kiadási oldalról (korhatár előtti nyugdíjba vonulási lehetőség, valamint a magánnyugdíjpénztári rendszer megszüntetése), másrészt pedig bevételi oldalról (családtámogatási politika, foglalkoztatottság emelése, járulékfizetési alsó határ bevezetése, KATA-s vállalkozások számának csökkentése), harmadrészt pedig mindkét oldalról (nyugdíjkorhatár emelése, nyugellátás melletti munkavállalók járulékfizetésének eltörlése) hozzájárultak a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának javulásához. A Tervben megjelölt célkitűzés: a nyugdíjrendszer felülvizsgálata a hosszú távú fenntarthatóság és a megfelelőség javítása érdekében, úgy, hogy „bizonyos automatikus kiegyenlítő mechanizmusok” bevezetése, továbbá a gyermekvállalás és -nevelés jutalmazásának lehetősége is mérlegelésre kerüljön (RRP, 2022: 71).

Az RRP-ben vállaltak jó lehetőséget biztosítanak arra, hogy Magyarország meghozza a 2000-es években elmaradt nyugdíjreformot, összehangoltan az adórendszert érintő változásokkal (ennek fontosságát lásd Augusztinovics 2005). Bár a független nemzetközi szakértői jelentésről eddig semmilyen információ nem látott napvilágot, azonban a rendelkezésre álló – és az értekezésemben is bemutatott elemzések – jó alapot adhatnak a nyugdíjreform kidolgozásához.

Simonovits az elmúlt évtizedekben folyamatosan vizsgálta a magyar nyugdíjrendszer sajátosságait, belső logikáját és feszültségeit, és modelljei segítségével rámutatott a rendszerben lévő hibákra és a lehetséges javításukra. Az RRP-ben megjelölt magyarországi vállalkozások kapcsán a Portfolio hasábjain mutatta be vitaindító(nak szánt) elképzelését³¹. Hangsúlyozza, hogy a reform kidolgozásakor először a nyugdíjrendszer jellegét, funkcióját és felépítését kell meghatározni. Tisztázni kell a rendszer működésének forrásait és juttatásait, egyensúlytalanság esetén pedig a szükségszerű szigorításokat. Csak a szakmai egyeztetésen alapuló, széleskörű szakmai és támogatást élvező reform lehet hosszú távon is működőképes. A jelenlegi nyugdíjrendszer problémái: az induló nyugdíj meghatározásának módszertana, a skálaszorzó egyenlőtlen alkalmazása; a rugalmatlan nyugdíjkorhatár; a Nők40 negatív hatásai, a valorizáció módszertana és a degresszió kérdése. A legérzékenyebb pontnak az indexálást találja, majd megvizsgálja a 13. havi nyugdíj és a nyugdíjprémium kérdését, valamint rámutat a szociális

³¹ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230628/egy-eszszeru-nyugdijreform-csomag-622736> (Letöltve: 2023. 06. 28.) és

<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230629/a-szolgalmi-ido-es-a-rugalmas-nyugdijkorhatar-622742> (Letöltve: 2023. 06.29.) és

<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230630/a-nyugdijrendszer-tarsadalmi-kara-622746> (Letöltve: 2023. 06. 30.)

hozzájárulási adókulcs csökkentésének hatására is. Ezt követően megfogalmazza két részre bontott javaslatcsomagját:

Egyszerűbb reformok³²:

1. A nyilvánosság megteremtése és a Költségvetési Tanács 2008 és 2010 közötti funkciójának visszaállítása: a nyugdíjstatisztikák az Országos Nyugdíjfolyósítási Főosztály 2016-os megszűnése óta nem, vagy csak nehezen érhetőek el (korábban évente jelent meg a Statisztikai Évkönyv). Hiányzik a valós szakértői munka, amely akár a reform kidolgozására is kiterjedhetne. A nyilvánosság terén nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy a társadalom elérhető és érthető információval rendelkezzen a nyugdíjrendszerről.
2. A szolgálati időskála kiegyenesítése, ami egyszerűsítene a számítást, segítené a rendszer érthetőségét, átláthatóságát és ezáltal motivációs erőt is jelentene.
3. A járulékalap plafonjának visszaállítása (2013-ig volt Magyarországon³³): ugyan kieső járulékbévételeket eredményezne, de ez egyrészt megtérülne azáltal, hogy később nem kellene (túl) magas nyugdíjakat fizetni, másrészt akár egy progresszív személyi jövedelemadó magasabb kulcsa is pótolhatná a plafon miatti költségvetési bevételkiesést.
4. A degresszió rendezése: a nyugdíjak méltányosságának megteremtésére eszköz lehet a degresszió újragondolása vö. Simonovits 2017a), illetve a progresszív személyi jövedelemadó újbóli bevezetése (ami egyúttal a keresetek közötti méltányosságot is megteremtené).
5. A 13. havi nyugdíj nivellálása és a nyugdíjprémium megszüntetése: a jelenlegi gyakorlatban 13. havi ellátásként minden nyugdíjas a saját egyhavi járandóságát kapja meg, ami hozzájárul az alacsony és magas nyugdíjak közötti olló nyílásához. Ezt mérsékelné, ha a 13. havi ellátásként mindenki egy azonos (átlagos) összeget kapna, nem pedig a saját nyugdíjának megfelelő összeget. Ha ez az összeg a mindenkori átlagnak felelne meg, akkor a költségvetési hatása semleges lenne, és szükség esetén könnyebben lehetne csökkenteni (lásd Lengyelország), vagy degresszívvé alakítani (lásd Szlovákia). A 2009-ben, a 13. havi nyugdíj kivezetésének enyhítésére létrehozott, 80 ezer forintban rögzített nyugdíjprémium mára jelentőségét veszítette, ezért ki lehetne vezetni a rendszerből.

Bonyolultabb reformok³⁴: mind a tervezésük, mind a bevezetésük nagyobb kihívást jelent.

1. Rugalmas nyugdíjkorhatár bevezetése: melyben a rendszer világosan és érthetően, észszerű mértékű málusszal bünteti a korhatár előtti nyugdíjba vonulást (törvényben szükséges rögzíteni, hogy a korhatár előtt maximum hány évvel, és minimum mekkora szolgálati idővel lehet választani), illetve megfelelően ösztönző mértékű bónusszal jutalmazza a tovább dolgozást³⁵. A rugalmas nyugdíjkorhatárt méltányossági okokból csak lépésről-lépésre, előre meghatározott menetrend szerint lehetne bevezetni. Emellett szól a fenntarthatósági szempont is, hiszen a rugalmas korhatár bevezetése az indulásakor

³² <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230701/reform-es-gyorssegely-kell-a-nyugdijrendszer-megujitasanak-egyszeru-lepesei-622748> (Letöltve: 2023. 07. 01.)

³³ 2013-ban Magyarországon az átlagbér 300 százaléka jelentette a plafont. Sok országban ma is alkalmazzák: Svédországban az átlagbér 120, Németországban pedig 200 százaléka fölött nem kell nyugdíjjárulékot fizetni (de nem is keletkezett járulékok).

³⁴ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230702/rugalmas-nyugdijkorhatar-a-jarulekkulcs-emelese-a-nok40-szigoritasa-bonyolult-reformokra-is-szukseg-van-622752> (Letöltve: 2023. 07. 02.)

³⁵ Simonovits megjegyzi, hogy a nyugdíjrendszer 2020 előtt felfelé rugalmas volt, vagyis jutalmazta a tovább dolgozást, azonban egyrészt erről kevesen tudtak, másrészt pedig 2020-ban eltörölték a nyugdíj mellett tovább dolgozók járulékfizetési kötelezettségét, így az immáron jogosultságot sem keletkeztet a számukra.

jelentős többlet-terhet róna a költségvetésre. Simonovits felveti a részleges/fokozatos nyugdíj bevezetésének kérdését is, ami az öregségi nyugdíjkorhatár előtt lehetővé tesz egy részleges nyugdíjba vonulási kort, amikortól a munkavállaló részmunkaidőben dolgozik (25, 50 vagy 75 százalékos arányban) és mellette már nyugdíjban is részesül (rendre 75, 50 vagy 25 százalékos arányban).

2. A Nők40 szigorítása: A Nők40 2011-es bevezetésével, valamint minden egyéb előrehozott nyugdíjjogosultság megszüntetésével a magyar nyugdíjrendszerben szükségtelenül magas lett a „nyertesek” és a „vesztesek” aránya (vö. Czeglédi et al. 2016). Ezért nemcsak fenntarthatósági, hanem méltányossági szempontból is szükséges (amennyiben fennmarad maga az intézmény) szigorítani a Nők40 feltételeit: az előírt jogosító idő évente fél évvel történő emelésével: 41 év (2025), 42 év (2027), 43 év (2029).
3. A legkisebb nyugdíjak egyszeri rendezése: amit úgy kell végrehajtani, hogy egyrészt ne jelentsen irreálisan nagy költségvetési terhet, másrészt véletlenül se vezessen a járulékfizetés alóli kibújáshoz, de mégis enyhítse a legalacsonyabb nyugdíjból élők méltánytalan helyzetét.
4. A valorizálás javítása: az éves helyett negyedéves valorizálás (és indexálás) jobban lépést tud tartani akár a magas inflációs környezettel, és meg tudja gátolni, hogy az új és a régebbi nyugdíjak közötti olló tovább nyíljon.
5. A nyugdíjindexálás reformja: az elmúlt időszak tartós árszínvonalának emelkedése felhívta a figyelmet a tisztán árindexálásból fakadó veszélyekre. Magyarország 2010-2023 közötti inflációs adatait vizsgálva Simonovits megállapítja, hogy a felülvizsgálatot több dimenzió mentén kell végrehajtani (Simonovits 2023a). Egyrészt az átlagos inflációt messze meghaladó mértékű élelmiszerárak és lakhatási költségek emelkedése aránytalanul nagyobb mértékben sújtja az alacsony nyugdíjjal rendelkezőket. Másrészt magasabb inflációs időszakban érdemes lehet az évesnél gyakoribb (havi/negyedéves) emelésre áttérni. Harmadrészt a nyugdíjba vonulás időpontjának megválasztását hogyan befolyásolja az árszínvonal gyors változása. Negyedrészt pedig milyen hatást gyakorol az a magasabb induló nyugdíjak reálértékére. Mindezeket összevetve tehát érdemes felülvizsgálni a vegyes (ár- és bér) indexáláshoz való visszatérés lehetőségét és kívánt arányát.
6. A járulékkulcs emelése: a munkáltatók által fizetett szociális hozzájárulási adó 27 százalékról (2016) 13 százalékra (2022) történő csökkentése jelentős költségvetési bevételkiesést jelentett, amit a növekvő reálbérek kedvező hatása sem tudott semlegesíteni.

Farkas a Portfolion megjelentetett írásaiban³⁶ rámutat arra, hogy ha teljesíteni szeretnénk az uniós elvárásokat, akkor a jelenlegi magyar nyugdíjrendszer legtöbb eleméhez hozzá kell nyúlni. A legjelentősebb változásokat a nyugdíjrendszer első, felosztó-kirovó elven működő

³⁶ <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230316/osszeroskad-a-magyar-nyugdijrendszer-lepni-kell-nincs-ido-a-halogatasra-602868> (Letöltve: 2023. 03. 16.) és <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230413/hogyan-szamoljak-a-magyar-nyugdijakat-itt-vannak-a-legmegdobbantobb-tenyek-608366> (Letöltve: 2023. 04. 13.) és <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230525/hianyosságok-a-hazai-nyugdijrendszerben-616680> (Letöltve: 2023. 05. 25.) és <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230526/egeto-kerdesek-a-magyar-nyugdijrendszerben-616756> (Letöltve: 2023. 05. 26.) és <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230627/kezdemenyes-nyugdijat-a-ferfiaknak-is-vagy-inkabb-aldozzuk-be-a-nok40-et-624148> (Letöltve: 2023. 06. 27.) és <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230628/a-ferfiak-kezdemenyes-nyugdijkorhataranak-kockazatai-egy-400-milliard-forintos-tortenet-624234> (Letöltve: 2023. 06. 28.)

állami pillérben kell végrehajtani. Farkas szerint a magyar nyugdíjrendszer legfontosabb hibái a következők:

1. Az átláthatóság és a tervezhetőség teljes hiánya, amelynek oka, hogy a nyugdíjrendszer a bruttó kereseteinkből nettó nyugdíjat számol, ráadásul az átlagember számára teljes mértékben érthetetlen, bonyolult módszertannal. A megoldás a bruttósítás lenne, amely egyszerre teremtené meg az átláthatóságot és a tervezhetőséget (egyúttal jelentős motiváló erőt támasztva), másrészt pedig véget vetne annak a teljesen alaptalan és igazságtalan köznapi felfogásnak, miszerint az aktuális dolgozók tartják el a nyugdíjasokat.
2. A nyugdíjigénylés időpontja jelentősen és végérvényesen befolyásolja a nyugdíj összegét, melynek oka a valorizálás módszertanában gyökerezik. A megoldási javaslat szerint a valorizálást nem egyetlen ugrással (a korábbi évek kereseteit a nyugdíjba vonulás évét megelőző év átlagos kereseti szintjéhez igazítva), hanem évente, az aktív korunk minden évében, az addig megszerzett jogosultságok alapján kellene végrehajtani. Ennek pedig előfeltétele a meglévő társadalombiztosítási egyéni számla továbbfejlesztése.
3. A jelenlegi rendszerben az egyes szolgálati évek nem azonos súllyal számítanak be, ráadásul az egyes évek jelentősége a számításon belül is eltérő lehet. Ezt az anomáliát a nyugdíjszorító lineáris tétele (például osztrák mintára, ahol minden szolgálati év egységesen 1,78%-ot ér) oldhatná fel, ami egyúttal tovább növelné a rendszer átláthatóságát, tervezhetőségét.
4. Az alkalmazott nyugdíjemelés a nyugdíjak értékének leszakadásához, a nyugdíjasok elszegényedéséhez vezet, ugyanis az 1997. évi LXXXI. törvény [Tny.] 62.§-a értelmében a nyugdíjakat minden év januárjában az emelés évére tervezett fogyasztói árnövekedésnek megfelelő mértékben kell emelni. Így az alacsony inflációjú, de magas átlagbérnövekedéssel jellemzett időszakokban a nyugdíjak vásárlóértéke leszakad az aktív korúak keresetének vásárlóértékéhez képest (ezen némileg enyhít a 13. havi nyugdíj, amiről viszont azt kell megállapítani, hogy mivel nincs alsó és felső korlát közé szorítva, ezért hozzájárul a nyugdíjak közötti olló nyitásához). A megoldást az indexálás módszerének újragondolása jelenthetné, amelyben már nemcsak a fogyasztói árindexet, hanem valamilyen arányban a bérnövekedést is figyelembe vennék, valamint a régebbi nyugdíjak leszakadásának mérséklése érdekében kiegészítő valorizációs korrekciót is be kellene vezetni.
5. A magyar nyugdíjas társadalomban sokan csak minimális szolgálati időt szereztek és/vagy aktív korukban csak minimális járulékot fizettek. A legalacsonyabb nyugdíjak emelésére a szolidaritás elve alapján tesz javaslatot (akár a magasabb összegű nyugdíjak kisebb mértékű emelésének terhére is).
6. A fent vázolt paradigmikus elemeken túl felül kell vizsgálni a Nők40 intézményének létjogosultságát, a járulék- és a nyugdíjplafonnak a hiányát, a nyugdíjkorhatár 65 éves korban várható további élettartamhoz kötését.
7. Az első pillér változtatásai mellett Farkas szükségszerűnek tartja a foglalkoztatói nyugdíjpillér (2. pillér) bevezetését (amelynek első lépése az önkéntes nyugdíjpénztári tagsági díjhoz adott munkáltatói támogatás szocho-mentességének visszaállítása lehetne), valamint a nyugdíjcélú öngondoskodás (3. pillér) sokkal erőteljesebb ösztönzését.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

Empirikus kutatásom során leíró (deskriptív) statisztikai módszerekkel elemeztem a magyar és az európai uniós nyugdíjrendszerek hatékonyságát és fenntarthatóságát. Szekunder kutatásom adatbázisát elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal, a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, valamint az Eurostat és az Európai Bizottság nyilvánosan elérhető adataiból, jelentéseiből, másodsorban pedig a vonatkozó jogszabályokból és a magánnyugdíjpénztárak által közölt adatokból építettem fel. A már meglévő adatok másodelemzése során idősoros, összehasonlító és összefüggésvizsgálatokat végeztem. A többváltozós statisztikai eljárásokat a Jamovi számítógépes statisztikai program 2.3 verziójával készítettem, a kapott eredményeket pedig a Microsoft Excel 2016 táblázatkezelő szoftver segítségével grafikusán is szemléltettem.

Statisztikai elemzésem adatgyűjtése mind a magyar, mind pedig az Európai Unió vizsgálatok esetében teljeskörű. Nem beszélhetünk tehát mintavételezésről, és ennek megfelelően a szignifikancia-vizsgálat irreleváns, hiszen nem egy mintát, hanem a teljeskörű adatbázist elemeztem.

Kutatásom első alfejezetét képező magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági vizsgálatához a MNB, a PSZÁF, a KSH és az egyes pénztárak által közölt adatok másodelemzését végeztem el, a leíró statisztika eszközével. A kapott eredményeket grafikus ábrázolással is szemléltettem. A második részben, a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságának vizsgálatakor a Nyugdíjbiztosítási Alap 1998 és 2022 közötti bevételeit és kiadásait (ezen keresztül az egyenlegét), az ezekre ható gazdasági és demográfiai tényezőket, valamint a nyugdíjrendszert érintő intézkedéseket vettem górcső alá. Adatbázisomat a KSH nyilvánosan elérhető adataiból, az egyes évek költségvetési törvényeiből, illetve az érintett jogszabályokból építettem fel. Az adatok elérhetőségét nehezíti, hogy a nyugdíjstatisztikák az Országos Nyugdíjfolyósítási Főosztály 2016-os megszűnése óta nem, vagy csak nehezen érhetők el (korábban évente jelent meg a Statisztikai Évkönyv). A nyugdíjakra vonatkozó legátfogóbb statisztika jelenleg a KSH Szociális statisztikai évkönyvéből érhető el, ami töredéke a korábbi adatközlésnek. A statisztikai hivatal egy fejezet erejéig, egy évre vonatkozóan ismerteti a nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők számát nemek, születési évjárat, az ellátás típusa, összege, területi egysége stb. szerint, de nem tér ki a Nyugdíjbiztosítási Alap makroadataira. Ezért a fenntarthatósági vizsgálat során ezeket a mikroszintre vonatkozó éves adatokat nem, vagy csak korlátozottan tudtam alkalmazni (pl. az átlagnyugdíj és a mediánnnyugdíj magyarázó erejének tisztázásánál). Az éves adatokat negyedéves adatok hiányában nem lehet tovább részletezni, az adatok csúsztatott értékelését pedig a nyugdíjrendszert érintő intézkedések nemzetközi összehasonlításban is példátlanul magas száma teszi lehetetlenné. Az elmúlt tíz évben 84 alkalommal változtatták a nyugdíjrendszer valamelyik elemét, ami a hatások értelmezését lehetetlenné teszi. A közérdekű adatok fájó hiányát Simonovits több tanulmányában is hangsúlyozza (vö. 2020a; 2022b; 2023b), kiemelve, hogy egy reform költségeinek és hasznainak számbavételéhez jó adatokra és megbízható modellekkel operáló jó szakemberekre van szükség.

Kutatásom célját szolgáló lineáris regresszióra épülő modellszámítást megelőzően Spearman korrelációval vizsgáltam meg az egyes tényezők közötti kapcsolat meglétét. A Spearman korreláció a nemparaméteres változók közötti kapcsolat létezésére, irányára és erősségére ad választ, de nem vizsgálja az ok-okozati összefüggéseket (Szűcs 2002). A kapcsolat szorosságát kifejező korrelációs együttható (r) -1 és 1 közötti értéket vehet fel, az alábbi jelentéssel:

- $0 < |r| < 0,25$: nincs,
- $0,25 < |r| < 0,5$: gyenge közepes
- $0,75 < |r|$: erős
- $|r| = 1$: függvényszerű, azaz determinisztikus kapcsolat áll fenn a tényezők között.

A korrelációs együttható előjele a kapcsolat irányára utal:

- ha pozitív, akkor a tényezők közötti kapcsolat egyenes arányú és a pontok egy növekvő meredekségű egyenes mentén helyezkednek el,
- ha negatív, akkor a tényezők közötti kapcsolat fordított arányú és a pontok egy csökkenő meredekségű egyenes mentén helyezkednek el.

Az előzetesen felállított bevétel- és kiadásoldali hipotézisem helyességét lineáris regressziós modellszámítással kívántam eldönteni. A lineáris regresszió két vagy több tényező közötti kapcsolatban az ok-okozati viszonyok feltárását teszi lehetővé. Segítségével megállapíthatjuk, hogy a független változók milyen erősséggel képesek meghatározni a függő vagy más néven célváltozót, és arra is választ kapunk, hogy melyik változó milyen irányban és milyen mértékben befolyásolja azt (Szűcs 2002). A lineáris regressziós modell előfeltétele, hogy a tényezők közötti multikollinearitás alacsony legyen ($VIF < 10$), vagyis ne legyen két vagy több változó között túl szoros korrelációs kapcsolat. Ha valamely tényező esetében a multikollinearitási statisztika szoros korrelációt mutatott, úgy azt a továbbiakban kizártam a számításból. Lineáris regressziós modellem másik előfeltétele az volt, hogy a reziduális hibák (maradéktagok) se korreláljanak. Ennek ellenőrzésére a Durbin-Watson tesztet végeztem el, amelynek elfogadható értéke: $d \approx 2$ (Hunyadi–Vita 2008). Figyelemmel voltam a determinációs együttható értékére is. Az általam felállított modellek magyarázó ereje magas ($R^2 > 50\%$), vagyis a modellbe bevont független változók magas jósággal magyarázzák a függő változó varianciáját. A tényezők közötti kapcsolat alakulását grafikus ábrázolással is szemléltettem.

Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek hatékonysági és fenntarthatósági vizsgálata során az adatbázisomat az Eurostat nyilvánosan elérhető, a nyugdíjrendszerek szempontjából releváns adataiból építettem fel, az elérhető legnagyobb vizsgálati időtávra vonatkozóan. Olyan tényezők közötti összefüggések létezésére kerestem a választ, mint a foglalkoztatottság, az egy főre jutó GDP, a GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása, az átlagbér és az átlagnyugdíj szintje, a helyettesítési ráta, a függőségi ráta, a nyugdíjkorhatár, a nyugdíjba vonulás korcentrumsa, a várható élettartam, illetve a 65 éves korban várható további élettartam. A tényezők közötti kapcsolat fennállását Pearson korrelációs vizsgálattal ellenőriztem.

A Pearson korrelációs vizsgálat két vagy több paraméteres mennyiségi ismerv közötti kapcsolat létezését, szorosságát és irányát méri, és arra ad választ, hogy az (X) és (Y) tényező közötti kapcsolat a tényező-hatással és nem a véletlennel magyarázható (Szűcs 2002). A kapcsolatot leíró korrelációs együttható (r) értelmezése a Spearman korrelációval azonos módon történik. Mivel a lekérdezésem mind a 27 tagállamra vonatkozik, ezért a kapott eredmények a teljes közösségre vonatkozóan adnak választ, a szignifikancia vizsgálata irreleváns. Az egy forrásból (Eurostat) származó adatbázis előnye, hogy megbízható, stabil és az adatai összehasonlíthatóak: biztosak lehetünk benne, hogy az adatközlő minden adat esetében ugyanazt értette az adott mutatószámmon és ugyanazt a módszertant használta. Éppen ezért, ha valamelyik adat az adott évre vagy országra vonatkozóan nem állt rendelkezésre, akkor – a konzisztencia kritériuma miatt – azt nem pótoltam más adatbázisból, hanem inkább szűkítettem a vizsgált időszakot, illetve kivettem az adott országot az elemzésből.

Empirikus kutatásom utolsó részében klaszteranalízis segítségével elemeztem az Európai Unió nyugdíjrendszereit. Céлом az volt, hogy az Európai Unióban működő szuverén

nyugdíjrendszereket sokféleségük ellenére bizonyos közös tulajdonságok alapján csoportosítsam, és ebből értékelhető következtetéseket és adaptálható megoldásokat tárjak fel a hazai alkalmazás vonatkozásában. A klaszteranalízis a tudományos kutatások során összegyűjtött adattömeg redukción alapuló kezelését és értelmezését segíti elő (Babbie, 2008). A vizsgált adatokat az elemek közötti hasonlóság vagy távolság alapján csoportosítja, törekedve arra, hogy egy klaszteren belül minél nagyobb legyen a hasonlóság (azaz minimális a távolság) és ezzel egyidejűleg az egyes csoportok között minél nagyobb legyen a különbség (azaz maximális a távolság) (Szűcs 2002). A klaszteranalízis során a képzett csoportok száma előzetesen nem ismert. A kutató feladata definiálni, hogy mit ért hasonlóság és távolság alatt, vagyis milyen döntési függvényt használ a csoportok szétválasztásakor, illetve összevonásakor (Obádovics 2009). A vizsgálatomban alkalmazott összevonó hierarchikus klaszterezés első lépésben minden egyes elemet önálló klaszternek tekint, és fokozatosan csökkenti a csoportok számát a két legközelebbi (egymásra leginkább hasonlító) csoport összevonásával. A klaszterek közti távolságok méréséhez az egyszerű euklideszi távolságfüggvényt alkalmaztam. Az absztrakciós folyamat során 4, 5, 6 és 7 klaszterből álló csoportosítást végeztem, amelyből kutatói döntésem alapján az 5 csoportból álló eredményt választottam ki, amely az egymáshoz hasonló és egymástól különböző elemek sokaságát a leginkább képes leírni.

Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek klaszteranalízisével az egyes országokban működtetett struktúrákat kívántam a csoportosítás eszközeivel megvizsgálni. A nyugdíjrendszerek paradigmatisztikus jellemzőinek (pl. finanszírozási elv, pillérek száma és jellege, indexálás, beépített automatizmusok) adatforrása az Európai Bizottság (2021a) The 2021 Ageing Report c. jelentése, míg a parametrikus adatok (pl. nyugdíjkorhatár, járulékmérték, helyettesítési ráta) részben az Eurostat nyilvánosan elérhető adatbázisából, részben pedig az említett The 2021 Ageing Report-ból származnak. Kutatói döntésem, hogy az adatgyűjtésnél kizárólag az uniós adatforrásokra támaszkodtam, és ha az adatközlés néhol nem volt teljes, akkor a konzisztencia kritériuma alapján nem pótoltam azt más – pl. OECD – forrásból.

Bizonyos mutatókkal és így a belőlük számított eredményekkel kapcsolatban megjegyzésekkel, illetve korlátozásokkal kell élnünk. Az elemzés teljességéhez hozzátartozik a foglalkoztatási adatok anomáliáinak rövid ismertetése. A Központi Statisztikai Hivatal módszertana alapján a foglalkoztatási adatokba beletartozik a hazai elsődleges munkaerőpiacon dolgozó, a közfoglalkoztatott és a magyarországi lakcímmel rendelkező külföldön dolgozó azon személy, aki a lekérdezés hetét megelőző héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, vagy rendelkezett munkával, de abban átmenetileg (pl. betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. 2021-től foglalkoztatottnak minősül az a gyermekgondozási ellátásban részesülő személy is, aki munkájától tartósan távol van (korábban inaktívnak vagy munkanélkülinek számított). Ez a változás egyrészt jelentős javulást eredményez a nők foglalkoztatási adataiban, másrészt a nyugdíjszámítások során félrevezető, hiszen a gyermekgondozási ellátásokból (gyed, gyes, gyet) nyugdíjjárulékot ugyan vonnak, de az ellátás mentesül a szociális hozzájárulási adó alól.

Hasonlóan félrevezető a külföldön dolgozó, ám magyarországi lakcímmel rendelkező foglalkoztatottak száma, hiszen ők és munkaadóik nem Magyarországon fizetik meg az adókat és járulékokat.

Végezetül a munkaerőkölcsönzők révén Magyarországon dolgozó külföldi munkavállalók is torzíthatják a képet, ugyanis ha a vállalat nem bért fizet a munkavállalónak, hanem alvállalkozói díjat a munkaerőkölcsönzőnek, akkor egyrészt azután nem fizetnek adót és járulékot, másrészt az ilyen munkaerő költsége nem jelenik meg a bruttó hazai termék értékében sem.

Azt is meg kell említeni, hogy foglalkoztatási ráta alakulásáról más értéket közöl a KSH, mint az Eurostat. Éppen ezért a kizárólag a magyar gazdasági adatokból építkező lineáris regressziós modellemben a KSH adatait használtam fel, de az európai uniós összehasonlító elemzésemnél az Eurostat közlésekből építkeztem.

Az átlagbér és az átlagnyugdíj statisztikáival kapcsolatban két fontos megjegyzést kell tenni. Egyrészt a magyar átlagkereseti adatok nem tartalmazzák az 5 főnél kevesebb alkalmazottal rendelkező vállalkozások adatait. Másrészt pedig az átlagbér és az átlagnyugdíj bizonyos körülmények fennállása esetén csak korlátozottan alkalmas az átlagos munkaképes kori, illetve az időskori jövedelmi viszonyok szemléltetésére. Ha ugyanis az adatok eloszlása a legalacsonyabb és a legmagasabb érték között nagyon egyenlőtlen (mint például Magyarország esetében: kevesen kapnak nagyon magas, és sokan pedig nagyon alacsony bért/nyugdíjat), akkor a számtani átlag helyett a medián (középső érték) szemlélteti jobban az átlagot. A medián ugyanis két egyenlő részre osztja a sokaságot, és azt az értéket mutatja meg, amelytől a kisebb és nagyobb adatok száma is azonos. A különbséget jól szemléltetik a következő KSH adatok (amelyek a rendelkezésre álló legfrissebb értékeket mutatják): míg 2020-ban a bruttó átlagbér 403.600 Ft, addig a mediánbér 320.582 Ft volt. Továbbá míg 2023 januárjában az öregségi átlagnyugdíj 208.168 Ft, addig a mediánnnyugdíj csupán 184.725 Ft. Empirikus kutatásomban azért alkalmaztam mégis az átlagbér és az átlagnyugdíj adatsorait, mert az Eurostat-nak nincs külön medián adatsora (kérdésemre az Eurostat support ezt meg is erősítette).

A helyettesítési ráta vonatkozásában az Eurostat az alábbi módszertant alkalmazza:

$$\text{aggregált helyettesítési ráta} = \frac{65 - 74 \text{ éves korosztály bruttó mediánnnyugdíja}}{50 - 59 \text{ éves korosztály bruttó medián jövedelme}}$$

(amelybe nem tartoznak bele az egyéb szociális juttatások), vagyis minél magasabb a helyettesítési ráta értéke, az aktív életkor vége felé kapott bruttó mediánjövedelemnek annál magasabb arányát kapják meg a nyugdíjasok (65-74 éves korosztály), átlagosan (bruttó, középső érték). Az adatközlés során csak az arányszámot ismerhetjük meg, az azt meghatározó két mutatót (bruttó mediánnnyugdíj és bruttó mediánjövedelem) nem, így még indirekt úton sem tudjuk feloldani az átlagbér és az átlagnyugdíj korábban említett problémáját.

4. EREDMÉNYEK ÉS AZOK MEGBESZÉLÉSE

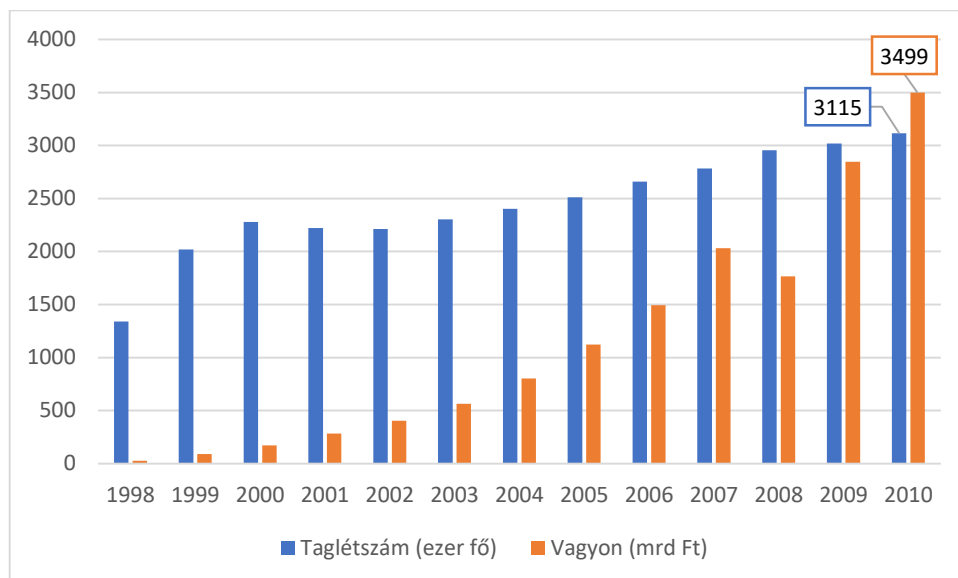
Disszertációm kutatási része négy alfejezetből áll. Az első alfejezet a magyar magánnyugdíjpénztári rendszer elemzése. A második alfejezetben a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságát vizsgálom a deskriptív statisztika módszereivel. Ezen belül a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeit és kiadásait, illetve az azokra ható tényezőket elemzem a hárompilléres nyugdíjrendszer kezdetétől mostanáig (1998-2022) és arra keresem a választ, hogy mely tényezők, illetve intézkedések gyakorolják, gyakorolták a legnagyobb hatást a bevételek és a kiadások, valamint ezeken keresztül az egyenleg alakulására. A mélyebb összefüggéseket modellszámítással kísérlem meg feltárni. A harmadik rész az Európai Unió nyugdíjrendszereinek hatékonysági és fenntarthatósági vizsgálata. Korreláció- és regressziószámítások segítségével olyan tényezők közötti összefüggéseket kerestem, mint a foglalkoztatottság, az egy főre jutó GDP, a GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása, az átlagbér és az átlagnyugdíj szintje, a helyettesítési ráta, a függőségi ráta, a nyugdíjkorhatár, a nyugdíjba vonulás korcentruma, a születéskor, illetve a 65 éves korban várható élettartam alakulása. A kapott eredmények segítségével arra kerestem a választ, hogy mitől függ az, hogy az egyik ország nyugdíjrendszere hatékonyan és fenntarthatóan működik, míg a másiké nem. Melyek azok a legjobb gyakorlatok, intézkedések, amelyek megfontolandók vagy akár adaptálhatók lennének a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósági reformja során. Végezetül a negyedik részben klaszteranalízis segítségével elemeztem az Európai Unió nyugdíjrendszereit. A klaszterképzés alapját az egyes nyugdíjrendszerek struktúrája adja (finanszírozás elve, pillérek száma, önálló alapként működik-e, hogyan oszlanak meg a fizetendő járulékok/adók a munkaadók és munkavállalók között, indexálási módszer, nyugdíjkorhatár, nyugdíjba vonulási korcentrum, van-e beépített automatizmus stb.). A kapott klaszterek tehát az egyes nyugdíjrendszerek parametrikus és paradigmikus felépítéséről adnak átfogó képet, melyben az adott ország gazdasági fejlettsége és teljesítőképessége csak közvetetten tükröződik vissza. Arra kerestem a választ, hogy ha a gazdasági fejlettségtől és a teljesítőképességtől elvonatkoztatva, a struktúra alapján vizsgáljuk a nyugdíjrendszereket, akkor milyen klasztereket állíthatunk fel. Egy klaszterbe kerülnek-e a gazdasági paraméterek alapján – az előző vizsgálatban – egy csoportba tartozó országok? Melyek azok az elvek, tényezők és intézkedések, amelyek megfontolandók vagy akár adaptálhatók lennének a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósági reformja során.

4.1 A hazai magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági elemzése

Értekezésem jelen alfejezetében a hazai magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonyságát és fenntarthatóságát tekintem át az 1998-as indulástól a szektor felszámolásán keresztül napjainkig. A szegmens elemzését a nemzetközi szakirodalomban használt módszerek (vö. Czajlik–Szalay 2006) alapján készítem el. Részletesen elemzem a magánpénztári piacot (szereplők, taglétszám, vagyon vonatkozásában), továbbá a pénztárak díjterhelését, költségszerkezetét és profitabilitását. Vizsgálom a piaci szereplők által alkalmazott befektetési politikát, a kialakított portfóliókat és az elért hozamokat. Külön kitérek a kötelezően bevezetett választható portfóliós rendszerre, az első tapasztalatokra, majd a szektor felszámolására. Vizsgálatom előzetes feltevése:

H1: A magánnyugdíjpénztári rendszer alacsony hatékonysága szabályozási kérdésekre és a kedvezőtlen gazdasági környezetre vezethető vissza.

A magánnyugdíjpénztári taglétszám az 1998-as indulása után folyamatos bővülést mutatott, ami nagyrészt a kötelező jellegéből fakadt, de nem elhanyagolható az önkéntesen belépők száma sem. A növekedés mindössze a 2002-es évben torpant meg, amikor is a pályakezdők számára nem volt kötelező a csatlakozás. 2010-re a magánnyugdíjpénztári taglétszám meghaladta a három millió főt, amely az összes foglalkoztatott 84%-át tette ki (6. ábra). Az ábráról az is látható, hogy a magánnyugdíjpénztári vagyon a taglétszámhoz hasonlóan folyamatos (évi 34-40%-os) növekedést mutatott. A vizsgált időszak egészét tekintve mindössze egyetlen év (2008) volt, amikor a vagyontömeg csökkent, de ezt a csökkenést 2009-től gyors visszapattanás követte. A vagyonsökkenés hátterében a 2008-ban kibontakozó pénzügyi világválság miatti negatív hozamok állnak (részletes elemzését lásd később), amely a választható portfóliós rendszert éppen akkor bevezető magyar magánnyugdíjpénztári rendszert súlyosan érintette.

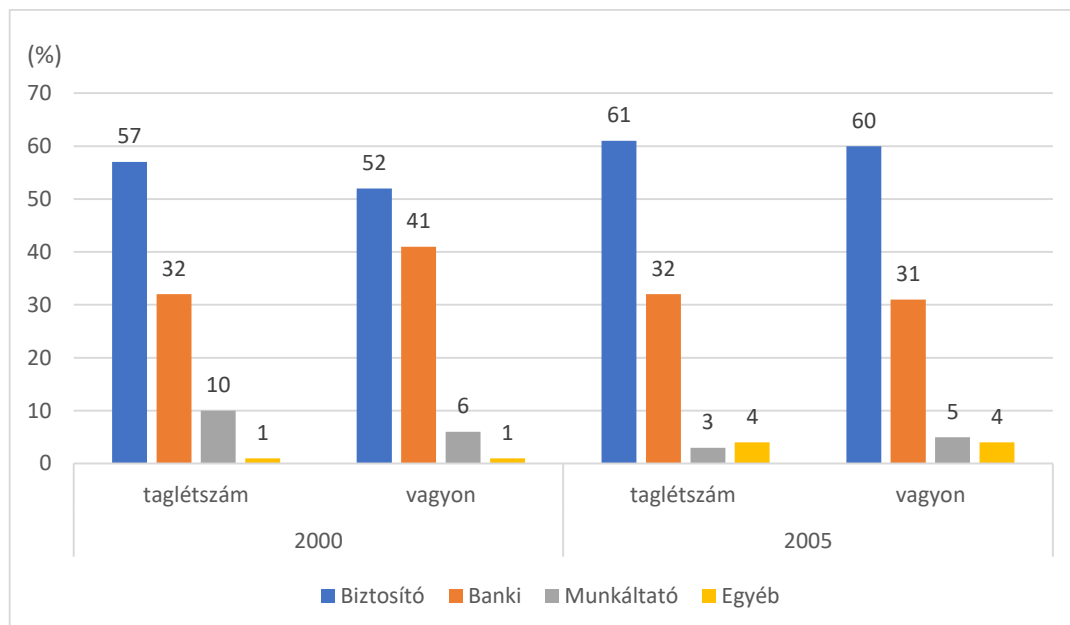

6. ábra: Magánnyugdíjpénztári taglétszám (ezer fő) és vagyon (mrd Ft) alakulása (1999-2010)

Forrás: saját szerkesztés PSZÁF és MNB alapján

A magánnyugdíjpénztári piac az induló évben 38 szereplőt számolt, ami az évek során fúziók és beolvadások következtében fokozatosan csökkent. Az alapítói háttérrel tekintve a nagy banki vagy biztosítói csoportokhoz tartozó pénztárak tudtak meghatározóvá válni (2005-ben a 18 pénztárból 6 rendelkezett biztosítói, 4 banki, 5 munkáltatói és 3 egyéb háttérrel [Matits 2006]). A legnagyobb szereplők a teljes taglétszám 93, valamint a teljes ágazati vagyon 91 százalékát kezelték (7. ábra).

A magánnyugdíjpénztári piac erőviszonyai döntően már a magánpénztárak 1998. évi megalapítását követően kialakultak. Az öt legnagyobb piaci szereplő mind a taglétszám, mind a kezelt vagyon alapján az OTP, az Aegon, az ING, az Allianz és az AXA magánnyugdíjpénztár volt. A pénztárak közötti piaci verseny a dinamikus taglétszám-növekedés ellenére sem növekedett, melynek hátterében nagyrészt a pénzügyi érdeklődés hiánya és a tájékozatlanság állt. A tagok többsége ugyanis még arról sem nyilatkozott, hogy melyik pénztárhoz szeretne csatlakozni, nem hogy később nyomon követte volna az adott pénztár teljesítményét. A pénztárt váltó tagok aránya – nemzetközi viszonylatban is – nagyon alacsonynak számított.

7. ábra: A nyugdíjpénztári taglétszám és vagyon megoszlása intézményi háttér alapján (2000 és 2005)

Forrás: saját szerkesztés PSZÁF (2008) alapján

A pénztárak teljesítményét döntően befolyásolta a díjterhelés alakulása (6. táblázat). A díjterhelés azt mutatta meg, hogy a felhalmozott befizetések hány százalékát fordították működési, vagyonkezelési/letétkezelési és likviditási célra. A pénztártagok csak közvetett úton, a bruttó és a nettó hozamok különbségeként értesülhettek a választott pénztárak díjterheléséről – a transzparencia tehát ezen a téren sérült. A hazai szabályozás rögzítette a magánpénztárak által felszámolható költségtípusokat. Közöttük voltak eseti költségek (úgy mint a belépési, átlépési, kilépési és portfólióváltási költségek), valamint folyamatosan felmerülő költségek, mint a működési, likviditási és vagyonkezeléssel kapcsolatos költségek (ez utóbbiba tartoznak a vagyonkezelési, letétkezelési, kereskedési és vagyonkezelői sikerdíjak).

6. táblázat: A magánnyugdíjpénztári tagok átlagos díjterhelése (2000-2010)

Év	Teljes díjterhelés	Működési díjterhelés rész	Befektetési díjterhelés rész
2000	3,44%	2,64%	0,80%
2001	3,07%	2,25%	0,82%
2002	2,66%	1,86%	0,79%
2003	2,72%	1,92%	0,80%
2004	2,35%	1,56%	0,79%
2005	2,00%	1,20%	0,80%
2006	1,76%	1,00%	0,76%
2007	1,19%	0,57%	0,62%
2008	1,88%	1,20%	0,68%
2009	1,12%	0,63%	0,49%
2010	0,96%	0,44%	0,51%

Forrás: PSZÁF (2011) alapján saját szerkesztés

A magánnyugdíjpénztári teljesítmények negatív megítélésében az egyik döntő szerepet a nemzetközi összehasonlításban is magasnak számító díjterhelés játszotta (MNB 2005). A kezdeti időszakot követő intézményi és infrastrukturális háttér kiépítésének költségei az alapítás időpontjától távolodva jelentősen csökkentek, így a 2000 és 2010 közötti időszakban szektorszinten a tagdíjakat terhelő levonások lassú csökkenése figyelhető meg. A teljes díjterhelésen belül hosszú távon a vagyongazdálkodói díjak³⁷ válnak meghatározóvá.

A különböző alapítói háttér függvényében jelentős eltérések voltak tapasztalhatók a vagyongazdálkodási díjakban. A biztosítói és a banki háttérű pénztárak több mint kétszer akkora vagyongazdálkodási díjat számoltak fel, mint a munkáltatói alapítású társaik. Ennek oka, hogy az előbbiek esetében a vagyongazdálkodási tevékenységet az alapítói érdekeltségi körbe tartozó szervezet látta el, amelynek leváltására a pénztárak történetében mindössze egyszer került sor. Az általuk érvényesített magasabb költségek háttérében elsősorban jövedelmezőségi szempontok húzódtak meg, miszerint a cél itt a kezdeti magas költségek mielőbbi megtérülése. Ezzel szemben a munkáltatói háttérű pénztárak alacsonyabb vagyongazdálkodási díjait magyarázza, hogy esetükben az induló költségek szintje alacsonyabb volt, így a pályázat útján kiválasztott vagyongazdálkodók díjtételei kizárólag a tényleges vagyongazdálkodás költségeit tartalmazzák. Ezért a költségeket minimalizálni képes piaci verseny a vagyongazdálkodás tekintetében nem alakult ki. A törvényi előírások azonban 2007-től maximalizálták a szóban forgó díjtételeket: 2007-ben a kezelt vagyon 0,9, 2008-ban 0,8 százalékában (MNB 2017).

A hazai magánnyugdíjpénztárak többségének esetében a felmerülő költségek és ebből adódóan a profitabilitás nagyon nehezen becsülhető. Ennek oka, hogy a működési költségek nagy részét kitevő adminisztrációs, marketing- és akvizíciós költségek egy része nem közvetlenül a pénztáraknál, hanem az alapítói csoport érdekeltségi körébe tartozó, jellemzően pénztárszolgáltatással foglalkozó leánycégeknél jelent meg. **A költségtranszparencia csorbulása önmagában is hátráltatta a piaci verseny élénkülését, hiszen megnehezítette a pénztárak hatékonysági szempont szerinti összehasonlítását.** A Magyar Nemzeti Bank jelentése (2005) szerint a legtöbb pénztár 2001/2002-től már nyereségesen, 2003/2004-től pedig magas profitabilitással működött. Ez utóbbi tendencia erősödését nagyban elősegítette a magánnyugdíjpénztárakba áramló járulékok 6%-ról 8%-ra történő emelése.

A hazai magánnyugdíjpénztári szektor hatékonysági vizsgálatakor az egyes évek tapasztalataiban bekövetkező legnagyobb változást a magánnyugdíjpénztári portfóliók területén figyelhetjük meg. A kezdeti évek befektetési politikáját konzervatív szemléletmód, kockázatkerülés és az alternatív befektetések mellőzése jellemezte. Az alacsony diverzifikáltságú portfóliók zömében (60-70%) magyar állampapírokat tartalmaztak. Az állampapír-túlsúly kialakulásának okai a következők voltak:

- A hazai gyakorlatban alkalmazott rövid távú hozammérés az alacsony kockázatú, a versenytársakéhoz nagyon hasonló, rövid távú befektetési szemléletet tükröző portfóliók kialakulását indukálta. Ha ugyanis egy pénztár nagyobb kockázatot vállalt és/vagy alternatív befektetési lehetőségekkel élt volna, akkor kockáztatta, hogy rövid távon a versenytársainál rosszabb hozamokat ér el, és ezáltal veszíthet piaci pozíciójából.
- Az alacsony részvényhányad kialakulásában jelentős szerepet játszott a hazai és nemzetközi tőzsdék induláskori, 1998-2001 közötti nagymértékű ingadozása. Emiatt a

³⁷ A vagyongazdálkodói díjak hazánkban – a nemzetközi gyakorlattól eltérően – nem közvetlenül a tagi befizetésekből, hanem a befektetett vagyon hozamából kerülnek levonásra.

pénztárak igyekeztek mérsékelni portfólióik részvénykitettséget, növelve inkább az alacsonyabb hozamú, de biztosabb befektetési formák arányát.

- A pénztárak befektetési politikájukon keresztül behatárolták a vagyonkezelők mozgásterét is, hiszen meghatározták a különböző kockázati szintet képviselő eszközökbe történő befektetés minimumát, illetve maximumát. És míg a részvények esetében a minimum előírás 0-10%, a maximum pedig 15-40%, addig az állampapírok esetében minimum 60-70%, de felső korlát nem volt megállapítva. Mindez tehát az extra kockázat vállalása ellen ösztönözte a vagyonkezelőket, akiknek a céljuk csupán annyi volt, hogy – pozíciójuk megtartása érdekében – kicsivel múlják felül a pénztár által meghatározott éves benchmarkot. Ezt pedig a rövid lejáratú, alacsony kockázatú állampapír-befektetésekkel tudták a legbiztosabban elérni.
- A portfóliók 1999 végéig nem tartalmazhattak külföldi befektetéseket (Botos 1998). 2000-ben viszont már 10, 2001-ben 20, 2002-ben pedig 30%-ban tartalmazhattak volna. A külföldi befektetések aránya azonban elsősorban a piac kezdetlegessége, valamint a kockázatkerülő befektetési politika miatt továbbra is alacsony maradt.

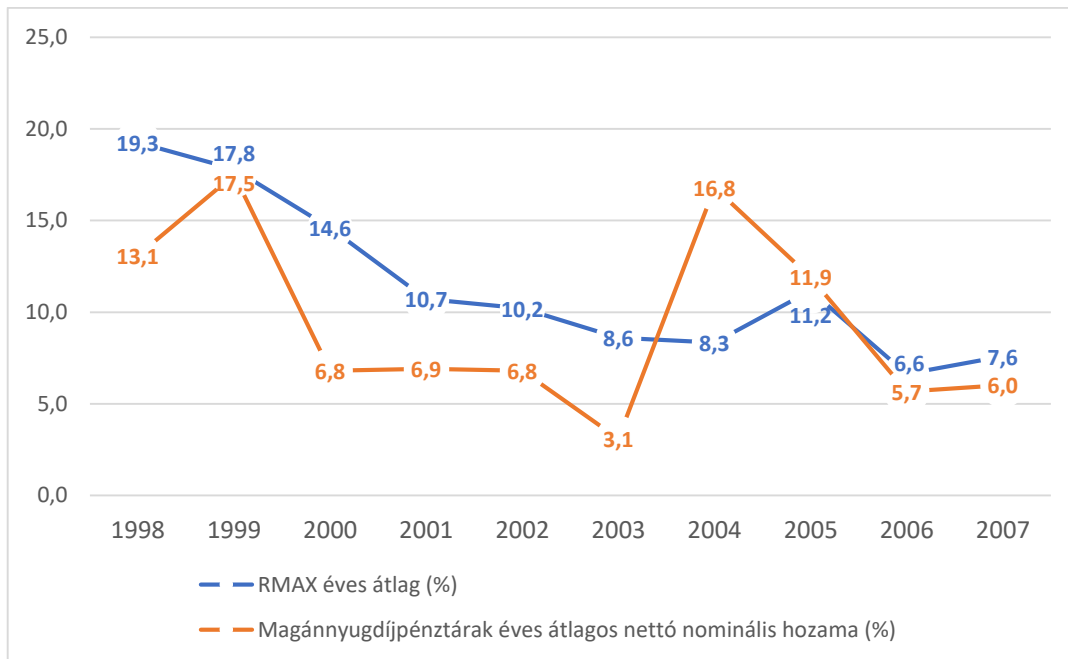
A hazai portfóliók állampapírhányada nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedően magasnak mondható. Ahogy a 7. táblázat is mutatja, 2004-ben a vizsgált OECD országok között Magyarországon volt a legalacsonyabb a részvényhányad.

7. táblázat: A nyugdíjalapok által kezelt vagyon megoszlása 2004-ben (%)

Ország	Kézpénz	Államkötvény	Cégekötvény	Részvény	Ingtalan	Befektetési alap
Csehország	9,6	51,9	31,1	5,5	0,3	0,3
Hollandia	2,2	25,5	13,8	44,6	5	n.a.
Németország	2,6	2,5	26,6	32,2	3,8	n.a.
Magyarország	1,3	74,9	2	5,2	0,2	7,5
Lengyelország	5,8	58,9	1,4	33,4	n.a.	0
Észtország	4,4	33,9	23,3	35,1	1	6,2
Szlovénia	13,3	46,3	32,4	7,7	n.a.	0,3

Forrás: saját számítás OECD (2005) alapján

Mindez nemzetközi összehasonlításban is alacsony hozamokhoz vezetett, amelyekre a döntő hatást a magyar állampapírhozamok gyakorolták. Az alacsony részvényhányad még kedvező tőzsdei klíma esetén sem tudott érdemi hatást kifejteni. A 8. ábra azt mutatja meg, hogy a magánpénztári szektor első tíz évében hogyan alakult az éves átlagos nettó hozam a rövid lejáratú állampapírok árfolyamát összegző referencia-mutatóhoz (RMAX) képest.

8. ábra: A magánnyugdíjpénztári szektor éves átlagos nettó hozama a rövid lejáratú állampapírok árfolyamát összegző referencia-mutatóhoz (RMAX) képest (1998-2007)

Forrás: saját számítás

Látható, hogy a díjterhelés levonása utáni nettó nominális hozamok két év kivételével (2004 és 2005) elmaradtak a rövid lejáratú állampapírok átlagos hozamától. (Megjegyzés: A számítás egyszerűsítéseket tartalmaz, hiszen mind a magánpénztárak, mind az RMAX esetében éves átlaggal számol. Természetesen voltak jobban és rosszabbul teljesítő pénztárak, azonban az átlag a teljes magánpénztári szegmensről ad átfogó képet). A szektor kritikusai tehát valós hivatkozási alapot találnak az alacsony hozamszintben, de a teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a portfóliók – korábban feltárt okokra visszavezethető – alacsony diverzifikáltsági foka nem is vezethetett magasabb hozamokhoz. A következő lépésben a nettó hozamokat az infláció és a hosszú táv figyelembe vételével vizsgáltam meg (8. táblázat).

8. táblázat: A magánnyugdíjpénztári szegmens átlagos hozama (1998-2007)

Magánnyugdíjpénztárak összesen	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Éves átlagos nettó nominális hozam (%)	13,1	17,5	6,8	6,9	6,8	3,1	16,8	11,9	5,7	6,0
Éves infláció (%)	14,3	10,0	9,8	9,2	5,3	4,7	6,8	3,6	3,9	8,0
Éves átlagos nettó reálhozam (%)	-1,0	6,8	-2,7	-2,1	1,4	-1,5	9,4	8,0	1,7	-1,83
10 éves átlagos reálhozam (1998-2007, %)	1,8									
Kumulált reálhozam	-1	5,7	2,8	0,64	2,1	0,51	9,93	18,73	20,79	18,55

Forrás: saját számítás

Megállapíthatjuk, hogy az egyes évek átlagos reálhozama jelentős hullámzást mutat. A hozamok ingadozásával szemben csak a kisebb pénztárak tudtak némiképp védekezni, azok ugyanis anélkül tudták átcsoportosítani a befektetéseiket, hogy az megrázta volna a piacot. Mivel nyugdíjcélú megtakarításról van szó, ezért a hozamokat nem éves szinten, hanem hosszú távon érdemes vizsgálni. A magánpénztárak első tíz évének (1998-2007) átlagos reálhozama 1,8%, ami elmarad a Pénzügyminisztérium eredeti reformkoncepciójában vázoltaktól, illetve Palacios–Rocha (1998) számításaitól (1, illetve 1,5%-kal a reálbérnövekedés feletti reálhozammal kalkuláltak), hiszen a vizsgált időszak átlagos reálbérnövekedése 11,8% volt. Fontos megemlíteni, hogy a nyugdíjjárulékok 1998-tól történő befagyasztása kedvezőtlenül érintette a pénztárak hozamait. Ha az eredeti törvénytervezetnek megfelelően 1999-re 7 százalékra, 2000-re pedig 8 százalékra emelkedett volna a magánnyugdíjpénztárak felé fizetett járulék mértéke, akkor a kezelt vagyon nagysága és ezáltal az elérhető hozamok is másként alakultak volna. Érdemes azonban a kumulált reálhozamokat is megvizsgálni, hiszen nyugdíjcélú megtakarítások lévén leginkább ez képes kifejezni a nagyon hosszú (akár 30-40-50 éves) időtávon elért teljes reálhozamot. Ebből a szempontból már egyáltalán nem beszélhetünk kudarcról, hiszen tíz év alatt a mégoly alacsony diverzifikáltságú portfóliók is átlagosan 18,55%-os kumulált reálhozamot értek el.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a magánpénztári pillér első időszakában **a portfóliók magas állampapír-hányada és egyszerű befektetési összetétele gátolta a pénztárak hatékony működését, hiszen korlátozta az elérhető hozamok mértékét, és ezáltal hosszabb távon a pénztáraktól származó nyugdíjak várható értékét is.**

Mivel a magánpénztárak a hazai közvetített vagyon egyre növekvő hányada felett rendelkeztek, ezért a szegmens hatékony működése a hazai pénzügyi rendszer stabilitása szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírt. Ez vezetett a választható portfóliós rendszer (VPR) bevezetéséhez. A magánnyugdíjpénztárakról szóló 1997. évi LXXXII. törvény 2006. júliusi módosítása valamennyi magánnyugdíjpénztár számára 2007. január 1-jei hatállyal lehetővé, 2009. január 1-jei hatállyal pedig kötelezővé tette a választható portfóliós rendszer bevezetését. A rendszer célja, hogy a pénztártag egyéni preferenciájának, kockázatvállalási hajlandóságának, illetve a nyugdíjba vonulásig hátra lévő éveinek megfelelően választhasson a kötelezően kialakítandó három portfólió közül, így tehát tevőlegesen részt vállalhasson későbbi nyugdíjának alakításában (Gaál 2006). Amennyiben a pénztártag nem nyilatkozott, úgy a nyugdíjkorhatárig hátralévő évei száma alapján került besorolásra (A kötelezően kialakítandó három portfólió eszközösszetételét a 9. táblázat szemlélteti). A pénztárak a tagok besorolását minden év december 31-ével aktualizálták, és a szükséges átsorolásokat elvégezték. A tagok felülbírálhatták a besorolásukat, azaz kérhették a vagyonuk másik portfólióba történő átsorolását (kivétel: a nyugdíjazást megelőző öt évben már nem lehetett a magas kockázatú növekedési portfóliót választani).

9. táblázat: Kockázatok behatárolása az eszközösszetételen keresztül

	Klasszikus	Kiegyensúlyozott	Növekedési
Nyugdíjba vonulásig hátralévő idő	≤ 5év	5 ≤ és ≤ 15 év	15 év ≤
Ingatlan befektetések	0%	Max. 10%	Max. 20%
Kockázati tőkealap jegyek	0%	Max. 3%	Max. 5%
Származtatott alapok	0%	0%	Max. 5%
Részvények	Max. 10%	Min. 10% Max.40%	Min. 40%

Forrás: saját szerkesztés

A 10. táblázatban számított hozamok szerepelnek, vagyis miként alakultak volna a hozamok az 1997-2006. közötti időszakban, ha már a kezdetektől működött volna a három portfóliós rendszer. Látható, hogy tíz év távlatában a legmagasabb kockázatú növekedési portfólió majdnem kétszer akkora reálhozamot ért volna el, mint az akkoriban alkalmazott befektetési stratégiához legközelebb álló klasszikus portfólió.

10. táblázat: Hogyan alakultak volna az egyes portfóliók hozamai 1997-2006. között?

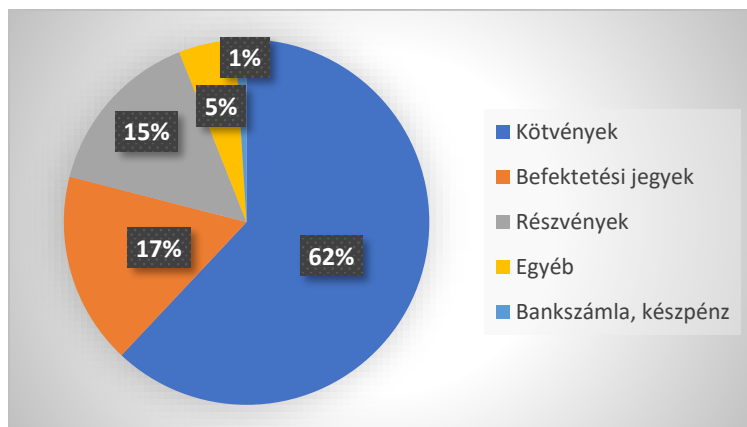
	Klasszikus	Kiegyensúlyozott	Növekedési
Éves átlaghozam	12,93%	14,95%	16,99%
Éves infláció	8,18%	8,18%	8,18%
Éves átlagos reálhozam	4,39%	6,26%	8,14%

Forrás: saját számítás Aranykor Nyugdíjpénztár³⁸ alapján

A korábban alkalmazott befektetési politika nem különböztette meg az egyes pénztártagok vagyonának befektetését a tagok életkora alapján. Az új rendszer már kezelni tudta a nyugdíjazás előtt állók kérdését. A jogszabályi változás háttérében a versenyképes nyugdíjszint biztosításának igénye állt, azaz hogy a befektetési időtáv és a kockázatvállalási hajlandóság figyelembevételével az elérhető legmagasabb hozamot, és ezáltal a legmagasabb nyugdíjat biztosítsa a magánpénztár. A rendszer a teljes tagsági körre kiterjedt, és egyúttal átláthatóságot, valamint átjárhatóságot teremtett. A jogszabályi háttér ugyanis 2009. január elsejétől kötelezővé tette az elszámolási egység alapú nyilvántartási rendszer bevezetését. Ennek lényege, hogy a tagok egyéni számláján felhalmozott követelések nem forintban, hanem elszámoló egységekben kerültek kimutatásra. Az elszámoló egység árfolyammal rendelkezik, így az egyéni számlák forintegyenlegét az elszámoló egységek darabszámának és árfolyamának szorzata adja. A pénztárak az elszámoló egységek árfolyamát naponta tették közzé honlapjukon, megteremtve ezzel a folyamatos és egyértelmű tájékoztatást.

A választható portfóliós rendszer bevezetésére a pénztárak már 2006-2007-ben megkezdték a felkészülést. Erre utal az alacsonyabb kockázatú állampapírok súlyának csökkenése, valamint a részvények és a befektetési jegyek arányának növekedése a 2007-ben kialakított portfóliókban (9. ábra).

³⁸ http://www.aranykornyp.hu/magan_tagok/Valaszthato_portfolios_rendszer/Elemzes.html (Letöltve: 2008. szeptember 20.)

9. ábra: Magánnyugdíjpénztári portfólió (2007)

Forrás: saját szerkesztés PSZÁF (2008) alapján

A 2008-as hozam adatokban már jelentős különbségeket láthatunk aszerint, hogy az adott pénztár bevezette-e a VPR-t. 2009-től pedig már minden pénztár kötelezően alkalmazta a három portfóliós befektetési stratégiát (11. táblázat).

11. táblázat: Magánnyugdíjpénztárak átlagos nettó hozama (2008-2010)

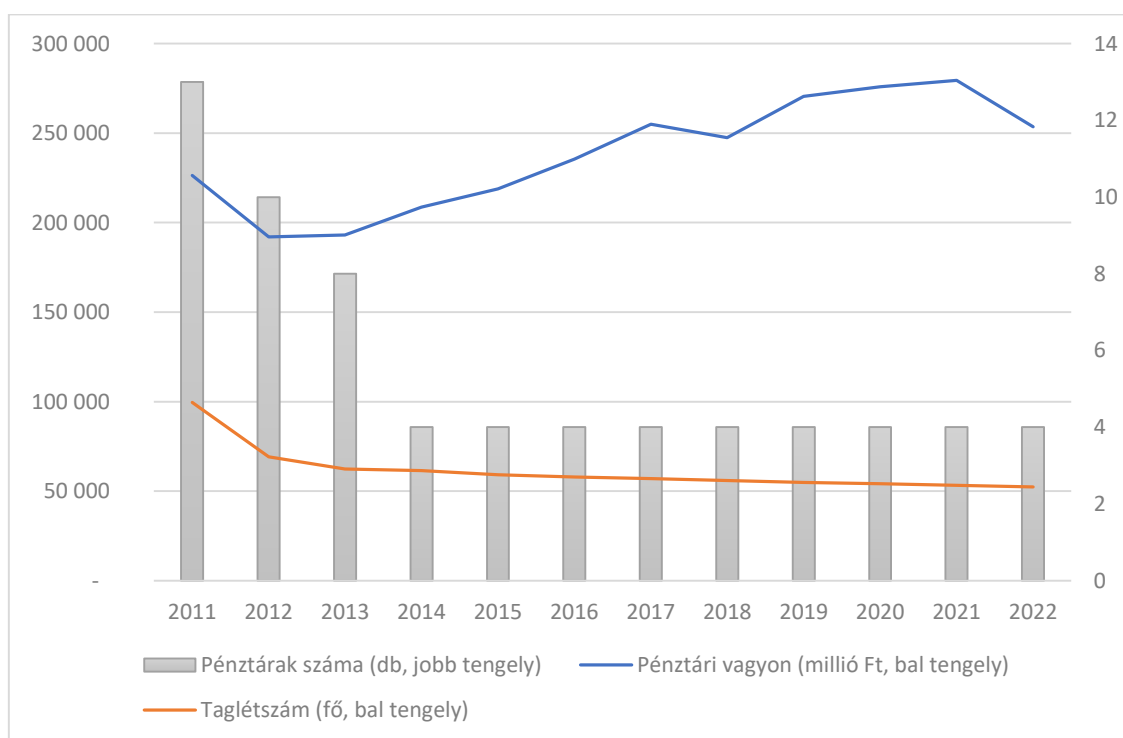
	2008	2009	2010
VPR-t be nem vezető pénztárak átlagos nettó hozama (%)	-6,19	-	-
Klasszikus portfólió átlagos nettó hozama (%)	-1,12	11,87	5,81
Kiegyensúlyozott portfólió átlagos nettó hozama (%)	-11,93	15,17	7,73
Növekedési portfólió átlagos nettó hozama (%)	-18,45	22,47	9,18
Éves infláció (%)	6,1	4,2	4,9

Forrás: saját számítás

A táblázat jól szemlélteti a választható portfóliós rendszer bevezetésének a kedvezőtlen gazdasági környezettel való szerencsétlen egybeesését. A részvénypiacon ugyanis hosszú évek folyamatos emelkedését követően pont a rendszer bevezetésével egy időben jelentős esés következett be. A magasabb kockázatú eszközöket tartalmazó portfóliók a korábbi évekhez képest jelentős negatív hozamokat értek el. Minthogy a tagok – az elszámoló egység alapú nyilvántartási rendszernek köszönhetően – napi szinten követhették választott portfóliójuk árfolyamának alakulását, ezért egyesek pánikszerűen szerették volna pénzüket a kisebb kockázatot ígérő portfóliókba átsoroltatni. A magánnyugdíjpénztári megtakarításokkal kapcsolatban azonban a hosszú táv hangsúlyozása a legfontosabb, vagyis az, hogy a tőkepiaci folyamatok rövid távú ingadozása hosszú távon kiegyenlítődik és szignifikánsan magasabb hozamok érhetőek el a kockázatosabb befektetésekkel. A negatív hozamok háttérben meghúzódó 2008-as pénzügyi válságot követően 2009-től a hozamok gyors visszapattanása és az inflációt jelentősen meghaladó szintje figyelhető meg. Szakmai oldalról sokan hangsúlyozták ugyan, hogy egyrészt fontos különbséget tenni a virtuális és a realizált veszteség között, másrészt pedig nyugdíjcélú megtakarítások esetén hosszú távú szemléletre van szükség. Mégis, a 2010-es kormányváltást követően ezekre a veszteségekre hivatkozó, szakmailag félrevezető kommunikációval lehetett a rendszerbe vetett bizalmat megrendíteni, amihez a lakosság hiányos pénzügyi ismeretei is hozzájárultak.

Összességében azt mondhatjuk, hogy valóban szükség volt a rendszer átalakításra, tökéletesítésre. De nem a felszámolására. Egy új rendszer mindig tartalmazhat hibákat. Ezeket detektálva azonban nem a megszüntetésére, hanem a szabályozás finomhangolására van szükség. Így volt ez a magánnyugdíjpénztárak esetében is. **A tőkefedezeti pillér kritikusai a rendszer kudarcának tekintik az alacsony hozamszintet és a magas díjterhelést. De ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, akkor azt láthatjuk, hogy valójában szabályozási hibákból és rossz időzítésből fakadtak ezek a kudarcok.** Az elvégzett elemzés alapján az első hipotézisem beigazolódott.

Jelen alfejezetben végül a szektor felszámolását követő folyamatokat, és a még működő négy magánnyugdíjpénztár jellemzőit mutatom be. A 10. ábráról láthatjuk, hogy a 2011-es sürgető és retorziókkal fenyegető döntési kényszer hatására alig 100 ezer fő döntött úgy, hogy nyilatkozik a magánnyugdíjpénztári tagságának fenntartásáról. A taglétszám azóta is folyamatosan csökken: 2012-ben 31, 2013-ban 10, utána évi 1-3 százalékkal. A magánpénztári vagyon a csökkenő taglétszám és a sokak által fizetett minimális éves tagdíj ellenére az elmúlt időszakban átlagosan 1,3 százalékkal nőtt, 2022-ben 254 milliárd forintot tett ki. Az átlagos pénztári vagyon 4.848.697 Ft/fő (MNB 2022).

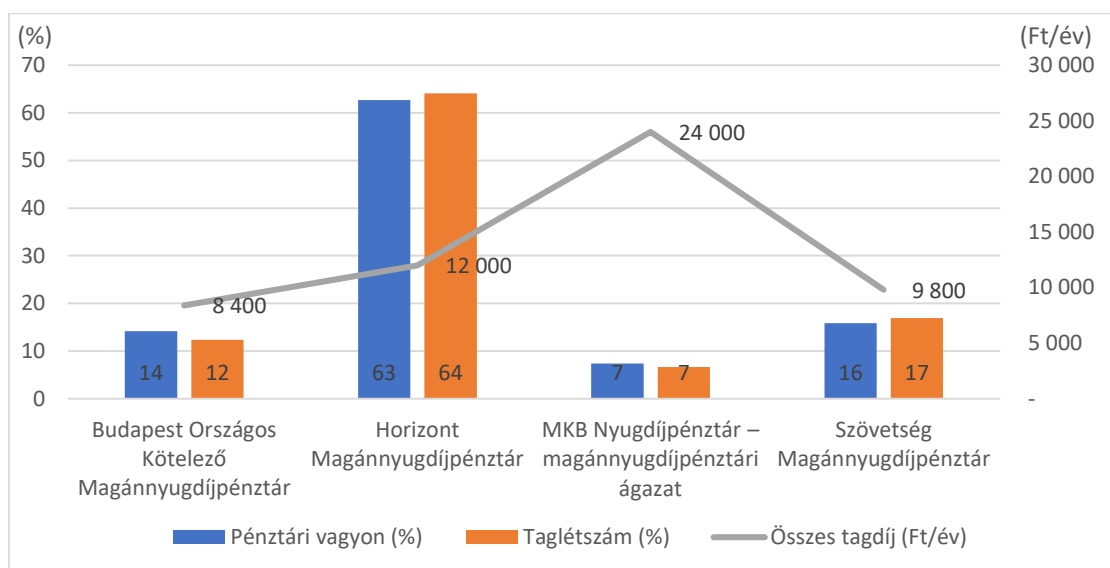
10. ábra: A magánnyugdíjpénztárak száma, vagyona és taglétszáma (2011-2022)

Forrás: saját számítás

Az államosítást követően megmaradt pénztárak száma tizenháromról három év alatt négyre csökkent. A 2023-ban még aktív, utolsó négy magánnyugdíjpénztár³⁹ adatait a 11. ábra szemlélteti. A pénztárakba 2010 óta kizárólag tagi befizetések érkeznek, nyugdíjjárulékok nem.

³⁹ Az MKB, 2023-tól MBH Nyugdíjpénztár magánnyugdíjpénztári ágának küldöttgyűlése 2023. december 13-án döntött arról, hogy 2024. április 1-től beolvad a Budapest Magánnyugdíjpénztárba. Ezzel a Horizont Magánnyugdíjpénztár mögött a második legnagyobb piaci szereplő lesz.

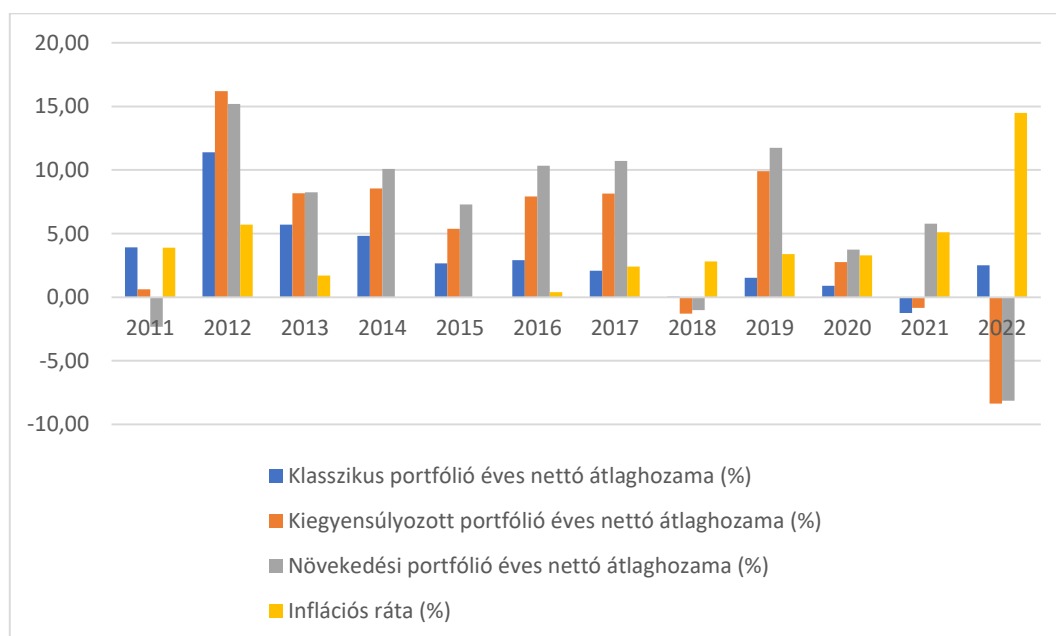
Amennyiben a tagoknak kevesebb mint 70 százaléka teljesítené az éves befizetés minimumát, úgy a magánnyugdíjpénztár végelszámolás alá kerülne.

11. ábra: A magánnyugdíjpénztári szegmens adatai (2022)

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés

A magánnyugdíjpénztárak 2011 utáni teljesítményét a 12. ábra szemlélteti. Az ábrán éves nettó átlaghozamok szerepelnek, amelyekből jobb, illetve gyengébb teljesítményekkel is találkozhatunk az egyes pénztárak vonatkozásában. Fontos megjegyezni, hogy a kezelt vagyon tömegének drasztikus visszaesése kedvezőtlenül hat a hozamokra, hiszen nagyobb vagyontömeget magasabb hatékonyság mellett lehet befektetni.

12. ábra: A magánnyugdíjpénztári portfóliók éves nettó átlaghozama (2011-2022)

Forrás: saját számítás

Az ábra jól szemlélteti a kockázatok szerint differenciált portfóliók eltérő hozameredményeit. Láthatjuk, hogy a legmagasabb kockázatot képviselő növekedési portfólió hozama is jellemzően a legmagasabb (ami nemcsak magas nyereséget, hanem magas veszteséget is jelenthet), a kockázatos eszközökből legkisebb részarányt birtokló klasszikus portfólió hozama pedig a legalacsonyabb (nyereség, illetve veszteség). A hosszú távú szemléletet figyelembe véve az időszak első tíz évének (2011-2020) kumulált reálhozama a klasszikus portfólión 16,12%, a kiegyensúlyozott portfólión 54,26, a növekedési portfólión pedig 65,27! A 2021, 2022-es év kedvezőtlen pénzügyi és gazdasági folyamatai rövid távon ismét negatív reálhozamokhoz vezettek, de nyugdíjcélú megtakarítás révén a kellően hosszú időtáv ezt bőségesen tudja ellensúlyozni. Az eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy

1. hatékonysági szempontból helyes döntés volt a választható portfóliós rendszer bevezetése, hiszen a differenciált portfólióknak köszönhetően hosszú távon jóval magasabb hozamok érhetőek el, a nyugdíjba vonulást megelőző évek alacsonyabb kockázatú befektetési politikája pedig minimalizálni képes az esetleges drasztikus veszteségeket azok számára, akik épp negatív pénz- és tőkepiaci környezetben vonulnak nyugdíjba.
2. Az adatok nem igazolják azokat az indokokat, amelyekre az akkori kormányzat a magánnyugdíjpénztári rendszer felszámolásakor hivatkozott. Több mint tíz év távlatából azt mondhatjuk, hogy a szektor felszámolásának háttérében a felhalmozott vagyontömeg és a jövőben fizetendő járulékok államháztartásba visszaterelése állhatott, amelyet egyrészt a túlzott deficit eljárás alól való kikerülés és az államadósság csökkentése érdekében, másrészt pedig a beígért adócsökkentés megvalósítása miatt választottak. Ezzel tulajdonképpen a hosszú távú célokat feláldozták a rövid távú érdekek oltárán, és ezzel jelentős visszalépés történt a nyugdíjreformot illetően.

4.2 A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságának értékelése

Jelen alfejezetben a magyar állami nyugdíjrendszer fenntarthatóságával kapcsolatos kutatásom ismertetem. A deskriptív statisztika módszereivel a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeit és kiadásait, illetve az azokra ható gazdasági és demográfiai tényezőket, valamint a nyugdíjrendszert érintő intézkedéseket elemzem a hárompilléres nyugdíjrendszer kezdetétől (1998-tól) 2022-ig. A felhasznált adatokat a 13-15. mellékletek tartalmazzák.

Mind a bevételi, mind pedig a kiadási oldalra lineáris regressziós modellszámítást végeztem, és arra kerestem a választ, mely tényezők, illetve intézkedések gyakorolták és gyakorolják a legnagyobb hatást a bevételek és a kiadások, valamint ezeken keresztül az egyenleg alakulására.

H2: A foglalkoztatók által fizetett szociális hozzájárulási adó drasztikus csökkentése rontotta a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú távú fenntarthatóságát.

Lineáris regressziós modellem első verziójában a bevételeket (millió Ft-ban és a GDP %-ában), a nyugdíjjárulékot (%), a bruttó átlagkeresetet (Ft), a foglalkoztatottak számát (fő) és arányát (%), valamint és a GDP alakulását (millió forintban) szerepeltettem. A kapott eredmények két dologra is rámutattak:

- az egyes tényezők között determinisztikusan erős, majdnem 100%-os együttjárás van (12. táblázat). Az ilyen erős korrelációkból épített regressziós modell magyarázó ereje szinte teljes, ami megkérdőjelezi a modell alkalmazhatóságát.

- a forintban kifejezett tényezők az infláció miatt oly mértékben visszatükrözik a pénz időértékének szerepét, hogy szintén torzítják a kapott eredmények alkalmazhatóságát.

12. táblázat: A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételi oldalának korrelációs mátrixa

	NYA Bevétel (GDP %-ában)	NYA Bevétel (millió Ft)	Nyugdíjjárulék (összesen,%)	Foglalkoztatási ráta (%)	Év	Havi bruttó átlagkereset (Ft)	Foglalkoztatottak száma (fő)
NYA Bevétel (millió Ft)	-0.079	—					
Nyugdíjjárulék (összesen,%)	0.776	-0.270	—				
Foglalkoztatási ráta (%)	-0.164	0.952	-0.344	—			
Év	-0.105	0.986	-0.275	0.971	—		
Havi bruttó átlagkereset (Ft)	-0.105	0.986	-0.275	0.971	1.000	—	
Foglalkoztatottak száma (fő)	-0.178	0.943	-0.335	0.960	0.967	0.967	—
GDP (millió Ft)	-0.108	0.985	-0.275	0.966	0.999	0.999	0.969

Forrás: saját számítás

Az első korlátozó tényező feloldása érdekében lineáris regressziós modellem előfeltételül szabtam, hogy a multikollinearitás alacsony legyen ($VIF < 10$), vagyis ne legyen két vagy több változó között túl szoros korrelációs kapcsolat. A második korlátozó tényezőt pedig úgy zártam ki, hogy a továbbiakban a pénznemben kifejezett mutatókat nem, csak a százalékos értékben szereplő adatokat szerepeltettem. Lineáris regressziós modellem eredményváltozója a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeinek GDP arányos értéke, magyarázó változói pedig a foglalkoztatási ráta és az összjárulék mértéke⁴⁰, az időtényezőt pedig az évszámok képviselik (13. táblázat).

13. táblázat: Lineáris regresszió, modell együttható: Nyugdíjbiztosítási Alap bevételei/GDP

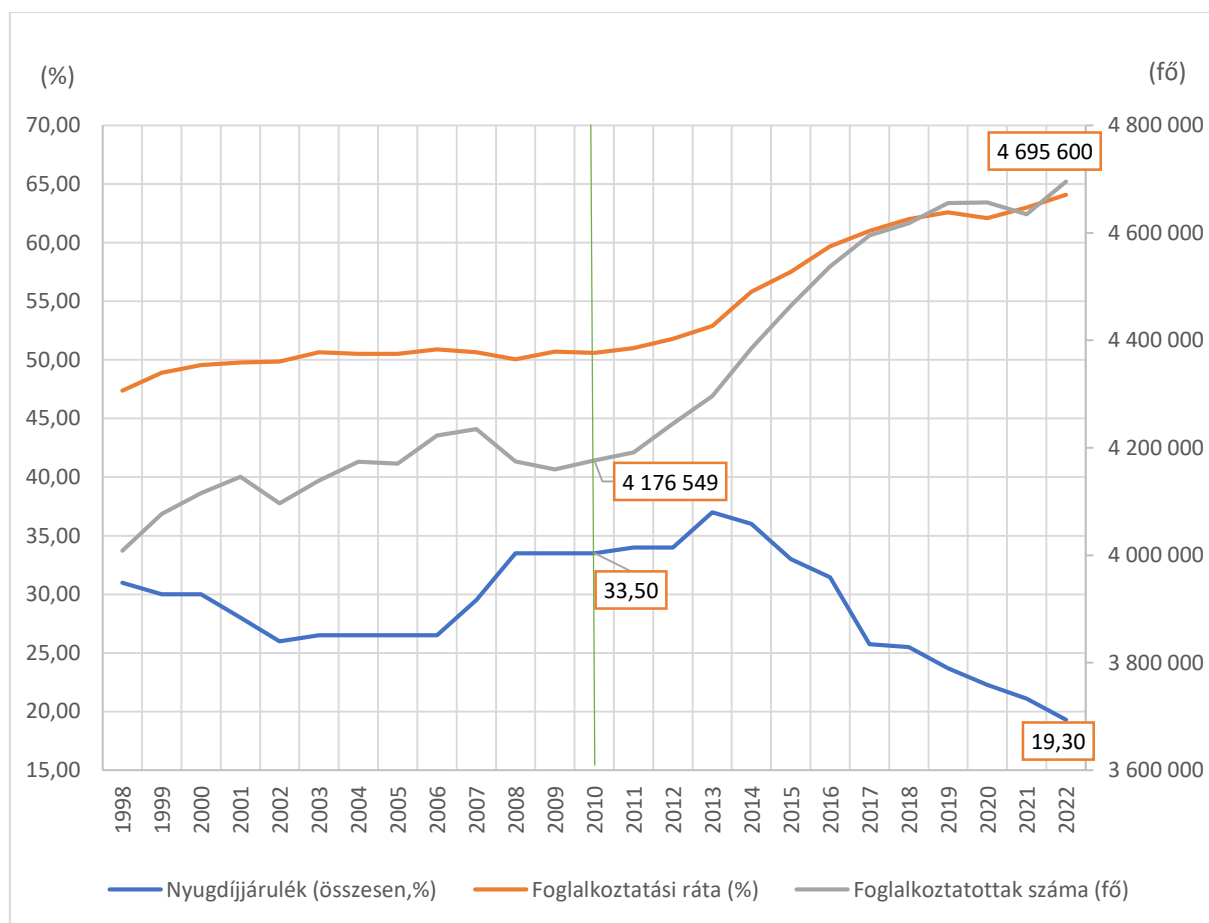
Független változó	Becslés (b)	Standardizált becslés (β)
Nyugdíjjárulék (összesen,%)	0.218	0.803
Foglalkoztatási ráta (%)	0.005	0.020

Forrás: saját számítás

A regressziós vizsgálat magyarázó ereje erős ($R^2 = 0,628$), ami azt jelenti, hogy a modellbe bevont független változók (nyugdíjjárulék és foglalkoztatottság) 62,8%-ban magyarázzák a függő változó (Nyugdíjbiztosítási Alap bevételei/GDP) varianciáját. Mindkét független változó hatása pozitív, tehát mind a járulékmérték, mind pedig a foglalkoztatási ráta emelkedése növeli a GDP arányos bevételeket, azonban a döntő hatást a járulékmérték gyakorolja (a foglalkoztatási ráta befolyása ahhoz képest elenyészően alacsony). Ezt követően arra kerestem a választ, van-e hierarchikus kapcsolat a két független változó között, vagyis kimondhatjuk-e, hogy a két független tényező nem együttesen határozza meg a függő változót, hanem egyik tényezőtől következik a másik, amiből pedig következik a harmadik. Azt már a 12. táblázatban

⁴⁰ Számításomban az egyszerűség kedvéért nyugdíjjárulékként kezeltem a munkaadók által 2012 után fizetett szociális hozzájárulási adót, valamint a munkavállalók által 2020. júliusától fizetett társadalombiztosítási járulékot is. Mértékükre vonatkozóan a Nyugdíjbiztosítási Alapot megillető százalékos értékkel korrigált értéket vettem figyelembe. Az indoklást lásd a 18. lábjegyzetben.

szereplő korrelációs mátrixból láthattuk, hogy a járulékmérték és a foglalkoztatási ráta között közepesen erős, fordított irányú kapcsolat van ($r = -0,344$). A két tényező grafikus ábrázolásából (13. ábra) még szembetűnőbb a kapcsolat.

13. ábra: A nyugdíjjárulék, a foglalkoztatási ráta és a foglalkoztatottak számának alakulása (1998-2022)

Forrás: KSH alapján saját számítás

Az ok-okozati viszony kiinduló pontjaként azt feltételeztem, hogy a járulékmérték határozza meg a foglalkoztatási ráta alakulását. Elszakadtam tehát a klasszikus lineáris regressziós modelltől, és két regresszióval írtam fel az összefüggést. A kapott eredményt a 14. táblázat és a 14. ábra szemlélteti.

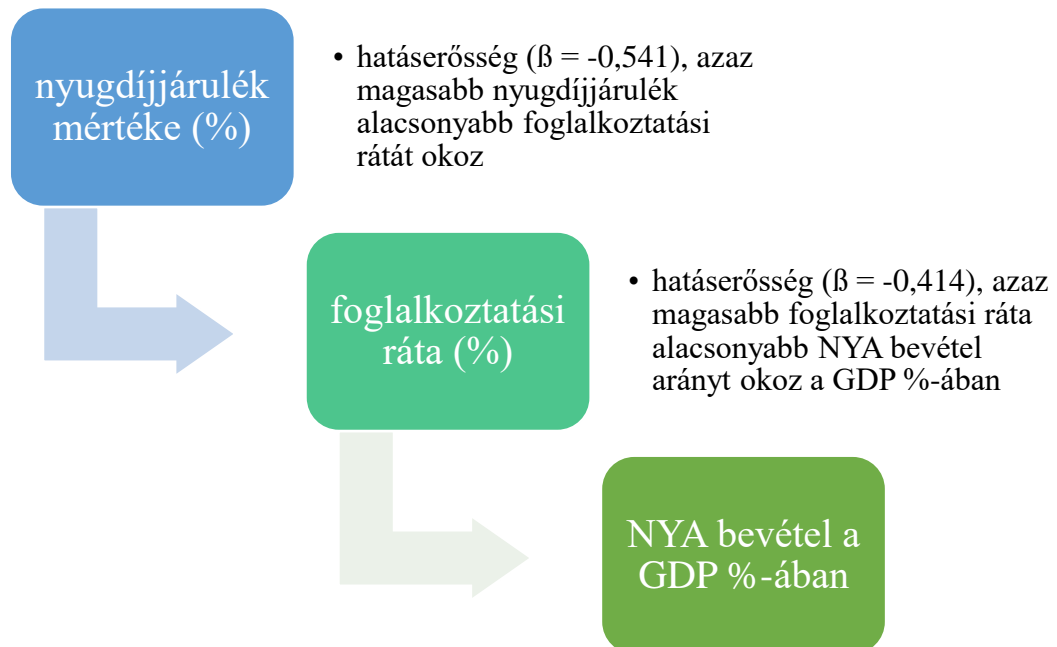
14. táblázat: Lineáris regresszió, modell együttható: Foglalkoztatási ráta (%)

Független változó	Becslés (b)	Standardizált becslés (β)
Nyugdíjjárulék (összesen,%)	-0.623	-0,541

modell együttható – Nyugdíjbiztosítási Alap bevétele/GDP		
Független változó	Becslés (b)	Standardizált becslés (β)
Foglalkoztatási ráta (%)	-0.098	-0,414

Forrás: saját számítás

A kettős regressziós vizsgálat eredménye az ok-okozati viszonyra is rámutatott (14. ábra): a nyugdíjjárulék csökkentése a foglalkoztatási ráta növekedéséhez vezetett, ami viszont a GDP arányos bevételek alakulására negatívan hatott. Ez azzal magyarázható, hogy a növekvő foglalkoztatottság nagyobb mértékben növelte a GDP-t, mint a nyugdíjalap bevételeit (éppen a foglalkoztatókra vonatkozó alacsony járulékkulcs miatt).

14. ábra: A nyugdíjjárulék mértéke, a foglalkoztatási ráta és a Nyugdíjbiztosítási Alap GDP arányos bevételei közötti hierarchikus összefüggés

Forrás: saját számítás

A gazdasági mutatók statisztikai elemzéséből jól lehet következtetni a 2010 óta érvényben lévő gazdaságpolitikai célkitűzésekre. A kormány a 2010-es választási programban ígért egymillió új munkahely megteremtése érdekében a foglalkoztató vállalkozásokra érvényes adó- és járulékkulcsokat drasztikusan csökkentette. Ahhoz, hogy ezt megtehesse, feláldozta a magánnyugdíjpénztári rendszert (ahogy arra a kutatásom első része rámutatott), és bár 12 évvel később sem beszélhetünk egymillióval több foglalkoztatotról, de azt egyértelműen láthatjuk, hogy már középtávon fenntarthatatlan pályára állította az egész nyugdíjrendszert. Meg kell jegyezni, hogy az ezirányú korábbi kutatások, a 2012 és 2013-ig felhasznált adatok alapján (MIDAS-HU modell; [Bajkó 2015], Freudenberg et al. [2016]) még a hosszú távú fenntarthatóság érdekében fogalmaztak meg javaslatokat (lásd 2.3.4 alfejezet).

Vizsgálatom következő részében a modellszámítás részévé tettem a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeit módosító jogszabályi változásokat is: a magánnyugdíjpénztári járulékok kiesését (1998-2010.10.), majd visszatérését (2010.11-2022), a járuléklafon eltörlését (2013-tól), illetve a nyugdíjkorhatár fokozatos emelését (2012-2022). Ahhoz, hogy a kategorikus változókat is a lineáris regressziós modell részévé tudjam tenni, a politikai intézkedéseket dummy (0-1) kódolással vettem figyelembe, ahol a 0 = „nem volt”, 1 = „volt” jelentéssel bír. Ennek megfelelően a 2010 novemberétől életbe lépő változások (magánnyugdíjpénztári járulékok átmeneti, majd végleges átirányítása, a nyugdíjkorhatár emelése és a járuléklafon eltörlése) együttesen állnak az 1-est kifejező „volt” érték magyarázatának háttérében. Az alacsony multikollinearitás mellett a modellem második kritériuma, hogy a reziduális hibák se

korreláljanak. Ennek ellenőrzésére a Durbin-Watson tesztet végeztem el, melynek eredménye ($d = 2,449$) alapján a maradéktagokat nem tekintjük autokorreláltaknak. Az így felépített lineáris regressziós modell eredményeit az 15. táblázat szemlélteti.

15. táblázat: Lineáris regresszió, modell együttható – Nyugdíjbiztosítási Alap bevétele/GDP

Független változó	Becslés (b)	Standardizált becslés (β)
Nyugdíjjárulék (összesen,%)	0.264	0.973
Év	0.230	1.312
Magánnyugdíjpénztári járulékok kiesése (1998-2010.10.)	1.537	0.596
Intézkedések (2010.10-től)	-1.729	-1.341

Forrás: saját számítás

A lineáris regressziós vizsgálat magyarázó ereje erős ($R^2 = 0,913$), ami azt jelenti, hogy a modellbe bevont független változók (nyugdíjjárulék, időtényező, politikai intézkedések) 91,3%-ban magyarázzák a függő változó (Nyugdíjbiztosítási Alap bevételei/GDP) variánciáját. A kapott eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy az elmúlt 25 évben a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeinek alakulására a legnagyobb és egyben negatív irányú hatást a 2010 után meghozott intézkedések gyakorolták. Ez a negatív hatás gyakorlatilag kioltja az időtényező nagyjából azonos mértékű pozitív irányú hatását (vagyis, ahogy haladunk előre az években, annál magasabb a GDP arányos érték). Mi lehet a magyarázat arra, hogy az alapvetően bevételnövelő intézkedések (magánnyugdíjpénztári járulékok átírásának, járuléklafon eltörlése és a nyugdíjkorhatár emelése), ellenére mégis negatív a hatás? A válasz ezúttal is az 50%-ot meghaladó mértékben csökkentett vállalkozói járulékmértékben keresendő, amit a munkavállalókra vonatkozó járulékemelés nem tudott ellensúlyozni. Utóbbi további emelése nem célszerű, mert nemzetközi összehasonlításban így is magas. A regressziós számítás alapján láthatjuk, hogy a járulékok nagyon erős, pozitív irányú hatást gyakorolnak a függő változó alakulására. Az összes járulék 2013-tól kezdődő drasztikusan csökkentéséből (37%-ról 19,3%-ra) eredő kieső bevételeket még a bevételnövelő intézkedések pozitív hatása sem tudta ellensúlyozni. Érdekes megfigyelni, hogy a magánnyugdíjpénztári rendszer 1998-as indulásától kieső nyugdíjjárulékok hatása a matematikai modell szerint erős, pozitív. Ennek magyarázata a növekvő foglalkoztatottságban és átlagbérekben keresendő, vagyis igaz, hogy a magánpénztárakba utalt járulékok csökkentették a bevételeket, azonban ezt a csökkenést ellensúlyozni tudta, hogy egyre többen fizettek egyre nagyobb bér után járulékot. **Az elvégzett statisztikai elemzések a második hipotézisemet alátámasztották. Kijelenthetjük, hogy a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú távú fenntarthatósága érdekében a járulékok (és azon belül a foglalkoztatók által fizetett rész) emelésére és – a kiszámíthatóság érdekében – stabilizálására van szükség.**

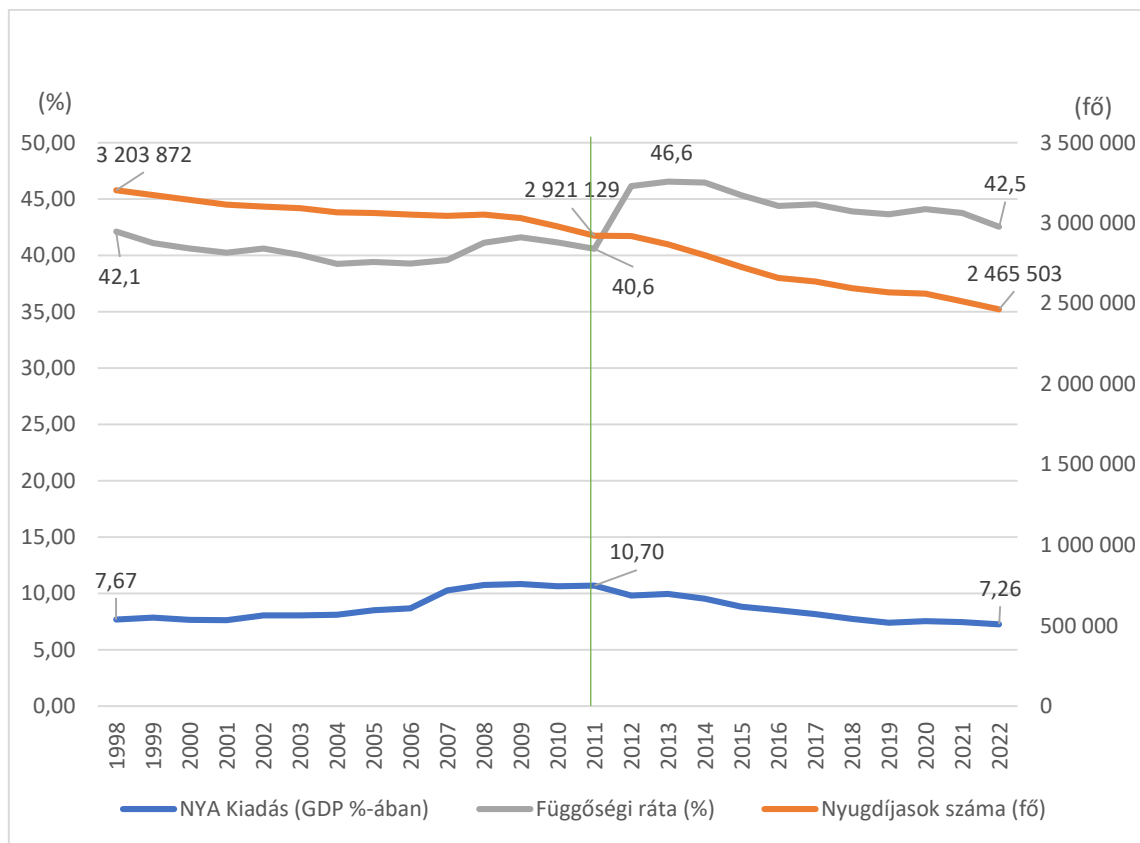
A Nyugdíjbiztosítási Alap kiadási oldalának elemzésekor a kiadásokat (millió Ft-ban és a GDP %-ában), a nyugdíjasok számát (fő), az időskorúak népességén belüli arányát (%) és a függőségi rátát (%), az átlagnyugdíjat (Ft), valamint a kiadásoldali intézkedéseket tettem a lineáris regressziós modellem tényezőivé. A kiadásoldali intézkedések között az indexálás változtatása, a 13. havi nyugdíj (be-, ki- majd újbóli bevezetése), a degresszió fokozatos megszüntetése (1998-2012), valamint a 2011-es évben hozott intézkedések (az árindexáláson

túl az előrehozott nyugdíj megszüntetése, rokkantnyugdíj kiszervezése, nyugdíjkorhatár emelése, Nők40 bevezetése) hatását kívántam vizsgálni.

H3: A vizsgált időszakban az árindexálásra történő végleges átállás a nyugdíjkiadások GDP arányos értékét csökkentette. A csökkenéshez hozzájárult még a korhatár emelése, a rokkantnyugdíj kiszervezése és az előrehozott nyugdíj megszüntetése is.

A Nyugdíjbiztosítási Alap kiadási oldalának vizsgálatához első lépésben grafikusan ábrázoltam a GDP arányos nyugdíjkiadások, a nyugdíjasok számának és a függőségi rátának az 1998 és 2022 közötti alakulását (15. ábra). A vonaldiagrammról láthatjuk, hogy a nyugdíjkiadások GDP arányos értéke 1998-tól kezdődően fokozatosan nőtt, és 2011-re elérte a GDP 10,7%-át.

Ez a kiadásoldali növekedés független a magánnyugdíjpénztári rendszer bevezetésétől. A háttérben nem a nyugdíjasok számának növekedése (ahogy az az ábráról látható, a nyugdíjasok száma az elmúlt 25 évben folyamatosan csökkent, az 1998-as 3,2 millió főről 2022-re 2,5 millió főre) és nem is a függőségi ráta romlása állt, hiszen a vizsgált időszakban az is csökkent (az 1998-as 42,1%-ról 2011-re 40,6%-ra). A romló arányt a foglalkoztatási ráta és a bruttó kibocsátás vártnál alacsonyabb mértékű növekedése magyarázza, amit tovább súlyosbított a 13. havi nyugdíj 2002-es bevezetése, majd pedig a 2008-as pénzügyi válság munkaerőpiacra és gazdaságra mért csapása. A magánnyugdíjpénztári rendszer hosszú távon enyhíteni tudta volna a Nyugdíjbiztosítási Alap terheit, ha az ellátások egy részét már abból folyósították volna. De erre már nem kerülhetett sor, mert 2011-ben a kormány megszüntette azt. Ahogy azt a magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonysági vizsgálatánál megállapítottam, tette mindezt a felhalmozott vagyon és a magánpénztárakhoz befolyó járulékok államháztartásba terelése érdekében, hogy végrehajthassa a beígért adócsökkentést, csökkentse az államadósságot és kikerüljön a túlzottdeficit-eljárás alól.

15. ábra: A nyugdíjasok számának, a függőségi rátának és a GDP arányos nyugdíjkiadásoknak az alakulása (1998-2022)

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

Látnunk kell azonban, hogy a magánpénztári rendszer felszámolása rövid távon sem oldotta meg a kiadásoldali problémákat, amelyeket az első Ratkó generáció 2010-es évektől megkezdett nyugdíjba vonulása tovább fokozott (lásd a függőségi ráta meredek emelkedése a 2011-es 40,6%-ról 2013-as 46,6%-ra). Ahhoz, hogy a kormány a GDP több mint 10 százalékát kitevő nyugdíjkiadásokat csökkenteni tudja, olyan jelentős intézkedéseket kellett meghoznia, mint a nyugdíjkorhatár emelése, a rokkantnyugdíj kiszervezése az előrehozott nyugdíj megszüntetése és az árindexálás törvényben rögzítése. Ennek hatására 2022-re a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásai a GDP 7,26%-ára csökkentek. (A kiadáscsökkentés egy része tehát adminisztratív, hiszen a korábban megállapított előrehozott és korengedményes, valamint rokkantellátások továbbra is fennálló kiadási tételek, csak immáron nem a Nyugdíjbiztosítási Alapnál kerülnek kimutatásra.)

Ezt követően lineáris regressziós modell segítségével meghatároztam, hogy az említett tényezők és intézkedések hogyan és milyen mértékben gyakoroltak hatást az elmúlt 25 év nyugdíjkiadásainak alakulására. Modellem előfeltétele ezúttal is az volt, hogy a tényezők közötti multikollinearitás alacsony legyen. Ha valamely tényezők között túl szoros korrelációs kapcsolat mutatkozott ($VIF > 10$), akkor azt a további számításokból kizártam. Modellem második kritériuma, hogy a reziduális hibák ne korreláljanak. Ennek ellenőrzésére a Durbin-Watson tesztet végeztem el, melynek eredménye ($d = 1,704$) alapján a maradéktagokat nem tekintjük autokorrelátnak. Regressziós modellem eredményváltozója a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásainak GDP arányos értéke, magyarázó változói pedig a függőségi ráta, a 13. havi nyugdíj intézménye, a degresszió fokozatos megszüntetése, az indexálás módszere, valamint a 2011-ben meghozott intézkedések (16. táblázat). A modellben a pénz időértékét az évek képviselik, és független változók közül csak a százalékos értékben szereplő adatokat szerepeltettem (a

pénznemben kifejezett mutatókat nem). A politikai intézkedések dummy kódolással, 0-1 értékkel szerepelnek, ahol a 0 = „nem volt”, 1 = „volt” jelentéssel bír. Ennek megfelelően a 2011-es év változásai együttesen állnak az 1-est kifejező „volt” érték magyarázatának háttérében. Az indexálás 1, 2 és 3-as értékkel szerepel, ahol 1: árindex 2: bérindex 3: vegyes indexet jelent.

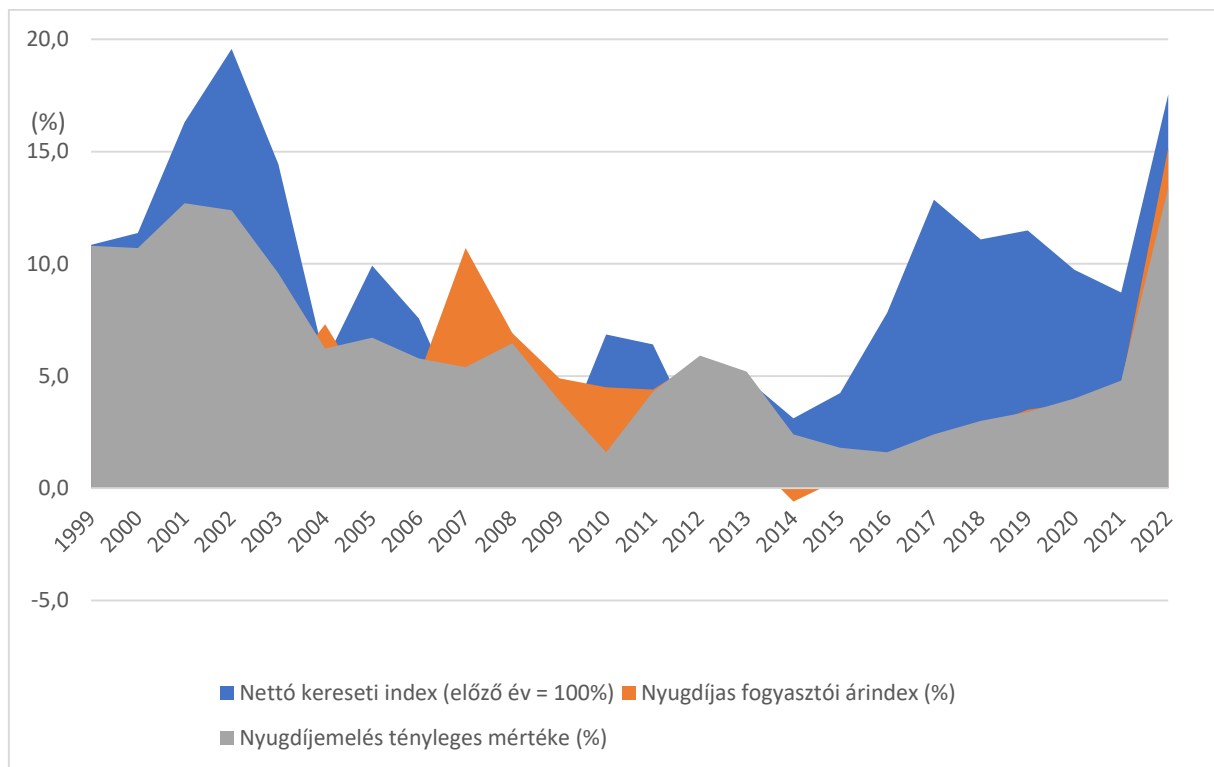
16. táblázat: Modell együttható – Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásai/GDP

Független változó	Becslés (b)	Standardizált becslés (β)
Függőségi ráta (%)	0.751	1.465
13. havi nyugdíj		
1 – 0	0.388	0.151
Degresszió fokozatos megszüntetése	5.197	1.413
2011 után bevezetett intézkedések	-6.117	-5.025
1 – 0		
Indexálás:		
2 – 1	0.300	0.246
3 – 1	0.289	0.237

Forrás: saját számítás

Lineáris regressziós modellem determinációs együtthatója magas ($R^2 = 0,918$), vagyis a modellbe bevont független változók 91,8%-ban magyarázzák a függő változó variációját. A legerősebb és egyben egyedüli negatív (azaz kiadáscsökkentő) hatása a 2011 utáni változásoknak van. Fontos megjegyezni, hogy ezek a változások a Nők40 bevezetését is tartalmazzák, ami önmagában természetesen növelte a nyugdíjkiadásokat, de a többi intézkedéssel együtt az összhatás erősen negatív. A többi független változó hatása pozitív, vagyis azok növelik a GDP arányos nyugdíjkiadásokat. A legnagyobb kiadásnövelő hatása a függőségi ráta emelkedésének van, ezt követi a degresszió fokozatos kivezetése és a 13. havi nyugdíj fizetése. Az indexálásra vonatkozó eredmények azt mutatják, hogy az árindexhez (1) képest mind a vegyes (3), mind pedig a bérindex (2) magasabb nyugdíjkiadással jár, vagyis az árindexálásra történő átállás csökkentette a nyugdíjalap kiadásait. **A kapott eredmények alapján a harmadik hipotézisem beigazolódott.**

Következő lépésben az elmúlt negyedszázad nyugdíjmelési gyakorlatát és annak hatásait szemléltetem a nettó keresetek és az átlagnyugdíjak alakulásán keresztül (a teljes adatsort a 16. melléklet tartalmazza). A 16. ábra azt mutatja, hogy a vizsgált időszakban hogyan nőttek a nettó keresetek, mekkora volt a nyugdíjas fogyasztói árindex és mindezekhez képest hogyan alakult az évenkénti nyugdíjmelés.

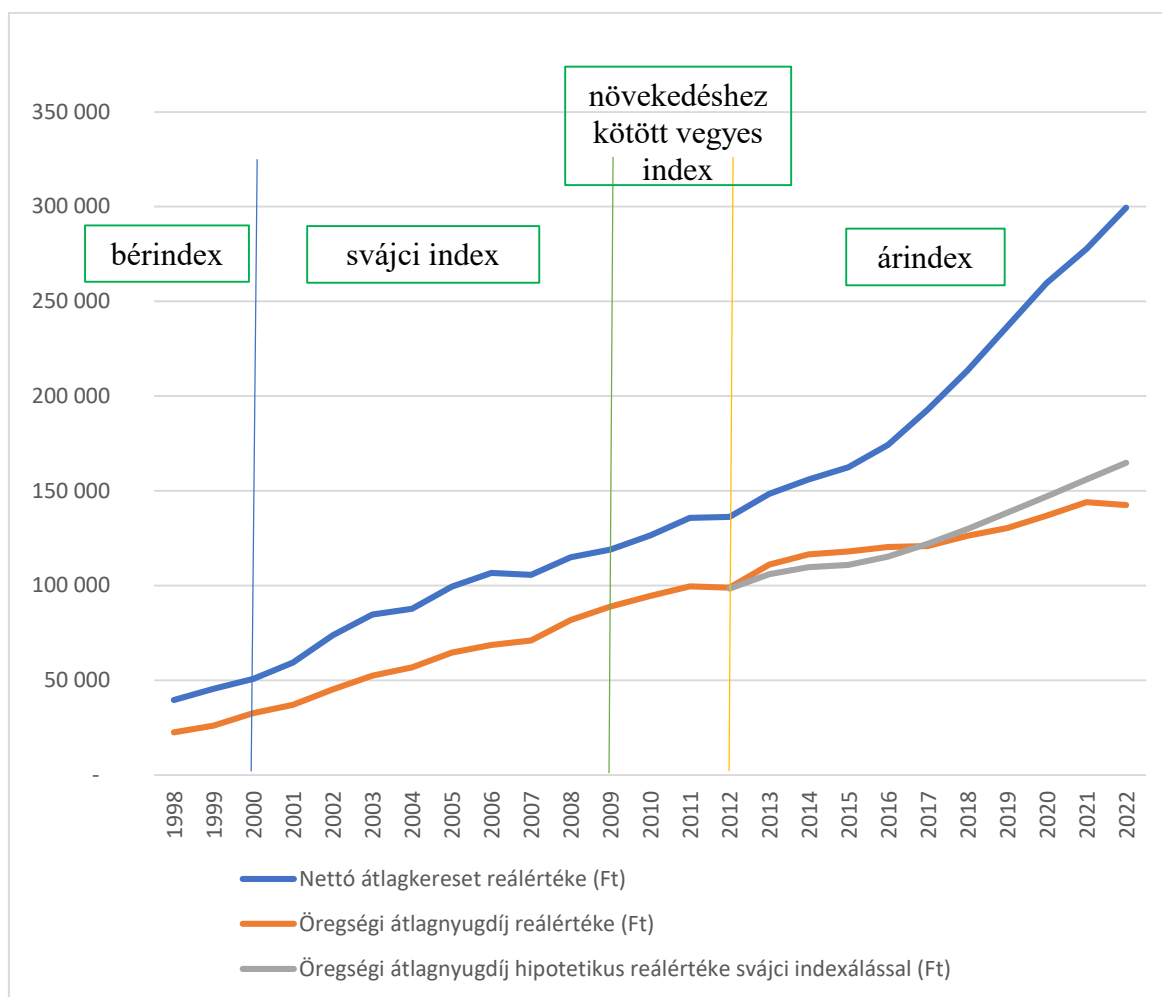

16. ábra: A nettó kereseti index, a nyugdíjas fogyasztói árindex és a nyugdíjmelés viszonya (1999-2022)

Forrás: saját számítás

Az ábra jól szemlélteti a nyugdíjmelés összetettségét. Azokban az években, amikor a nyugdíjmelés mértéke elmarad a nyugdíjas fogyasztói árindextől (2004, 2007-2011, 2019 és 2022), a nyugdíjak reálértéke csökken. Amikor pedig a nettó keresetek növekedése haladja meg a nyugdíjmelés mértékét (2000-2003, 2005-2006, 2008, 2010-2011 és 2014 óta folyamatosan), akkor a keresettel rendelkezők jövedelmének vásárlóerejéhez képest szakad le a nyugdíjak vásárlóereje. Az elmúlt 25 évben mindössze kétszer (2012-ben és 2013-ban) becsülték úgy felül az infláció mértékét, hogy az éves emelés mind a fogyasztói ár-, mind pedig a nettó kereseti indexet meghaladta, ez a reálérték növekedés azonban csak kismértékben tudta enyhíteni a korábbi leszakadásokat. A különbségek növekedését, azaz a keresettel és nyugdíjjal rendelkezők közötti olló nyitását a 17. ábra szemlélteti.

Látható, hogy a két csoport közötti olló a bérimdexálás idején volt a legkisebb (1998-1999), a svájci indexálás (2000-2008), illetve a növekedéshez kötött vegyes indexálás évei alatt (2009-2011) enyhén nyílt, majd stagnált, viszont a tisztán árindexálás 2012-es bevezetése óta folyamatosan nyílik. Az ábrán szürke vonal jelzi, hogy 2012 után hogyan alakult volna az átlagnyugdíj reálértéke, ha továbbra is svájci indexálást alkalmaztunk volna. Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszak jelentős reálbér-emelkedéséből következő leszakadását a svájci indexálás enyhén tompítani tudta volna.

17. ábra: A nettó átlagkereset, az öregségi átlagnyugdíj és egy hipotetikus (svájci indexálással kalkulált) átlagnyugdíj reálértékének alakulása (1998-2022)

Forrás: saját számítás

Minden olyan évben, amikor reálbérnövekedés van, nő a keresettel rendelkezők életszínvonala, de ebből az életszínvonal-növekedésből az árindexálás következtében a nyugdíjasok már nem részesülhetnek. **Ami tehát makroszinten kétségtelenül javította a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát, az mikroszinten, az egyénekre nézve nagyban sérti a méltányosság kritériumát.**

Ezen túlmenően az árindexálás jelenlegi gyakorlatából három másik anomáliát is ki kell emelni, amelyek nemcsak a leszakadáshoz, hanem a nyugdíjas társadalom szétszakadásához is vezetnek. Egyrészt az indexálás egységes, tehát ugyanakkora százalékkal emelik meg a legalacsonyabb nyugdíjakat, mint a legmagasabbakat, úgy, hogy a legmagasabb nyugdíjak a járuléklafon eltörlése óta szélsőségesen magas értéket is felvehetnek. Az egységes nyugdíjmelés gyakorlata tehát nem tudja kezelni a nagyon alacsony és nagyon magas nyugdíjak közötti szakadékot. Második anomália, hogy a minden év januárjában esedékes nyugdíjmelés csak az előző évben már megállapított nyugdíjakra vonatkozik. A friss nyugdíjak vásárlóerejét nem védi az indexálás, ami magas inflációs környezetben (2021: 5,1%, 2022: 15,2% [nyugdíjas fogyasztói árindex]) a reálérték gyors csökkenéséhez vezet. Harmadik anomália, hogy a nyugdíjmelés az előző évben elfogadott költségvetési törvényben rögzített, várható infláción, tehát becslésen alapul. Ez a becslés szélsőséges gazdasági körülmények között (lásd 2022, 2023) jelentősen elmaradhat a tényleges inflációtól. Ha a január-augusztus

havi tényleges fogyasztói árindex alapján a különbség várhatóan meghaladja az egy százalékpontot, akkor novemberben (ismét becslés alapján) pótlólagos nyugdíjemelést hajtanak végre. És ha a következő évben bebizonyosodik, hogy a pótlólagos emelés is alulbecsülte a tárgyév tényleges árszínvonal-emelkedését, akkor a különbséget már nem pótolják a nyugdíjasok számára (ez 2021-ben 0,3%, 2022-ben 1,8% elmaradt nyugdíjemelést jelentett).

Az anomáliák feloldására tett megoldási javaslataim:

1. Sávós emelés: a legalacsonyabb nyugdíjak bérindex, az átlagnyugdíjak: svájci index, a legmagasabb nyugdíjak: árindex szerinti differenciált emelése. Az alacsony/átlagos/magas sávhatárok folyamatos karbantartása.
2. A sávós emelésen belül automatizmus alkalmazása: ha a nominális keresetindex meghaladja a fogyasztói árindexet, akkor az alacsonyabb nyugdíjakat bér-, az átlagnyugdíjakat svájci index szerint kellene emelni, míg ha a nominális keresetindex elmaradna a (nyugdíjas) fogyasztói árindextől, akkor árindexálást kellene alkalmazni.
3. A gyakoribb nyugdíjemelés (negyedéves vagy akár havi) egyszerre tudná tompítani az alul/felülbecslés hatását, és nyújthatna védelmet a tárgyévben megállapított nyugdíjak reálértéke számára.
4. A differenciált nyugdíjemelésből fakadó költségvetésikiadás-többletet a megemelt foglalkoztatói nyugdíjjárulékból lehetne fedezni.

Végezetül a nyugdíjmegállapítás során alkalmazott valorizáció hatását szeretném bemutatni, amely az újonnan megállapítandó nyugdíjak esetében hozza a beszámított évek nominális kereseteit a nyugdíjba vonulást megelőző év átlagkereseti szintjére. Mivel a valorizálás az átlagos nettó kereseten alapul, ezért jelentősen jobban járnak azok, akiknek a nyugdíját az előző évihez képest magasabb valorizációs szorzót adó évben állapítják meg (a valorizációs szorzókat lásd a 17. mellékletben). A magyar nyugdíjak induló összegét tehát – nemzetközi összehasonlításban egyedülálló módon – nemcsak a szolgálati idő és az életpálya kereset, hanem a nyugdíjba vonulás éve is ugyanolyan jelentősen befolyásolja. Azonos szolgálati idő és átlagkereset mellett a nyugdíjba vonulás időpontjának függvényében akár 60-80%-os eltérés is lehet, nagyban sértve ezzel az igazságosság elvét. A korábban és a később megállapított nyugdíjak közötti olló nyílását a valorizáláson túl a járulékplafon eltörlése, illetve az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetése is tovább erősíti, ami ahhoz vezet, hogy az aktív korban elért különbségek nyugdíjaskorban tovább mélyülnek. A 17. táblázat azt mutatja meg, hogy 2020-2023 között hogyan alakult az öregségi nyugdíjasok száma és aránya az ellátás összege szerint.

A táblázatból jól láthatók az elmúlt időszak nyugdíjrendszert érintő változtatásai (az egykulcsos személyi jövedelemadó bevezetése, a járulékplafon eltörlése, a Nők40 és a differenciálás nélküli 13. havi nyugdíj bevezetése), melyek nem hogy zárták volna, hanem tovább nyitották a nyugdíjasok közötti ollót. Mind számát, mind pedig arányát tekintve egyre többen rendelkeznek egyre magasabb nyugdíjjal (ráadásul a növekvő arányszám csökkenő nyugdíjaslétszám mellett valósul meg), és a méltányosság elvárását nagyban sértve sokan vannak, akik a létminimum⁴¹ alatti ellátásban részesülnek.

⁴¹ A KSH – szakmai okokra hivatkozva – 2015 óta nem közöl adatokat a létminimum összegére vonatkozóan, ezért azt csak becsülni tudjuk a legutolsó adat, a minimálbér, valamint a (nyugdíjas) inflációs ráta alakulása segítségével. A Policy Agenda (2023) hiánypótló becslése alapján a létminimum 2020-ban a teljes lakosságra nézve 124.820 Ft/fő/hó, a nyugdíjaskorú lakosságra nézve 112.338 Ft/fő/hó volt, amelynél az öregségi nyugdíjasok majdnem fele (48 százaléka) alacsonyabb ellátást kapott (vö. 17. táblázat).

17. táblázat: Az öregségi nyugdíjasok száma és aránya az ellátás összege szerint (2020-2023)

A teljes ellátás havi összege, forint	2020 (fő)	aránya (% ,2020)	2021 (fő)	aránya (% ,2021)	2022 (fő)	aránya (% ,2022)	2023 (fő)	aránya (% ,2023)
– 39 999	70 527	3,0	63 104	2,7	56 496	2,5	23 188	1,0
40 000– 59 999	118 036	4,9	106 207	4,5	87 900	3,8	50 577	2,2
60 000– 79 999	200 735	8,4	164 490	7,0	121 926	5,3	82 010	3,6
80 000– 99 999	355 001	14,9	307 659	13,1	234 013	10,2	99 137	4,4
100 000– 119 999	408 215	17,1	361 992	15,4	306 180	13,3	168 389	7,4
120 000– 139 999	328 819	13,8	343 796	14,6	342 138	14,9	236 849	10,4
140 000– 159 999	250 307	10,5	248 264	10,6	261 132	11,3	254 110	11,2
160 000– 179 999	181 578	7,6	202 516	8,6	217 544	9,5	251 040	11,0
180 000– 199 999	135 686	5,7	145 140	6,2	159 783	6,9	203 024	8,9
200 000– 219 999	99 507	4,2	110 473	4,7	125 604	5,5	176 294	7,7
220 000– 239 999	70 205	2,9	81 590	3,5	97 118	4,2	139 523	6,1
240 000– 259 999	48 550	2,0	58 184	2,5	73 707	3,2	113 283	5,0
260 000– 279 999	34 300	1,4	41 816	1,8	54 286	2,4	93 933	4,1
280 000– 299 999	24 608	1,0	30 488	1,3	40 557	1,8	77 022	3,4
300 000– 349 999	33 624	1,4	44 164	1,9	61 852	2,7	132 175	5,8
350 000– 399 999	13 893	0,6	19 484	0,8	29 974	1,3	74 516	3,3
400 000– 449 999	6 275	0,3	9 285	0,4	14 589	0,6	42 244	1,9
450 000– 499 999	2 479	0,1	4 154	0,2	7 686	0,3	23 936	1,1
500 000–	2 650	0,1	4 682	0,2	8 966	0,4	35 336	1,6
Összesen	2 384 995	100,0	2 347 488	100,0	2 301 451	100,0	2 276 586	100,0

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

A valorizációból fakadó különbségek mérséklésére tett megoldási javaslataim:

1. Valorizációs nyugdíjemelési korrekció: a szolidaritási elv alapján a korábban megállapított nyugdíjak folyamatos karbantartása pótlólagos emeléssel.
2. A kiadási többlet fedezetét a – jelenlegi paramétereik között jelentőségét veszített – nyugdíjprémium biztosíthatná.
3. Az eleve komplikált és átláthatatlan nyugdíjszámítás tovább-bonyolítása helyett pontrendszer vagy egyéni számlás nyilvántartás bevezetése, amely a kezdő nyugdíj megállapítását függetleníti a nyugdíjigénylés időpontjától. Ezzel a nyugdíjrendszer egyszerűsödne, átláthatóbbá és kiszámíthatóbbá válna.

Az aránytalanul alacsony ellátások nem minden esetben vezethetők vissza a rövid szolgálati időre és/vagy az alacsony életpálya átlagkeresetre. Az 1998-as nyugdíjreformot megelőzően alkalmazott járulékplafon (amely a keresetek befogadási korlátját 1992 és 1996 között nominális értéken rögzítette, majd később is csak kismértékben emelte), valamint a degresszió bizonyos nyugdíjba vonulási évjáratok átlagon felül keresői számára igazságtalanul alacsonyabb ellátást biztosított. Mivel a nyugdíjrendszerekkel szemben támasztott egyik elvárás, hogy ne eredményezzen indokolatlanul kisebb ellátást egyik generáció számára, mint a másiknak, így 2005-ben jogszabályban rögzítették a nyugdíjak korrekciós célú emelését. Ezt a korrekciót azonban a 2009-ben a pénzügyi válság egyik következményeként felfüggesztették, és azóta sem fejezték be. Így a mai napig vannak olyan nyugdíjba vonulási évjáratok, akik az aktív kori átlag feletti jövedelmükhöz képest aránytalanul alacsony öregségi ellátást kapnak. **A jelenlegi nyugdíjrendszer igazságtalanságainak megszüntetése érdekében a félbe maradt nyugdíjkorrekciót haladéktalanul meg kell valósítani.** Fedezetét a magasabb foglalkoztatói hozzájárulás adhatná.

4.3 Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek hatékonysági és fenntarthatósági vizsgálata

Kutatásom harmadik részében röviden ismertetem az Európai Unió nyugdíjrendszerekkel szemben megfogalmazott elvárásait, azok időbeli változását és fejlődését. Ezt követően kerül sor értekezésem összehasonlító elemzésére, amellyel arra keresem a választ, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie egy hatékony és fenntartható nyugdíjrendszernek, és hogyan, illetve mely pontokban lehetne mindezt a magyar viszonyok között alkalmazni.

Az Európai Unió tagállamaiban működő szuverén nyugdíjrendszerek sokfélék⁴². Jelenlegi formájuk elérését megelőzően hosszú történelmi fejlődésen mentek keresztül. Ez a fejlődési folyamat napjaink demográfiai, gazdasági és társadalmi változásainak tükrében korántsem tekinthető lezártnak. Kivétel nélkül valamennyi tagállamnak meg kell találnia a választ az alacsony születésszámból és a növekvő élettartamból fakadó függőségi ráta romlására, vagyis arra, hogy hogyan teheti a nyugdíjrendszerét a változó feltételek mellett hosszú távon is fenntarthatóvá. Ezen kihívásoknak egy része hasonló, függetlenül az adott ország gazdasági, társadalmi, politikai berendezkedésétől. Éppen ezért a kihívásokra adott megoldások is hasonlóak lehetnek, vagyis a saját válaszaink megfogalmazásakor segítségül hívhatjuk a reformok terén előrébb járó országok nyugdíjrendszerekre vonatkozó tapasztalatait.

A legfontosabb, megoldásra váró általános kihívások a következők:

- Nyugdíjkorhatár meghatározása a demográfiai folyamatok tükrében;
- A hosszabb munkavégzés ösztönzése, jutalmazása;
- A korhatár előtti nyugdíjba vonulás szankcionálása;
- Kiegészítő szakpolitikai támogatás az idősebb generációk munkaerőpiacon történő benntartására;
- A juttatás mértékének meghatározása;
- Az állami pillér mellett a foglalkoztatói és az öngondoskodáson alapuló magán/önkéntes nyugdíjpillér bevezetése.

A nyugdíjrendszerek fenntarthatóságának vizsgálata a téma jelentőségénél fogva a nemzetközi szakmai viták és elemzések kerettüzeiben áll. Mind az Európai Unió, mind az OECD, mind pedig a Világbank folyamatosan vizsgálja a különböző országokban alkalmazott megoldásokat, a szabályok változásait és azok eredményeit. Igyekeznek ajánlásokat megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet kívánatos, optimális és fenntartható nyugdíjrendszert létrehozni. A Világbank – a Magyarországon adaptált 1997-es ajánlását követően – 2008-ban már egy ötpilléres (0-4. pillér)⁴³ nyugdíjrendszert vázolt, melyből három pillér az öngondoskodáson alapszik (World Bank 2008). Az ilyen ajánlások kapcsán ma már egyértelműen kijelenthetjük, hogy nincs egyetlen, mindenkire érvényes, működőképes modell (vö. Barr–Diamond 2008). A nemzetközi tapasztalaton alapuló „legjobb gyakorlatokat” minden országnak saját magára, a hazai társadalmi, gazdasági és pénzügyi viszonyaira szabva kell alkalmaznia.

Nemzetközi szinten tehát nem beszélhetünk egységes nyugdíjrendszerekről: sehol sem működik „tisztá” rendszer, vagyis a biztosítási elv és a szolidaritási elv valamilyen arányban, de nem kizárólagosan mindenhol megjelenik. Az egyik-másik elv túlsúlyából fakadó sokszínűség dacára a különböző nyugdíj-finanszírozásai rendszerek vizsgálatakor mégis felállíthatunk egy keretrendszert (lásd 18. melléklet), melyből az is jól látszik, hogy már az első

⁴² Az uniós szabályozás nem törekszik a tagállami nyugdíjrendszerek egységesítésére, csak összehangolja, koordinálja azokat, hogy az eltérő nemzeti szabályok alkalmazása ne hozza hátrányos helyzetbe a külföldön munkát vállaló uniós polgárokat. Lásd: Az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról (a továbbiakban: koordinációs rendelet), In: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2004R0883:20100501:hu:PDF> (Letöltve: 2023. 07. 04.), valamint Az Európai Parlament és a Tanács 987/2009/EK rendelete a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló 883/2004/EK rendelet végrehajtásáról, In: <https://jogkodex.hu/doc/9417644> (Letöltve: 2023. 07. 04.)

⁴³ 0. pillér: adóbevételekből finanszírozott alapnyugdíj 1. pillér: felosztó-kirovó elven működő kötelező állami nyugdíj, melyben a jogosultságot egyéni számlán vezetik 2. pillér: kötelező magánnyugdíjpénztári rendszer 3. pillér: önkéntes nyugdíjpénztári rendszer 4. pillér: egyéb formái az öregkori gondoskodásnak (formális/informális, pénzügyi/nem pénzügyi eszközök).

pillért adó állami (öregségi) nyugdíj konstrukciója is sokféle lehet. Egyes országokban mindenki azonos alapnyugdíjat kap (pl. Hollandiában), más országokban a befizetésekkel arányos nyugdíjjáradékot folyósítanak (pl. Németországban és Svédországban), de természetesen a két tiszta típus közötti átmenetekkel is találkozhatunk (pl. Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban) (Simonovits 2015b).

Az eltérő rendszereken belül a nyugdíjszámítási módok is eltérőek lehetnek (egyéni számlás vagy pontrendszer, rugalmas vagy merev korhatár, indexálás módja stb.), de vannak olyan sarokkövek, amelyekben nemzetközi szinten is egyetértés mutatkozik:

1. a nyugdíjkorhatár emelése a várható hátralévő élettartam emelkedése miatt;
2. a rugalmas nyugdíjkorhatár alkalmazása ésszerű levonás, illetve jutalmazás mellett;
3. az előrehozott nyugdíjazás hosszabb távon nem csökkenti a munkanélküliséget;
4. a rugalmasságot tovább növelheti a fokozatos/részleges nyugdíj bevezetése (Gruber–Wise [2007]; Czeglédi et al. [2016]).

Jóllehet az EU nem ír elő a tagállamok számára egységes nyugdíjrendszert és kötelezően alkalmazandó szabályokat, azonban a közép és hosszú távú államháztartási fegyelem kritériumának megfelelően időről időre (újra) megfogalmazza az uniós mércével fenntartható nyugdíjrendszer kritériumait, iránymutatást ad arra vonatkozóan, hogy a szociális biztonság és a társadalmi szolidaritás vonatkozó része hogyan valósítható meg. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés általánosan alkalmazandó rendelkezéseinek 9. cikke kimondja, hogy „*Politikai és tevékenységei meghatározása és végrehajtása során az Unió figyelembe veszi a foglalkoztatás magas szintjének előmozdítására, a megfelelő szociális védelem biztosítására, a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemre, valamint az oktatás, a képzés és az emberi egészség védelmének magas szintjére vonatkozó követelményeket*”⁴⁴, továbbá a 153. cikk értelmében az EU kiegészíti és támogatja a tagállamok szociális biztonság érdekében hozott intézkedéseit. Irányelvek és rendeletek alkotásán túl az Unió a finanszírozási eszközeit is mozgósíthatja (vagy éppen korlátozhatja) a nyugdíjakkal kapcsolatos szakpolitikai célkitűzések érdekében, továbbá átfogó stratégiák megalkotásával (pl. Európa 2020 stratégia), országspecifikus ajánlások megfogalmazásával a nemzeti szakpolitikák erőteljesebb koordinációját indukálhatja.

A nyugdíjügyek uniós szinten összehangolt, átfogó kezelését, a közösségi szintű iránymutatások és egységes módszertan kidolgozását a tagállamok közötti gazdasági és társadalmi integráció elmélyülése teszi szükségessé. Az egyes tagállamok nyugdíjrendszerének hatékonysága (vagy éppen kudarca) ugyanis egyre inkább jelent országhatáron túlnyúló externáliát. A magas szintű foglalkoztatottság, az időskori elszegényedéssel szembeni védelem, a stabil költségvetési pozíció valamennyi tagállammal szemben megfogalmazott – a monetáris unión belül még hangsúlyosabb – elvárás.

A 2010-es Zöld könyv (European Commission (2010) a megfelelő (adequate), fenntartható (sustainable) és biztonságos (safe) nyugdíjrendszerek kialakításának elvárását fogalmazta meg. Az EU már ekkor felhívta a figyelmet az idősödő társadalomnak a nyugdíjrendszer fenntarthatóságára és a nyugdíjak megfelelőségére gyakorolt veszélyére, ráadásul a 2008-as válság időbeli közelsége rámutatott a rendszer pénzügyi, gazdasági sebezhetőségére is. A tanulmány a nyugdíjstatisztikák egységesítésével és átláthatóságával szemben is elvárást fogalmaz meg, melyek hiánya nehezíti a tisztánlátást, az összehasonlíthatóságot, és gátolja egy

⁴⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL> (Letöltve: 2023. 07. 05.)

uniós nyugdíjstatisztikára vonatkozó módszertan kidolgozását, amely segíthetné a közös irányvonalak és szabályozások kidolgozását.

A 2010-es Zöld könyv alapján 2012-ben megfogalmazott Fehér könyv (European Commission 2012) minden eddigénél hangsúlyosabban sürgette a változó gazdasági és demográfiai viszonyokhoz alkalmazkodó nyugdíjstratégiák kialakítását. Olyan konkrét javaslatokat fogalmazott meg, amelyek ma is aktuálisnak tekinthetők: a munkában és a nyugdíjban eltöltött idő közötti egyensúly megteremtése érdekében a nyugdíjkorhatár összekötése a 65 éves korban várható további élettartammal, egységes nyugdíjkorhatár alkalmazása mindkét nem számára, a magasabb életkorúak munkaerőpiacon maradásának, valamint az élethosszig tartó tanulásnak a támogatása, a korhatár előtti nyugdíjba vonulás lehetőségének szűkítése, valamint a megfelelő időskori életszínvonal biztosításához a kiegészítő nyugdíjmegtakarítások ösztönzése.

Az Európa 2020 stratégia (Európai Bizottság 2010) a 2008-as válság hatására górcső alá veszi az uniós gazdasági struktúrák hiányosságait, és célkitűzéseket fogalmaz meg a fenntartható növekedés, az új kihívásokhoz való rugalmas alkalmazkodás, a hatékonyabb erőforrás-kezelés és a versenyképesebb gazdaság érdekében. A stratégia nyugdíjrendszereket érintő területei (fenntarthatóság és megfelelés) közvetetten már az öt fő célkitűzésen belül megjelennek, nevezetesen a 20-64 év közöttiek foglalkoztatási rátájának 75%-ra történő emelésében, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztés veszélyeinek kitett polgárok számának csökkentésében. A célok elérése érdekében az uniós szakpolitikai eszközök támogatását, közös kezdeményezéseket és szakpolitikai koordinációt javasol.

Az Európai Bizottság 2021-ben kiadott Zöld könyve az idősödésről (European Commission 2021b) – mely A generációk közötti szolidaritás és felelősség előmozdítása alcímet viseli – újra felhívja a figyelmet a nyugdíjügyek fontosságára. Láthatjuk, hogy a 2010-ben megfogalmazott kihívások és elvárások még inkább aktuálisak, kiegészülve a koronavírus-világjárvány gazdaságra, társadalomra, egészségügyre és szociális ellátórendszerekre (az idősöket aránytalanul jobban sújtotta) gyakorolt kihívásaival. A Zöld könyv célja ez alkalommal is a széleskörű szakpolitikai vita elindítása, amely szem előtt tartja az ENSZ által megfogalmazott, 2021-2030-ig tartó egészséges öregedés évtizedét és annak célkitűzéseit is (úgy mint az időskorú munkavállalók sajátos munkaerőpiaci igényeinek figyelembe vétele, a megfelelő szociális védelem, illetve ellátás az idősebb generációk számára, azonos feltételek biztosítása a nyugdíjrendszerben mindkét nem számára, adókból finanszírozott alapnyugdíj biztosítása, United Nations 2020b).

Az Európai Unió szociális szerepvállalásának egyik legfontosabb eleme a szociális biztonság jogosultjainak védelme, ezért az Unió továbbra is intenzíven foglalkozik a nyugdíjkérdéssel, ezzel is segítve a szükséges tagállami lépések meghozatalát. Láthatjuk, hogy az elmúlt húsz évben a nyugdíjrendszerekkel szemben megfogalmazott elvárások nem, vagy csak kis mértékben változtak, a szerepük azonban egyre hangsúlyosabb, megvalósításuk pedig egyre sürgetőbb lett. A tagállamok szociális védőhálói közötti eltérések áthidalására segítséget nyújthat a közösségi koordinációs tevékenység – ennek eredményessége azonban nagyban függ az adott tagállam elkötelezettségétől és együttműködésétől (Malustyik 2021). A Nyitott koordinációs módszer (The Open Method of Coordination, OMC) az Unió „puha jogi” eszközének⁴⁵ tekinthető, amely a tagállami hatáskörbe tartozó területeken (így például a nyugdíjrendszerek kérdésében) az országok közötti együttműködés keretrendszerét, a kormányközi döntéshozatal egyik formáját adja. A nyitott koordinációs módszer azonosítja az

⁴⁵ „Puha jog” fogalmát leginkább olyan normákra használják, amelyek nem kikényszerítő erejűek, nem rónak kötelezettséget a címzetre, mégis sok esetben – jellemzően közvetetten – regulációs, magatartást befolyásoló erővel rendelkeznek és gyakorlati hatások kiváltására is alkalmasak lehetnek (Kun 2012: 1).

elérendő célkitűzést, meghatározza a mérési eszközöket, amelyek segítségével megtörténhet az adott tagország teljesítményének értékelése, illetve a többi tagállammal történő összehasonlítása (European Parliament 2014). Az OMC nyugdíjakra vonatkozó kritériumai három területre terjednek ki, melyeken belül elsődleges és másodlagos indikátorokat azonosítanak, az alábbiak szerint⁴⁶:

1. Megfelelő nyugdíj (adequate pensions): a generációk közötti és a generációkon belüli szolidaritás és méltányosság jegyében minden nyugdíjas számára megfelelő jövedelmet biztosít, amely képes megelőzni az időskori elszegényedést.

Elsődleges indikátorok:

- Időskori szegénység kockázata, (65+)
- Időskori medián jövedelem, (65+)
- Aggregált helyettesítési ráta (egyéb szociális juttatások nélkül)

Másodlagos indikátorok:

- Időskori szegénység kockázata, (60+, 75+)
- Időskori medián jövedelem, (60+)
- Az időskori jövedelemeloszlás egyenlőtlensége (65+)
- Időskori szegénységi kockázat relatív mediánja, (65+, 75+)
- Nyugdíjasok szegénységi kockázata
- Időskori szegénység kockázata a tulajdonviszonyok alapján (60+, 65+, 70+)
- A szegénységi küszöb körüli szórás (60+, 65+, 70+)

2. Fenntartható nyugdíj (sustainable pensions): a rendszer pénzügyi stabilitása a fokozódó demográfiai és gazdasági nyomás mellett is fenntartható közép és hosszú távon, és az előbbiekből fakadó kihívásokra megfelelő válaszokat alakít ki (támogatja az idősebbek munkaerőpiacon maradását, a nyugdíj melletti munkavégzést; a járulékok és a juttatások közötti méltányos egyensúlyt alakít ki; ösztönzi az önkéntes és a kiegészítő nyugdíjmeztakarításokat).

Elsődleges indikátorok:

- Nyugdíjkiadások a GDP %-ában
- Idősebb munkavállalók foglalkoztatási aránya
- Szolgálati idő hossza

Másodlagos indikátorok:

- Szociális kiadások a GDP %-ában

3. Korszerű nyugdíj (modernised pensions): az a rendszer korszerű, amely átlátható, jól alkalmazkodik a nők és a férfiak eltérő szükségleteihez és törekvéseihez, a demográfiai és strukturális változásokhoz; biztosítja a nyugdíjak tervezhetőségéhez szükséges információkhoz való hozzáférést, valamint széleskörű konszenzuson alapul.

Elsődleges indikátorok:

- Nemek közötti különbségek az időskori szegénység kockázatában
- Nemek közötti különbségek az időskori medián jövedelemben
- Nemek közötti különbségek a helyettesítési rátában

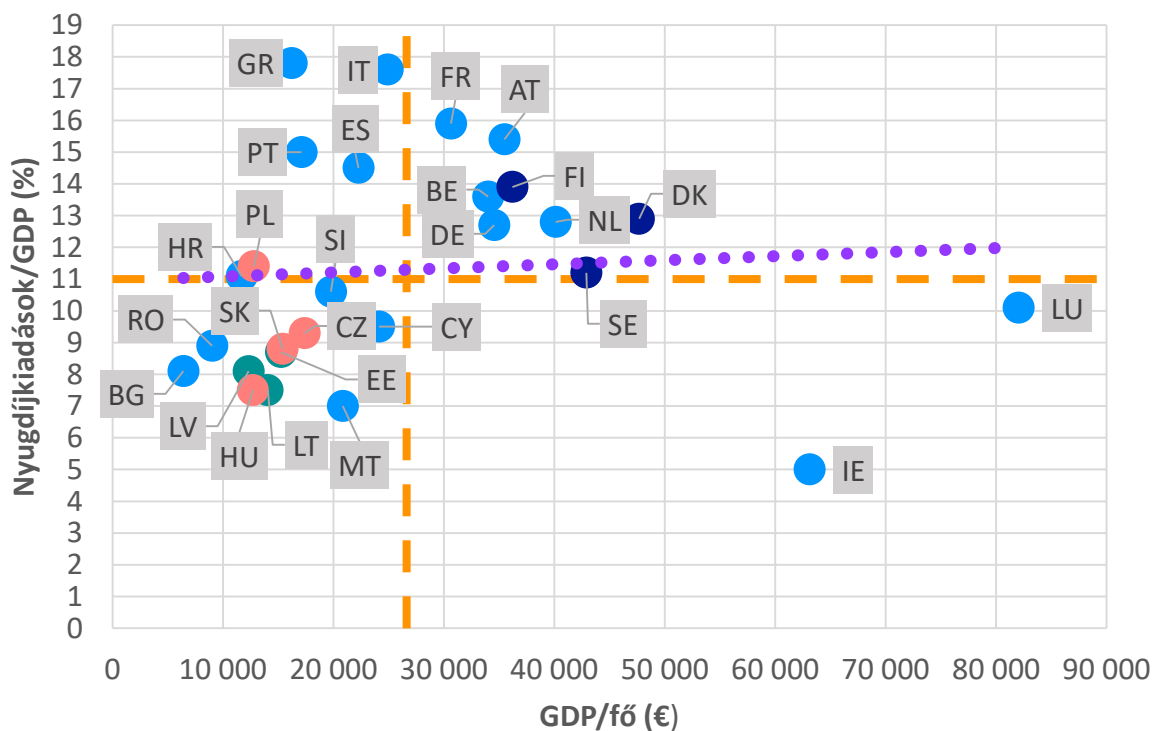
Másodlagos indikátorok:

- Nemek közötti különbségek a mediánjövedelemben

⁴⁶ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/employment-and-social-inclusion-indicators/social-protection-and-inclusion/pension> (Letöltve: 2023. 07. 07.)

Az Európai Unió tagállamai nyugdíjrendszereinek teljesítményét és az arra ható tényezőket korreláció- és regressziószámítás segítségével elemeztem. Arra kerestem a választ, mitől függ az, hogy az egyik ország nyugdíjrendszere hatékonyan és fenntarthatóan működik, míg a másiké nem. Melyek azok az országok, amelyek mintául szolgálhatnak Magyarország számára, és mi teszi őket példaértékűvé. Vizsgálatom során négy hipotézist állítottam fel, amelyeket korreláció-, illetve regressziószámítással támasztottam alá vagy cáfoltam meg. Az eredményeket táblázatok és ábrák segítségével is szemléltetem. A grafikus elemzés arra is lehetőséget ad, hogy országcsoportokat detektálhassunk (régli és újonnan csatlakozott tagállamok; visegrádi négyek, balti és skandináv államok; Észak-, Nyugat-, Dél-, Közép- és Kelet-Európa). Az ábrákon narancssárga szaggatott vonal jelzi az EU-átlagot, lila pöttyözött vonal pedig a szórás egyenest. Rózsaszínnel jelöltem a visegrádi országokat, türkiz-zölddel a balti és sötétkékkel a skandináv államokat. A kapott eredmények jól szemléltetik az egyes országok gazdaságpolitikai irányvonalait, célkitűzéseit is. Először a kétféle összefüggésvizsgálatok eredményeit ismertetem.

H4: Feltételezem, hogy az egy főre eső GDP és a GDP arányos nyugdíjkiadások között összefüggés van, valamint az átlagnyugdíj alakulása összefügg az egy főre eső GDP alakulásával.

18. ábra: GDP/fő és a nyugdíjkiadások/GDP közötti kapcsolat, EU-27, 2021

Forrás: saját számítás

Az országok gazdasági fejlettségének leggyakrabban alkalmazott mérőszáma az egy főre jutó GDP. Vizsgálatomban arra kerestem a választ, hogy az azonos pénznemben kifejezett GDP/fő alapján mért gazdasági fejlettség és a GDP arányos nyugdíjkiadások között van-e összefüggés. A korrelációs vizsgálat eredményei azt mutatják (18. ábra és 18. táblázat), hogy **az uniós országokban gyenge, közepes kapcsolat áll fenn az egy főre jutó GDP és a GDP arányos nyugdíjkiadások között**, vagyis nem igaz az, hogy a gazdasági fejlettség erősen meghatározná, hogy melyik ország költ arányaiban többet vagy kevesebbet a nyugdíjkiadásokra. Ha a két

tényező mentén kalkulált átlag értékeket figyelembe véve (melyeket az ábrán narancssárga vonalak jelölnek) négy csoportra osztjuk az országokat, akkor további megállapításokat tehetünk: A szerényebb GDP/fő mutatóval rendelkező országok közül a 2004 után csatlakozott tagállamok kevesebbet (mindkét mutató mentén az átlag alatti kategóriába tartozó csoport; kivéve Horvátország, ami pont a határvonalon, és Lengyelország, ami kicsivel az átlag felett), a régi tagállamok többit (átlag alatti GDP/fő, átlag feletti nyugdíjarány a GDP-n belül) költenek a nyugdíjakra. Ez utóbbi csoportba a mediterrán országok tartoznak: Spanyolország, Portugália, Olaszország és Görögország. Utóbbi kettő költi GDP arányosan a legtöbbet az unión belül. Az alacsony GDP/fő és alacsony nyugdíjkiadás/GDP-vel jellemezhető tagországok között kirajzolódik a balti államok (türkiz-zölddel) és a visegrádi négyek (rózsaszínnel jelzett) csoportja. A 2004 előtt csatlakozott, tehetősebb tagállamok közül Írország és Luxemburg kivételével mindenki az átlagnál magasabb GDP arányos nyugdíjkiadással rendelkezik (ezt a két országot a kiugróan magas GDP-jük miatt érdemes a vizsgálatokban külön kezelni). Sötétkék színnel a skandináv országok csoportja látható.

18. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2010-2020)

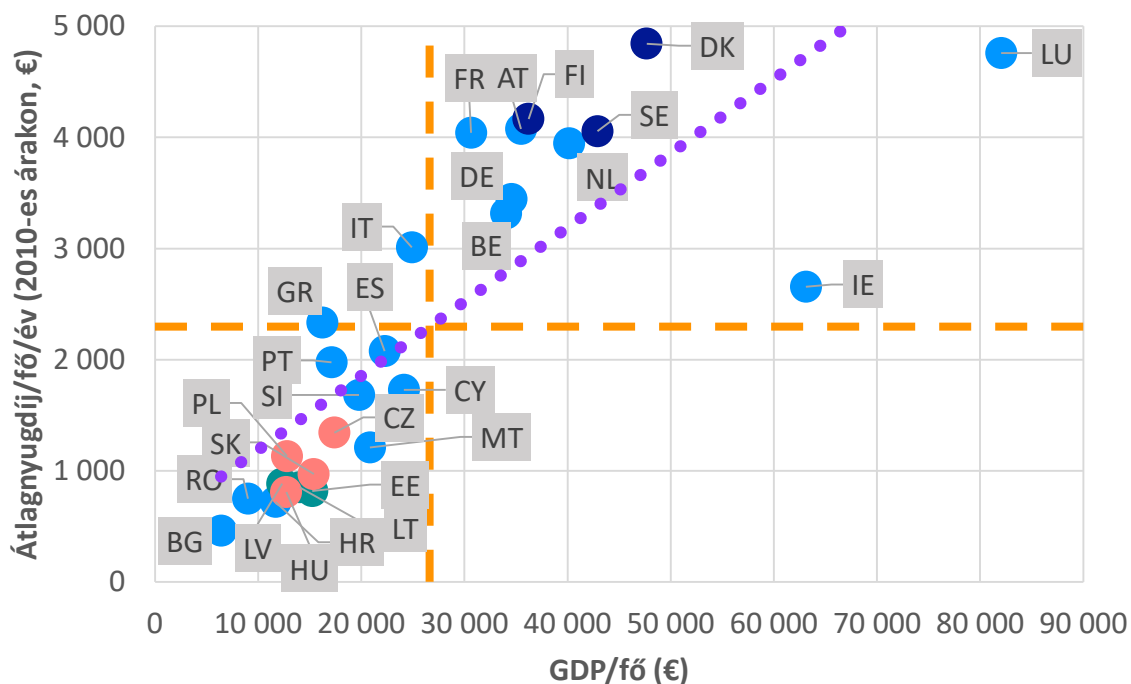
Év	Korrelációs együttható értéke
2010	0,363
2011	0,442
2012	0,484
2013	0,432
2014	0,433
2015	0,401
2016	0,394
2017	0,403
2018	0,375
2019	0,385
2020	0,357

Forrás: saját számítás

Ha az összefüggésvizsgálatot a rendelkezésre álló 2010-2020 közötti adatokra idősorosan is elvégezzük (18. táblázat), akkor megállapíthatjuk, hogy a vizsgált tényezők közötti összefüggés mindvégig gyenge-közepes volt. A hipotézis első részét el lehet fogadni, mert az együttjárás – ha csak gyenge-közepes szinten is, de – kimutatható. A vizsgálatban az azonos valutában (euróban) mért reál GDP/fő mutatószámot alkalmaztam, amely figyelembe veszi az egyes országokban mért árfolyamok alakulását is, így (Oblath 2021 szerint is) alkalmas arra, hogy az eltérő fejlettségi szintű országokat e mutató alapján hasonlítsuk össze.

A 19. mellékletben ábrával is szemléltetem az egy főre jutó GDP alakulását az egyes tagországok esetében (2015-2022). Látható, hogy e mutató alapján Magyarország az unió legkevésbé fejlett tagállamai közé tartozik (csak Lettország, Románia és Bulgária rendelkezik alacsonyabb értékkel), és ez a pozíció a vizsgált időszakban nem is változott. Ha a skála másik végét vizsgáljuk, akkor a gazdaságilag legfejlettebb országok között a skandináv jóléti államokat és a német nyelvterületeket találhatjuk meg (Dánia, Svédország, Hollandia, Ausztria, Finnország, Belgium és Németország). (Luxemburg és Írország azért nem szerepel az ábrán, mert az aránytalanul magas mutatójuk torzítja az értelmezési lehetőséget.)

Az 20. mellékletben az egyes tagországok GDP arányos nyugdíjkiadásainak alakulását szemléltetem a 2015-2020 közötti időszakra vonatkozóan. Megállapíthatjuk, hogy uniós szinten Magyarország a harmadik/negyedik legalacsonyabb GDP arányos nyugdíjkiadással rendelkezik (nálunk kevesebbet csak Írország és Málta, velünk közel azonos arányt pedig Litvánia költ), így amikor az Európai Unió a magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósági problémáira hívja fel a figyelmet, akkor kevésbé ezen adat, mint inkább a demográfiai folyamatokban rejlő kockázatok, valamint a rendszer politikai kitétsége miatt fejezi ki aggályait. (A magyar adatokat torzítja, hogy – a többi tagállamtól eltérően – a rokkantnyugdíj és előrehozott nyugdíj jellegű kiadások nem jelennek meg a nyugdíjstatisztikában.) A tagállamok közül Görögország, Olaszország és Franciaország GDP arányos nyugdíjkiadásai a legmagasabbak.

19. ábra GDP/fő és az átlagnyugdíj közötti kapcsolat, EU-27, 2020

Forrás: saját számítás

A korrelációs vizsgálat eredményei (19. ábra és 19. táblázat) alapján megállapíthatjuk, hogy **egyértelmű együttjárás van az egy főre jutó GDP és az átlagnyugdíj szintje között**, így a negyedik hipotézisemet teljes egészében elfogadom. A korrelációs együttható 2012-2020 közötti értékei azt mutatják, hogy az összefüggés a vizsgált időszak egésze alatt közepes erősségű volt. Az átlagos értékek figyelembevételével azt láthatjuk, hogy a régi tagállamok nyugdíjasai Spanyolország és Portugália kivételével (Görögország pont a határvonalon) az EU átlag feletti nyugdíjból, míg a 2004 után csatlakozott országok nyugdíjasai az átlag alatti nyugdíjból élnek.

19. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2012-2020)

Év	Korrelációs együttható értéke
2012	0,69
2013	0,655
2014	0,659
2015	0,637
2016	0,622
2017	0,637
2018	0,615
2019	0,642
2020	0,612

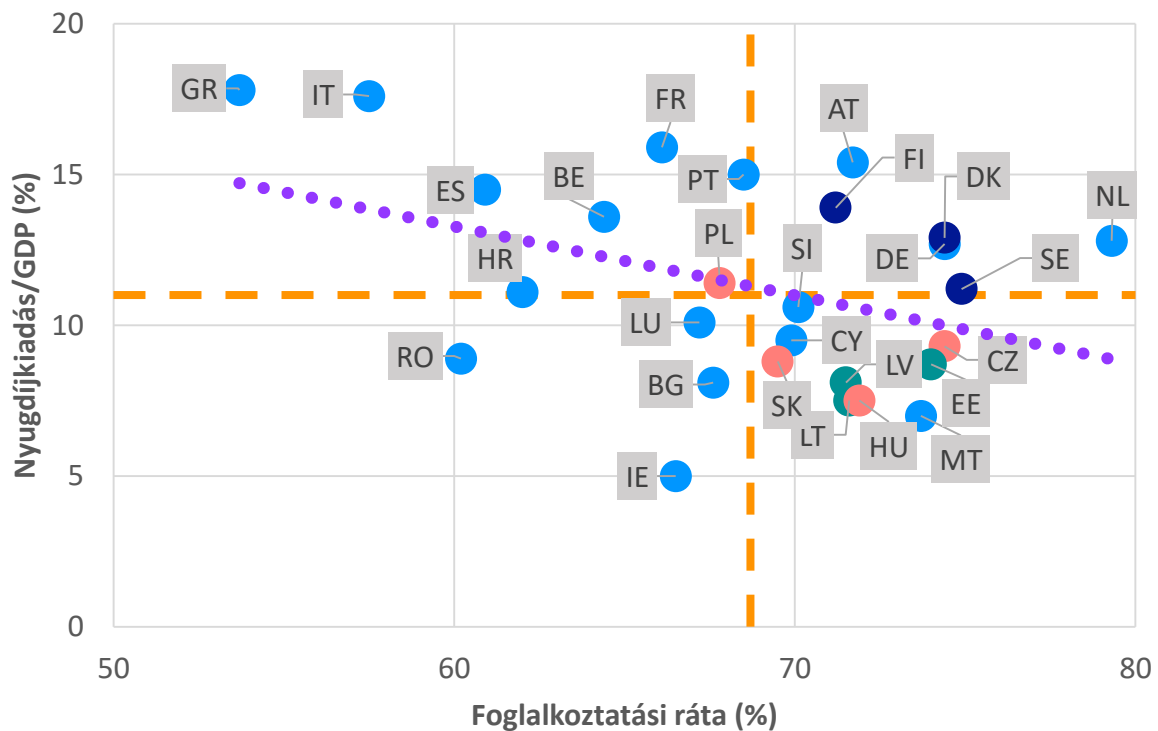
Forrás: saját számítás

További érdekes összefüggésre mutat rá az első és a második ábra együttes vizsgálata, nevezetesen, hogy az egyes tagállamok önmagukhoz képest milyen hatékonysággal működtetik a nyugdíjrendszereiket, vagyis hogy a GDP arányos nyugdíjkiadásokhoz viszonyítva alacsonyabb vagy magasabb átlagnyugdíjat tudnak-e biztosítani. Ebből a szempontból a 17 ország (amelyek esetében az átlag alatti az egy főre eső GDP, köztük pl. a visegrádi négyek és a balti államok is) negatív hatékonysággal, míg 10 ország, melyek esetében az átlagnál magasabb az egy főre jutó GDP jó (pl. Németország, Ausztria, Finnország) és kiemelkedően jó hatékonysággal (pl. Svédország, Hollandia és Dánia) működtetik a nyugdíjrendszereiket, vagyis a GDP arányos nyugdíjkiadásainak szintjéhez képest magasabb átlagnyugdíj szintet tudnak biztosítani. Ennek háttérében – az ötödik hipotézisvizsgálatban részletesen kifejtett – eltérő termelékenység áll (lásd 23. melléklet). A vizsgálat eredményei összhangban állnak a Mercer és CFA Institute 2022-es globális nyugdíjtanulmányának eredményeivel (Mercer CFA Institute 2022), amely a saját módszertannal számolt globális nyugdíjindex alapján a világ legjobb nyugdíjrendszerének tartja a holland, harmadik legjobbnak pedig a dán nyugdíjrendszert (2. hely: Izland, 4. hely: Izrael 5. hely: Finnország, 6. hely: Ausztria). Korlátozó megjegyzésként az átlagnyugdíj magyarázó erejét kell megemlíteni, amelyet az ötödik hipotézisvizsgálatomnál (átlagnyugdíj és átlagbér kapcsolata) fejték ki részletesebben.

Az Európai Unió tagállamaira lebontott átlagnyugdíjak historikus alakulását a 21. melléklet szemlélteti. Jól látható, hogy az alacsony GDP arányos nyugdíjkiadások és az alacsony egy főre eső GDP mellett (azokkal szoros összefüggésben) az átlagnyugdíj tekintetében is sereghajtónak számítunk (nálunk alacsonyabb ellátást csak Románia, Horvátország és Bulgária nyugdíjasai kapnak). A lista élén a legmagasabb ellátásokat nyújtó Dániával, Luxemburggal, Finnországgal, Ausztriával és Svédországgal találkozhatunk. Ha a trendet figyeljük, akkor a legtöbb tagállamban és az EU átlagában is évről évre nőttek a nyugdíjak, azonban néhány országban kisebb-nagyobb visszaesések is megfigyelhetők. Magyarországon 2016-ról 2017-re 6 euróval, 2018-ról 2019-re 13,4 euróval csökkent az átlagnyugdíj értéke. Mivel a nyugdíjemelés mértéke 2017-ben 1,6%, majd novemberben további 0,8% (egyösszegben folyósítva); 2019-ben pedig 2,7%, majd novemberben további 0,7% (ismét (egyösszegben folyósítva) volt, ezért az átlagnyugdíj értékének enyhe csökkenése részben az árfolyam gyengülésére vezethető vissza, de az újonnan megállapított nyugdíjak alacsonyabb szintjére is utalhat (a magasabb ellátásban részesülők száma és aránya nem csökkent, hanem nőtt az említett két évben). A legnagyobb csökkenést a görög átlagnyugdíjnál figyelhetjük meg, amelynek háttérében az áll, hogy a görög-válságkezelés részeként a 700 euró feletti nyugdíjjal

rendelkezőknél megszüntették a 13. és a 14. havi juttatást, valamint a nyugdíjindexálást 2016-2022 között befagyasztották.

H5: Feltételezem, hogy a foglalkoztatási ráta alakulása összefügg GDP arányos nyugdíjkiadások alakulásával, valamint az átlagbér alakulása összefügg az átlagnyugdíj alakulásával.

20. ábra: A foglalkoztatási ráta és GDP arányos nyugdíjkiadás közötti kapcsolatot, EU-27, 2020

Forrás: saját számítás

A foglalkoztatottság alakulása alapvetően befolyásolja a folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek bevételi és kiadási oldalát, így tehát az egyenlegét is. Az alacsony foglalkoztatottság kétszeresen sújtja a költségvetést: egyrészt csökkenti a bevételeit (kevesebben fizetnek adót/járulékot), másrészt növeli a kiadásait (sokak számára kell szociális vagy nyugdíjellátást folyósítani). Evidensnek tűnik, hogy minél magasabb a foglalkoztatottság, annál alacsonyabb a GDP arányos nyugdíjkiadások szintje. A korrelációs vizsgálat eredményei (20. ábra és 20. táblázat) azt mutatják, hogy a két mutató közötti kapcsolat az EU-27 esetében a 2010-2020-as időszakban gyenge volt, így ebben az összefüggésben az ötödik hipotézisem első részét elfogadom. A korrelációs együttható alacsony értéke azonban arra utal, hogy az összefüggések értelmezéséhez további tényező(ke)t (pl. a termelékenység) kell bevonni a vizsgálatba. Úgy is fogalmazhatunk, hogy **a magas foglalkoztatottság pozitívan hat a nyugdíjrendszer egyenlegére, de ha alacsony termelékenységgel és/vagy alacsony járulékmértékkel párosul, akkor önmagában nem elég a rendszer hosszú távú fenntarthatóságához.**

20. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2010-2020)

Év	Korrelációs együttható értéke
2010	0,203
2011	0,134
2012	0,057
2013	-0,028
2014	-0,081
2015	-0,127
2016	-0,185
2017	-0,245
2018	-0,29
2019	-0,272
2020	-0,283

Forrás: saját számítás

A 20. ábra síknegyedeit figyelembe véve ismét négy csoportra oszthatjuk a tagállamokat: alacsony foglalkoztatási rátával és alacsony nyugdíjkiadásokkal a 2007 után csatlakozott országok, valamint Írország és Luxemburg jellemezhető. Az átlagnál alacsonyabb foglalkoztatás az átlagnál magasabb nyugdíjkiadással társul a mediterrán tagállamok (Görögország, Olaszország, Spanyolország, Portugália), valamint Belgium, Franciaország és a határvonalon elhelyezkedő Lengyelország esetében. A magas foglalkoztatottság alacsony nyugdíjkiadásokkal párosul a 2004-es csatlakozási körnél (Lengyelország kivételével) és végül magas foglalkoztatottság és magas nyugdíjkiadások jellemzik a fejlett, jóléti államokat, Svédországot, Dániát, Finnországot, Németországot, Ausztriát és Hollandiát. Mindezekből – a felvázolt összefüggéseken túl – az adott ország nyugdíjfilozófiája is kiolvasható, vagyis mennyire gondolja úgy, hogy az állam feladata a minél magasabb időskori életszínvonal biztosítása; mekkora szerepet vállal az állam az öregkori ellátás biztosításából; megosztja-e ennek a felelősségét saját maga, a munkavállaló és a munkaadó között.

A 22. mellékletben látható, hogy hogyan alakult 2015 és 2022 között a foglalkoztatási ráta az Európai Unióban. Látható, hogy a legnagyobb foglalkoztatottsággal rendelkező olyan fejlett, régi tagállamok, mint Hollandia, Svédország, Németország és Dánia közé/mögé felzárkóztak a 2004-ben csatlakozott Málta (2.), Észtország (6.), Csehország (7.) és Magyarország (8.) is. A vonaldiagram jól szemlélteti a koronavírus-járvány hatását: 2020-ban kivétel nélkül valamennyi tagállamban visszaesett a foglalkoztatottság, ezt a csökkenést azonban 2021-ben majdnem mindenhol (Szlovákia és Lettország kivételével) gyors visszapattnás követte.

Mivel a korrelációs vizsgálat gyenge kapcsolatot mutatott a foglalkoztatottság és a GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása között, ezért a mélyebb összefüggések feltárásához vizsgálatomba vontam a termelékenység alakulását is. Arra kerestem a választ, hogy a foglalkoztatottság és a termelékenység hogyan és milyen mértékben befolyásolják a GDP arányos nyugdíjkiadásokat. (A kapott eredményeket árnyalja, hogy az Eurostat az euróban kifejezett termelékenységet negyedéves bontásban közli és az utolsó rendelkezésre álló adat: 2021Q2.) Első lépésben a 3 tényező közötti korrelációs mátrixot készítettem el (21. táblázat).

21. táblázat: A GDP arányos nyugdíjkiadások és a termelékenység, valamint a foglalkoztatási ráta közötti összefüggés, EU-27.

	termelékenység (2021_Q2)	nyugdíjkiadás/GDP (2020)	foglalkoztatási ráta (2020)
termelékenység (2021_Q2)	—		
nyugdíjkiadás/GDP (2020)	-0.688	—	
foglalkoztatási ráta (2020)	0.128	-0.283	—

Forrás: saját számítás

A 21. táblázat eredményei alapján megállapítható, hogy **a foglalkoztatottság és a GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása között gyenge kapcsolat, míg a termelékenység és a kiadások között erős kapcsolat áll fenn** (a foglalkoztatottság és a termelékenység között nagyon gyenge kapcsolat figyelhető meg). A regressziós vizsgálat eredményeit a 22. táblázat szemlélteti.

22. táblázat: A foglalkoztatottság és a termelékenység hatása a GDP arányos nyugdíjkiadásokra

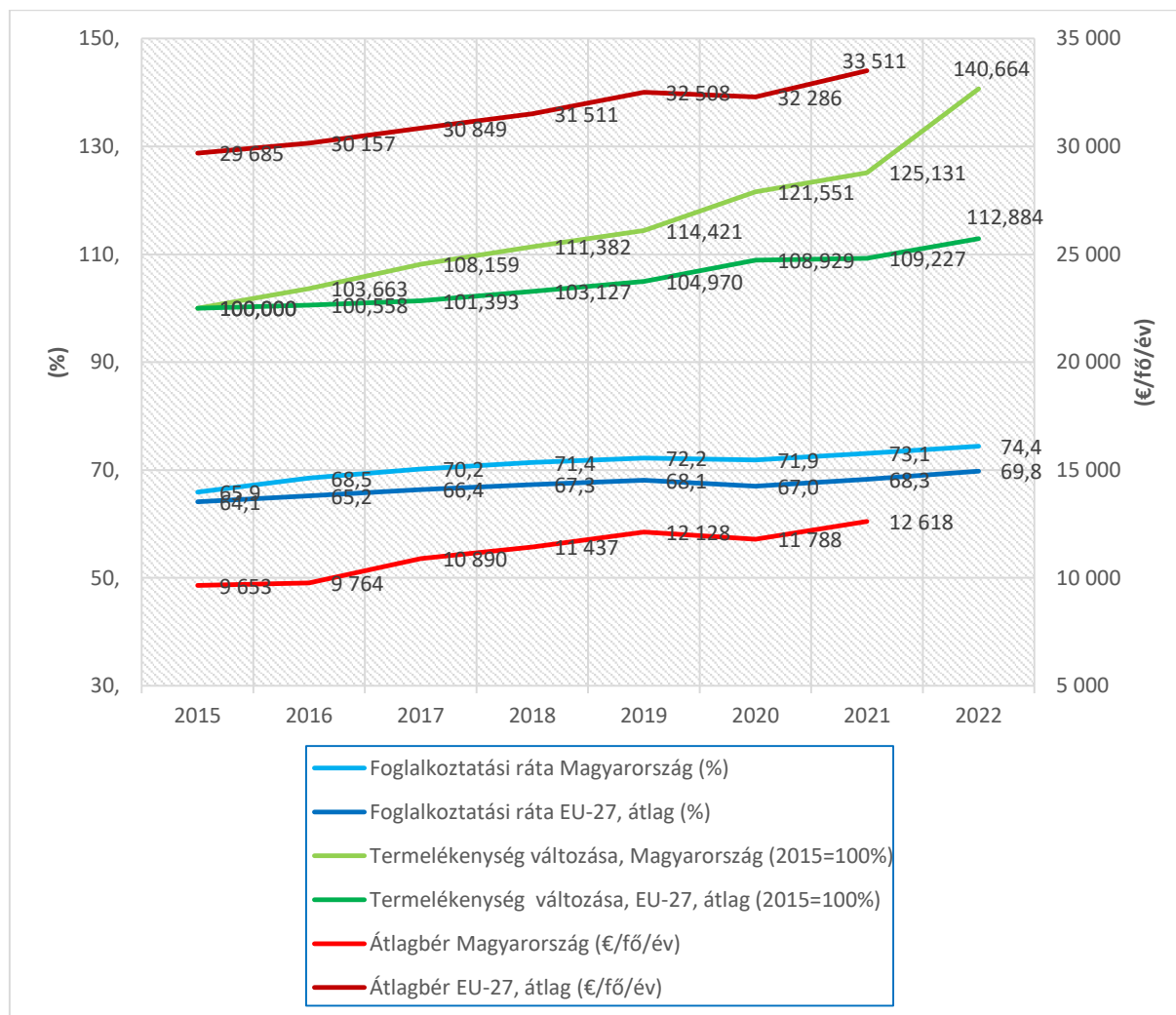
Modell együttható – nyugdíjkiadás/GDP (2020)

Független változó	Becslés (b)	Standardizált becslés (β)
foglalkoztatási ráta (2020)	-0.182	-0.291
termelékenység (2021_Q2)	-0.227	-0.695

Forrás: saját számítás

A regressziós vizsgálat magyarázó ereje erős ($R^2 = 0,638$), ami azt jelenti, hogy a modellbe bevont független változók (termelékenység és foglalkoztatottság) 63,8%-ban magyarázzák a függő változó (nyugdíjkiadások/GDP) varianciáját, az EU-27 átlagában. A kapott eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy **mind a foglalkoztatottság, mind pedig a termelékenység befolyásolja a GDP arányos nyugdíjkiadásokat, és ezen belül a termelékenység több mint kétszer olyan erős hatást gyakorol, mint a foglalkoztatottság**. Mindkét független változó hatása negatív, tehát a magasabb foglalkoztatottság alacsonyabb GDP arányos nyugdíjkiadásokhoz vezet, csakúgy, mint a magasabb termelékenység. Úgyis fogalmazhatunk, hogy a foglalkoztatottság növelése kedvezően hat a nyugdíjkiadások alakulására, de önmagában nem elég a nyugdíjrendszer fenntarthatóvá tételéhez, hiszen például a termelékenység több mint kétszer annyira befolyásolja azt. Ezen megállapítás különösen fontos a magyar nyugdíjrendszer esetében. Megvizsgáltam tehát, hogy az elmúlt időszakban (2015-2022) az EU-27 átlagához viszonyítva hogyan alakult a foglalkoztatottság, a termelékenység és az átlagbér Magyarországon (21. ábra). Az ábráról jól látható, hogy (a világos színnel jelölt) Magyarország két mutatóban is az (sötét színnel jelölt) EU átlagnál jobban teljesített:

Magyarországon az uniós átlagnál magasabb foglalkoztatottság, és az átlagnál gyorsabb termelékenység-növekedés jellemezte az elmúlt időszakot. Egy mutatóban viszont drasztikusan elmaradunk az EU átlagtól: a bérszínvonal alakulásában. Míg 2015-ben az uniós átlagbér 29.685 € volt, addig Magyarországon annak csupán 32%-a, 9.653€. És ez az arány az átlagnál gyorsabb termelékenységnövekedés ellenére is alig javult: a 2021-es magyar átlagbér az uniós átlagnak a 38%-a. Mindezekből egyértelműen megmutatkozik, hogy melyik az a terület, ahol a magyar gazdaságnak fejlődnie kell.

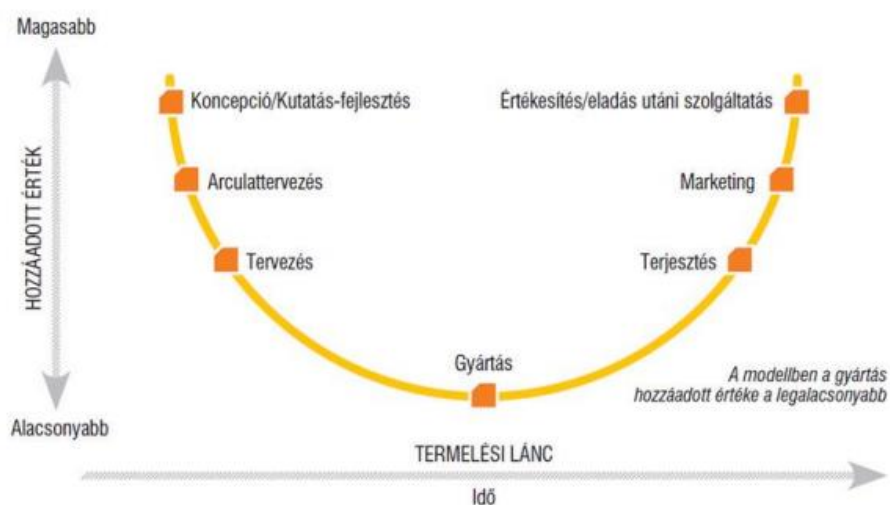

21. ábra: A foglalkoztatottság, a termelékenység és az átlagbér alakulása Magyarországon, illetve az EU-27 átlagában (2015-2022)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

Ehhez gazdaságpolitikai szemléletváltásra van szükség. Az elmúlt időszak intenzív foglalkoztatáspolitikája gyakorlatilag teljes foglalkoztatottsághoz vezetett, így új munkaerőt – a migrációs politika újragondolása nélkül – belföldről már aligha lehet aktivizálni. A lefelé versenyző, alacsonyabb bérekkel, adókkal és járulékokkal operáló versenyállam (Cerny 1997) modelljéről át kell térni a magasabb hozzáadott értéket előállító, magasabb termelékenységgel működő vállalatokra építő gazdasági berendezkedésre, ami – a kapott eredmények alapján kimondhatjuk – hozzájárulna a nyugdíjrendszer fenntarthatóságához is. Ehhez újra kell pozicionálni Magyarország szerepét a globális ellátási láncokban (22. ábra). Mintául szolgálhat a skandináv államokban alkalmazott Rehn–Meidner modell (Meidner–Rehn 1951, Pogátsa

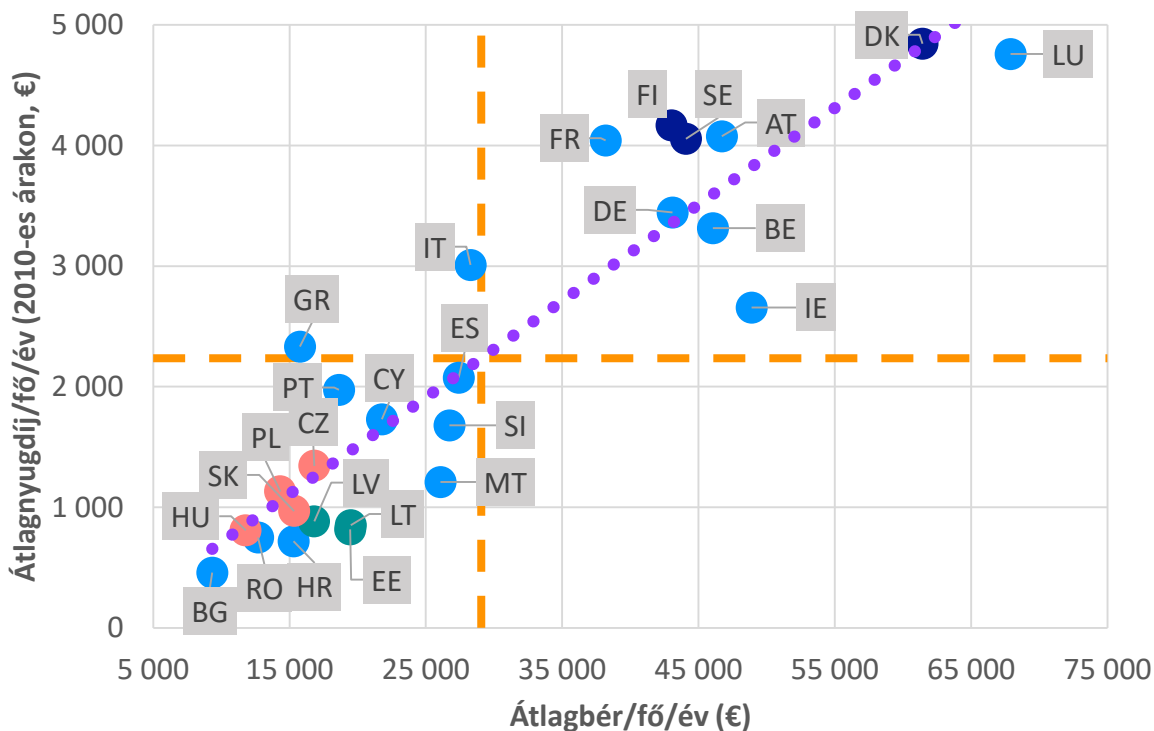
2016), ami a felfelé versenyzés politikáját alkalmazva tudatosan törekszik a bérek emelésére. Vitatja, hogy a magasabb minimálbér visszafogná a versenyképességet, mivel a keresletet a bérek támasztják, éppen ezért ahol alacsony – akár a létminimumnál is alacsonyabb – bérszint van, ott nem lesz megfelelő a gazdasági növekedés és magas lesz a munkanélküliség. A magasabb minimálbérek (szektorális bérminimumok) egyúttal kiszorítják a nem megfelelő hatékonyságú vállalatokat. Az aktív munkaerő- és bérpolitika körkörösen, egymást kölcsönösen erősítő kapcsolathoz vezet a minimálbér és a termelékenység között. A termelékenység ugyanis kemény korlátja a bérnek, hiszen az egy órára jutó bér nem lehet magasabb, mint az ezalatt az idő alatt előállított hozzáadott érték. A kérdés tehát az, hogyan lehetne növelni a termelékenységet? A válasz – a jelen disszertáció témáján túlmutató – a humán tőkébe befektetésre másképp tekintő oktatás- és egészségügy, valamint az aktív bér- és az újragondolt adópolitika lehet.

22. ábra: Transznacionális termelési lánc hozzáadottérték-fázisai

Forrás: Dicken 2003

A 23. melléklet tartalmazza az Európai Unió tagállamainak 2015-2022 közötti időszakra vonatkozó termelékenységi adatait, az EU-27 átlagához viszonyítva. (Megjegyzés: az ábrán nem szerepel Írország és Luxemburg EU átlaghoz viszonyított termelékenysége, mert annyira kiugróan magas [2022: 223 és 160%], hogy jelentősen torzítja az értelmezést). Ez a kiugróan magas érték ad választ arra, hogy a második korrelációs vizsgálat országcsoportjai között miért került Írország és Luxemburg Románia és Bulgária mellett az alacsony GDP arányos nyugdíjkiadási csoportba (utóbbiak esetében az alacsony kiadási szintet az átlagnál alacsonyabb aggregált helyettesítési ráta (27. melléklet) magyarázza). A 23. melléklet adatai alapján elmondható, hogy 11 tagállam termelékenysége átlagon felüli, ezek mind a 2004 előtt csatlakozott tagállamok. A 2004 után csatlakozottak, valamint Spanyolország, Portugália és Görögország termelékenysége pedig elmarad az átlagtól. Magyarország bár az EU átlagnál jobban növelte a termelékenységét, összességében a magyar munkaerő egységnyi kibocsátása még mindig csak az uniós átlag 73,5%-át éri el.

23. ábra: Az átlagbér (€/fő) és az átlagnyugdíj (€/fő) közötti kapcsolat, EU-27, 2020

Forrás: saját számítás

Ötödik hipotézisvizsgálatom második felének eredményei (23. ábra és 23. táblázat) azt mutatják, hogy az Európai Unió tagállamaira jellemző **átlagbérek és átlagnyugdíjak között szoros, 0,9-es korreláció áll fenn**, ezért az előzetese feltevésemet teljes egészében elfogadom. Az ábra pontfelhőjéből jól látható, hogy szinte valamennyi tagállam az együttállást jelző pontozott trendvonal mentén helyezkedik el, és a 23. táblázat értékei arra utalnak, hogy ez az összefüggés a vizsgált időszak alatt végig erős volt.

23. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2012-2021)

Év	Korrelációs együttható értéke
2012	0,912
2013	0,91
2014	0,911
2015	0,915
2016	0,914
2017	0,917
2018	0,896
2019	0,87
2020	0,884
2021	0,912

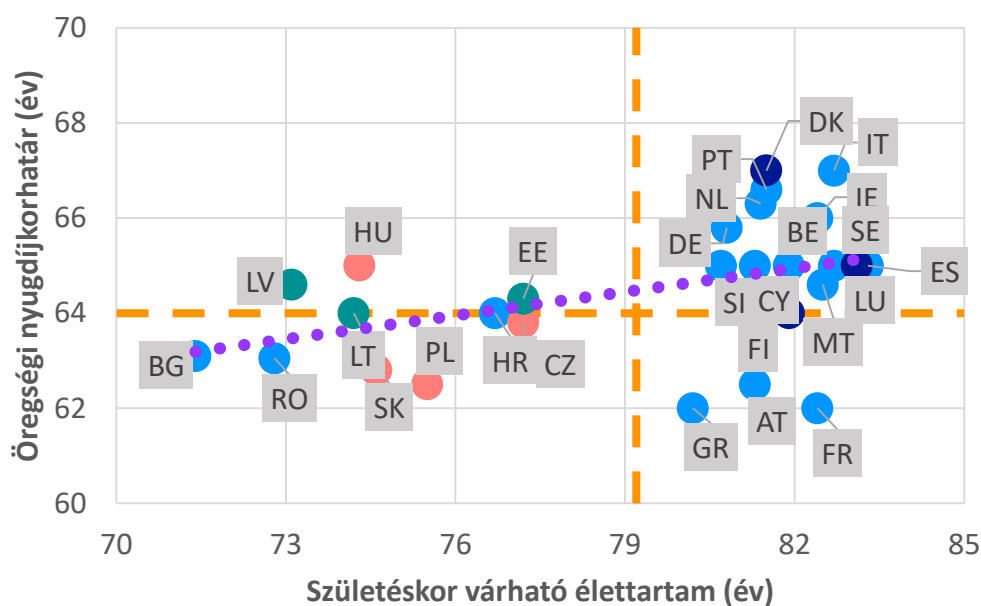
Forrás: saját számítás

Ha a Közösség egészére jellemző, átlagos átlagbéreket és átlagnyugdíjakat vizsgáljuk meg, akkor két csoportra oszthatjuk a tagállamokat: a 2004 után csatlakozott 13 tagállam, valamint Portugália és Spanyolország polgárai alacsonyabb béreket és alacsonyabb nyugdíjat, míg a nyugat-európai, fejlett jóléti államok (pl. a skandináv államok, Németország és Ausztria) állampolgárai az EU-átlaghoz képest magasabb átlagbért és magasabb átlagnyugdíjat kapnak. (Hollandia azért nem szerepel az ábrán, mert hiányosak az Eurostat adatbázisban szereplő átlagbér adatai, és ahogy arra az empirikus kutatás bevezetőjében utaltam, az ilyen hiányzó adatokat a konzisztencia kritériuma miatt nem pótoltam más forrásból, hanem inkább kivettem az elemzésből.)

Az egyes tagállamok átlagnyugdíjainak és átlagbéreinek idősoros alakulását a 21. és a 24. melléklet szemlélteti (az előbbieket részletes elemzését lásd a negyedik hipotézisvizsgálatnál). Az átlagbérekkel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy Magyarország az utolsó előtti (csak Bulgáriát előzi meg) a 27 tagállam közül. A 2015-ben még utánunk következő Románia 2019-ben leelőzött bennünket. Ahogy arra korábban utaltam, az alacsony bérek (és az arra rakódó alacsony adóterhek) a magyar gazdaságpolitika célkitűzését, a külföldi működőtőke vonzására épülő gazdasági berendezkedést tükrözik, amely csak egy bizonyos határig tudta növelni Magyarország versenyképességét, és jelenleg már azt mondhatjuk, hogy egyértelmű korlátját képezi a felzárkózásnak. A legmagasabb átlagbérekkel (Luxemburgot és Írországot érdemes ez alkalommal is külön kezelni) az erős szakszervezetekkel, valamint tudatos adó- és bérpolitikával operáló Dániában, Belgiumban, Ausztriában és Svédországban találkozhatunk.

H6: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a születéskor várható élettartammal, illetve a 65 éves korban várható további élettartammal.

A születéskor várható élettartam alakulásának és az öregségi nyugdíjkorhatár értékének összefüggésvizsgálatakor (24. ábra és 24. táblázat) több megállapítást is tehetünk. Láthatjuk, hogy a korábbi elemzéseknél kirajzolódott országcsoportok tagjai ennél a kérdésnél már külön mozognak.

24. ábra: A születéskor várható élettartam (év) és az öregségi nyugdíjkorhatár (év) közötti kapcsolat, EU-27, 2021

Forrás: saját számítás

A választ abban kell keresni, hogy a valamennyi tagállamra jellemző javuló mortalitásból és romló fertilitásból fakadó demográfiai kihívásra mely országok hogyan reagáltak. Ahogy arra az Európai Unió nyugdíjrendszereit bemutató részben utaltam, a nyugdíjrendszerek kialakítása és törvényi szabályozása nemzeti hatáskörbe tartozik, azonban az Unió igyekszik ajánlásokat megfogalmazni a hosszú távú fenntarthatóság érdekében. Ilyen ajánlásnak tekinthető az öregségi nyugdíjkorhatár 65 éves korra emelése és folyamatos karbantartása, amelyre a legalkalmasabb eszköz a nyugdíjkorhatárnak a 65 éves korban várható további élettartam-változáshoz történő rögzítése lehet.

Ennek megfelelően valamennyi tagállam emelte (vagy emelni tervezi) a korhatárt, így az uniós átlag jelenleg 64 év. A korhatárra vonatkozó beépített automatizmust eddig 11 tagállam vezette be (Hollandia, Finnország, Dánia, Ciprus, Észtország, Olaszország, Portugália, Cseh Köztársaság, Spanyolország, Görögország és Lengyelország), illetve 3 tagállam (Svédország, Szlovákia és Bulgária) tervezi bevezetni. További fontos megállapítás, hogy ezen lépések eredményére a két változó közötti kapcsolat egyre erősödik (24. táblázat), ami a hatodik hipotézisem első részét igazolja.

24. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2001-2021)

Év	Korrelációs együttható értéke
2001	0,228
2002	0,216
2003	0,223
2004	0,254
2005	0,267
2006	0,273
2007	0,308
2008	0,298
2009	0,301
2010	0,326
2011	0,328
2012	0,321
2013	0,291
2014	0,297
2015	0,353
2016	0,309
2017	0,358
2018	0,324
2019	0,385
2020	0,409
2021	0,472

Forrás: saját számítás

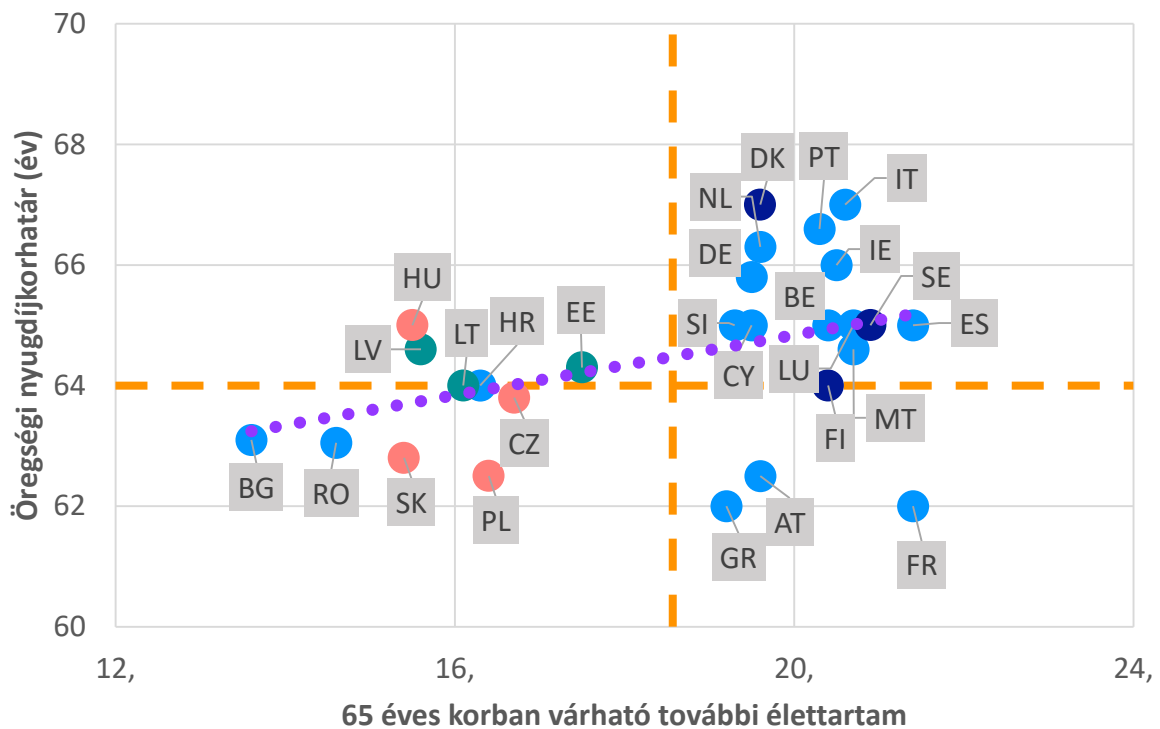
A 24. ábra átlag alatti és átlag feletti területeit vizsgálva érdemes kiemelni azokat az országokat, amelyeknél a várható élettartam elmarad az uniós átlagtól, de a törvényes nyugdíjkorhatár meghaladja azt. Ezek azok az országok (Magyarország és Litvánia), amelyek a

nyugdíjrendszerük hosszútávú fenntarthatóságának érdekében fájdalommentesen vezethetnék be a korhatárra vonatkozó automatizmust (a szintén ebbe a negyedbe tartozó Észtország már be is vezette azt). A magasabb várható élettartammal és alacsonyabb nyugdíjkorhatárral rendelkező országok (Görögország, Ausztria és Franciaország) esetében pedig szükségszerű a két változó értékhatárának közelítése és/vagy összekapcsolása, hiszen állampolgárai az átlagnál tovább élnek, azonban korábban mehetnek nyugdíjba. Ennek megfelelően Görögország 2021-ben bevezette a várható élettartam faktort. Ausztria 2033-ra – féléves lépésekben – 65 évre emeli a nők nyugdíjkorhatárát is (a férfiaké már jelenleg is annyi). Franciaország pedig nemrég (2023-ban) fogadta el a nyugdíjrendszerének reformját, ami a korhatárra vonatkozóan két változtatást tartalmaz: a nyugdíjigénylés alsó korhatára 62-ről – három hónapos lépésekben – 2030-ra 64 évre nő, a kötelezően megszerzendő szolgálati negyedévek száma pedig 167 negyedévről (41,75 év) 172 negyedévre (43 év) emelkedik. (A szolgálati idő vizsgálata nélküli korbetöltött öregségi nyugdíjkorhatár már jelenleg is 67 év).

Az unión belül közös törekvés a nyugdíjkorhatár gender-semlegessége is, azaz azonos korhatár vonatkozzon a nőkre és a férfiakra. Ennek megfelelően azok a tagállamok, amelyek jelenleg még alacsonyabb női korhatárt alkalmaznak (Ausztria, Bulgária, Horvátország, Lengyelország és Románia), a közeljövőben egységesíteni fogják azt. Ha figyelembe vesszük a nők és férfiak (mind a születéskor, mind pedig a 65 éves korban) várható élettartamának alakulását (Magyarország adatait lásd a 12. mellékletben), akkor megállapíthatjuk, hogy az egységes korhatár valójában már önmagában is kedvez a nőknek, hiszen annak ellenére, hogy ők minden tagállamban tovább élnek (tehát tovább lesznek nyugdíjasok), mint a férfiak, esetükben mégsem alkalmaznak magasabb korhatárt. Ezen túlmenően láthatjuk, hogy sok országban már jelenleg is 65 év feletti korhatár van érvényben. Az emelések hatására Spanyolországban 2027-től, Belgiumban 2030-tól, Németországban 2031-től 67 évre; Dániában 2035-től 69 évre, Olaszországban pedig 2050-től 69 év 9 hónapra nő a korhatár. Fontos megjegyezni, hogy a korhatár-emelés a kiegészítő szakpolitikák támogatását is megkívánja, hiszen ahhoz, hogy egy 69 éves ember dolgozni tudjon, az kell, hogy ő képes legyen (mind fizikai, szellemi, egészségügyi állapotát, mind pedig a technológiai tudását tekintve) és akarjon is dolgozni, valamint a munkaerőpiac is tudja és akarja őt alkalmazni. A korhatáremeléssel párhuzamosan a rugalmasság megteremtése is fontos elvárás, vagyis hogy az egyén eldönthesse, hogy bizonyos korhatársávon belül (pl. Svédországban 63-69 év kor között lehet öregségi nyugdíjat igényelni) mikor szeretne nyugdíjba vonulni. Ehhez átlátható, egyértelmű és érthető egyéni számlás nyilvántartás, a tovább dolgozást megfelelő mértékben jutalmazó és a korábban nyugdíjba vonulást észszerű mértékben büntető rendszer, valamint magas pénzügyi kultúra és tudatosság szükséges.

A 25. melléklet szemlélteti, hogy hogyan változott 2015 és 2022 között a születéskor várható élettartam az egyes tagállamok esetében. Láthatjuk, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkezők várható élettartama is jellemzően magasabb, tehát a gazdasági fejlettség a várható élettartam tekintetében is két csoportra osztja a tagállamokat. Magyarország az ötödik legalacsonyabb várható élettartammal rendelkezik (utánunk csak Litvánia, Lettorság, Románia és Bulgária következik). A leghosszabb életkilátással rendelkező spanyolokhoz (83,3 év) képest kilenc évvel rövidebb ideig él egy átlag magyar (74,3 év). A másik fontos megállapítás, hogy a 2019-ig többnyire növekvő tendencia a koronavírus következtében minden tagállamban megtörik, és visszaveti a születéskor várható élettartamot. De azt is láthatjuk, hogy a fejlettebb tagállamok esetében a fordulópont már megtörtént, és újra emelkedik a születéskor várható élettartam (kivéve Görögországot, Németországot és Ciprust).

Ezt követően arra kerestem a választ, hogy a hatodik hipotézisvizsgálat első részének eredményei hogyan változnak, ha a nyugdíjkorhatár és a 65 éves korban várható további élettartam alakulása közötti kapcsolatot vizsgálom. A 25. ábra és a 25. táblázat eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy az elmúlt időszakban gyenge, de időben egyre erősödő kapcsolat figyelhető meg a két változó között.

25. ábra: A 65 éves korban várható további élettartam (év) és az öregségi nyugdíjkorhatár (év) közötti kapcsolat, EU-27, 2021

Forrás: saját számítás

Ha figyelembe vesszük azt, hogy sok tagállam már ma is a 60 vagy 65 éves korban várható további élettartamhoz köti a nyugdíjkorhatárát, akkor valószínűsíthetjük, hogy a két változó közötti kapcsolat időben tovább fog erősödni (bizonyos tagországokban a tökéletes együttállást is el fogja érni), és erősebbé fog válni, mint a születéskor várható élettartam és a nyugdíjkorhatár közötti összefüggés. Ez alapján a hatodik hipotézisem második felét is elfogadom.

25. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2001-2021)

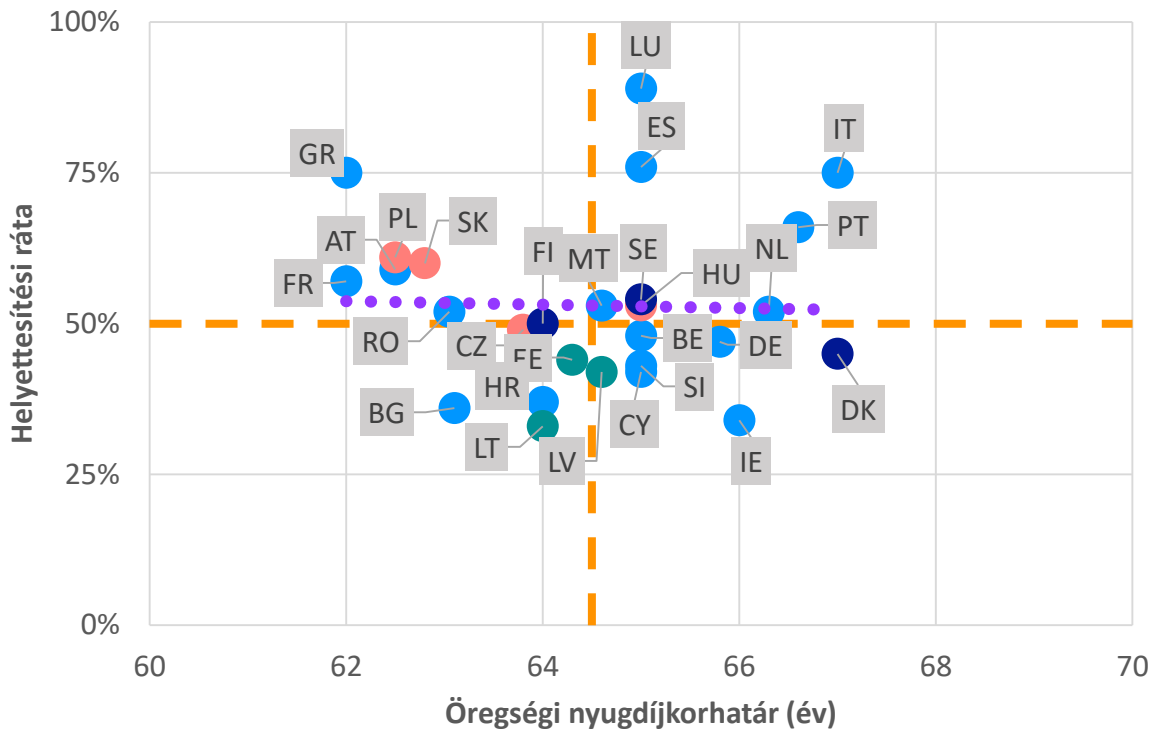
Év	Korrelációs együttható értéke
2001	0,193
2002	0,204
2003	0,211
2004	0,229
2005	0,213
2006	0,224
2007	0,25
2008	0,209
2009	0,218
2010	0,17
2011	0,247
2012	0,248
2013	0,196
2014	0,207
2015	0,263
2016	0,224
2017	0,287
2018	0,224
2019	0,306
2020	0,279
2021	0,393

Forrás: saját számítás

A 65 éves korban várható további élettartam változását (2015-2021) a 26. melléklet szemlélteti. A várható élettartammal kapcsolatban tett megállapításokat azzal kell kiegészíteni, hogy ha azt vizsgáljuk, hogy azok, akik megélték a nyugdíjaskort, hány évre számíthatnak még, akkor Magyarország még egy hellyel lejjebb csúszva a 24. helyen áll, Szlovákia, Románia és Bulgária előtt.

Az Európai Unió nyugdíjkonceptiója a fenntarthatóság (sustainable) és a korszerűség (modernised) mellett nagy hangsúlyt fektet a nyugdíjak megfelelőségére (adequate). Mind a 2010-es Zöld könyv, mind pedig a 2021-es Zöld könyv az idősödésről megfogalmazza azt az elvárást, hogy a tagállamok nyugdíjrendszereinek minden nyugdíjas számára megfelelő jövedelmet kell biztosítaniuk, amely képes megelőzni az időskori elszegényedést, megfelelő mértékben helyettesíti a munkából származó jövedelmet, valamint tükrözi a generációk közötti és a generációkon belüli szolidaritást. Mivel azonban az átlagnyugdíj értéke – a korábban említett anomáliákon túl – a tagállamok által alkalmazott eltérő korhatár miatt sem alkalmas a nyugdíjasok életszínvonalának és -körülményeinek összehasonlítására, ezért a megfelelőség kritériumának vizsgálatakor az aggregált helyettesítési rátát alkalmazza (számítási mód a 3. fejezetben).

H7: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a helyettesítési ráta alakulásával.

26. ábra: Az öregségi nyugdíjkorhatár (év) és a helyettesítési ráta (%) közötti kapcsolat, EU-27, 2022

Forrás: saját számítás

Hetedik hipotézisemben arra kerestem a választ, hogy van-e kapcsolat a helyettesítési ráta és az öregségi nyugdíjkorhatár között. A 26. ábra és a 26. táblázat eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy míg 2010-ben gyenge, negatív korreláció állt fenn a két változó között, addig ez a kapcsolat az idő előrehaladtával tovább gyengült, jelenleg gyakorlatilag nincs is. 2022-ben az átlagos nyugdíjkorhatár az EU-27-ben már 64 év fölé emelkedett, amelynél 12 ország alacsonyabb, 15 ország (közte Magyarország) pedig magasabb korhatárt alkalmazott. Az átlagos helyettesítési ráta 50%, amelynél alacsonyabb 12 országban, átlaggal megegyező egy országban (Finnország) és magasabb 14 országban (köztük Magyarországon) a mediányugdíj/mediánbér aránya. (A helyettesítési ráta 2015-2022 közötti alakulását a 27. melléklet szemlélteti). Az átlagvonalak által képzett síknegyedek között az országok jelentős szóródást mutatnak, és a korábban jól kirajzolódó csoportok (rég/új tagállamok, gazdasági fejlettség szerinti csoportosulás, skandináv, balti és visegrádi országok együttmozgása) nem azonosíthatók ez utolsó vizsgálat során. Összességében a hetedik hipotézisemet elvetem.

26. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2010-2022)

Év	Korrelációs együttható értéke
2010	-0,23
2011	-0,237
2012	-0,226
2013	-0,296
2014	-0,225
2015	-0,147
2016	-0,118
2017	-0,063
2018	-0,065
2019	-0,02
2020	-0,019
2021	-0,014
2022	-0,076

Forrás: saját számítás

A magyar helyettesítési rátával kapcsolatban meg kell említeni, hogy uniós összehasonlításban ugyan enyhén meghaladja az átlagot, de ha az országon belül, az egyes évekhez tartozó értékek alakulását szeretnénk vizsgálni, akkor ki kell emelni a ráta elmúlt években tapasztalt folyamatos és jelentős csökkenését. Míg 2017 előtt a helyettesítés 60-67% között alakult, addig 2018-óta folyamatosan csökkenve lett 53%. Ennek háttérében az alábbi összefüggés áll: a függőségi ráta és a helyettesítési ráta (teljes foglalkoztatás és merev korhatár mellett – ami Magyarországon kvázi megvalósul) meghatározza az egyensúlyi járulékkulcs mértékét (vö. Simonovits 2017b). **Mivel Magyarországon az elmúlt időszakban a függőségi ráta romlott és a járulékkulcs csökkent, ezért a helyettesítési ráta is csökkent. A jövőre nézve, megfordítva az összefüggést, azt is mondhatjuk: a demográfiai folyamatok ismeretében, a kvázi teljes foglalkoztatottság mellett a járulékkulcs emelése nélkül⁴⁷ a helyettesítési ráta további csökkenése várható.**

4.4 Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek értékelése klaszteranalízissel

Kutatásom ezen részében klaszteranalízis segítségével elemeztem az Európai Unió tagországainak nyugdíjrendszereit. Céлом az volt, hogy a szuverén nyugdíjrendszereket sokféleségük ellenére bizonyos közös tulajdonságok alapján csoportosítsam, és ebből értékelhető következtetéseket és adaptálható megoldásokat tárjak fel a hazai alkalmazás vonatkozásában. Nyolcadik hipotézisvizsgálatomban arra kerestem a választ, hogy ha a gazdasági és demográfiai mutatóktól függetlenül vizsgáljuk a struktúrákat, akkor milyen

⁴⁷ A járulékkulcs emelése a foglalkoztatók által fizetett rész emelésével valósítható meg (lásd 4.2 fejezet, második hipotézisvizsgálatának megállapítása). Ugyanennél a vizsgálatnál elemeztem a termelékenység kérdését is, amelynek fokozása ellensúlyozhatná az alacsonyabb járulékkulcs miatt kieső bevételeket. Ez azonban Magyarországon a legfrissebb adatok alapján továbbra sem várható: a Pénzügyminisztérium (2023) 2023.12.30-án nyilvánosságra hozott makrogazdasági és költségvetési előrejelzése szerint Magyarország termelékenysége 2023-ban 1 százalékkal csökkent.

klasztereket állíthatunk fel, és ezek a klaszterek mennyire tükrözik vissza az uniós nyugdíjrendszerek hatékonysági és fenntarthatósági vizsgálata során kirajzolódott csoportokat.

H8: Feltételezem, hogy az Európai Unió nyugdíjrendszereinek struktúrák szerinti klaszterezése visszatükrözi a gazdasági fejlettség és a nyugdíjrendszerek hatékonysága szerinti csoportokat.

A továbbiakban részletesen bemutatott eredmények alapján a nyolcadik hipotézisem részben fogadható el, mert a klaszteranalízis részben tükrözi vissza a nyugdíjrendszerek gazdasági és demográfiai mutatókon alapuló hatékonysági vizsgálatának eredményeit.

A nyugdíjrendszerek paradigmikus jellemzőinek (pl. finanszírozási elv, pillérek száma és jellege, indexálás, beépített automatizmusok) adatforrása az Európai Bizottság The 2021 Ageing Report című jelentése, míg a parametrikus adatok (pl. nyugdíjkorhatár, járulékmérték, helyettesítési ráta) részben az Eurostat nyilvánosan elérhető adatbázisából, részben pedig az említett The 2021 Ageing Report-ból származnak. Kutatói döntésem, hogy az adatgyűjtésnél kizárólag az uniós adatforrásokra támaszkodtam, és ha az adatközlés néhol nem volt teljes, akkor a konzisztencia kritériuma alapján nem pótoltam azt más – pl. OECD – forrásból. A klaszteranalízis alapjául szolgáló adatbázisomat a 29. melléklet szemlélteti.

Az absztrakciós folyamat során 4, 5, 6 és 7 klaszterből álló csoportosítást végeztem, amelyből kutatói döntésem alapján az 5 csoportból álló eredményt (lásd 28. ábra) választottam ki, amely az egymáshoz hasonló és egymástól különböző elemek sokaságát a leginkább képes leírni. A 4, 6, 7 klaszterből álló eredményeket a 28. melléklet tartalmazza. A 4 klaszterből álló megoldás néhány csoportja túl sok elemet foglalt magába, ami gátolta az egyediség és a lényeges közös tulajdonságok kiemelését. A legfejlettebb nyugdíjrendszereket tartalmazó sötét csoport alábontását a lényeges különbségnek számító alacsonyabb helyettesítési ráta és alacsonyabb összjárulékkulcs miatt tartottam szükségesnek. A 6 és 7 klaszteres számítás már több, kisebb elemszámból álló klasztert tartalmazott, amely elkülönítése nem adott hozzá az elemzési módszer gyakorlati alkalmazhatóságához. A hat klaszteres változat Romániát és Bulgáriát, a hét klaszteres változat Finnországot, a Cseh Köztársaságot és Portugáliát helyezte külön csoportba. Ezen elkülönítések a magyar adaptációs lehetőségek vonatkozásában már nem szolgáltak új információval.

Szöveges elemzésemet a vizsgálatba bevont tényezők rövid ismertetésével kezdem, majd bemutatom a kapott csoportokat.

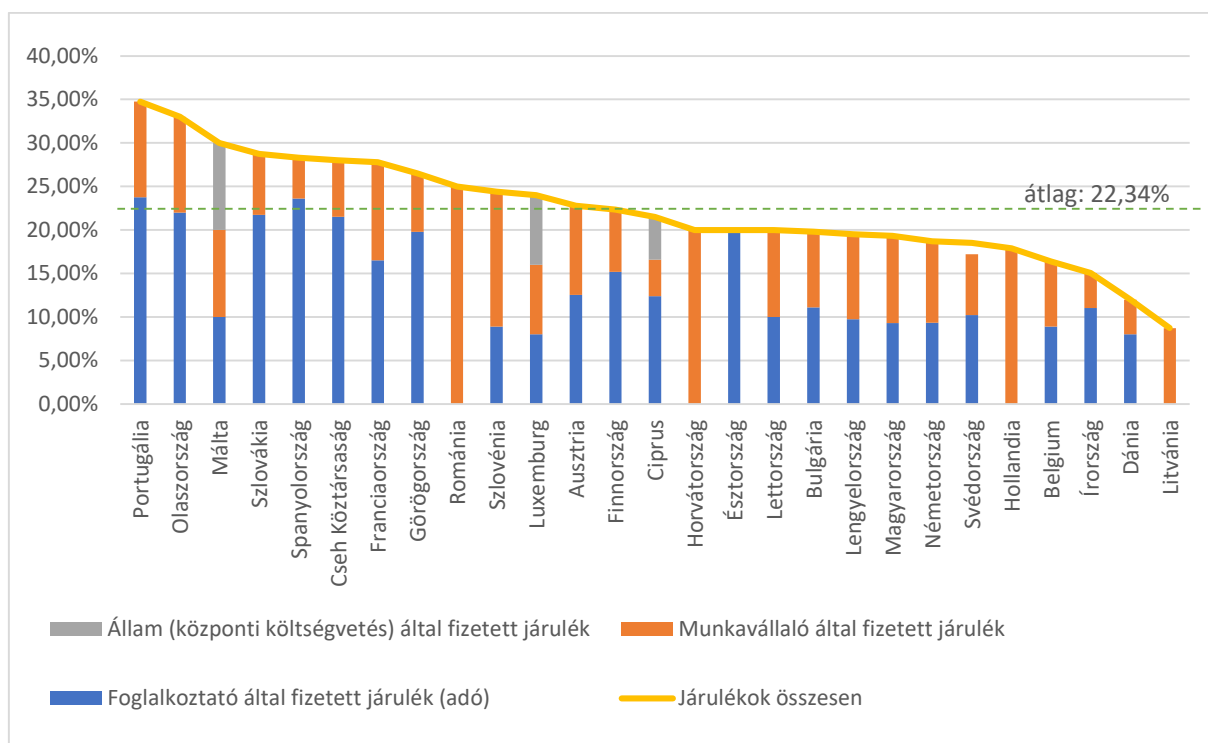
A Nyugdíjbiztosítási Alapokat finanszírozási és a biztosítási elv szempontjából három csoportba sorolhatjuk: 1: önálló pénzügyi alap, kötelező költségvetési kiegészítéssel, 2: önálló pénzügyi alap, kötelező költségvetési kiegészítés nélkül, 3: nem önálló pénzügyi alap. Ez utóbbi kategóriába csupán két ország: Magyarország és Litvánia tartozik. Magyarországon a szociális hozzájárulási adó 2012-es bevezetésével részben, a társadalombiztosítási járulék 2020. júliusi bevezetésével pedig teljesen megszűnt az önálló pénzügyi alap. Litvániában 2019-től játszódott le hasonló folyamat: a szociális hozzájárulási adó és a személyi jövedelemadó reformjával egyidőben a Nyugdíjbiztosítási Alap a központi költségvetés részévé vált. A többi tagállam önálló pénzügyi Nyugdíjbiztosítási Alappal rendelkezik, amelynek esetleges hiányát a központi költségvetés – három ország (Svédország, Lettország és Luxemburg) kivételével – kiegészíti.

A kötelező állami nyugdíjrendszer névleges egyéni számlán (notional defined contribution, NDC) és tényleges egyéni számlán (financial defined contribution, FDC) alapuló finanszírozási rendszerét elsőként Svédország, majd annak mintájára Lettország vezette be, majd később a névleges egyéni számlákat Olaszország és Lengyelország is átvette. A svéd

rendszer lényege, hogy az aktív kori nyugdíjjárulékok egy részét (16%-ot) egy névleges egyéni számlán tartják nyilván és növelik a bérindex virtuális kamatlábával (ezt a négy állami nyugdíjalap egyenlő arányban felosztva kezeli). Ebből a virtuális tőkefedezeti rendszerből folyó finanszírozási elv (PAYG) alapján finanszírozzák a folyó nyugdíjkiadásokat. A járulékok kisebbik része (2,5%) pedig valódi tőkefedezeti rendszerben halmozódik (számos befektetési alap közül a biztosított által kiválasztott öt befektetési alap kezelésében). A jelenkori befizetők majdani nyugdíját kizárólag a névleges és a tényleges egyéni számlán felhalmozott összeg, valamint az adott születési évjáratra érvényes hátralévő várható élettartam határozza meg. Ezzel egyszerre sikerült a szolgálati időtől és a nyugdíjba vonulás pillanatától függetleníteni a nyugdíj összegét, hiszen az kizárólag a befizetett járulékok nagyságától és a várható élettartamtól (az ún. járadékosztótól) függ. A rendszer kettős igazságosságát tehát úgy is kifejezhetjük, hogy magasabb járadékra számíthat az, aki több járulékot fizetett, és az is, aki tovább fizette azt (és fordítva). Mindezt úgy, hogy a járadék megállapításánál figyelembe veszik a várható további élettartamot (szemben például a magyar gyakorlattal). A rendszer fenntartható működését a felhalmozott tartalék, az öröklési nyereség és a kiegyenlítő mechanizmus biztosítja. Ennek értelmében, ha az adott évi kifizetések meghaladnák a befizetéseket, akkor a bérindexet olyan arányban csökkentik, amilyen arányban a kiadások meghaladják a bevételeket (így történt 2010 és 2018 között). Az automatizmus révén a nehezebb gazdasági évek elmaradt hasznát a jobb gazdasági évek bérindexen felüli indexálásával kompenzálják.

A nyugdíj alapjául szolgáló járulékok (adók) mértéke, és a terhek megoszlása a foglalkoztató és a munkavállaló között jelentős eltérést mutat az egyes tagállamokban (27. ábra). Az összesített járulék (munkáltatói és munkavállalói együtt) a legmagasabb Portugáliában (34,75%), a legalacsonyabb pedig Litvániában (8,72%). Az uniós átlag a bruttó bér 22,34%-a, amelynél a magyar 19,31% három százalékponttal alacsonyabb. A legtöbb országban (tizenhatban) a foglalkoztatók fizetik a nagyobb hozzájárulást, öt országban ugyanakkora befizetéseket teljesítenek, míg hat országban a munkavállalók befizetései magasabbak (Magyarországon, Romániában, Horvátországban, Szlovéniában, Hollandiában, Litvániában). Ezekben az országokban – Hollandia kivételével – az alacsonyabb foglalkoztatói terhek hátterében a versenyképesség adópolitikai eszközökkel történő fokozása állhat, amely a munkára rakódó terheket egyoldalúan csak versenyhátrányként értelmezi. Hollandiában azért nincs foglalkoztatói járulékbefizetés az állami nyugdíjalapba, mert az külön a foglalkoztatói nyugdíjrendszer bevétele.

Az összteher tekintetében megfigyelhetjük, hogy a déli tagállamok és Franciaország is átlagon felüli, míg az északi és nyugati fejlett jóléti államok átlagos vagy átlag alatti járulékmértékkel tudják működtetni a nyugdíjrendszerüket.

27. ábra: A nyugdíjjárulék-teher megoszlása a foglalkoztató és a munkavállaló között,

EU-27, 2021

Forrás: saját számítás

Ez (ismét) rámutat a termelékenység és az átlagbérek szerepére. **Ott, ahol magas a termelékenység és ebből fakadóan magasak a bérek, alacsonyabb járulékkulcs is elegendő.** Ezzel szemben az alacsonyabb termelékenységgel és bérekkel rendelkező országokban (lásd 23. és 24. melléklet) magasabb járulékok kellenek a nyugdíjrendszer finanszírozásához.

A járulékmérték meghatározása természetesen függ az adott nyugdíjrendszer ígéretétől is, amelyet leginkább a helyettesítési rátával tudunk kifejezni. Amelyik országban magasabb a mediánn nyugdíj mediánbérhez képesti aránya, ott várhatóan magasabb járulékot kell fizetni. A helyettesítési ráta, valamint az alkalmazott indexálási módszer pedig döntően befolyásolja a GDP arányos kifizetések alakulását is (lásd 27. táblázat, amelyben az országok színei az egyes a klasztereket szimbolizálják).

27. táblázat: Az Európai Unió tagállamaira jellemző helyettesítési ráta, az indexálás és GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása 2021-ben

	Helyettesítési ráta		Indexálás		Nyugdíjkiadás/GDP (%)
Luxemburg	89%	Belgium	1	Görögország	17,8
Spanyolország	76%	Ciprus	1	Olaszország	17,6
Görögország	75%	Görögország	1	Franciaország	15,9
Olaszország	75%	Spanyolország	1	Ausztria	15,4
Portugália	66%	Olaszország	1	Portugália	15,0
Lengyelország	61%	Lengyelország	1	Spanyolország	14,5
Szlovákia	60%	Magyarország	1	Finnország	13,9
Ausztria	59%	Szlovákia	1	Belgium	13,6
Franciaország	57%	Dánia	2	Dánia	12,9
Svédország	54%	Írország	2	Hollandia	12,8
Magyarország	53%	Németország	2	Németország	12,7
Málta	53%	Svédország	2	Lengyelország	11,4
Hollandia	52%	Litvánia	2	Svédország	11,2
Románia	52%	Franciaország	3	Horvátország	11,1
Finnország	50%	Bulgária	3	Szlovénia	10,6
Cseh Köztársaság	49%	Horvátország	3	Luxemburg	10,1
Bulgária	48%	Luxemburg	3	Ciprus	9,5
Németország	47%	Málta	3	Cseh Köztársaság	9,3
Dánia	45%	Románia	3	Románia	8,9
Észtország	44%	Szlovénia	3	Szlovákia	8,8
Szlovénia	43%	Cseh Köztársaság	3	Észtország	8,7
Ciprus	42%	Portugália	3	Bulgária	8,1
Lettország	42%	Finnország	3	Lettország	8,1
Horvátország	37%	Ausztria	3	Litvánia	7,5
Belgium	36%	Lettország	3	Magyarország	7,5
Írország	34%	Észtország	3	Málta	7,0
Litvánia	33%	Hollandia	3	Írország	5,0
	átlag: 53%	1: ár-, 2: bér-, 3: vegyes index			átlag: 11,29%

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

A svéd nyugdíjrendszer reformja ezen a téren is úttörőnek számít: járadék meghatározottról (DB) járulékmeghatározott (DC) paradigmára állt át, és ezzel a függőség irányát megfordította: nem a kifizetés(i ígéret)hez kell szabnia a járulékot, hanem a járulékhöz igazítja a kifizetést. Ezzel – a jobb fenntarthatóság mellett – a hosszú távú, stabil, kiszámítható működést is rendszeralkotó paradigmává tette.

A kötelező állami nyugdíjpillér finanszírozásának átláthatóságát és érthetőségét teremti meg a német mintára egyre több országban (pl. Franciaországban, Szlovákiában, Észtországban és Litvániában) bevezetett pontrendszer is. A rendszer mindenki számára átlátható (egyéni számlás nyilvántartásra épül), érthető (az átlagbér után fizetett járulék = 1 pont), ezáltal arányos és igazságos (magasabb nyugdíjat kap az, aki több járulékot fizet és az is, aki tovább dolgozott), nem vezet leszakadáshoz (bérindexálást alkalmaz) és szétszakadáshoz (egyrészt az átlagbér kétszeresénél meghúzott járuléklafon miatt, amiből kifolyólag egy évben maximum 2 nyugdíjpontot lehet szerezni, másrészt pedig a nyugdíjpontok értékének meghatározási metódusa miatt: minden évben a meghatározott nyugdíjérték szerint kell módosítani valamennyi járandóság értékét). Fenntartható (a bevételek és kiadások

egyensúlyának felborulása esetén automatikus kiegyenlítő mechanizmusok biztosítják az egyensúly helyreállítását), mégis méltányos (a nyugdíjpontról értéke nem lehet alacsonyabb, mint az előző időszakban. Ha az egyensúly alacsonyabb értéket kívánna meg, akkor azt a következő időszak növekedésének terhére számítják be). Rugalmas (bónusszal és málusszal jutalmazza, illetve bünteti a korhatártól eltérő nyugdíjba vonulást), elismeri a gyermeknevelést, a felsőfokú tanulmányokat és egyéb, járulékfizetéssel alá nem támasztott időszakot (pl. betegség miatti munkaképtelenség, rehabilitáció, munkanélküliség). Nyugdíjígéretet ad (DB), amely azonban járulékmeghatározott (DC), és politikai függetlensége relatíve nagy (köszönhetően a beépített automatizmusoknak). Mindezek együttesen szolgálják az Európai Unió által megfogalmazott elvárásokat (a nyugdíjrendszer legyen fenntartható, megfelelő és korszerű).

A pillérek számát tekintve láthatjuk, hogy **valamennyi Európai Unió tagállam nyugdíjrendszere több pilléren áll, de a gyakorlatban óriási különbségek vannak a pillérek szerepét és súlyát tekintve. Míg az időskori ellátásban Magyarországon az állami nyugdíjpillér tölti be a legfontosabb (szinte kizárólagos) szerepet, addig az északi, nyugati tagállamokban ez egyszerre jelent állami, foglalkoztatói és egyéni szerepvállalást is.** Több tagállamban létezik a létminimumot állampolgári vagy tartózkodási idő függvényében biztosító alapnyugdíj intézménye (pl. Svédországban, Hollandiában, Finnországban). A méltányosságot a bér- vagy vegyes indexálás is támogatja, amit úgy is értelmezhetünk, hogy a rendszer hosszú távú fenntarthatósága érdekében sem hajlandóak lemondani az időskorúak ellátásának méltányos emeléséről.

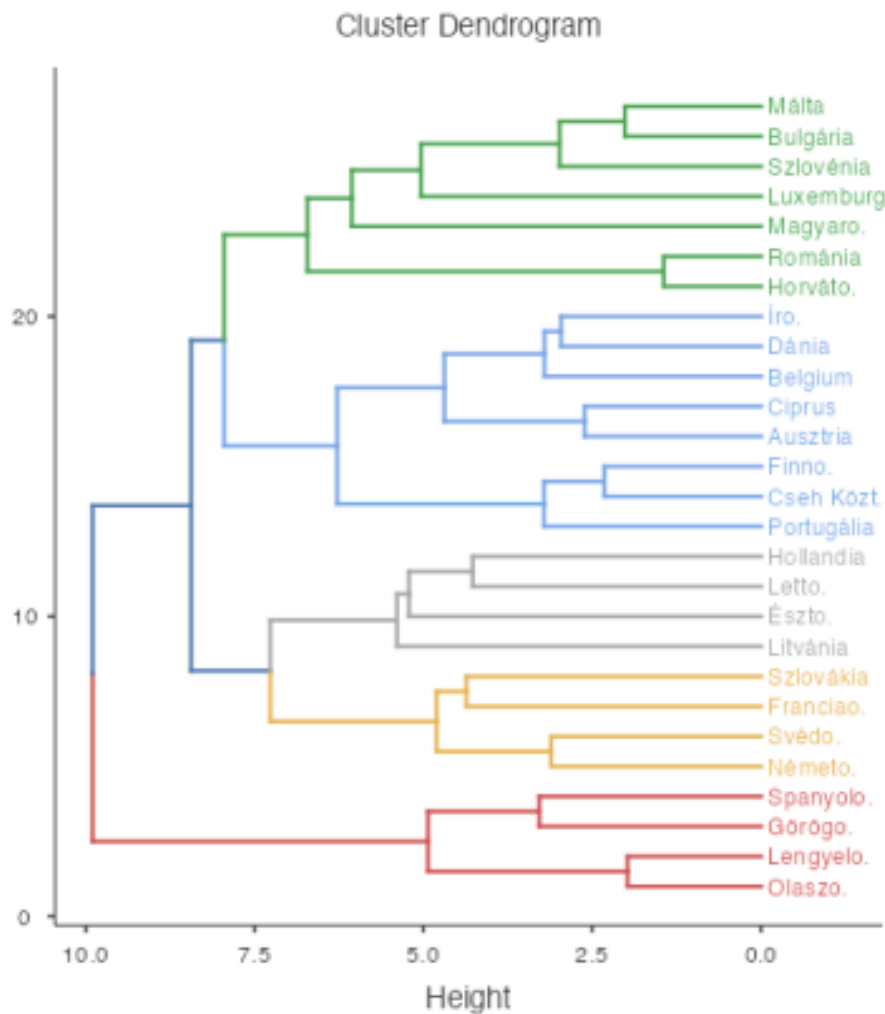
Egyre több tagállam kívánja automatizmusok segítségével fenntarthatóbbá és rugalmasabbá tenni nyugdíjrendszerét. A tagországok több mint fele (16) vezetett már be valamilyen automatizmust (automatic adjustment mechanisms, AAM's), amely a rendszer valamely paraméterének automatikus változtatása révén rugalmasan, politikai beavatkozástól mentesen tudja elősegíteni a megbillent egyensúly helyreállítását. Az automatizmus vonatkozhat a nyugdíjkorhatárra, a szerzett jogok nyilvántartására és az ellátások megállapítására. Arra is láthatunk mintát, hogy hogyan lehet több mechanizmust is egymás mellett működtetni (lásd Svédország, ami a névleges és a tényleges egyéni számlás nyilvántartáson túl kiegyenlítő mechanizmust léptet életbe a befizetések és kifizetések egyenlőtlensége esetén).

Végezetül azt is vizsgáltam, hogy mely országok alkalmaznak járuléklafont a nyugdíjas társadalom ellátásai közötti szélsőségek mérséklésére. Kilenc, elsősorban fejlett régi tagállamban van minimum és/vagy maximum korlát. Magyarországon van minimum nyugdíj, de ez hosszú idő óta nem változott, és töredéke a létminimumnak, viszont nincs felső korlát, ezért az átlagnyugdíj nem fejezi ki a valós viszonyokat. 16 tagállam, közte Magyarország is valamilyen módon figyelembe veszi a gyermeknevelést is. 18 tagállamban (Magyarország nincs köztük) folyósítanak bruttó nyugdíjat, amely után adót és járulékot kell fizetni, de sok országban csak a legmagasabb ellátások adóznak, az alacsony vagy átlagos nyugdíjak adómentes sávba esnek.

Klaszteranalízisem során 4, 5, 6 és 7 klaszterből álló csoportosítást végeztem, amelyből kutatói döntésem alapján az 5 csoportból álló eredményt választottam ki, amely az egymáshoz hasonló és egymástól különböző elemek sokaságát a leginkább képes leírni. A 4, 6, 7 klaszterből álló eredményeket a 28. melléklet tartalmazza. Az egyes változatok közötti döntési kritérium a magyar viszonyok közötti adaptációs lehetőség volt. A 4 klaszterből álló megoldás néhány csoportja túl sok elemet foglalt magába, ami gátolta az egyediség és a lényeges közös tulajdonságok kiemelését. A legfejlettebb nyugdíjrendszereket tartalmazó sötét csoport alábontását a lényeges különbségnek számító alacsonyabb helyettesítési ráta és alacsonyabb

összjárulékkulcs miatt tartottam szükségesnek. A 6 és 7 klaszteres számítás már több, kisebb elemszámú álló klasztert tartalmazott, amely elkülönítése nem adott hozzá az elemzési módszer gyakorlati alkalmazhatóságához. A hat klaszteres változat Romániát és Bulgáriát, a hét klaszteres változat Finnországot, a Cseh Köztársaságot és Portugáliát helyezte külön csoportba. Ezen elkülönítések a magyar adaptációs lehetőségek vonatkozásában már nem szolgáltak új információval.

Az egyes tagországok nyugdíjrendszereinek parametrikus és paradigmikus rendszerelemei alapján készített klaszteranalízisem eredményeit a 28. ábra szemlélteti.

28. ábra: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek klaszterei

Forrás: saját számítás

A sárga színnel jelölt csoportba került Svédország, Németország, Franciaország és Szlovákia. A klaszter minden tagja egyéni számlás nyilvántartást vezet (névleges vagy pontrendszer), felső járulékkorlátot alkalmaz (Svédország alsót is), figyelembe veszi a gyermeknevelést, valamint a legtöbbjük megadóztatja a nyugdíjat is. Rendszerük több pillérrre épül. Az első három ország esetében az állami nyugellátás mellett kiemelkedően fontos szerepe van a foglalkoztatói nyugdíjpillérnek és az öngondoskodásnak is. Csak Szlovákia alkalmaz

árindexálást, a többiek bér- vagy vegyes indexálással aktualizálják a nyugdíjak értékét. A három régi, fejlett gazdasággal és jóléti intézményekkel rendelkező tagállam mellé azért kerülhetett Szlovákia, mert az elmúlt időszakban nyugat-európai mintára több reformot is bevezetett (névleges egyéni számla, pontrendszer). Szlovákia arra is jó példa, hogy a 2000 évek elején magyar mintára átalakította nyugdíjrendszerét, majd a 2008-as válság után nem felszámolta, hanem finomhangolta azt. A fejlődés irányába mutató változásokat átvette, de a járulékmértékeket 2005 óta nem változtatta. Ez stabilitáshoz, kiszámíthatósághoz és fenntarthatósághoz vezet. **Ha a klaszter tagjainak a 4.3 alfejezetben (hatékonysági és fenntarthatósági vizsgálat) kapott eredményeit összevetjük, akkor megállapíthatjuk, hogy a kiegyensúlyozottan hatékonyan teljesítő tagállamok és Szlovákia kerültek egy csoportba, ami a szlovák nyugdíjrendszer jövőjére nézve biztató előjelű.**

A szürke színnel jelölt csoportba került a szintén nagyon hatékony és fejlett holland nyugdíjrendszer, valamint a három balti állam (Észtország, Lettország és Litvánia). A balti államok együttmozgása tehát a klaszteranalízis során is megfigyelhető. A klaszter valamennyi tagja egyéni számlás (névleges vagy pontrendszeren alapuló) nyilvántartást és más automatizmust vezetett be az átláthatóság és a fenntarthatóság érdekében. Három tag vegyes, Litvánia pedig bérindexálást alkalmaz. Az különbözteti meg őket a sárga csoport tagjaitól, hogy esetükben a helyettesítési ráta az átlagosnál alacsonyabb (a sárga csoportban – Németország kivételével – az átlagosnál magasabb helyettesítés biztosított), és ennek megfelelően a nyugdíjkiadásuk is alacsonyabbak az átlagnál (kivéve Hollandia, ahol enyhén átlag feletti).

A kék színnel jelölt klaszterbe tartozik Dánia, Ausztria, Finnország, Írország, Belgium, Portugália, Ciprus és a Cseh Köztársaság. Minden országban közös, hogy bruttó nyugdíjat folyósítanak, és a legtöbbjük alkalmaz valamilyen automatizmust, illetve figyelembe veszi a gyermeknevelést. **Az említett tagállamok mindegyikében többpilléres nyugdíjrendszer működik, amelynek első, állami pillére önálló pénzügyi alap, kötelező költségvetési kiegészítéssel.** Az állami nyugdíjpillér zöme ellátás-meghatározott (DB), de Dániában tényleges egyéni számlákkal, Írországban pedig alapnyugdíj ellátással találkozhatunk. Indexálás, helyettesítési ráta és járulékmérték tekintetében jelentős eltérések vannak az egyes tagállamok között.

A klaszteranalízis alapján **egy csoportba kerültek a déli tagállamok (Spanyolország, Olaszország, Görögország), valamint Lengyelország (pirossal jelölt klaszter).** Közös jellemzőjük az átlagosnál jóval magasabb helyettesítési ráta, amely magas GDP arányos nyugdíjkiadásokhoz vezetett és átlagosnál magasabb nyugdíjjárulékokat tett szükségessé. Mivel a központi költségvetés mind a négy tagállamban köteles kiegészíteni a nyugdíjalap felmerülő hiányát, ezért a közép és hosszú távú **fenntarthatóság javítása érdekében a közelmúltban több intézkedést is meghoztak: mindannyian árindexálásra álltak át és automatizmusokat vezettek be** (egyéni számlás nyilvántartást és várható élettartamhoz kötött nyugdíjkorhatárt). Spanyolországban és Görögországban járuléklafon véd a túlságosan magas ellátásoktól (Spanyolországban minimum korlátot is alkalmaznak). További közös tulajdonságuk, hogy a folyósított nyugdíj adó- és járulékkerhet viselő ellátás, amelynek meghatározásakor figyelembe veszik a gyermekneveléssel töltött időt (kivéve Spanyolországot).

Az ötödik, zöld színnel jelölt csoportba került Magyarország, Szlovénia, Románia, Bulgária, Horvátország, Málta és Luxemburg. Ez utóbbi azért kerülhetett a többi, 2004 után csatlakozott tagállammal egy klaszterbe, mert nyugdíjparadigmája ellátás-meghatározott (DB) és vegyes indexálást alkalmaz, akár csak a többi csoporttag (Magyarország kivételével).

Azonban a helyettesítési ráta esetében már eltérést láthatunk: míg a legtöbb tagállam átlagnál alacsonyabb helyettesítési rátája az átlagnál alacsonyabb GDP arányos nyugdíjkiadáshoz vezet, addig Luxemburgban az EU legmagasabb helyettesítési rátája kiugróan magas nyugdíjakat biztosít (Dánia után Luxemburgban a legmagasabb az átlagnyugdíj), ami a GDP szintén kiugróan magas értéke miatt nem eredményez magas kiadási arányt. Magyarországon az átlagos helyettesítési ráta (53%) a statisztikai anomáliák (a rokkant- és előrehozott ellátások nem jelennek meg a nyugdíjstatisztikában) és az árindexálás miatt társul átlagosnál jóval alacsonyabb GDP arányos kiadással. A közép-kelet-európai csoporttagok abban hasonlítanak még egymásra, hogy a kétezres évek nyugdíjreformja mindegyik esetben a világbanki ajánlás alapján, a magyar 1998-as reformot követően, jórészt annak mintájára valósult meg (csakúgy, mint Lengyelországban és Szlovákiában). Többpilléres rendszerek alakultak ki, azonban a kötelező magánnyugdíjpénztári pillér a 2008-as válságot követően mindenhol megrendült, Magyarországon meg is szűnt. Az emberek öngondoskodási lehetősége/hajlandósága részben az alacsony bérszínvonal, részben pedig a megrendült bizalom miatt elenyésző. Málta és Magyarország kivételével minden csoporttag érvényesít járulékfizetési korlátot, és négy ország (Magyarország, Szlovénia, Románia és Horvátország) veszi figyelembe a gyermeknevelést. Luxemburg nyugdíjrendszerét stabilitás jellemzi, nincsenek gyakori beavatkozások a feltételeibe. Nyugdíjbiztosítási alapjának esetleges hiányát nem egészíti ki a központi költségvetés, hanem automatikusan életbe lép az egyensúlyteremtő kiegyenlítő mechanizmus. Azt mondhatjuk, hogy – Luxemburg kivételével – ezek a tagállamok teljesítik a legkevésbé az Európai Unió nyugdíjrendszerekkel szemben megfogalmazott kritériumait (főleg a méltányosság és a korszerűség vonatkozásában), tehát a jövőben jelentős lépéseket kell tenniük, ha alkalmazkodni szeretnének a gyorsan változó gazdasági és demográfiai környezethez.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A magyar nyugdíjrendszer, és azon belül külön a magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonyságát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy rövid távon komoly feszültséggel, közép és hosszú távon pedig fenntarthatósági problémákkal küzd. Ezek csak részben vezethetők vissza a többlépcsős kialakulására, és sokkal inkább magyarázhatók a rendszerváltást követő időszak folyamatos, többnyire rövid távú politikai érdekektől vezérelt beavatkozásaival. A gyakori változtatások kiszámíthatatlansághoz és bizalomvesztéshez vezettek.

A jelenlegi rendszer igazságtalanságai és problémái csak növelik a generációk közötti feszültséget és a költségvetésre nehezedő nyomást. Ezáltal egyre sürgetőbb a szükséges intézkedések meghozatala. **Nyugdíjrendszerek esetében a hosszú táv hangsúlyozása elengedhetetlen. Az a rendszer tud hosszú távon is fenntarthatóan működni, amelynek kialakítását intenzív, részletekbe menő szakmai vita előzte meg, és elfogadását széleskörű társadalmi és politikai konszenzus övezi.**

A fenntartható nyugdíjrendszer azt jelenti, hogy belső egyensúlya organikusan kialakul és stabilan (hosszú távon) fennáll úgy, hogy nem kell egyik generációnak sem nagyobb hozzájárulást fizetnie, vagy alacsonyabb ellátást kapnia az előző generációhoz képest, minden korosztálynak közel azonos életpályamegtérülést biztosít és mindezek mellett nem ró jelentős többlet-terhet a költségvetésre. Ennek megteremtéséhez mind a bevételi, mind pedig a kiadási oldalon intézkedésekre van szükség.

Értekezésem szakirodalom-feltárása és empirikus kutatása alapján a nyugdíjrendszer jövőjével kapcsolatos legfontosabb javaslatom a finanszírozás elvének tisztázása, vagyis az **önálló pénzügyi alap rendszerének visszaállítása**. Az önálló pénzügyi alapszerű gazdálkodás megteremti az egyértelműséget és az átláthatóságot a rendszer bevételeit és kiadásait illetően, elkerülve azt a függőséget, hogy a mindenkori költségvetési törvényben határozzanak a nyugdíjalap bevételeinek forrásáról és mértékről, valamint az esetleges hiányának finanszírozásáról. Ezen túlmenően, ha egy önálló pénzügyi alap többlettel rendelkezik, akkor az az alap tartalékát képezi, és nem kerülhet a központi költségvetésbe. Hiány esetén két lehetőség áll fenn: ha van törvényi előírás a kötelező költségvetési kiegészítésre, akkor nem csökkenhet a járadék összege (ez a jellemző a legtöbb EU tagországban). Ha nincs kötelező költségvetési kiegészítés, akkor ennek a következménye, hogy akár csökkenhet is az ellátás összege, vagy ha nem csökken, akkor a következő évek növelésének terhére számítják be a hiányt. Nem véletlen, hogy ezt a megoldást kevés tagország alkalmazza.

Bevételi oldalról a hosszú távú fenntarthatóság és a kiszámíthatóság érdekében **a foglalkoztatók által fizetett járulékok (adók) emelésére és azt követően a stabilizálására van szükség**. Az elmúlt időszak adatai azt mutatják, hogy a szociális hozzájárulási adó mértékének csökkentése (a 2012-es 27%-ról 2022-re 13%-ra) hozzájárult a foglalkoztatottság bővüléséhez, de negatívan hatott a nyugdíjbevételek GDP arányos értékére, mivel a növekvő foglalkoztatottság nagyobb mértékben növelte a GDP-t, mint a nyugdíjalap bevételeit (éppen a foglalkoztatókra vonatkozó alacsony járulékkulcs miatt). Ezáltal középtávon is fenntarthatatlan pályára állította a nyugdíjrendszert. **A szociális hozzájárulási adó csökkentésének másik problémája, hogy megfordította a teherviselési arányokat**. Míg a vizsgált időszak elején a munkaadók fizették a járulékok 79%-át, a munkavállalók pedig csak a 21%-át, addig ez az arány ma már fordított: a munkavállalók fizetik az 59%-át, a munkaadók pedig a 41%-át. A fejlett észak- és nyugat-európai tagállamok esetében fordított, néhány esetben pedig azonos arányú hozzájárulást láthatunk.

A **biztosítási elv egyértelmű és megmásíthatatlan érvényesítése** érdekében a szociális hozzájárulási adót vissza kell alakítani járulékká. Ezáltal újra egyértelmű lenne, hogy a járulékfizetés közvetlen ellenszolgáltatásra (járadékra) jogosít fel, ami elidegeníthetetlen szerzett jog.

Kiadási oldalon meg kell szüntetni a gazdasági szempontból irracionális 13. havi nyugdíjat, valamint a Nők40-et (lásd később, a rugalmas korhatár kérdésénél). A 13. havi juttatás rövid távú, politikai érdekből meghozott intézkedés, amit járulékfizetés nem alapozott meg, és ami tovább mélyíti a nyugdíjas társadalmon belüli különbségeket (azáltal, hogy mindenki a saját egyhavi ellátásának megfelelő összeget kapja). Az egy havi plusz kiadás megszüntetésével felszabaduló forrást a legszegényebb nyugdíjasok helyzetének méltányossági szempontú rendezésére lehet fordítani.

Ahhoz, hogy a Nyugdíjbiztosítási Alap egyensúlya stabil legyen, további feltételek kellenek. A korszerű és átlátható nyugdíjrendszer egyik alapfeltétele az **egyéni számlás nyilvántartás** megteremtése. Ez történhet névleges egyéni számlák (svéd mintára) vagy pontrendszer (német mintára) bevezetésével. Az egyéni számlák transzparenciát és egyértelműséget teremtenek (szemben a jelenlegi magyar túlbonyolított rendszerrel), amely egyszerre járul hozzá a közérthetőséghez és teszi motiválttá az érdekelteket. Akár svéd, akár német mintára történne a bevezetés, két másik pozitív hozadéka is lenne a rendszernek. Egyrészt megszüntetné a magyar nyugdíjrendszer egyik legnagyobb igazságtalanságát, nevezetesen, hogy a nyugdíjba vonulás pillanata döntő hatást gyakorol nemcsak a kezdőnyugdíj összegére, hanem a további nyugdíjas évek alatti megélhetésre is. Az egyéni számlás rendszerben viszont valóban a biztosítási teljesítmény határozza meg a nyugdíj összegét, amely mellett a svéd rendszer a hátralévő élettartamot, a német rendszer pedig a fenntarthatósági faktort veszi figyelembe. Ezzel mindkét ország folyó finanszírozású rendszere **járadékmeghatározottról (DB) járulékmeghatározott (DC) paradigmára állt át, megfordítva a függőség irányát**: nem a kifizetés(i ígéret)hez kell szabnia a járulékot, hanem a járulékhöz igazítja a kifizetést.

A **transzparencia kritériuma** a folyamatos (évenkénti) **tájékoztatás**, amely tételesen mutatná ki a szerzett és felhalmozott jogosultságot. Amennyiben a jelenlegi nyugdíjparadigma mellett maradunk, az átláthatóság érdekében tett minimumlépés a **skálaszorzó lineárisá tétele** lehetne.

Nyugdíjrendszerünk **rugalmasságának növelése érdekében a jelenleg merev nyugdíjkorhatárt törvényben meghatározott korhatársávval lehetne feloldani**, amely sávon belül a korábbi nyugdíjba vonulás észszerű mértékű levonással, a tovább-dolgozás megfelelő mértékű bónusszal módosítaná az öregkori ellátás összegét. Az ily módon rugalmassá tett nyugdíjkorhatár szabadsággal ruházná fel az egyént, hogy maga döntsön aktív életpályájának lezárásáról, és okafogyottá tenné a Nők40, nemi alapon diszkrimináló, gazdasági szempontból irracionális intézményét.

A jelenleg érvényes **öregségi nyugdíjkorhatár** (65 év, mindkét nem esetében) megfelel az Európai Unió ajánlásának, és emelése a születéskor és a 65 éves korban várható élettartam alapján (a születéskor várható élettartam Magyarországon 72,2 év [férfi], 78,7 év [nő], az Unió átlagában: 77,5 év [férfi], 83,2 év [nő]) nem indokolt. Azonban **egy esetleges nyugdíjreform jó alkalmat biztosíthatna a korhatár-automatizmus beépítésére, amely növelhetné a nyugdírendszer exogén folyamatokkal szembeni rugalmas ellenállóképességét.**

Nyugdíjrendszerünk **méltányosságának növelése érdekében** több intézkedést is javaslok:

- Egyrészt a **járulékplafon felső korlátjának visszaállítását**, ami rövid távon ugyan kieső járulékbevételeket eredményezne, de hosszú távon megtérülne azáltal, hogy nem kellene (túl) magas nyugdíjakat fizetni. A plafon felső korlátját a mindenkori átlagbérhez viszonyítva, annak kétszeres (német mintára) vagy háromszoros értékében lehetne meghatározni.
- **Az indexálásból fakadó különbségek mérséklésére** sávos emelést, a sávhatárok folyamatos karbantartását, a sávos emelésen belül automatizmus alkalmazását, valamint gyakoribb nyugdíjemelés bevezetését javaslom.
- Továbbá a korábbi járulékplafonból és degresszióból származó aránytalanul alacsony nyugdíjak 2009-ben **félbe maradt nyugdíjkorrekcióját** a jelenlegi nyugdíjrendszer igazságtalanságainak megszüntetése érdekében haladéktalanul meg kellene valósítani. A differenciált nyugdíjmelésből és a nyugdíjkorrekcióból fakadó költségvetésikiadás-többletet a megemelt foglalkoztatói nyugdíjjárulékából lehetne fedezni.
- **A progresszív személyi jövedelemadó újbóli bevezetése** nemcsak a nyugdíjasok, hanem a keresettel rendelkezők számára is méltányosabb lenne. Ezalatt valódi progresszivitást, és nem az egykulcsos személyi jövedelemadó rendszerébe épített, bizonyos társadalmi csoportok számára biztosított kedvezményeket és mentességet kell érteni. **Ha ennek bevezetése politikai okokból nem lehetséges, akkor a nyugdíjrendszer méltányosságának növelése érdekében újra kell gondolni a degresszió kérdését.**

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a nyugdíjak méltányosságát elősegítheti a progresszív személyi jövedelemadó (ami a keresetek méltányosságához is hozzájárul), a degresszió és a járulékplafon alkalmazásának ideális kombinációja. Magyarországon azonban a két szélsőség valósult meg: 2011-ig a progresszív szja, a degresszió és a járulékplafon együttes alkalmazása a magasabb jövedelműek esetében irreálisan alacsony nyugdíjhoz vezetett. Az egykulcsos szja 2011-es bevezetését követően 2013-ban a járulékplafon és a degresszió is (gyakorlatilag) megszűnt, ami viszont a nyugdíjas társadalom erőteljes szétszakadásához, irreálisan alacsony és magas nyugdíjakhoz vezetett.

A modern, fenntartható és korszerű nyugdíjrendszer **több pilléren áll**, amelyben az állami szerepvállaláson túl az egyének és a foglalkoztatók is egyaránt érdekeltek. Ennek a valódi több pilléres nyugdíjrendszernek a **nulladik pillérét** adhatná a nyugati (svéd, holland vagy finn) mintára bevezetett, **adókból finanszírozott alapnyugdíj** intézménye, amelynek magyarországi létjogosultságát az elégtelen szolgálati idővel és/vagy túlságosan alacsony életpálya-jövedelemmel rendelkezők nagy száma is indokolja. Az alapnyugdíj összegét a mindenkori nyugdíjas létminimum összegében rögzíthetné a törvény, a jogosító feltételként pedig állampolgárságot vagy életvitelszerű tartózkodási időt lehetne megszabni. Finanszírozási forrását a progresszív személyi jövedelemadóból származó költségvetési többlet biztosíthatná.

A többpilléres nyugdíjrendszerben **erősíteni kell a foglalkoztatói szerepvállalást** (jelenleg teljesen hiányzik) és az **öngondoskodást** (szerepe marginális). Ennek első lépése az öngondoskodási célú nyugdíj megtakarítások utáni adójóváírás összegének folyamatos karbantartása és az önkéntes nyugdíjpénztárba utalt munkáltatói befizetések támogatása lehetne. Amennyiben kialakításra kerülne a foglalkoztatói nyugdíjpillér, úgy a munkaerőpiacra újonnan belépők számára automatikus beléptetési rendszer bevezetését javaslom.

A nyugdíjrendszer **kitettségeinek csökkentése** a korábban felsoroltakon túl (önálló pénzügyi alap, biztosítási elv érvényesítése, rendszerbe épített automatizmusok) egy **független**

nyugdíjszakértői bizottság felállításával is növelhető, amelynek a feladata a nyugdíjrendszer folyamatos monitorozása, statisztikai adatok gyűjtése, közlése és elemzése lenne. Munkájáról és javaslatairól évente beszámolna az Országgyűlésnek.

Végezetül a nehezebben megvalósítható, a **kiegészítő szakpolitikákkal szoros együttműködést** feltételező komplexebb javaslataim a következők. A napjainkban megvalósuló teljes foglalkoztatottság mellett – a migrációs politika újragondolása nélkül – a nyugdíjrendszer bevételeit a járulékmérték – korábban említett, szükségszerű – emelésén kívül **aktív bérpolitikával**, illetve a **termelékenység fokozásával** lehet növelni. Előbbi esetben érdemes megfigyelni, hogy uniós összehasonlításban a magyarországi átlagbér elmarad a termelékenység alapján lehetséges szinttől. Utóbbi esetben pedig az oktatás, kutatás, fejlesztés és innováció finanszírozását és támogatását kell újragondolni, annak fényében, hogy a magasabb hozzáadott értéket előállítani képes munkavállalók magasabb járulékbefizetései finanszírozni tudják az öregedő társadalom magasabb nyugdíjkiadásait.

Összességében tehát **gazdaságpolitikai szemléletváltásra** van szükség, ami magával hozza a nyugdíjrendszer fenntarthatóbbá válását is. A 2010-es évek alacsony bérekre és alacsony adóterhekre építő gazdaságpolitikája kvázi teljes foglalkoztatottsághoz vezetett, de nem növelte, sőt az utóbbi években csökkentette Magyarország versenyképességét, és mostanra a további fejlődés egyértelmű gátja lett. A nyugdíjrendszerek modernizálása az automatizmusok révén magába foglalja a rugalmas ellenállóképességet. Ez alatt azt értem, hogy észszerűen felkészül az előre látható demográfiai változásokra, és a kiegészítő szakpolitikák révén részben automatikusan (a várható élettartam növekedésével hosszabb aktív életszakasz, illetve a gyermekvállalás csökkenése miatt hosszabb tanulási életút vagy több munkával eltöltött idő vagy magasabb összegű öngondoskodás) kompenzálja a kevesebb járulékfizetőtől származó bevételkiesést.

6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Kutatásaim alapján az alábbi hat új és újszerű tudományos eredmény állapítható meg, melyek az előzetesen megfogalmazott nyolc hipotézisem vizsgálatából következnek. Az új és újszerű tudományos eredmények egyrészt kiegészíthetik a magyar nyugdíjrendszer hatékonyságáról eddig rendelkezésre álló ismereteket, másrészt alapul szolgálhatnak a nyugdíjrendszer szükséges reformjához.

1. **A magyar magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonyságának alacsony foka elsősorban szabályozási okokra, másodsorban a kedvezőtlen pénzügyi, gazdasági folyamatokra vezethető vissza.**

A magánnyugdíjpénztári portfóliókra kezdetben jellemző állampapír-túlsúly a rövid távú hozammérésre, az ebből fakadó kockázatkerülő magatartásra, valamint a hazai és nemzetközi tőzsdék induláskori, 1998-2001 közötti nagymértékű ingadozására vezethető vissza. Az elért hozamokat tehát alapvetően az állampapír hozamok határozták meg. Figyelembe véve az induláskori magasabb díjterhelést és a korszakra jellemző árszínvonal-változást, érthető, hogy a pénztárak miért nem érthettek el magas pozitív reálhozamot. A piaci verseny élénkülését a költségtranszparencia csorbulása is hátráltatta, hiszen megnehezítette a pénztárak hatékonysági szempont szerinti összehasonlítását.

A kialakított portfóliós rendszer lehetővé tette, hogy eltérő befektetési politikával kezeljék a munkaerőpiacra újonnan belépők, az aktív koruk közepén járók és a nyugdíjazás előtt állók nyugdíjvagyonát. A 2007-től választhatóan, majd 2009-től kötelezően bevezetett választható portfóliós rendszer időzítése nem volt szerencsés, mivel éppen akkor növelte meg a magánpénztári portfóliók részvényhányadát, amikor a 2008-as pénzügyi világválság miatt a hazai és nemzetközi tőzsdéken súlyos árfolyamesések következtek be. A nyugdíjcélú megtakarítások hozamainak értékelésében csak a hosszú távú megítélés a fontos, különbséget kell tenni a virtuális és valós veszteség között. Magyarország esetében mégis a rövid távú virtuális hozamveszteségek adták az alapját annak a félrevezető kommunikációnak, ami a rendszerbe vetett bizalom megrendítéséhez és végső soron a magánnyugdíjpénztári szektor felszámolásához vezetett. **Több mint tíz év távlatából azt mondhatjuk, hogy a szektor felszámolásának háttérében a felhalmozott vagyontömeg és a jövőben fizetendő járulékok államháztartásba visszaterelése állhatott, amit egyrészt a túlzott deficit eljárás alól való kikerülés és az államadósság csökkentése érdekében, másrészt pedig a beígért adócsökkentés megvalósítása miatt választottak.** Ezt támasztja alá az is, hogy a magánnyugdíjpénztári vagyon sem a rendszer felszámolásának évében, sem később nem jelent meg az akkor még önálló pénzügyi alapként működő Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeiben.

2. **A foglalkoztatók által fizetett szociális hozzájárulási adó drasztikus csökkentése rontotta a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú távú fenntarthatóságát.**

A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeinek negyedszázadra visszatekintő adatsora alapján azt mondhatjuk, hogy a szociális hozzájárulási adó mértékének csökkentése (2012-es 27%-ról 2022-re 13%-ra) hozzájárult a foglalkoztatottság bővüléséhez, ami viszont negatívan hatott a nyugdíjbevételek GDP arányos értékére, mivel a növekvő foglalkoztatottság nagyobb mértékben növelte a GDP-t, mint a nyugdíjalap bevételeit (éppen a foglalkoztatókra vonatkozó alacsony járulékkulcs miatt). A szociális hozzájárulási adó csökkentése egyrészt megfordította a teherviselési arányokat (a vizsgált időszak elején a munkaadók fizették a járulékok 79%-át, a munkavállalók pedig csak a 21%-át, addig ez az arány ma már fordított: a munkavállalók fizetik az 59%-át, a munkaadók pedig a 41%-át.), másrészt középtávon is

fenntarthatatlan pályára állította nyugdíjrendszert. Ez utóbbi megállapítás csak első ránézésre tűnhet evidensnek, azonban be kell látnunk, hogy nem minden esetben igaz. A folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek bevételi oldala egyszerre függ a foglalkoztatottság, a munka termelékenysége és a járulékmérték alakulásától (vö. Hinrichs–Jessoula 2012). A munka termelékenysége felülről korlátozza a bérszínvonalat, hiszen az egységnyi időre jutó bér nem lehet magasabb az ezalatt előállított hozzáadott értéknél (Pogátsa 2016), ezáltal a termelékenység behatárolja a járulékalapot is. A járulékmérték csökkentése akkor nem vezet egyensúlyromláshoz, ha azzal párhuzamosan legalább ugyanolyan mértékben nő a járulékfizetés alapja. Vagyis egyre többen fizetnek egyre magasabb bérek után járulékot. A regressziószámítás azonban a kauzalitásra is rámutatott, melynek értelmében a két független változó nem együttesen, lineárisan határozza meg a függő változó alakulását, hanem kettejük között is ok-okozati viszony, kettős regresszió áll fenn, amely viszonyban a termelékenység szerepe a meghatározó. A járulékmérték csökkentése hozzájárult a foglalkoztatottság növekedéséhez, azonban ez a pozitív változás önmagában nem volt elegendő a kieső járulékbévételek ellentételezésére, mert mellette a termelékenység növekedése elmaradt a szükséges mértéktől, végeredményben tehát a nyugdíjbiztosítási alap GDP arányos bevételeinek alakulására negatívan hatott. Magyarország esetében a foglalkoztatói hozzájárulás csökkentése azért vezetett a fenntarthatóság romlásához, mert ellentételezésére nem volt elegendő a növekvő foglalkoztatottság. Európai uniós példákban (Svédország, Dánia) láthatjuk, hogy az alacsony járulékmérték (Dániában 12%, Svédországban 18,5%) nem vezet fenntarthatósági problémákhoz, mert magas foglalkoztatottsággal (Svédország a 3., Dánia az 5. legmagasabb rátával rendelkezik) és magas termelékenységgel társul (Dánia a 2. legmagasabb termelékenységgel és átlagbérrrel, míg Svédország a 3. legmagasabb termelékenységgel és 6. legmagasabb átlagbérrrel rendelkezik). A jövőbeli kutatások tárgyát képezheti, hogy az átlagbér Magyarország esetében miért marad el a termelékenység alapján lehetséges szinttől (lásd 23. és 24. melléklet), illetve milyen gazdaságszerkezeti és -politikai változásokra van szükség a termelékenység növeléséhez, ami a demográfiai átmenet tükrében elengedhetetlen.

3. Az árindexálásra történő végleges átállás a vizsgált időszakban csökkentette a nyugdíjkiadások GDP arányos értékét, és társadalmon belüli leszakadáshoz, illetve szétszakadáshoz vezetett.

Az árindexálás 2012-es bevezetése makroszinten javította a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát, mikroszinten, az egyénekre nézve azonban nagyban sérti a méltányosság kritériumát. Azokban az években ugyanis, amikor a nettó keresetek növekedése meghaladja a tartós árszínvonal emelkedését, nő a keresettel rendelkezők életszínvonala, azonban ebből az életszínvonal-emelkedésből a nyugdíjasok a tisztán árindexálás miatt már nem részesülhetnek. Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban mért jelentős reálbér-emelkedés a nyugdíjak vásárlóerejének a keresetek vásárlóerejéhez képesti leszakadáshoz vezetett. Ezt a leszakadást a vegyes indexálás enyhíteni tudta volna. Az árindexálás jelenlegi gyakorlata további anomáliákat is hordoz (becslésen alapuló egységes emelés, ami csak a nyugdíjmegállapítás évét követő évtől lép életbe), ami a nyugdíjas társadalom szétszakadáshoz vezet. A nyugdíjak szóródásának terjedelme jelentősen megnőtt.

Az anomáliák feloldására tett megoldási javaslataim:

- a) Sávós emelés: a legalacsonyabb nyugdíjak bérindex, az átlagnyugdíjak: svájci index, a legmagasabb nyugdíjak: árindex szerinti differenciált emelése. Az alacsony/átlagos/magas sávhatárok folyamatos karbantartása.

- b) A sávós emelésen belül automatizmus alkalmazása: ha a nominális keresetindex meghaladja a fogyasztói árindexet, akkor az alacsonyabb nyugdíjakat bér-, az átlagnyugdíjakat svájci index szerint kellene emelni, míg ha a nominális keresetindex elmaradna a (nyugdíjas) fogyasztói árindextől, akkor árindexálást kellene alkalmazni. Mivel az a) és b) javaslat tovább fokozná a nyugdíjrendszer bonyolultságát, ezért inkább a svájci vagy a bérindexálásra történő visszatérést javaslom. A svájci indexálás az átlagos emelést adná, és azon belül az alacsonyabb nyugdíjakra átlagot meghaladó emelést lehetne érvényesíteni, az anomáliák feloldásáig.
- c) Ha marad az árindexálás, akkor a gyakoribb nyugdíjemelés (negyedéves vagy akár havi) egyszerre tudná tompítani az alul/felülbecslés hatását, és nyújthatna védelmet a tárgyévben megállapított nyugdíjak reálértéke számára. Ez esetben is szükség lenne az alacsonyabb nyugdíjak sávosan magasabb kulcs szerinti emelésére.
- d) A differenciált nyugdíjemelésből fakadó költségvetésikiadás-többletet a megemelt foglalkoztatói nyugdíjjárulékból lehetne fedezni.

4. Az egy főre jutó GDP-vel kifejezett gazdasági fejlettség és a GDP arányos nyugdíjkiadások között gyenge, közepes kapcsolat áll fenn, azonban az egy főre jutó GDP és az átlagnyugdíj szintje között összefüggés figyelhető meg, amely utal a nyugdíjrendszer hatékonyságára is.

Az Európai Unió tagállamait a gazdasági fejlettség szempontjából két csoportra oszthatjuk: átlagnál magasabb GDP/fő értékkel csak régi tagállamok rendelkeznek, míg az átlagtól elmaradnak az újonnan csatlakozott és a déli országok. A nyugdíjkiadások dimenzióját bevonva azt mondhatjuk, hogy nem igaz, hogy a gazdasági fejlettség determinálná, hogy ki mennyit költ nyugdíjakra a GDP arányában, mert a fejlettebb országok közül Írország és Luxemburg átlag alatti, a fejletlenebbek közül pedig a mediterrán országok átlag feletti nyugdíjkiadással rendelkeznek. Ha ezt együtt vizsgáljuk az átlagnyugdíj és a GDP/fő közötti erős korrelációs kapcsolattal, akkor a nyugdíjrendszerek hatékonyságára vonatkozóan három kategóriát tudunk meghatározni: alacsony hatékonysággal (pl. a visegrádi és a balti országok), jó hatékonysággal (pl. Németország, Ausztria, Finnország) és kiemelkedően magas hatékonysággal (pl. Svédország, Hollandia és Dánia) működő nyugdíjrendszerek csoportja. A magyar nyugdíjrendszer ezen vizsgálat alapján is alacsony hatékonyságú, amely átfogó reformot indokol.

5. A magas foglalkoztatottság pozitívan hat a nyugdíjrendszer egyenlegére, de ha alacsony termelékenységgel és/vagy alacsony járulékmértékkel párosul, akkor önmagában nem elég a rendszer hosszú távú fenntarthatóságához.

Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek összehasonlító elemzése a korrelációs és regressziós számítások révén rámutatott, hogy **mind a foglalkoztatottság, mind pedig a termelékenység befolyásolja a GDP arányos nyugdíjkiadásokat, de ezen belül a termelékenység több mint kétszer olyan erős hatást gyakorol, mint a foglalkoztatottság.** Mindkét független változó hatása negatív, tehát a magasabb foglalkoztatottság alacsonyabb GDP arányos nyugdíjkiadásokhoz vezet, csakúgy, mint a magasabb termelékenység. Az idősoros elemzés megmutatta, hogy **azok a tagállamok tudják hosszú távon is hatékonyan működtetni a nyugdíjrendszerüket, amelyek magas termelékenységgel rendelkeznek.** Ha magas termelékenység mellett a foglalkoztatottság is magas, akkor alacsonyabb járulékkulcsokkal is fenntartható a nyugdíjrendszer. Önmagában a magas foglalkoztatottság, mint Magyarország esetében is, alacsonyabb járulékkulcsok alkalmazásával rontja a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát.

6. A hatékony és korszerű nyugdíjrendszer több pilléres, egyéni számlás nyilvántartásra épül és hosszú távú fenntarthatóságát beépített automatizmusok segítik elő, szükségtelenné téve a rövid távú és gyakori beavatkozásokat.

A nyugdíjrendszerekkel szemben megfogalmazott egymástól független, különböző elvárásoknak (úgy, mint fenntarthatóság, magas helyettesítési ráta, méltányosság, megfelelő indexálás, generációk közötti és generációkon belüli szolidaritás, a tőke hatékony befektetése stb.) egyetlen rendszer sem tud önmagában egyidejűleg megfelelni, már csak azért sem, mert az egyik elvárás előtérbe kerülése a másik elvárás rovására történhet. A megoldás a valódi több pilléres rendszer lehet, amit értekezésem empirikus vizsgálatai is alátámasztanak. Az Európai Unió nyugdíjrendszerek hatékonysági vizsgálatának eredményeit a nyugdíjrendszerek struktúrájának klaszteranalízisével összevetve megállapíthatjuk, hogy a hatékonyan és hosszú távon fenntarthatóan működő nyugdíjrendszer ismérvei a következők: Több pillérré épül, amelyben az állami szerepvállaláson túl egyformán érdekelt a foglalkoztató és a munkavállaló is. Az egyéni érdekeltiség megteremtésének egyik előfeltétele az egyéni számlás nyilvántartás bevezetése, ami átláthatóvá és érthetővé teszi a teljesítéseket és az általa szerzett jogosultságokat, mind mikro-, mind pedig makroszinten. A hosszú távú fenntarthatóságot automatizmusok biztosítják, amelyek beépített algoritmusok segítségével rugalmasan alkalmazkodnak a gazdasági és demográfiai változásokhoz, anélkül, hogy az egyensúly helyreállításához rövid távú politikai beavatkozásra lenne szükség. A nyugdíjrendszerek paramétereinek változatlansága növeli a rendszer iránti bizalmat, ami javítja a hatékonyságot is.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A hatékony és fenntartható nyugdíjrendszer kialakítása napjaink egyik kiemelkedően fontos gazdaság- és társadalompolitikai feladata. A változó demográfiai és gazdasági folyamatok nemcsak hazánkban, hanem Európa-, sőt világszerte indokolttá teszik a meglévő nyugdíjrendszerek felülvizsgálatát, és szükség esetén átalakítását. A XXI. század tendenciái olyan kihívások elé állítják az egyes országokat, amelyekre a választ nem elég a jelenben és a múltban keresni, hanem esetenként merőben új paradigmákhoz is kell nyúlni.

A nyugdíjkiadások az Európai Unió valamennyi tagországában az állami kiadások legnagyobb egyedi tételét teszik ki. Éppen ezért a nyugdíjrendszer fenntarthatósága döntő hatást gyakorol az államháztartás közép- és hosszú távú pozíciójára. Jóllehet Magyarország GDP arányos nyugdíjkiadása elmarad az uniós átlagtól, de a gyorsan változó makrokörnyezet a rugalmas ellenállóképesség fokozását, a rendszer politikai kitétsége, valamint a belső igazságtalanságai és méltánytalanságai pedig átalakítást tesznek szükségessé. A nyugdíjrendszer lehetséges reformját úgy kell megtervezni, hogy az hosszú távon, stabilan szolgálja a fenntarthatóságot. Az elmúlt negyedszázad szakpolitikai intézkedései ugyanis rámutattak, hogy a folyamatos változtatások, a rendszerek létrehozása, átszabása és végül megszüntetése kiszámíthatatlansághoz és bizalomvesztéshez vezet, ami nagyban rontja a hatékonyságot.

A nyugdíjrendszer fenntarthatósága annak a feladatnak a megoldását jelenti, hogy egyes korosztályoknak ne kelljen ugyanazért az ellátásért jelentősen többet fizetniük, vagy ugyanakkora hozzájárulásért ne kapjanak jóval kisebb ellátást, mint más korosztályok. Egy optimálisan működő nyugdíjrendszer elégséges szintű megélhetést biztosít a nyugdíjasoknak, anélkül, hogy túlságosan nagy terhet róna az aktív népességre vagy az államháztartásra. Értekezésem a jóléti állam kihívásaival annyiban kíván foglalkozni, hogy arra keresi a választ, hogy a nyugdíjrendszer esetében milyen átalakításokra van szükség ahhoz, hogy az társadalmi szempontból igazságos, gazdasági szempontból pedig hatékony és fenntartható legyen. Egy jól működő állami nyugdíjrendszer úgy enyhíti az időskori szegénységet, hogy a fizetendő járuléktérhek ne csökkentsék az ország versenyképességét, az egyének szintjén pedig az önkéntes megtakarítást, valamint a munkakínálatot. Atlátható, érthető és stabil, ami a törvényi korlátok között megadja az egyén számára a döntési lehetőséget arra vonatkozóan, hogy mikor zárja le az aktív kereső pályáját.

Szakmai körökben egyetértés mutatkozik abban, hogy csökkenteni kell a nyugdíjrendszer nemzetközi összehasonlításban is magas politikai kitétséget. Ez ugyanis olyan átmeneti intézkedésekhez vezet, amelyekről már a döntés meghozatalakor lehet tudni, hogy csak időszakosan kedveznek egy adott korosztálynak, hosszabb távon azonban hátrányba hoznak egy másikat. Ez reformciklusokat indít be: mintegy tízévente újra és újra belenyúlnak a rendszer működésébe, felborítva ezzel az egyensúlyt. A nyugdíjrendszer függetlenségét több eszközzel is lehet növelni. Ezek közül a legfontosabb a pénzügyi önállóság megteremtése. Egy önálló pénzügyi alap ugyanis saját bevételekkel és kiadásokkal rendelkezik, és a képződő többletből tartalékot tud felhalmozni. Az esetleges hiányt vagy a központi költségvetés ellensúlyozza, vagy beépített automatizmusok, amelyek algoritmusok segítségével beavatkozásmentesen képesek az egyensúly irányába terelni a folyamatokat. Egy jól működő, önálló pénzügyi alappal rendelkező nyugdíjrendszer független szakmai irányítással rendelkezik, amelynek a feladata a rendszer organikus egyensúlyához szükséges paraméterek meghatározása és folyamatos karbantartása.

Egy lehetséges nyugdíjreform kidolgozása során tehát első lépésben a rendszer finanszírozási módját és forrásait, felépítését és funkcióját kell meghatározni. A paradigmák és a paraméterek kialakítása során figyelembe kell venni a magyar demográfiai és gazdasági sajátosságokat, és mérlegelni kell a más országokban sikeresen alkalmazott eszközök hazai környezetbe történő átültetésének lehetőségét. Az értekezésben vázolt demográfiai folyamatok előre jelezhető, nagy tehetetlenséggel bíró változások. Ha szoros szakpolitikai együttműködéssel, tudatosan készítjük fel rá a nyugdíjrendszerünket, akkor a korszerkezet-érzékeny változások hatását természetes ellensúlyozó folyamatokkal – részben vagy egészben – semlegesíteni lehet. A csökkenő termékenység mérsékli ugyan az aktív korúak létszámát, de lehetőséget is teremt a munkakínálat növelésére (főleg a nők esetében), és a fokozottabb munkavállalásnak köszönhetően a megtakarítások növelésére, ami pedig gazdasági növekedést generál. A hosszabb várható élettartam, és az egészségben töltött évek számának növekedése az idősebb generációk munkavállalási képességeit bővíti, amennyiben támogató szakképzéssel és rugalmas munkaerőpiaccal találkozunk.

Az Európai Unió tagállamaiban működő szuverén nyugdíjrendszerek sokfélék. Az uniós szabályozás nem törekszik a tagállami nyugdíjrendszerek egységesítésére. A gazdasági integráció mélyülése azonban közösségi ajánlások és célkitűzések megfogalmazását teszi szükségessé, amelyek összehangolják, koordinálják a nyugdíjrendszereket, hogy az eltérő nemzeti szabályok alkalmazása ne hozza hátrányos helyzetbe a külföldön munkát vállaló uniós polgárokat. A nyugdíjrendszerekre nehezedő kihívások egy része minden tagállamban hasonló, függetlenül az adott ország gazdasági, társadalmi, politikai berendezkedésétől. Éppen ezért a kihívásokra adott megoldások is hasonlóak lehetnek, vagyis a saját válaszaink megfogalmazásakor segítségül hívhatjuk a reformok terén előrébb járó országok nyugdíjrendszerekre vonatkozó tapasztalatait.

Értekezésem empirikus kutatása négy részből áll. Az első részben a hazai magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonyságát és fenntarthatóságát tekintem át az 1998-as indulástól a szektor felszámolásán keresztül napjainkig. Ezen belül részletesen elemzem a magánpénztári piacot (szereplők, taglétszám, vagyon), továbbá a pénztárak díjterhelését, költségszerkezetét és profitabilitását. Vizsgálom a piaci szereplők által alkalmazott befektetési politikát, a kialakított portfóliókat és az elért hozamokat. Külön kitérek a kötelezően bevezetett választható portfóliós rendszerre, majd a rendszer megszüntetésére. Az adatok leíró statisztikai módszerekkel történő elemzése arra az eredményre vezetett, hogy **a magyar magánnyugdíjpénztári rendszer hatékonyságának alacsony foka elsősorban szabályozási okokra, másodsorban a kedvezőtlen pénzügyi, gazdasági folyamatokra vezethető vissza. Több mint tíz év távlatából azt mondhatjuk, hogy a szektor felszámolásának háttérben a felhalmozott vagyontömeg és a jövőben fizetendő járulékok államháztartásba visszaterelése állhatott, amit egyrészt a túlzott deficit eljárás alól való kikerülés és az államadósság csökkentése érdekében, másrészt pedig a beígért adócsökkentés megvalósítása miatt választottak.** Ezt támasztja alá az is, hogy a magánnyugdíjpénztári vagyon sem a rendszer felszámolásának évében, sem később nem jelent meg az akkor még önálló pénzügyi alapként működő Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeiben.

Kutatásom második részében a magyar állami nyugdíjpillér fenntarthatóságát korrelációs és lineáris regresszió számításokkal vizsgáltam. Ennek során a Nyugdíjbiztosítási Alap 1998 és 2022 közötti bevételeit és kiadásait (ezen keresztül az egyenlegét), az ezekre ható gazdasági és demográfiai tényezőket, valamint a nyugdíjrendszert érintő intézkedéseket vontam be a modellszámításomba. A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeinek negyedszázadra visszatekintő adatsora alapján azt mondhatjuk, hogy **a szociális hozzájárulási adó mértékének csökkentése hozzájárult a foglalkoztatottság bővüléséhez, de rontotta a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú**

távú fenntarthatóságát, emellett megfordította a foglalkoztatók és a munkavállalók közötti teherviselési arányt. A Nyugdíjbiztosítási Alap kiadási oldalának vizsgálata alapján látható, hogy az elmúlt években számos kiadáscsökkentő intézkedést hoztak (korhatár emelése, előre hozott nyugdíj megszüntetése, rokkantnyugdíj kiszervezése, árindexálás bevezetése), amelyek közül **az árindexálás makroszinten javította a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát, de mikroszinten nagyban sérti a méltányosság kritériumát.** Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban mért jelentős reálbér-emelkedés a nyugdíjak vásárlóerejének a keresetek vásárlóerejéhez képesti leszakadásához vezetett. Ezt a leszakadást a vegyes indexálás enyhíteni tudta volna. Az árindexálás jelenlegi gyakorlata további anomáliákat is hordoz (becslésen alapuló egységes emelés, ami csak a nyugdíjmegállapítás évét követő évtől lép életbe), ami a nyugdíjas társadalom szétszakadásához vezet.

Kutatásom harmadik részében korreláció- és regressziószámítás segítségével elemeztem az Európai Unió nyugdíjrendszereinek teljesítményét és az arra ható tényezőket. Arra kerestem a választ, mitől függ az, hogy az egyik ország nyugdíjrendszere hatékonyan és fenntarthatóan működik, míg a másiké nem. Melyek azok az országok, amelyek mintául szolgálhatnak Magyarországnak számára, és mi teszi őket példaértékűvé. A kapott eredmények alapján azt mondhatjuk, hogy **az egy főre jutó GDP-vel kifejezett gazdasági fejlettség és a GDP arányos nyugdíjkiadások között gyenge, közepes kapcsolat áll fenn, azonban az egy főre jutó GDP és az átlagnyugdíj szintje között összefüggés figyelhető meg, amely utal a nyugdíjrendszer hatékonyságára is. Azok a tagállamok tudják hosszú távon is hatékonyan működtetni a nyugdíjrendszerüket, amelyek magas termelékenységgel rendelkeznek.** Ha magas termelékenység mellett a foglalkoztatottság is magas, akkor alacsonyabb járulékkulcsokkal is fenntartható a nyugdíjrendszer. Önmagában a magas foglalkoztatottság, mint Magyarország esetében is, alacsonyabb járulékkulcsok alkalmazásával rontja a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát.

Végezetül klaszteranalízis segítségével vizsgáltam az Európai Unió nyugdíjrendszereinek parametrikus és paradigmikus elemeit. A klaszterelemzés során felállított öt csoport részben visszatükrözi a gazdasági mutatókon alapuló összehasonlító elemzésem eredményeit. Megállapíthatjuk, hogy a **hatékony és korszerű nyugdíjrendszer több pilléres, egyéni számlás nyilvántartásra épül és hosszú távú fenntarthatóságát beépített automatizmusok segítik elő, szükségtelenné téve a rövid távú és gyakori beavatkozásokat.** Az átláthatósággal és a tájékoztatással megadja az egyén számára a döntési szabadságot arra vonatkozóan, hogy a törvényi korlátokon belül mikor és milyen feltételek mentén zárja le aktív életpályáját. Az időskori jövedelmek leszakadásának és az időskori elszegényedésnek a kockázatát különböző eszközökkel mérsékli (alapnyugdíj, járulékkorlát, bér- vagy vegyes indexálás).

A magyar nyugdíjrendszer belső igazságtalanságai és méltánytalanságai megszüntetésére irányuló javaslataimat, valamint az Európai Unió nyugdíjrendszereinek összehasonlító elemzése alapján tett megállapításaimat a Következtetések és javaslatok című fejezetben fejtem ki részletesen. Empirikus kutatásom hipotézisvizsgálatának eredményeit a 28. táblázatban foglalom össze.

Doktori értekezésem a magyar nyugdíjrendszer változásait és hatékonyságát értékeli európai uniós összehasonlításban. A választott téma oly nagy, hogy annak feldolgozásából – már csak terjedelmi korlátok miatt is – szükségszerűen sok minden kimaradt. Valahol azonban meg kellett húzni a határokat, és igyekeztem mindezt úgy megtenni, hogy az értekezés önmagában is megállja a helyét. A kimaradt részek (pl. az önkéntes nyugdíjpénztári rendszer, a nyugdíj-előtakarékossági számla és a nyugdíjbiztosítási szegmens vizsgálata, a kutatás kiterjesztése a

pénzügyi kultúra és pénzügyi tudatosság vonatkozó témára fókuszált felmérésével stb.) a jövőbeli kutatási irányokat mutatják meg.

28. táblázat: A hipotézisvizsgálat eredményeinek összefoglalása

Hipotézisvizsgálat eredményeinek összefoglalása	
H1: A magánnyugdíjpénztári rendszer alacsony hatékonysága szabályozási kérdésekre és a kedvezőtlen gazdasági környezetre vezethető vissza.	✓
H2: A foglalkoztatók által fizetett szociális hozzájárulási adó drasztikus csökkentése rontotta a Nyugdíjbiztosítási Alap hosszú távú fenntarthatóságát.	✓
H3: A vizsgált időszakban az árindexálásra történő végleges átállás a nyugdíjkiadások GDP arányos értékét csökkentette. A csökkenéshez hozzájárult még a korhatár emelése, a rokkantnyugdíj kiszervezése és az előrehozott nyugdíj megszüntetése is.	✓
H4: Feltételezem, hogy az egy főre eső GDP és a GDP arányos nyugdíjkiadások között összefüggés van, valamint az átlagnyugdíj alakulása összefügg az egy főre eső GDP alakulásával.	✓
H5: Feltételezem, hogy a foglalkoztatási ráta alakulása összefügg a GDP arányos nyugdíjkiadással, valamint az átlagbér alakulása összefügg az átlagnyugdíj alakulásával.	✓
H6: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a születéskor várható élettartammal, illetve a 65 éves korban várható további élettartammal.	✓
H7: Feltételezem, hogy az öregségi nyugdíjkorhatár összefügg a helyettesítési ráta alakulásával.	x
H8: Feltételezem, hogy az Európai Unió nyugdíjrendszereinek struktúrák szerinti klaszterezése visszatükrözi a gazdasági fejlettség és a nyugdíjrendszerek hatékonysága szerinti csoportokat.	Részben

Forrás: saját szerkesztés

SUMMARY

Establishing an efficient and sustainable pension system is one of the most important economic and social policy duties of our time. Changing demographic and economic trends call for a review and, if necessary, a reform of existing pension systems, not only in Hungary, but also in Europe and even worldwide. Tendencies of the 21st century are presenting countries with challenges that cannot be met by seeking answers in the present and the past, but sometimes by the adoption of entirely new paradigms.

Pension expenditure is the single largest item of public spending in all EU countries. Therefore, the sustainability of pension systems has a crucial impact on the medium and long-term position of public finances. Although Hungary's pension expenditure measured as a share of GDP is below the EU average, the rapidly changing macro-environment calls for increased resilience while the system's political exposure, internal inequities and injustices require a transformation. A possible reform of the pension system should be designed in a way that serves sustainability in a stable way and in a long-term perspective. Indeed, policy responses over the last quarter of a century have shown that constantly changing, establishing, restructuring and eventually abolishing different systems lead to unpredictability and loss of confidence, which greatly undermines efficiency.

Sustainability of the pension system means ensuring that some age groups would not have to pay significantly more for the same service, or receive significantly less, in exchange for the same contribution, compared to other age groups. A pension system functioning optimally provides a sufficient level of living for pensioners without placing excessive burden on the active population or public finances. This doctoral thesis seeks to address the challenges of the welfare state inasmuch as it is looking at the ways the pension system needs to be reformed to be socially equitable, economically efficient and sustainable. A well-functioning public pension system alleviates senior poverty in a way that the contribution burden does not reduce the country's competitiveness and, at the level of the individual, voluntary savings and labour supply. Such a system is transparent, comprehensible and stable, giving individuals the choice, within legal boundaries, of when they want to close their active working careers.

There is an academic consensus on the need to reduce the political exposure of pension systems, which seems high by international standards. This exposure leads to temporary measures and it is obvious even at the time the decision that the measures are taken to benefit one age group only temporarily, but disadvantage another in the longer term. This triggers reform cycles: every ten years or so, the system is tampered with again and again, upsetting the balance. There are several ways to increase the independence of the pension system. The most important of these is to create financial autonomy. An autonomous financial fund has its own revenues and expenditure and can create a reserve from surplus. Any shortfall is either compensated by the central budget or by built-in automatic mechanisms that use algorithms to nudge the process towards equilibrium without interference. A well-functioning pension system with an autonomous financial basis has an independent professional management responsible for defining and maintaining the parameters necessary for the organic equilibrium of the system.

The first step in designing a possible pension reform should therefore be to define the funding methods, the sources, the structure and the function of the system. In designing paradigms and parameters, the demographic and economic characteristics of Hungary should be taken into account, and the possibility of implementing instruments successfully used in other countries in the domestic context should be considered. The demographic trends outlined in this thesis

are predictable changes with high inertia. If pension systems are consciously prepared for them through close policy cooperation, the impact of age-sensitive changes can be neutralised, in whole or in part, by natural compensatory processes. While diminishing fertility rates reduce the number of people of working age, it also creates opportunities to increase labour supply (especially for women) and to increase savings through increased employment, which, in turn, generates economic growth. Longer life expectancy and the increase of years spent in good health will expand the working capacity of senior generations, provided they are matched by supportive vocational training and a flexible labour market.

Sovereign pension systems in the EU Member States are diverse. Although EU legislation does not seek to unify national pension systems, the deepening economic integration requires the drafting of community recommendations and objectives to harmonise and coordinate pension systems so that the application of different national rules does not disadvantage EU citizens working abroad. Some of the challenges facing pension systems are similar in all member states, irrespective of their economic, social and political situation. Therefore, the solutions to these challenges may be similar, and the experiences of pension systems in countries more advanced in reforming them can help us formulate our own responses.

The empirical research of the thesis consists of four parts. In the first part, the efficiency and sustainability of the Hungary's private pension fund system from its inception in 1998 through the liquidation of the sector to the present day is given a review. Here, the private pension scheme market (players, number of members, assets), as well as the premium burden, cost structure and profitability of the funds are analysed in detail. The investment policies adopted by market participants, the portfolios they have built up and the returns they have achieved is also scrutinised. Special attention is given to the optional portfolio scheme, which was mandatory, and its subsequent abolition. Analysis of the data using descriptive statistical methods has led to the conclusion that the low efficiency of the Hungarian private pension scheme fund system is primarily due to regulatory reasons and, secondarily, to unfavourable financial and economic tendencies. From the perspective of more than ten years, **it can be asserted that the liquidation of the sector may have been motivated by the need to channel the accumulated assets and future contributions back to the state budget, which was chosen both to avoid the excessive deficit procedure and to implement the promised tax cuts.** This is also confirmed by the fact that the assets of the private pension scheme funds did not appear in the revenues of the Pension Insurance Fund, which was then still operating as a separate financial fund, either in the year of the winding-up of the system or later.

The second part of the research examines the sustainability of the Hungarian public pension pillar, using correlation and linear regression calculations. In doing so, the revenues and expenditures of the Pension Insurance Fund between 1998 and 2022 (and thus its balance), the economic and demographic factors affecting them, and the measures affecting the pension system are included. Based on a quarter of a century of accumulated data on the revenues of the Pension Insurance Fund, it can be concluded that **the reduction of the social contribution tax rate has contributed to employment growth but has impaired the long-term sustainability of the Pension Insurance Fund**, and, besides, has also reversed the burden sharing ratio between employers and employees. An examination of the expenditure side of the Pension Fund shows that a number of measures reducing expenditure have been taken in recent years (raising the age limit, the abolition of early retirement, outsourcing of disability pensions, introduction of price indexation), of which **price indexation has improved the sustainability of the pension system at the macro level, but has been a major violation of the equity criterion at the micro level.** It can be supposed that the significant real wage increase over the period under review has led to a decline in the purchasing power of pensions relative to the

purchasing power of wages. Mixed indexation could have alleviated this shortfall. The current practice of price indexation also carries additional anomalies (a flat increase based on an estimate, which only takes effect from the year following the year in which the pension is calculated), leading to a fragmentation of the pensioner population.

The third part of the research uses correlation and regression analysis to survey the performance of pension systems in the European Union and the factors influencing it. The aim is to find out the factors that determine the efficiency and sustainability of a country's pension system. Which countries can serve as a model for Hungary and what makes them a model to be followed? The results suggest that **there is a weak to medium relationship between economic development expressed as GDP per capita and pension expenditure as a share of GDP, but that there is a correlation between GDP per capita and average pension levels, which also indicates the effectiveness of the pension system. Member states with high productivity can operate their pension systems efficiently in the long run.** If productivity as well as employment are high, a pension system can be sustainable with lower contribution rates. In itself, high employment, as is the case of Hungary, reduces the sustainability of the pension system by applying lower contribution rates.

Finally, cluster analysis is applied to examine the parametric and paradigmatic elements of pension systems in the European Union. The five clusters identified partly reflect the results of the comparative analysis based on economic indicators. It can be concluded that **an efficient and modern pension system is based on a multi-pillar, individual accounting system and that its long-term sustainability is facilitated by built-in automatism, making short-term and frequent interventions unnecessary.** By providing transparency and information, it gives citizens the freedom to decide when and under what conditions to end their active careers, within the limits of the law. It mitigates the risk of income dependency and poverty in old age by various means (basic pension, contribution cap, wage or mixed indexation).

The suggestions that address the internal injustices and unfairness of the Hungarian pension system and the findings based on a comparative analysis of the pension systems of the European Union are set out in detail in the "Conclusions and Proposals" chapter. The results of the hypothesis testing of my empirical research are summarised in Table 28.

Table 28: The summary of the results of hypothesis testing

The summary of the results of hypothesis testing	
H1: The low efficiency of the private pension system is due to regulatory issues and the unfavourable economic environment.	✓
H2: The drastic reduction of social contribution tax paid by employees has undermined the long-term sustainability of the Pension Insurance Fund.	✓
H3: The final transition to price indexation over the period under review has reduced pension expenditure as a share of GDP, but the increase in the age limit, the outsourcing of disability pensions and the abolition of early retirement have also contributed to the reduction.	✓
H4: It is assumed that there is a correlation between GDP per capita and pension expenditure as a share of GDP, and that the evolution of the average pension correlates with the evolution of GDP per capita.	✓
H5: It is assumed that the changes in the employment rate correlate with those of pension expenditure per GDP and that the changes in the average wage correlate with those in the average pension.	✓
H6: It is assumed that the retirement age is related to life expectancy at birth and to further life expectancy at age 65.	✓
H7: It is assumed that the retirement age is related to the changes of the replacement rate.	x
H8: It is assumed that the clustering of pension systems in the European Union by structure reflects the clustering by economic development and the efficiency of pension systems.	Partly

Source: the author's own editing

Ábrajegyzék

1. ábra: Az időskorúak aránya, a függőségi és a foglalkoztatási ráta alakulása Magyarországon (1998-2022).....	9
2. ábra: Magyarország államadóssága a GDP százalékában (%), 1998-2016.....	25
3. ábra: A munkabérekre rakódó foglalkoztatói és munkavállalói adó- és járulékterhek alakulása (1998-2023).....	31
4. ábra: A nyugdíjba vonulás átlagos életkora nemenként, 2000-2020	33
5. ábra: Az idős korcsoportokba tartozók száma, 1990, 2001, 2011.....	35
6. ábra: Magánnyugdíjpénztári taglétszám (ezer fő) és vagyon (mrd Ft) alakulása (1999-2010).....	53
7. ábra: A nyugdíjpénztári taglétszám és vagyon megoszlása intézményi háttér alapján (2000 és 2005).....	54
8. ábra: A magánnyugdíjpénztári szektor éves átlagos nettó hozama a rövid lejáratú állampapírok árfolyamát összegző referencia-mutatóhoz (RMAX) képest (1998-2007).....	57
9. ábra: Magánnyugdíjpénztári portfólió (2007).....	60
10. ábra: A magánnyugdíjpénztárak száma, vagyona és taglétszáma (2011-2022).....	61
11. ábra: A magánnyugdíjpénztári szegmens adatai (2022).....	62
12. ábra: A magánnyugdíjpénztári portfóliók éves nettó átlaghozama (2011-2022).....	62
13. ábra: A nyugdíjjárulék, a foglalkoztatási ráta és a foglalkoztatottak számának alakulása (1998-2022).....	65
14. ábra: A nyugdíjjárulék mértéke, a foglalkoztatási ráta és a Nyugdíjbiztosítási Alap GDP arányos bevételei közötti hierarchikus összefüggés.....	66
15. ábra: A nyugdíjasok számának, a függőségi rátának és a GDP arányos nyugdíjkiadásoknak az alakulása (1998-2022)	69
16. ábra: A nettó kereseti index, a nyugdíjas fogyasztói árindex és a nyugdíjemelés viszonya (1999-2022).....	71
17. ábra: A nettó átlagkereset, az öregségi átlagnyugdíj és egy hipotetikus (svájci indexálással kalkulált) átlagnyugdíj reálértékének alakulása (1998-2022)	72
18. ábra: GDP/fő és a nyugdíjkiadások/GDP közötti kapcsolat, EU-27, 2021	79
19. ábra GDP/fő és az átlagnyugdíj közötti kapcsolat, EU-27, 2020.....	81
20. ábra: A foglalkoztatási ráta és GDP arányos nyugdíjkiadás közötti kapcsolat, EU-27, 2020.....	83
21. ábra: A foglalkoztatottság, a termelékenység és az átlagbér alakulása Magyarországon, illetve az EU-27 átlagában (2015-2022)	86
22. ábra: Transznacionális termelési lánc hozzáadottérték-fázisai	87
23. ábra: Az átlagbér és az átlagnyugdíj közötti kapcsolat, EU-27, 2020.....	88
24. ábra: A születéskor várható élettartam és az öregségi nyugdíjkorhatár közötti kapcsolat, EU-27, 2021	89
25. ábra: A 65 éves korban várható további élettartam és az öregségi nyugdíjkorhatár közötti kapcsolat, EU-27, 2021	92
26. ábra: Az öregségi nyugdíjkorhatár és a helyettesítési ráta közötti kapcsolat, EU-27, 2022	94
27. ábra: A nyugdíjjárulék-teher megoszlása a foglalkoztató és a munkavállaló között, EU-27, 2021	98
28. ábra: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek klaszterei.....	101

Táblázatjegyzék

1. táblázat: A kutatási célok, hipotézisek és módszerek összefoglalása	4
2. táblázat: Az európai szociális modellek típusai	15
3. táblázat: A magyar nyugdíjak eloszlása a nyugdíjba vonulás időpontja szerint	17
4. táblázat: A magyar társadalombiztosítási rendszer fejlődése	18
5. táblázat: A szociális hozzájárulási adó megfizetett összegének felosztása az egyes alapok között, a mindenkori költségvetési törvénynek megfelelően (2012-2023)	30
6. táblázat: A magánnyugdíjpénztári tagok átlagos díjterhelése (2000-2010)	54
7. táblázat: A nyugdíjalapok által kezelt vagyon megoszlása 2004-ben (%)	56
8. táblázat: A magánnyugdíjpénztári szegmens átlagos hozama (1998-2007)	57
9. táblázat: Kockázatok behatárolása az eszközösszetételen keresztül	58
10. táblázat: Hogyan alakultak volna az egyes portfóliók hozamai 1997-2006. között?	59
11. táblázat: Magánnyugdíjpénztárak átlagos nettó hozama (2008-2010)	60
12. táblázat: A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételi oldalának korrelációs mátrixa	64
13. táblázat: Lineáris regresszió, modell együttható: Nyugdíjbiztosítási Alap bevételei/GDP	64
14. táblázat: Lineáris regresszió, modell együttható: Foglalkoztatási ráta (%)	65
15. táblázat: Lineáris regresszió, modell együttható – Nyugdíjbiztosítási Alap bevétele/GDP	67
16. táblázat: Modell együttható – Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásai/GDP	70
17. táblázat: Az öregségi nyugdíjasok száma és aránya az ellátás összege szerint (2020-2023)	74
18. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2010-2020)	80
19. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2012-2020)	82
20. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2010-2020)	84
21. táblázat: A GDP arányos nyugdíjkiadások és a termelékenység, valamint a foglalkoztatási ráta közötti összefüggés, EU-27	85
22. táblázat: A foglalkoztatottság és a termelékenység hatása a GDP arányos nyugdíjkiadásokra	85
23. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2012-2021)	88
24. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2001-2021)	90
25. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2001-2021)	93
26. táblázat: A korrelációs együttható értéke az EU-27 átlagában (2010-2022)	95
27. táblázat: Az Európai Unió tagállamaira jellemző helyettesítési ráta, az indexálás és GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása 2021-ben	99
28. táblázat: A hipotézisvizsgálat eredményeinek összefoglalása	115

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. melléklet: Felhasznált irodalom
2. melléklet: A 2.1 alfejezethez tartozó ábrák
3. melléklet: A jóléti állam céljai
4. melléklet: Magyarország népességi, termékenységi, korfa adatai és előrejelzések
5. melléklet: Globális (adózási utáni) tőkehozam és növekedési ütem az ókortól 2200-ig
6. melléklet: Főbb makroökonómiai mutatók (1990-2000)
7. melléklet: A nyugdíjszámítás folyamata
8. melléklet: Nyugdíjjárulékok a bruttó kereset százalékában (1998-2023)
9. melléklet: Magyarország főbb makrogazdasági mutatóinak alakulása (1998-2010)
10. melléklet: A munkabérekre rakódó foglalkoztatói és munkavállalói adó- és járulékterhek alakulása (1998-2023)
11. melléklet: Átlagos életkor a munkaerőpiac elhagyásakor és az ebben az életkorban várható élettartam (1992-2016)
12. melléklet: A születéskor és a 65 éves korban várható élettartam alakulása (2000-2020) ..
13. melléklet: A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételi oldalára ható gazdasági mutatók alakulása (1998-2022)
14. melléklet: A Nyugdíjbiztosítási Alap kiadási oldalára ható gazdasági és demográfiai mutatók alakulása (1998-2022)
15. melléklet: A Nyugdíjbiztosítási Alap egyenlegére ható intézkedések (1998-2022)
16. melléklet: Az átlagkereset és az átlagnyugdíj alakulása az infláció és az indexálás figyelembe vételével (1998-2022)
17. melléklet: Valorizációs szorzók alakulása 2015-2023 között az 1988-2023 között elért keresetek tekintetében
18. melléklet: A különböző nyugdíj-finanszírozási rendszerek összegző keretrendszere
19. melléklet: Az egy főre eső GDP alakulása az Európai Unióban (2015-2022)
20. melléklet: A GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása az Európai Unióban (2015-2021)
21. melléklet: Az átlagnyugdíj alakulása az Európai Unióban (2015-2020)
22. melléklet: A foglalkoztatási ráta alakulása az Európai Unióban (2015-2022)
23. melléklet: A termelékenység alakulása az Európai Unióban (2015-2022)
24. melléklet: Az átlagbér alakulása az Európai Unióban (2015-2021)
25. melléklet: A születéskor várható élettartam alakulása az Európai Unióban (2015-2021) .
26. melléklet: A 65 éves korban várható további élettartam alakulása az Európai Unióban (2015-2021)
27. melléklet: Az aggregált helyettesítési ráta alakulása az Európai Unióban (2015-2022)....
28. melléklet: Klaszteranalízis 4, 6, 7 csoportból álló eredménye
29. melléklet: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek felépítése (2021)

1. melléklet: Felhasznált irodalom

1. Acheson, Sir Donald (1998): Acheson Report: Independent Inquiry into Inequalities in Health Report. The Stationery Office, pp. 146. In: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/265503/ih.pdf (Letöltve: 2018. január 29.)
2. Ágoston Kolos Csaba–Kovács Erzsébet (2007): A magyar öngondoskodás sajátosságai. Közgazdasági Szemle, LIV. évf., 2007. június (560-578. p.)
3. Antal László (2008): Nyugdíjreform dilemmák – jövedelemelosztási arányok és makropénzügyi egyensúly. Competitio, 7. évf. 1. sz. (1-31. p.)
4. Árva László (2019): Egy gondolat fejlődése – A gyermekfedezeti nyugdíjreform lehetősége és szükségessége. Polgári Szemle, 15. évf. 4-6. szám (224-240. p.), DOI: [10.24307/psz.2019.1215](https://doi.org/10.24307/psz.2019.1215)
5. Auerbach, Alan J.–Kotlikoff, Laurence J. (1987): Dynamic Fiscal Policy. Cambridge University Press, Cambridge. In: https://kotlikoff.net/wp-content/uploads/2019/03/Dynamic-Fiscal-Policy_1.pdf (Letöltve: 2017. 08. 19.)
6. Augusztinovics Mária (1987): Ki mit fizet? Közgazdasági Szemle, XXXIV. évf. 5. sz. (505-525. p.)
7. Augusztinovics Mária (2005): Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj. Közgazdasági Szemle, LII. évf. 2005. május (429-447. p.)
8. Augusztinovics Mária (2014): Egy értelmes nyugdíjrendszer (Konceptióvázlat). Közgazdasági Szemle, LXI. évf. 2014. október (1219-1239. p.)
9. Augusztinovics Mária–Gál Róbert Iván–Matits Ágnes–Máté Levente–Simonovits András–Stahl János (2002): A magyar nyugdíjrendszer az 1998-as reform előtt és után. In: Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., 2002. június (473-517. p.)
10. Augusztinovics Mária–Köllő János (2007): Munkapiaci pálya és nyugdíj, 1970-2020. Közgazdasági Szemle, LIV. évf. 2007. június (529-559. p.)
11. Babbie, Earl (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. 6. átdolgozott kiadás. Balassi Kiadó, Budapest.
12. Bajkó Attila–Maknics Anita–Tóth Krisztián–Vékás Péter (2015): A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságáról. In: Közgazdasági Szemle, LXII. évf., 2015. december, (1229-1257. p.)
13. Balogh Gábor (1999): Bevezetés a társadalombiztosítás gazdaságtanába. Osiris Kiadó, Budapest
14. Banai Péter Benő–Palotai Dániel (2018): Fenntartható költségvetés – fenntartható nyugdíjrendszer. MNB, Budapest. In: <https://www.mnb.hu/letoltes/palotai-banai-szakmai-cikkfenntarthato-koltsegvetes-fenntarthato-nyugdijrendszer-mnb-honlapra.pdf> (Letöltve: 2023. 08. 18.)
15. Banyár József (2012): Gyermeknevelés és nyugdíj – összekapcsolható vagy sem? In: Kovács Erzsébet (szerk.): Nyugdíj és gyermekvállalás. Gondolat Kiadó, Budapest.
16. Banyár József (2019): Az állami nyugdíjrendszer születési hibái és javításának fő iránya. Pénzügyi Szemle, 64. évf. 4. szám (540-553. p.)

17. Banyár József (2021): Az emberi gesztáció finanszírozása vagy emberitőke-alapú nyugdíjrendszer? Augusztinovics Mária nyugdíjrendszer-elképzelései újra megfontolva. *Közgazdasági Szemle*, LXVIII. évf. 2021. szeptember (987-1011. p.)
18. Banyár József–Gál Róbert Iván–Mészáros József (2016): Egy gyermeknevelés-függő nyugdíjrendszer körvonalai. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest.
19. Banyár József–Mészáros József (2003): Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer. Gondolat Kiadó, Budapest.
20. Barabás Gyula–Holtzer Péter–Orbán Krisztián–Vojnits Tamás (2008): Kilábalás. Tanulmány a magyar gazdasági növekedés fellendítéséről. Oriens, Budapest. In: https://www.adko.hu/01_files/adotanulmanyok/2008/kilabalas.pdf (Letöltve: 2017. 08. 10.)
21. Barr, Nicholas (2001): The Truth about the Pension Reform. *IMF, Finance and Development*, Vol. 38. No. 3. 2001. szeptember. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/09/barr.htm> (Letöltve: 2017. augusztus 10.)
22. Barr, Nicholas (2009): A jóléti állam gazdaságtana. Akadémiai Kiadó, Budapest.
23. Barr, Nicholas–Diamond, Peter (2008): Reforming pensions. Principles and policy choices. Oxford University Press, Oxford, <https://doi.org/10.1017/s0144686x09990730>. (Letöltve: 2023. 07. 13.)
24. Barta Judit (2000): A magyar nyugdíjrendszer reformja, különös tekintettel a rendszer második pillérét képező magánnyugdíjpénztárakra. (PhD értekezés), Miskolc.
25. Benczúr Péter–Kátay Gábor–Kiss Áron (2012): Assessing Changes of the Hungarian Tax and Transfer System: A General-Equilibrium Microsimulation Approach. MNB Working Papers, WP, 2012/07. MNB, Budapest.
26. Berk, Ales S.–Cok, Mitja–Kosak, Marko–Samt, Joze (2012). From PAYG to Private Pensions: Income Gaps, Asset Allocation and Diversification Benefits. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2128994> (Letöltve: 2023. december 30.)
27. Bíró-Nagy András–Laki Gergely (2020): Ajánlások és teljesülésük. A V4-ek országspecifikus ajánlásai európai kontextusban. *Politikatudományi Szemle* XXX/1. (7-34. p.)
28. Bod Péter (1992): Mennyibe kerül egy társadalombiztosítási nyugdíjrendszer működtetése I-II. *Közgazdasági Szemle*, XXXIX. évf., 2., 3. szám, (123-143. p.) és (244-261. p.)
29. Boeri, Tito– Börsch-Supan, Axel–Tabellini, Guido (2001). Would you like to shrink the welfare state? A survey of European citizens. *Economic Policy*, 16(32), 8–0. <https://doi.org/10.1111/1468-0327.00069> (Letöltve: 2023. december 30.)
30. Borlói Rudolf (2016): Gondolatok a magyar nyugdíjrendszerről. Gondolat Kiadó, Budapest.

31. Borlói Rudolf–Réti János (2010): A pontrendszeres nyugdíjrendszer. In: Holtzer Péter (szerk.) 2010: Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest. http://econ.core.hu/file/download/nyika/jelentes_hu.pdf (Letöltve: 2017. augusztus 11.)
32. Botos József (1998): A magyar társadalombiztosítás kialakulása és fejlődése. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kiadója, Budapest.
33. Botos József–Botos Katalin (2011): A kötelező nyugdíjrendszer reformjának egy lehetséges megoldása: pontrendszer és demográfia. Pénzügyi Szemle 2011/2. (157-166. p.)
34. Botos József–Botos Katalin (2012): A nyugdíjreform alapkérdései (1-5). In: Pénzügyi Szemle Online, 2012. április. <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-nyugdirreform-alapkerdesei-1-kinek-fizetjuk-valojaban-a-jarulekot> (Letöltve: 2017. augusztus 10.)
35. Bózsik Sándor–Fellegi Miklós–Gróf Pál–Süveges Gábor–Szemán Judit (2017): Adózási ismeretek. Miskolci Egyetem Kiadó, Miskolc In: <http://gtk.uni-miskolc.hu/files/12244/Ad%C3%B3z%C3%A1si+ismeretek+jegyzet+2017.pdf> (Letöltve: 2018. április 30.)
36. Bózsik Sándor–Paczolai Szabolcs (2007): Nyugdíjpénztárak. „A közgazdasági-módszertani képzés fejlesztéséért” Alapítvány, Miskolc.
37. Cerny, Philip G. (1997): Paradoxes of the Competition State. The Dynamics of Political Globalisation. Government and Opposition – An International Journal of Comparative Politics 32., no. 2. (251-274. p.)
38. Chetty, Raj–Stepner, Michael–Abraham, Sarah–Lin, Shelby–Scuderi, Benjamin–Turner, Nicholas–Bergeron, Augustin–Cutler, David (2016): The Association between Income and Life Expectancy in the United States, 2001–2014. JAMA, Vol. 315. No. 16. (1750–1766. p.) In: <https://doi.org/10.1001/jama.2016.4226>. (Letöltve: 2023. 07. 12.)
39. Cigno, Alessandro (1992): Children and Pension. Journal of Population Economics, Vol. 5. No. 3. (175-183. p.)
40. Cigno, Alessandro–Werding, Martin (2007): Children and pensions. MIT Press, Cambridge, MA.
41. Czajlik István–Szalay György (2006): A magánnyugdíjpénztárak működése és szabályozása. In: MNB-tanulmányok 48. 2005. december.
42. Czeglédi Tibor–Simonovits András–Szabó Endre–Tir Melinda (2016): Nyugdíjba vonulási szabályok Magyarországon – nyertesek és vesztesek. Közgazdasági Szemle, LXIII. évf., 2016. december (1261-1288. p.)
43. Czibik Ágnes–Medgyesi Márton (2007): A lakosság nyugdíjjal kapcsolatos megtakarítási tudatossága és hajlandósága. MKIK Gazdaság- és Vállalkozási Intézet, Budapest. In: https://gvi.hu/files/researches/77/megtakaritas_2007_tanulmany_080212.pdf (Letöltve: 2017. 08. 19.)
44. Czúcz Ottó (1989): Társadalombiztosítás a változó világban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

45. Czúcz Ottó (1994): Az öregségi nyugdíjrendszerek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
46. Demeny, Paul (1987). Re-thinking fertility behavior and economic security in old age: A pronatalist reform. *Population and Development Review*, 1987, Vol. 13. No. 1. (128-132. p.) In: <https://doi.org/10.2307/1972124>.
47. Demény Pál (1987/2016): A gyermekvállalás és az időskori anyagi biztonság kapcsolatának visszaállítása. Megjelent: Demény Pál: Népeséggpolitika a közjó szolgálatában. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest (67-72. p.)
48. Dicken, Peter (2003): *Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. Fourth. London, Sage
49. Domonkos, Stefan (2014): Promoting a Higher Retirement Age: A Prospect-Theoretical Approach, *International Journal of Social Welfare*. In: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ijsw.12101> (Letöltve: 2017. 08. 20.)
50. Drahekoupil, Jan–Domonkos, Stefan (2012): Averting the funding-gap crisis: East European pension reforms after 2008. *Global Social Policy* (283-299. p.). In: https://www.researchgate.net/publication/255727493_Averting_the_Funding-Gap_Crisis_East_European_Pension_Reforms_since_2008 (Letöltve: 2023. 08. 05.)
51. Égert Balázs (2012): The Impact of Changes in Second Pension Pillars on Public Finances in Central and Eastern Europe. OECD Economics Department Working Papers, No. 942. OECD, Párizs. In: <https://www.oecd.org/economy/surveys/50003445.pdf> (Letöltve: 2023. 08. 18.)
52. Esping-Andersen, Gøsta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. In: *A jóléti állam* (szerk.: Ferge Zsuzsa–Lévai Katalin). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest 2004.
53. Európai Bizottság (2010): *Európa 2020 – Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*, Brüsszel
54. Európai Bizottság (2022): *A Tanács ajánlása Magyarország 2022. évi nemzeti reformprogramjáról, amelyben véleményezi Magyarország 2022. évi konvergenciaprogramját*. In: https://www.adko.hu/01_files/adotanulmanyok/2022/2022-european-semester-csr-hungary_hu_0.pdf (Letöltve: 2023. 07. 10.)
55. European Commission (2010): *Green paper – Towards adequate, sustainable and safe European pension systems*, Brussels
56. European Commission (2012): *White paper – An agenda for adequate, safe and sustainable pensions*, Brussels
57. European Commission (2015): *The 2015 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060)*. European Commission, *European Economy* 3. May 2015. Brussels. 424 pp.
58. European Commission (2021a): *The 2021 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the EU Member States (2019-2070)*. European Commission, *Institutional Paper* 148. May 2021. Brussels. 398 pp.
59. European Comission (2021b): *Green Paper on Ageing – Fostering solidarity and responsibility between generations*, Brussels

60. European Commission (2023): Country Report – Hungary. In: https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2023-05/HU_SWD_2023_617_en.pdf (Letöltve: 2023. 07. 10.)
61. European Parliament (2014): The Open Method of Coordination, In: <https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-AaG-542142-Open-Method-of-Coordination-FINAL.pdf> (Letöltve: 2023. 07. 07.)
62. Eurostat (2014): Az EU tagállamai 2010–2013. évi kormányzati hiányának és adósságának felülvizsgálata. Az ESA 2010 bevezetése kapcsán készített, az Eurostat 158/2014. számú sajtóközleményét kísérő tájékoztató. European Commission Eurostat, Luxembourg. In: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/krm/hatteranyag_edp_jelenteshez14_10.pdf (Letöltve: 2023. 08. 18.)
63. Feldstein, Martin (2005): Structural Reform of Social Security. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 19. No. 2., Spring 2005, pp. 33-55.
64. Ferge Zsuzsa (2000): *Elszabaduló egyenlőtlenségek*. Sík Kiadó, Budapest.
65. Ferge Zsuzsa (2014): A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig. In: Borbíró Andrea–Inzelt Éva–Kerezi Klára–Lévay Miklós–Podoletz Léna (szerk.) (2014): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz: Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. (117-136. p.)
66. Ferge Zsuzsa (2017): *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015*. Osiris Kiadó, Budapest.
67. Ferreira, Jesus–Serrano, Felipe (2011). Uncertainty and Pension Systems Reforms. *Journal of Economic Issues*, 45(2), 317–322. <https://doi.org/10.2753/jei0021-3624450208> (Letöltve: 2023. december 30.)
68. French, Eric (2005). The Effects of Health, Wealth, and Wages on Labour Supply and Retirement Behaviour. *The Review of Economic Studies*, 72(2), pp. 395–427. <https://doi.org/10.1111/j.1467-937x.2005.00337.x> (Letöltve: 2023. december 29.)
69. Freudenberg, Christoph–Berki, Tamás–Reiff, Ádám (2016): *A Long-Term Evaluation of Recent Hungarian Pension Reforms*. MNB Working Papers 2016/2. Budapest
70. Gaál Attila (2006): A magánnyugdíjpénztárak választható portfóliós rendszere (és ami mögötte van). In: www.pszaf.hu/resource.aspx?ResourceID=pszafhu_tanulm_mnypportfolio (Letöltve: 2008. szeptember 24.)
71. Gábos András–Gál Róbert Iván–Kézdi Gábor (2005): Fertility Effect of the Pension System and Other Intergenerational Transfers: Test on Hungarian Data. Center for Intergenerational Studies, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University, PIE Discussion Paper Series
72. Gál Róbert Iván (1998): *Az önkéntes nyugdíjpénztárak piaca*. Tárki Társadalompolitikai Tanulmányok, 3. sz. Tárki, Budapest. In: <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/00312.pdf> (Letöltve: 2017. 08. 10.)
73. Gál Róbert Iván (2017): Hozott szalonnával. A fenntartható nyugdíjrendszer kialakítása. In: Jakab András–Urbán László (szerk.): *Hegymenet*. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest.

74. Gál Róbert Iván–Radó Márta (2019): Felkészülés a társadalom idősödésére: Esettanulmány a demográfiai jövőképeség tárgykörében. Szociológiai Szemle, 29. évf. 2019/1. (58-84. p.)
75. Gál Róbert Iván–Szabó Endre–Vargha Lili (2015): The age-profile of invisible transfers. The true size of asymmetry in inter-age reallocations. Journal of the Economics of Ageing, 5. (98-104. p.)
76. Gál Róbert Iván–Törzsök Árpád (2015): Háztartás-formálódás a MIDAS modellben. Közgazdasági Szemle, LXII. évf., 2015. december (1343-1358. p.)
77. Garcia, Alfons (2009): New Settings for the European Labour Markets: the Flexicurity Model. Paradigmes Issue No. 2. June 2009. (231-241. p.) In: <http://www.raco.cat/index.php/Paradigmes/article/view/225069/306211> (Letöltve: 2017. augusztus 11.)
78. Glennerster, Howard (1997): Paying for Welfare: Towards 2000. Hemel Hempstead: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
79. Gordon, Roger H.–Blinder, Alan S. (1980). Market wages, reservation wages, and retirement decisions. Journal of Public Economics, Volume 14, Issue 2, 1980 October (277-308. p.)
80. Gruber, Jonathan–Wise, David A. (szerk.) (1999): Social Security and Retirement around the World: Fiscal Implications. The Chicago University Press, Chicago
81. Gustaffson, Björn–Uusitalo, Hannu (1989): The welfare State and Poverty in Finland and Sweden from the mid-1960s to the mid-1980s. In: A jóléti állam közgazdasági megközelítésben (szerk.: Semjén András). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1998.
82. Hablicsek László–Kovács Katalin (2007): Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések, 84., Budapest
83. Hantó Zsuzsa–Kárpáti Zoltán (2000): Szociálpolitika. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő.
84. Havay Dóra Anna (2023): Pénzügyi kultúra – Egy felmérés eredményei a Nyíregyházi Egyetemen. In: Ezerarcú tudomány a régió szolgálatában. Acta Academiae Nyiregyhaziensis, Nyíregyháza (114-129. p.)
85. Hinrichs, Karl–Jessoula, Matteo (szerk.) (2012): Labour market flexibility and pension reforms: flexible today, secure tomorrow? Palgrave Macmillan, Brussels.
86. Hirose, Kenichi (szerk.) (2011): Pension Reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond. ILO, Budapest. In: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_171551.pdf (Letöltve: 2017. 08. 19.)
87. Holtzer Péter (szerk.) (2010): Jelentés a Nyugdij és Időskor Kerekasztal tevékenységéről. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest. http://econ.core.hu/file/download/nyika/jelentes_hu.pdf (Letöltve: 2017. augusztus 11.)
88. Holzmann, Robert – Hinz, Richard (2005): Old Age Income Support in the 21st century: An International Perspective on Pension Systems and Reform. Washington, DC: World Bank. pp. 246.

89. Horváth Gyula (2016): Felkészültünk a nyugdíjra? AEGON nyugdíjtudatosság felmérés, Biztosítás és Kockázat III. évfolyam. In: <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/2018/08/biztositas-es-kockazat-3-evf-3-szam-5-cikk.pdf> (Letöltve: 2023. 06. 28.)
90. Hungary's Recovery and Resilience Plan (2022), In: [file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/RRP_HUN_22-1-1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/RRP_HUN_22-1-1%20(1).pdf) (Letöltve: 2023. 07. 06.)
91. Hunyadi László–Vita László (2008): Statisztika II. Aula Kiadó, Budapest.
92. Igazné Prónai Borbála (2006): A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon. PPKE, Budapest.
93. Kapitány Balázs–Spéder Zsolt (2017): Hitek, tévhitek és tények a népességcsökkenés megállításáról – Demográfiai kihívások és kezelési lehetőségeik. In: Jakab András – Urbán László (szerk.): Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2017.
94. Kazainé Ónodi Annamária–Holló Sándor (2017): A munkabért terhelő adók és járulékok alakulása 1998 és 2017 között Magyarországon. 166. sz. Műhelytanulmány, Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet
95. Kawinski, Marcin–Stanko, Dariusz–Rutecka, Joanna (2012). Protection mechanisms in the old-age pension systems of the CEE countries. *Journal of Pension Economics and Finance*, 11(4), pp. 581–605. <https://doi.org/10.1017/s147474721200008x> (Letöltve: 2023. december 30.)
96. Király Balázs–Simonovits András (2016): Megtakarítás és adózás egy önkéntes nyugdíjrendszerben – ágensalapú modellezés. *Közgazdasági Szemle*, LXIII. évf., 2016. május (473-500. p.)
97. Kohli, Martin–Rein, Martin (1991): The changing balance of work and retirement. In: *Time for Retirement. Comparative Studies of Early Exit from the Labor Force*. Edited by Kohli, Martin–Rein, Martin–Guillemard Anne-Marie–Gunsteren, Herman van, Cambridge University Press
98. Kornai János (2017): Számvetés. Megjelent: Kornai János: *Látlelet*. HVG Könyvek, Budapest, 19-47. p. (Először megjelent: *Népszabadság*, 2011. január 6.)
99. Kósa Zsigmond (2014): Egészségpolitika. Digitális tankönyvtár. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010_0020_egpol_magyar/4_f_ejezet_az_egszsgpolitika_reformjnak_fbb_krdsei.html (Letöltve: 2017. augusztus 11.)
100. Kovács Erzsébet (2010): A nyugdíjreform demográfiai korlátai. *Hitelintézeti Szemle*, 9. évf. 2. sz. (128-149. p.)
101. Kovács Erzsébet (szerk.) (2012): *Nyugdíj és gyermekvállalás*. Tanulmánykötet. Gondolat Kiadó, Budapest.
102. Kovács Erzsébet–Rézmonovits Ádám: Előszó, *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. december (1225-1228. p.)
103. Kovács László (szerk.) (2007): *Pénzügyi jog*. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő.

104. Krémer Balázs (2013): Miért is olyan félelmetes a társadalmak számára az, ha az emberek tovább élnek? (Az időskori egyenlőtlenségekről és a legnagyobb egyenlőtlenségi tényezőről: a halálról...). Szociológiai Szemle 23. évf. 2013/3. (51–83. p.)
105. Kun Attila (2012): A puha jog (soft law) szerepe és hatékonysága a munkajogban – Az új Munka Törvénykönyve apropóján. Pázmány Law Working Papers 2012/41 (1–23. p.)
106. Lagoutte, Christine–Reimat, Anne (2013). Public or Private Orientation of Pension Systems in the Light of the Recent Financial Crisis. *Review of Social Economy*, 71(3), 306–338. <https://doi.org/10.1080/00346764.2012.761755> (Letöltve: 2023. december 30.)
107. László Csaba (2018): A magánnyugdíjpénztári rendszer „elszámolása”. *Közgazdasági Szemle*, LXV. évf. 2018. szeptember (861-902. p.)
108. Lee, Ronald – Mason, Andrew et al. (2014): Is low fertility really a problem? Population aging, dependency, and consumption. *Science* 2014, Vol. 346, Issue 6206, pp. 229-234. DOI: [10.1126/science.1250542](https://doi.org/10.1126/science.1250542). <http://science.sciencemag.org/content/346/6206/229?ijkey=kVq5TPG06Fafk&keytype=ref&siteid=sci> (Letöltés: 2017. augusztus 8.)
109. Lentner Csaba (2014): *Közpénzügyek és államháztartástan*. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest.
110. Magyar Köztársaság Kormánya (2010): *Magyarország aktualizált konvergenciaprogramja 2009-2012*. Budapest, 2010. január
111. Major Klára–Varga Gerely (2013): Parametrikus nyugdíjreformok és élekciklus-munkakínálat. *Közgazdasági Szemle*, LX. évf. 2013. november (1169–1207. p.)
112. Malustyik Brigitta (2021): Az öregségi nyugdíj és a rokkantsági ellátás megállapítása az Európai Unió koordinációs rendelete alapján – Az időszakok összeszámításának elve a szociális biztonsági rendszerek koordinációjában. *Jog, állam, politika*, XIII. évfolyam 1. szám (115-135. p.)
113. Mason, Andrew–Lee, Ronald (2007): Transfers, capital, and consumption over the demographic transition. In: Clark et al. (szerk.) (2007): *Population Aging, Intergenerational Transfers and the Macroeconomy*. Cheltenham, UK (128-162. p.)
114. Matits Ágnes (2006): A magánnyugdíjpénztárak hatékonysága - avagy az ördög most is a részletekben van. *Hitelintézési Szemle*, 5. évf. 1-2. sz. (22-47. p.)
115. Meidner, Rudolf–Rehn, Gösta (1951): *Fackföreningsrörelsen och den Fulla Sysselsattningen*. Stockholm, LO.
116. Mercer CFA Institute (2022): *Global Pension Index 2022*. In: <https://www.mercer.com/insights/investments/market-outlook-and-trends/mercercfa-global-pension-index/> (Letöltve: 2023. június 27.)
117. MIDAS_HU (2015): *Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság dinamikus mikroszimulációs nyugdíjmodelljének kézikönyve*. https://mikroszimulacio.onyf.hu/attachments/article/35/Midas_HU%20manual_final.pdf (Letöltve: 2017. augusztus 10.)
118. Mihaletzky György (1997): *Nyugdíjbiztosítás*. Corvinus Kiadó, „A hét szabad művészet tára” a Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola sorozata.

119. Mihályi Péter (2003): Minikörkérdés a nyugdíjrendszerről. *Külgazdaság*, XLVII. évf. július-augusztus (92-94. p.)
120. Mihályi Péter (2012): Hús év a nyugdíj és a gyermekszám összekapcsolása el-len. In: Kovács Erzsébet (szerk.): *Nyugdíj és gyermekvállalás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
121. Mihályi Péter (2017): Hol élünk? Az Orbán-rendszer logikája. In: *Mozgó Világ*, 43. évf., 7-8. sz. (3-16. p.)
122. Mihályi Péter (2018) Kiegészítő megjegyzések László Csaba A magánnyugdíjpénztári rendszer „elszámolása” című tanulmányához. *Közgazdasági Szemle*, LXV. évf., 2018. november (1187-1190. p.)
123. Mihályi Péter (2019): A gyermekvállalás határhasznai és határköltégei mikro-, mezo- és makroszinten. *Demográfia*, 2019. 62. évf. 4. szám (311-345. p.)
124. Mihályi Péter–Vincze László (2016): A „Nők-férfiak 40” nyugdíjkonceptió pénzügyi következményeinek szemléltetése a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerben. *Gazdaság és Pénzügy*, 2016/1. szám (3. évfolyam) (3-24. p.)
125. MNB (2005): A hazai magánnyugdíjpénztárak működése. In: *MNB Jelentés a pénzügyi stabilitásról*.
126. MNB (2017): A nyugdíjpénztári tagok átlagos díjterhelése (2000-2016) In: <https://www.mnb.hu/letoltes/a-nyugdijpenztari-tagok-dijterhelese-2000-2016.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 18.)
127. MNB (2022): Aranykönyv. In: <https://statisztika.mnb.hu/publikacios-temak/felugyeleti-statisztikak/aranykonyv/aranykonyv> (Letöltve: 2023. november 4.)
128. Molnár D. László–Hollósné Marosi Judit (2015): Az öregségi nyugdíjasok halandósága. A nyugellátási összeg, a nyugdíjazási életkor és a halandóság összefüggései Magyarországon, 2004-2012. *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. december (1258-1290. p.)
129. Monostori Judit (2015): Öregedés és nyugdíjba vonulás. In: Monostori Judit–Őri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2015 – Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
130. Mosolygó Zsuzsa (2010): A tőkefedezeti rendszer alapkérdéseinek új megközelítése. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf. 2010. július-augusztus (612-633. p.)
131. Müller, Katharina (2000): A magyar nyugdíjreform politikai gazdaságtana. Összehasonlító megközelítés. In: Augusztinovics Mária (szerk.) (2000): *Körkép reform után. Tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest
132. Németh György (2003): Esszé nyugdíjról, nyugdíjrendszerekről, nyugdíjreformról, II. rész. *Külgazdaság*, XLVII. évf., február (45-62. p.)
133. Novoszáth Péter (2014): *A társadalombiztosítás pénzügyei*. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest.
134. Obádovics Csilla (2009): *Klaszteranalízis*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger.

135. Oblath Gábor (2021): A nominális felzárkózás időben változó összetevői: reálgazdasági és árszintfelzárkózás az Európai Unióban 1995 és 2019 között. *Külgazdaság*, LXV. évf., 2021. július-augusztus (3-62. p.)
136. OECD (2003): *Emerging Risks in the 21st Century: An Agenda for Action*. Paris. In: <https://www.oecd.org/futures/globalprospects/37944611.pdf> (Letöltve: 2017. szeptember 1.)
137. OECD (2005): *Pension Markets in Focus*. In: <https://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/35836532.pdf> (Letöltve: 2008. szeptember 24.)
138. OECD (2006): *Live Longer, Work Longer*. In: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/employment/live-longer-work-longer_9789264035881-en#.WYzNJIUjHIU (Letöltve: 2017. augusztus 10.)
139. OECD (2021): *Pension at a Glance 2021*. In: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ca401ebd-en.pdf?expires=1697900986&id=id&accname=guest&checksum=CCFAEF915E4DC18ED6F8A0A31833A3DB> (Letöltve: 2023. január 14.)
140. Oksanen, Heikki (2004): *Public Pensions in the National Accounts and Public Finance Targets*. European Commission, Economic Papers, No. 207. Brüsszel. In: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication676_en.pdf (Letöltve: 2023. 08. 18.)
141. Oksanen, Heikki (2013): *Pensions and Economic Integration*. In: Verdun, Amy–Tovias, Alfred (szerk.): *Mapping European Economic Integration*. Palgrave MacMillan, 27. fejezet, https://doi.org/10.1057/9781137317360_11.
142. Orbán Gábor–Palotai Dániel (2005): *A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósága*. In: *MNB-tanulmányok* 40. 2005. december (9-15. p.)
143. Orenstein, Mitchell A. (2017): *Globális nyugdíjpolitika*. *Esély* 2017/6. (26-44. p.)
144. Orszag, Peter–Stiglitz, Joseph E. (1999): *Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems*. World Bank, Washington D.C.
145. Palacios, Robert–Rocha, Roberto (1998): *The Hungarian Pension Reform in Transition*, Social Protection Discussion Paper Series 1998/5. , World Bank. In: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/175261468034224033/pdf/200480REVISED0Box385311B00PUBLIC009805.pdf> (Letöltve: 2024. január 9.)
146. Pénziránytű Alapítvány (2015) által lebonyolított pénzügyi kultúra kutatás fő eredményeinek bemutatása. In: file:///C:/Users/OTDK/Downloads/_sites_default_files_csatolmany_oecd_kutatasi_eredmenyek_2015_11_02.pdf (Letöltve: 2022. október 3.)
147. Pénzügyminisztérium (2023): *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2023-2027*. 2023. december. <https://kormany.hu/dokumentumtar/elorejelz-mak-kolts-2024> (Letöltve: 2024. január 2.)
148. Pew Research Center (2015): *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050*. In: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> (Letöltve: 2017. augusztus 8.)
149. Piketty, Thomas (2013): *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2015.
150. Pogátsa Zoltán (2016): *Magyarország politikai gazdaságtana. Az északi modell esélyei*. Osiris, Budapest.

151. Policy Agenda (2023): Létminimum 2020-ban Magyarországon. In: <https://policyagenda.hu/wp-content/uploads/2023/03/LetminimumSzamitasa20201.pdf> (Letöltve: 2023. október 22.)
152. Poterba, James M.–Venti, Steven F.–Wise, David A. (1996): How Retirement Savings Program Increase Savings. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10. No. 4. (91-112. p.) In: <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdf/10.1257/jep.10.4.91> (Letöltve: 2017. 08. 08.)
153. Prónai Borbála (2005): Egészségbiztosításunk kialakulása, szolgáltatásainak fejlődése, 1. rész. In: *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 2005/43. évf./3. szám, (52-57. p.); 2. rész 2005/43. évf./4. szám (5-13. p.)
154. Prskawetz, Alexia–Sambt, Jose (2014) Economic Support Ratios and Demographic Dividend in Europe, *Demographic Research*, 2014. április (963-1010. p.) In: <https://www.demographic-research.org/volumes/vol30/34/30-34.pdf> (Letöltve: 2017. augusztus 8.)
155. PSZÁF (2008): A felügyelt szektorok működése és kockázatai. In: <https://www.mnb.hu/letoltes/pszafhu-riskoutlook-2007-2.pdf> (Letöltve: 2008. szeptember 18.)
156. PSZÁF (2011): A nyugdíjpénztári tagok díjterhelése 2000-2010. In: <http://www.mnb.hu/letoltes/a-nyugdijpenztari-tagok-dijterhelese-2000-2010> (Letöltve: 2018. 04. 18.)
157. Rangel, Antonio (2003): Forward and backward intergenerational goods: why is social security good for the environment? *American Economic Review*, Vol. 93. No. 3. (813-834.p.) <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.562.4042&rep=rep1&type=pdf> (Letöltve: 2017. 08. 09.)
158. Rézmonovits Ádám (2015): Nyugdíjkiszámítási rendszerek összehasonlító vizsgálata. A magyar MIDAS előrejelző rendszer nyugdíjmodulja. In: *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. december (1309-1327. p.)
159. RRP (2022): Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve. In: <file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/Magyarorsz%C3%A1g%20Helyre%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1si%20C%C3%A9s%20Ellen%C3%A1ll%C3%B3k%C3%A9pess%C3%A9gi%20Terve.pdf> (Letöltve: 2023. 06. 23.)
160. Samuelson, Paul A. (1958): An Exact Consumption-loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money, *Journal of Political Economy*, 1958. december (467-482. p.), In: [http://economics.sas.upenn.edu/~hfang/teaching/socialinsurance/readings/Samuelsn58\(6.3\).pdf](http://economics.sas.upenn.edu/~hfang/teaching/socialinsurance/readings/Samuelsn58(6.3).pdf) (Letöltve: 2017. augusztus 8.)
161. Samuelson, Paul A.–Nordhaus, William D. (1998): *Közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2005. 16. kiadás, változatlan utánnomás.
162. Siebert, Horst (1997): Pay-as-you-go vs. capital funded pension systems: the Issues. In: *Kiel Working Paper No. 816*.
163. Simonovits András (2009): Az önkéntes nyugdíjrendszer egy egyszerű modellje. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf., 2009. október (851-865. p.)

164. Simonovits András (2011a): Rászorultsági vagy alapnyugdíj? Nyugdíjjóváírás? Közgazdasági Szemle, LVIII. évf. 2011. április. (301-311. p.)
165. Simonovits András (2011b): International Economic Crisis and the Hungarian Pension Reform. Discussion Papers, MT-DP, 2011/11. MTA KTI, Budapest. In: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/108221/1/MTDP1111.pdf> (Letöltve: 2023. 08. 18.)
166. Simonovits András (2014a): Gyermekszámtól függő nyugdíjak? In: Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 34. szám, 2014. augusztus 22.
167. Simonovits András (2014b): Gyermektámogatás, nyugdíj és endogén/heterogén termékenység – egy modell. In: Közgazdasági szemle, LXI. évf., 2014. június (672-692. p.)
168. Simonovits András (2014c): Kész a (nyugdíj)leltár. In: Élet és Irodalom, LVIII. évfolyam, 1. szám, 2014. január 3.
169. Simonovits András (2015a): Hogyan hat a nyugdíjszabályok hiányos ismerete a dolgozók döntéseire? Közgazdasági Szemle, LXII. évf., 2015. március (263-283. p.)
170. Simonovits András (2015b): A nyugdíjrendszer logikája. In: Élet és Irodalom, LIX. évfolyam, 32. szám, 2015. augusztus 7.
171. Simonovits András (2016): A jó nyugdíjrendszerek. In: Élet és Irodalom, LX. évfolyam, 51-52. szám, 2016. december 21.
172. Simonovits András (2017a): Az elfelejtett nyugdíjdegresszió. Közgazdasági Szemle, LXIV. évf., 2017. június (650-660. p.)
173. Simonovits András (2017b): Egy értelmes nyugdíjreform irányai. In: Élet és Irodalom, LXI. évfolyam, 42. szám, 2017. október 20.
174. Simonovits András (2019): Merev vagy rugalmas nyugdíjkorlát? Közgazdasági Szemle, LXVI. évf., 2019. április (345-375. p.)
175. Simonovits András (2020a): A magyar nyugdíjrendszer középtávú feszültségei. Közgazdasági Szemle, LXVII. évf., 2020. május (456-473. p.)
176. Simonovits András (2020b): Családi pótlék és gyermekszámmal növekvő nyugdíj: optimalitás és semlegesség. Reagálás Banyár József: Az állami nyugdíjrendszer születési hibái és javításának fő iránya című cikkére. Pénzügyi Szemle, 65. évf. 1. szám (32-41. p.)
177. Simonovits András (2021): A kötelező magánnyugdíjpillér három elemi modellje. Közgazdasági Szemle, LXVIII. évf., 2021. március (233-250. p.)
178. Simonovits András (2022a): Élettartamrés, indexálás és korszpecifikus nyugdíjeloszlás. Közgazdasági Szemle, LXIX. évf., 2022. október (1157-1169. p.)
179. Simonovits András (2022b): Nyugdíjstratégiai alternatívák, 2023-2029. Közgazdasági Szemle, LXIX. évf., 2022. július-augusztus (902-928. p.)
180. Simonovits András (2023a): Változó infláció és a nyugdíjak – Magyarország, 2010-2023. Közgazdasági Szemle, LXX. évf., 2023. április (381-397. p.)
181. Simonovits András (2023b): Egy észszerű nyugdíjreform csomag: Magyarország, 2025. Közgazdaság-tudományi Intézet, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, KRTK-KTI WP – 2023/22, 2023. július.

182. Simonovits András–Lackó Mária (2021): A várható élettartam-jövedelem kapcsolat egyszerű ökonometriai becslése – újraelosztás a nyugdíjrendszerben. *Közgazdasági Szemle* LXVIII. évf., 2021. november (1162-1170. p.)
183. Sinn, Hans-Werner (2005): Europe's demographic deficit: A plea for a child pension system. *Tinbergen Lectures. De Economist*, 153. (1-45. p.) <https://link.springer.com/article/10.1007/s10645-004-8084-1> (Letöltve: 2017. augusztus 9.)
184. Somai József (1974): A közgazdasági rendszerek viselkedése. *Korunk* 33. évf. 01. sz. (25-30. p.)
185. Szikra Dorottya (2017): Társadalombiztosítás nyugellátások. A magyar nyugdíjrendszer a rendszerváltás óta. In: Ferge Zsuzsa (2017): *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015*. Osiris Kiadó, Budapest.
186. Sztanó Imréné–Kis Tünde (2013): *Adózás, társadalombiztosítás, támogatás*. Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest.
187. Szűcs István (szerk.) (2002): *Alkalmazott statisztika*. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest.
188. Tomka Béla (2003): *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Századvég Kiadó, Budapest 2003.
189. United Nations (2020a): *World Population Ageing Report 2019*. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2019_worldpopulationageing_report.pdf (Letöltve: 2022. 06. 27.)
190. United Nations (2020b): *Decade of Healthy Ageing: Plan of Action 2021–2030*, In: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/decade-of-healthy-ageing/decade-proposal-final-apr2020-en.pdf?sfvrsn=b4b75ebc_28 (Letöltve: 2023. 07. 06.)
191. United Nations (2022): *World Population Prospects 2022*. In: <file:///C:/Users/Felhaszn%C3%A1l%C3%B3/Downloads/World%20Population%20Prospects%202022%20-%20Summary%20of%20Results.pdf> (Letöltve: 2023. 06. 27.)
192. UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development) (2010): *Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics*. Imprimerie Courand et Associés – ICA, Franciaország, In: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=92B1D5057F43149CC125779600434441&parentdoctype=documentauxiliarypage&netitpath=80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/92B1D5057F43149CC125779600434441/\\$file/PovRep%20\(smaller\).pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=92B1D5057F43149CC125779600434441&parentdoctype=documentauxiliarypage&netitpath=80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/92B1D5057F43149CC125779600434441/$file/PovRep%20(smaller).pdf) (Letöltve: 2017. augusztus 11.)
193. Varga Gergely (2014): Demográfiai átmenet, gazdasági növekedés és a nyugdíjrendszer fenntarthatósága. *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf., 2014. november (1279-1318. p.)
194. Varga Gergely (2015): *Hosszú távú munkakínálat, tőkekínálat és makrogazdasági hatásai*. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, 2015.
195. Vékás Péter (2015): Az egyéni munkaerő-piaciaktivitás becslése mikroszimulációs modellkeretben. *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. december (1291-1308. p.)

196. Vígvári András (2009): A magyar jóléti állam néhány jellemzője. In: Nicholas Barr (2009): A jóléti állam gazdaságtana. Függelék. Akadémiai Kiadó, Budapest.
197. Viszkievicz András (2011): Egyéni számlás öregségi nyugdíjrendszer Magyarországon: A svéd modell alkalmazásának lehetőségei. Századvég Műhelytanulmányok, 2011/1.
198. World Bank (1994): Averting The Old Age Crisis. Oxford University Press, New York.
199. World Bank (2008): The World Bank Pension Conceptual Framework 2008. In: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/389011468314712045/pdf/457280BRI0Box31Concept1Sept20081pdf.pdf> (Letöltve: 2023. 06. 28.)
200. World Economic Forum (2022) In: <https://www.weforum.org/agenda/2019/03/there-are-more-people-older-than-65-than-younger-than-5-for-the-first-time-heres-how-thats-changing-the-world> (Letöltve: 2023. 06. 27.)
201. Wroński, Marcin (2021). The impact of the public pension system on wealth inequality. The distribution of augmented wealth in Poland. Applied Economics Letters, 30(3), 355–359. <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1985719> (Letöltve: 2023. december 31.)

Egyéb források:

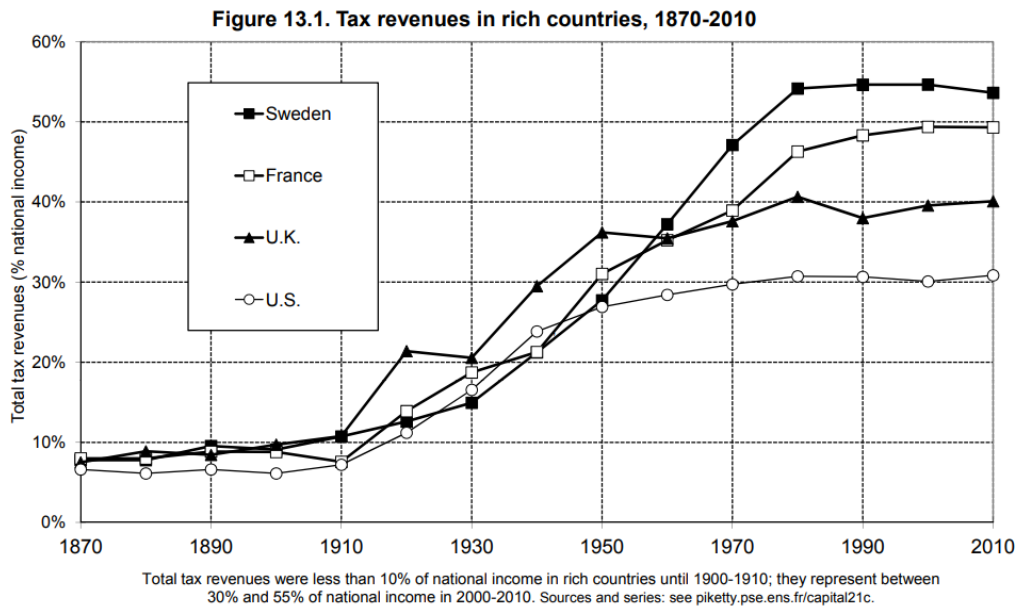
1. 1949. évi XX. törvény: A Magyar Köztársaság Alkotmánya, In: <https://njt.hu/jogszabaly/1949-20-00-00> (Letöltve: 2018. 04. 29.)
2. 1997. évi LXXX törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről. In: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700080.TV> (Letöltve: 2018. 04. 18.)
3. 1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700081.tv> (Letöltve: 2018. 04. 18.)
4. 1997. évi LXXXII. törvény a magánnyugdíjról és a magánnyugdíjpénztárakról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700082.tv> (Letöltve: 2018. 04. 18.)
5. 1997. évi LXXXIII. törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700083.tv> (Letöltve: 2018. 04. 18.)
6. 2005. évi CLXXIII. törvény a nyugdíjak korrekciós célú emeléséről: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0500173.tv> (Letöltve: 2022. 11. 10.)
7. 2010. évi CLIV. törvény a Nyugdíjreform és Adósságcsökkentő Alapról, és a szabad nyugdíjpénztár-választás lebonyolításával összefüggő egyes törvénymódosításokról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000154.TV> (Letöltve: 2022. 12. 04.)
8. 2011. évi CLVI. törvény egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról [Szocho tv. (régii)]: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100156.tv> (Letöltve 2023.07.18.)
9. 2011. évi CXCV. törvény Magyarország gazdasági stabilitásáról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100194.tv> (Letöltve: 2023. 01. 24.)

10. 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100195.tv> (Letöltve: 2023. 07. 21.)
11. 2018. évi LII. törvény a szociális hozzájárulási adóról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1800052.tv> (Letöltve: 2023. 07. 18.)
12. 2019. évi CXXII. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1900122.tv> (Letöltve: 2023. 01. 24.)
13. A Magyar Köztársaság Alkotmánya (1989): <https://alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989/> (Letöltve: 2023. 07. 31.)
14. Az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról, In: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2004R0883:20100501:hu:PDF> (letöltve: 2023. 07. 04.)
15. Az Európai Parlament és a Tanács 987/2009/EK rendelete a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló 883/2004/EK rendelet végrehajtásáról, In: <https://jogkodex.hu/doc/9417644> (Letöltve: 2023. 07. 04.)
16. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2016/C 202/01), In: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL> (Letöltve: 2023. 07. 05.)
17. Magyarország Alaptörvénye, 2011. In: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV> (Letöltve: 2018. április 29.)
18. OGY (1991): Az Országgyűlés 60/1991.(X. 29.) OGY határozata a társadalombiztosítási rendszer megújításának koncepciójáról és a rövid távú feladatokról. In: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=991h0060.OGY> (Letöltve: 2018. 04. 20.)
19. T/1062. számú törvényjavaslat/Általános indoklás, 151-152. p. In: <https://www.parlament.hu/irom39/01062/adatok/altind.pdf> (Letöltve: 2023. 08. 18.)
20. Farkas András: Összeroskad a magyar nyugdíjrendszer? Lépni kell, nincs idő a halogatásra! <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230316/osszeroskad-a-magyar-nyugdijrendszer-lepni-kell-nincs-ido-a-halogatasra-602868> (Letöltve: 2023. 03. 16.)
21. Farkas András: Hogyan számolják a magyar nyugdíjakat? Itt vannak a legmegdöbbentőbb tények. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230413/hogyan-szamoljak-a-magyar-nyugdijakat-itt-vannak-a-legmegdobbentobb-tenyek-608366> (Letöltve: 2023. 04. 13.)
22. Farkas András: Hiányosságok a hazai nyugdíjrendszerben. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230525/hianyossagok-a-hazai-nyugdijrendszerben-616680> (Letöltve: 2023. 05. 25.)
23. Farkas András: Égető kérdések a magyar nyugdíjrendszerben. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230526/egeto-kerdesek-a-magyar-nyugdijrendszerben-616756> (Letöltve: 2023. 05. 26.)

24. Farkas András: Kedvezményes nyugdíjat a férfiaknak is?! Vagy inkább áldozzuk be a Nők40-et? <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230627/kedvezmenyes-nyugdijat-a-ferfiaknak-is-vagy-inkabb-aldozzuk-be-a-nok40-et-624148> (Letöltve: 2023. 06. 27.)
25. Farkas András: A férfiak kedvezményes nyugdíjkorhatárának kockázatai: egy 400 milliárd forintos történet. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230628/a-ferfiak-kedvezmenyes-nyugdijkorhataranak-kockazatai-egy-400-milliard-forintos-tortenet-624234> (Letöltve: 2023. 06. 28.)
26. Piketty, Thomas (2013): Adóbevételek a fejlett országokban, 1870-2010. In: A tőke a 21. században. <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/pdf/F13.1.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 30.)
27. Piketty, Thomas (2013): Globális (adózás utáni) tőkehozam és növekedési ütem az ókortól 2200-ig. In: A tőke a 21. században. <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/pdf/F10.11.pdf> (Letöltve: 2018. 04. 30.)
28. Simonovits András: Egy észszerű nyugdíjreform-csomag. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230628/egy-eszseru-nyugdijreform-csomag-622736> (Letöltve: 2023. 06. 28.)
29. Simonovits András: A szolgálati idő és a rugalmas nyugdíjkorhatár. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230629/a-szolgalati-ido-es-a-rugalmas-nyugdijkorhatar-622742> (Letöltve: 2023. 06. 29.)
30. Simonovits András: A nyugdíjrendszer társadalmi kára. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230630/a-nyugdijrendszer-tarsadalmi-kara-622746> (Letöltve: 2023. 06. 30.)
31. Simonovits András: Reform és gyorssegély kell – a nyugdíjrendszer megújításának egyszerű lépései. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230701/reform-es-gyorssegely-kell-a-nyugdijrendszer-megujitasanak-egyszeru-lepesei-622748> (Letöltve: 2023. 07. 01.)
32. Simonovits András: Rugalmas nyugdíjkorhatár, a járulékkulcs emelése, a Nők40 szigorítása – bonyolult reformokra is szükség van. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230702/rugalmas-nyugdijkorhatar-a-jarulekkulcs-emelese-a-nok40-szigoritasa-bonyolult-reformokra-is-szukseg-van-622752> (Letöltve: 2023. 07. 02.)
33. Sólyom László (2011): Alkotmány és alkotmányos kultúra Magyarországon. Az előadás elhangzott 2011. október 8-án, a Történelemtanárok 21. Országos Konferenciáján. In: <https://web.archive.org/web/20120128134842/http://www.tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-orszagos-konferenciaja/7356-solyom-laszlo-alkotmany-es-alkotmanyos-kultura-magyarorszagon#> (Letöltve: 2023. 07. 31.)
34. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde410> (Letöltve: 2018. 02. 02.)
35. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde410> (Letöltve: 2018. 02. 02.)
36. http://nav.gov.hu/nav/archiv/adoinfo/jarulek/jaruj_101105.html (Letöltve: 2018. 01. 20.)

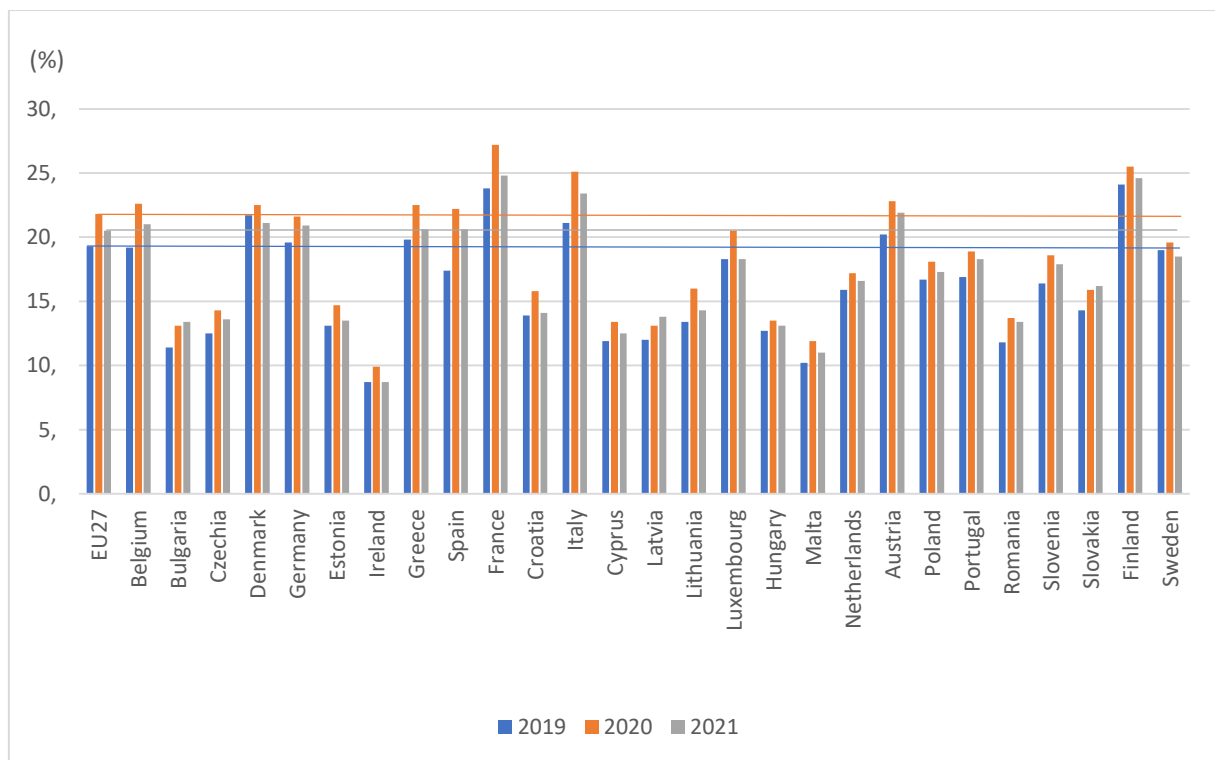
37. http://www.aranykornyp.hu/magan_tagok/Valaszthato_portfolios_rendszer/Elemzes.html (Letöltve: 2008. 09. 20.)
38. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp/default/table?lang=en (Letöltve: 2023. 08. 06.)
39. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthy_life_years_statistics#Healthy_life_years_at_birth (Letöltve: 2023.01.23)
40. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_social_protection,_2021_\(%25_of_GDP\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_social_protection,_2021_(%25_of_GDP).png) (Letöltve: 2023. 08. 06.)
41. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthy_life_years_statistics#Healthy_life_years_at_birth (Letöltve: 2023.01.23)
42. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/employment-and-social-inclusion-indicators/social-protection-and-inclusion/pension> (Letöltve: 2023. 07. 07.)
43. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220427-1> (Letöltve: 2023.01.23.)
44. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220427-1> (Letöltve: 2023.01.23)
45. https://nav.gov.hu/nav/ado/jarulek/Fizetendo_jarulekok.html (Letöltve: 2018. 01. 20.)
46. https://nav.gov.hu/ugyfeliranytu/adokulcsok_jarulekmertekek/szocialis_hozzajarulasi_ado (Letöltve: 2023. 01. 18.)
47. https://nav.gov.hu/ugyfeliranytu/adokulcsok_jarulekmertekek/szocialis_hozzajarulasi_ado (Letöltve: 2023.01.18.)
48. <https://www.ksh.hu/ffi/1-2.html> (Letöltve: 2023. 07. 27.)
49. <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/#/hu/document/fog2306>). (Letöltve: 2023. 08. 22.)
50. <https://www.ksh.hu/gyorstajekoztatok/#/hu/document/nep2306> (Letöltve: 2023. 07. 28.)
51. <https://www.nyugdijguru.hu/elveszett-paradicsom/mitol-fugg-a-nyugdij-osszege> (Letöltve: 2023. 08. 23.)
52. <https://www.nyugdijguru.hu/nyugdij/oregsegi-nyugdij/breking-megjelent-az-uj-valorizacios-rendelet> (Letöltve: 2023. 03. 31.)
53. <https://www.parlament.hu/irom41/00503/adatok/fejezetek/71.pdf> (Letöltve: 2020. 02. 10.)
54. <https://www.portfolio.hu/uzlet/20221107/kiderult-mekkora-tartalekuk-van-a-magyaroknak-mibe-fektetik-a-penzuket-es-mi-az-amibe-csak-szeretnek-576737> (Letöltve: 2022. 11. 07.)

2. melléklet: A 2.1 alfejezethez tartozó ábrák

2. melléklet 1. ábra: Adóbevételek a fejlett országokban, 1870-2010.

Forrás: Piketty 2013⁴⁸

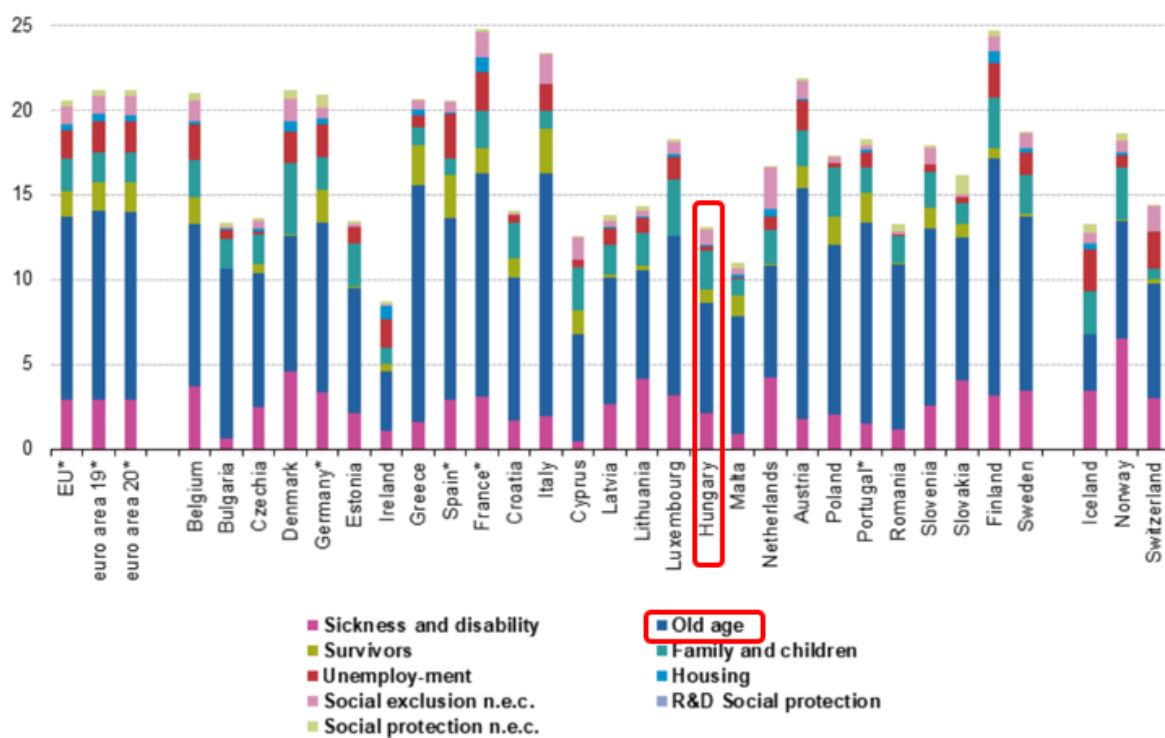
2. melléklet 2. ábra: Az EU-tagállamok szociális kiadásai a GDP%-ában (2019-2021)

Forrás: Eurostat⁴⁹ alapján saját szerkesztés

⁴⁸ <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/pdf/F13.1.pdf> (Letöltve: 2018. április 30.)

⁴⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp/default/table?lang=en (Letöltve: 2023. 08. 06.)

Total general government expenditure on social protection, 2021 (% of GDP)

* provisional

2. melléklet 3. ábra: Az állam szociális kiadásai a GDP százalékában, 2021
 Forrás: Eurostat⁵⁰

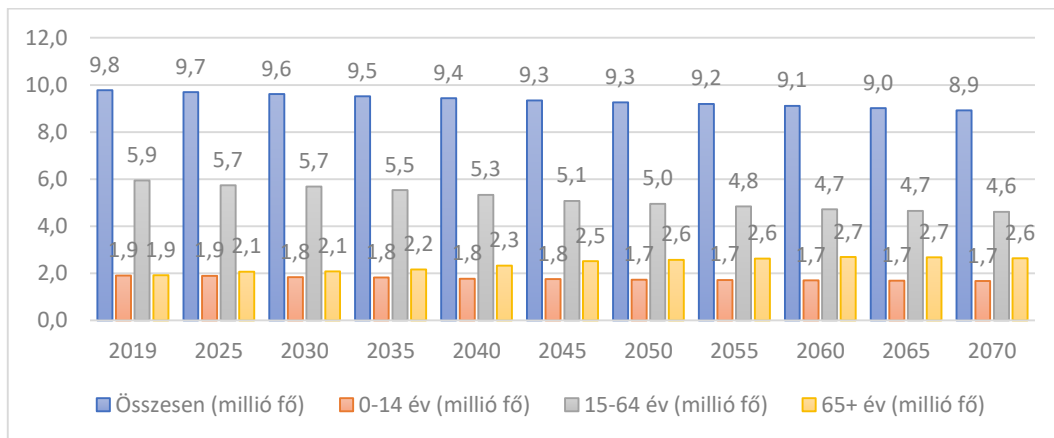
⁵⁰ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_social_protection,_2021_\(%25_of_GDP\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_social_protection,_2021_(%25_of_GDP).png) (Letöltve: 2023. 08. 06.)

3. melléklet: A jóléti állam céljai⁵¹

1. Makrohatékonyság: a jóléti intézmények fenntartására a GDP megfelelő (politikai torzító szándéktól független) hányadát kell fordítani.
2. Mikrohatékonyság: a politikának biztosítania kell a jóléti állam fenntartására rendelkezésre bocsátott források optimális elosztását.
3. Ösztönzők: a jóléti intézkedéseket úgy kell alakítani, hogy azok kedvező hatást gyakoroljanak a munkaerő-kínálatra, a foglalkoztatásra és a megtakarításokra. *Egy jól működő nyugdíjrendszer rugalmas nyugdíjba vonulási korhatárral ösztönzi a továbbdolgozást, ugyanakkor megadja azt a döntési jogot, hogy aki akar és vállalja annak anyagi következményeit (nevezetesen az alacsonyabb nyugdíjat), az átlagos nyugdíjkorhatár előtt menjen nyugdíjba (vö. Simonovits 2016). Ezáltal tehát a rendszer hat a munkaerő-kínálatra és a foglalkoztatásra. Emellett a hatékony nyugdíjrendszer ösztönzi a nyugdíjcélú megtakarítást, az öngondoskodást.*
4. A szegénység visszaszorítása: a jóléti állam egyik legalapvetőbb, „Robin-hood” funkcióként emlegetett feladata, vagyis hogy mindenki számára biztosítsa a minimális életszínvonalat. *A nyugdíjrendszerek tekintetében az egyik legfontosabb célkitűzésként említhetjük az időskori elszegényedés meggátlását.*
5. Biztosítás: a munkanélküli-ellátások és az egészségi állapot romlásához kapcsolódó támogatások segítségével *ne csökkenhessen az egyén életszínvonala váratlanul és elfogadhatatlanul nagy mértékben.*
6. A fogyasztás kisimítása: a jóléti intézmények feladata, hogy az egyének számára biztosítsák a fogyasztás egyik életszakaszból a másikba történő átcsoportosítását. *A nyugdíj az időskori jövedelemkiesést pótolja azáltal, hogy a munkaképes korú egyének a jelenbeli fogyasztásukat csökkentik annak érdekében, hogy inaktív éveikben rendelkezzenek a fogyasztáshoz szükséges jövedelemmel.*
7. Vertikális méltányosság: a jóléti állam megvalósítja a jövedelmek újraelosztását a tehetősebb egyének/háztartások felől a szegényebb egyének/háztartások irányába. *Példa erre a degresszív nyugdíjszámítás esete: amikor a magasabb kereset nem eredményez arányosan magasabb nyugdíjjaradékot.*
8. Horizontális méltányosság: a jóléti intézkedések terén megfigyelhetünk-e differenciáltságot a nem/kor/családméret stb. szerint. *Ezen célkitűzés megjelenése a nyugdíjrendszerben: Azonos nyugdíjkorhatár vonatkozik-e a nőkre és a férfiakra? A nyugdíjkalkuláció során figyelembe veszik-e a gyermekek számát? Tesz-e különbséget a nyugdíjjaradék mértékében az egyes korosztályok vagy társadalmi csoportok között? Amennyiben egy nyugdíjrendszerben csorbul a méltányosság elve, úgy sérül a nemzedékeken belüli és nemzedékek közötti társadalmi szolidaritás.*
9. Méltóság: a jóléti juttatások (akár pénzbeli, akár természetbeni ellátásról legyen is szó) *nem sérthetik az egyéni méltóságot és nem bélyegezhetik meg a társadalom egyetlen tagját sem.*
10. Társadalmi szolidaritás: a pénzbeli juttatásoknak és az egészségügyi ellátásoknak *erősíteniük kell a társadalmi szolidaritást, továbbá biztosítaniuk kell a jóléti szolgáltatások minél magasabb színvonalát.*
11. Érthetőség: *a rendszer legyen egyszerű, mindenki számára könnyen érthető és átlátható; továbbá a működési költsége a lehető legalacsonyabb legyen.*
12. Visszaélésektől való mentesség: *a juttatásoknak a lehető legkisebb lehetőséget kell hagyniuk a visszaélésekre.*

⁵¹ (Barr 2009: 45-47.) Dőlttel szedve a nyugdíjrendszerre vonatkozó értelmezés, általam.

4. melléklet: Magyarország népességi, termékenységi, korfa adatai és előrejelzések

4. melléklet 1. ábra: Magyarország népességének várható alakulása, 2019-es tényadatok és előrejelzés alapján, 2019-2070 (millió fő)
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

A népesség alakulására döntő hatással bír a második Ratkó generáció, a „Ratkó-unokák”⁵² szülőképes korból való kiöregedése (a folyamat a 2010-es években kezdődött el és hamarosan lezártnak tekinthető). A helyükre egy jóval alacsonyabb lélekszámú generáció lép(ett), így még akkor sem lenne megállítható a népességfogyás, ha a családpolitikai intézkedéseknek köszönhetően a kívánt 2,1 gyermek/nő termékenységi arányszámot elérte volna az ország.

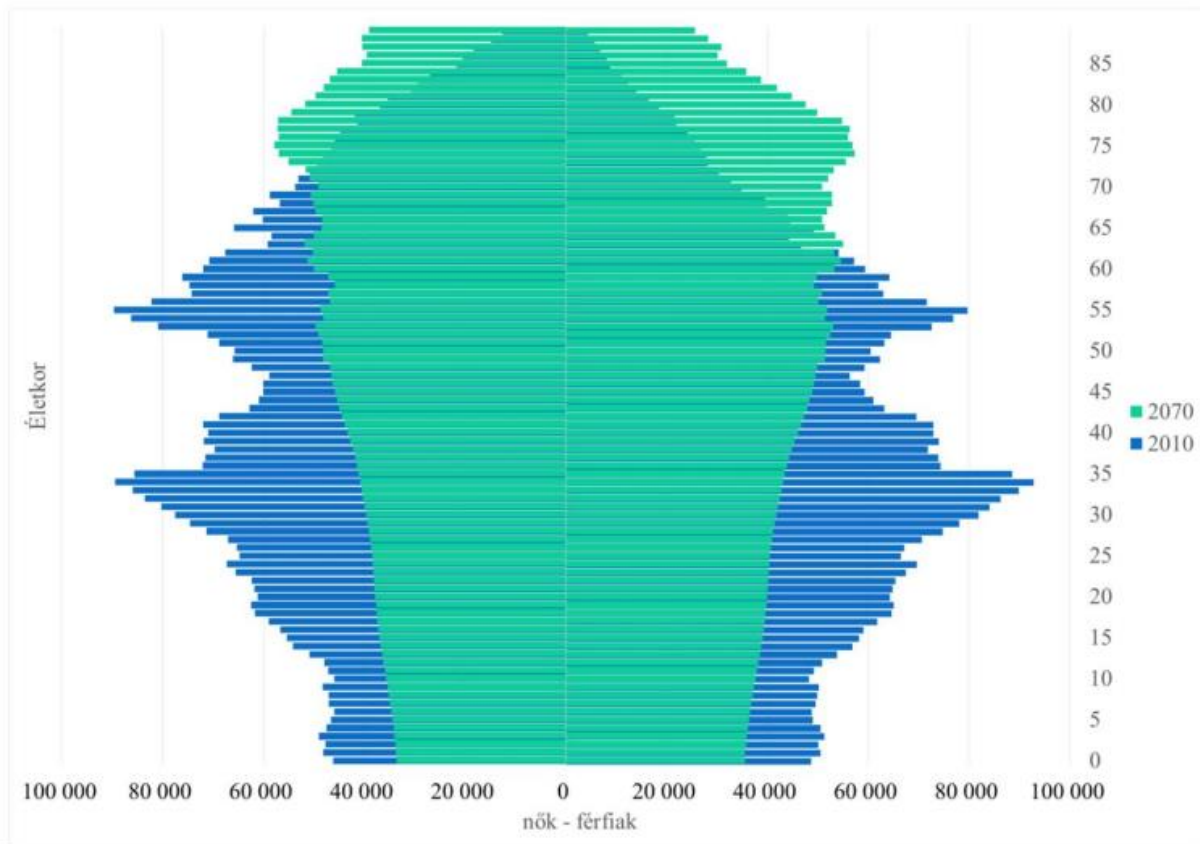

4. melléklet 2. ábra: Magyarország teljes termékenységi arányszáma, 2000-2020.
Forrás: KSH⁵³

⁵² Az 1970-es évek második felében született népesebb generáció. Az ő termékenységük átlagosan 1,62 gyermek/nő, amit azt jelenti, hogy nem keletkezett újabb kitüremkedés Magyarország korfáján, nem születtek „Ratkó-dédunokák”.

⁵³ <https://www.ksh.hu/ffi/1-2.html> (Letöltve: 2023. 07. 27.)

Magyarország korfáját vizsgálva (4. melléklet 3. ábra) jól látható egyrészt a korszerkezeti változás (csökkenő születésszám, növekvő várható élettartam), másrészt pedig a két kiugrást jelentő Ratkó-generáció, amelyet harmadik már nem követ.

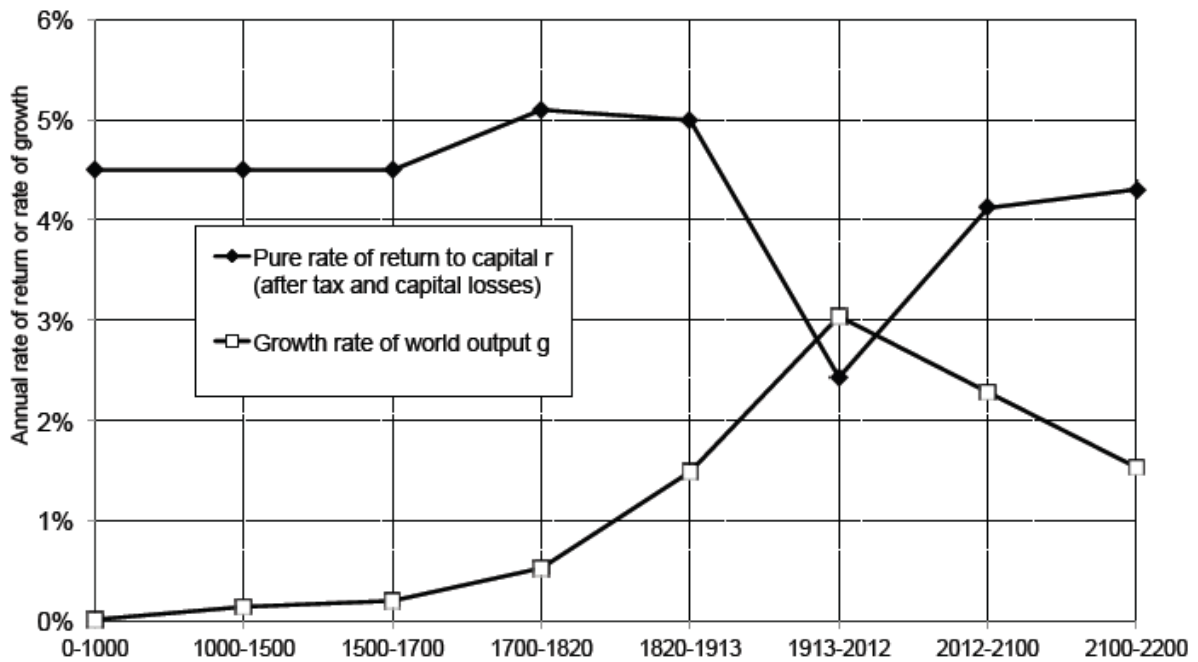

4. melléklet 3. ábra: Magyarország korfája, 2010-es tényadatok és a 2070-es előrejelzés alapján

Forrás: KSH alapján RRP (2022: 67)

5. melléklet: Globális (adózás utáni) tőkehozam és növekedési ütem az ókortól 2200-ig

Figure 10.11. After tax rate of return vs. growth rate at the world level, from Antiquity until 2200

The rate of return to capital (after tax and capital losses) fell below the growth rate during the 20th century, and might again surpass it in the 21st century. Sources and series: see piketty.pse.ens.fr/capital21c

Forrás: Piketty 2013⁵⁴

⁵⁴ <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/en/pdf/F10.11.pdf> (Letöltve: 2018. április 30.)

6. melléklet: Főbb makroökonómiai mutatók (1990-2000)

Év	GDP	Fogyasztói árak	Nettó reálkereset	Foglalkoztatási hányad
1989=100%				
1990	96,2	129	96,6	75,9
1991	84,9	174	89,8	71,0
1992	82,3	214	89,1	64,5
1993	81,7	262	85,0	60,8
1994	84,2	311	91,2	59,8
1995	85,4	399	80,3	58,7
1996	86,8	493	76,2	58,3
1997	90,9	583	80,3	58,4
1998	95,3	667	83,0	59,5
1999	99,4	734	84,7	61,3
2000	103,6	806	86,4	61,9

Forrás: KSH évkönyvek In: Augusztinovic et al. 2002: 474

7. melléklet: A nyugdíjszámítás folyamata

Az 1997. évi LXXXI. törvény 20. § (1) értelmében „Az öregségi nyugdíj összege az elismert szolgálati időtől és az öregségi nyugdíj alapját képező havi átlagkereset összegétől függ”⁵⁵. Az alábbiakból látható, hogy az ellátás kiszámítása valójában egy egyedülállóan bonyolult, több lépcsős folyamat⁵⁶ eredménye, ami nagyban nehezíti az átláthatóságot, közérthetőséget és tervezhetőséget.

1. **A nyugdíjszorzó kiszámítása:** a teljes elismert szolgálati idő napjainak számát elosztjuk 365-tel, és a kapott eredményből csak az egész évszámokat figyelembe véve, a 1997. évi LXXXI. törvény 2. melléklete alapján meghatározzuk a nyugdíjszorzó százalékos értékét (pl. 40 év szolgálati idő esetén az öregségi nyugdíj alapját képező havi átlagkereset 80 százaléka).
2. **Nettósítás:** Az 1988. január 1. után szerzett, nyugdíjalapot képező kereseteket minden évben, az adott évben érvényes járulék- és adókulcsok szerint nettósítani kell.
3. **Valorizálás:** A járuléktalanított és adótlanított éves nettó átlagkereseteket (kivéve a tárgyévit és az azt megelőzőt) az adott évre vonatkozó, minden év márciusában hatályba lépő valorizációs szorzóval kell megszorozni. A valorizációs szorzó a nyugdíjba vonulást megelőző év átlagkereseti szintjére hozza a beszámított évek nominális kereseteit.
4. **A napi nettó átlagkereset kiszámítása:** a valorizált éves kereseteket össze kell adni, és ezt az összeget el kell osztani az 1988. január 1. napjától a nyugdíjmegállapítás napjáig terjedő időszakra elismert szolgálati idő azon napjainak számával, amelyeken a nyugdíjigénylőnek keresete volt (az osztószámmal), majd
5. A napi nettó átlagkeresetet először 365-tel megszorozva éves, majd ezt 12-vel elosztva **havi nettó életpálya átlagkeresetet kapunk,**
6. **Degresszállás:** a kiszámított havi nettó életpályakereset 372.000-421.000 Ft közötti részét 90%-ban, 421.001 Ft feletti részét 80%-ban kell a nyugellátás megállapításánál figyelembe venni,
7. Végül **az induló nyugdíj meghatározásához** a havi nettó (járuléktalanított, adótlanított, valorizált és szükség szerint degresszállt) életpálya átlagkereset összegét meg kell szorozni a nyugdíjszorzó százalékos mértékével.

⁵⁵ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700081.tv>

⁵⁶ <https://www.nyugdijguru.hu/elveszett-paradicsom/mitol-fugg-a-nyugdij-osszege> (Letöltve: 2023. 08. 23.)

8. melléklet: Nyugdíjjárulékok a bruttó kereset százalékában (1998-2023)

Év	Munkáltató		Foglalkoztatott		
	nyugdíjjárulék (%)	szoco (%)	Tisztán a tb-be	Vegyes rendszer tagjai	
				tb-be	mny-p-be
1998	24		7	1	6
1999	22		8	2	6
2000	22		8	2	6
2001	20		8	2	6
2002	18		8	2	6
2003	18		8,5	1,5	7
2004	18		8,5	0,5	8
2005	18		8,5	0,5	8
2006	18		8,5	0,5	8
2007	21		8,5	0,5	8
2008	24		9,5	1,5	8
2009	24		9,5	1,5	8
2010.10	24		9,5	1,5	8
2010.11-12.	24		9,5	9,5	0
2011	24		10	10	0
2012		27 (88,89)*	10	10**	
2013		27 (100)*	10	10**	
2014		27 (96,3)*	10	10**	
2015		27 (85,46)*	10	10**	
2016		27 (79,43)*	10	10**	
2017		22 (71,61)*	10	10**	
2018.01-2019.06.		19,5 (2018-ban: 79,5)*	10	10**	
2019.07-2020.06.		17,5 (2019-ben: 70,22)*	10	10**	
2020.07-2020.12.		15,5 (2020-ban: 71,63)*	10***	10**,***	
1905.07.13		15,5 (2021-ben: 71,63)*	10***	10**,***	
2022		13 (71,63)*	10***	10**,***	
2023		13 (71,63)*	10***	10**,***	

Forrás: NAV alapján saját szerkesztés⁵⁷

*2012. január elsejétől szűnt meg a munkáltatói nyugdíjjárulék és alakult át szociális hozzájárulási adóvá (szoco). Az egyes éveknél látható az adó mértéke és zárójelben az abból a Nyugdíjalapot megillető rész.

**2012. január 1-jétől a 2011. évi CXCI. törvény 104. §-ával módosult az Mpt. preambuluma, ezzel megszűnt az állami nyugdíjrendszerhez kötelezően kapcsolódó, ún. második pillérként működő magánnyugdíjpénztári rendszer. A magánnyugdíjrendszer a továbbiakban önállóan, az Mpt.-ben szabályozott módon, a tagok önkéntes részvételével, ún. kiegészítő nyugdíjrendszerként működik. Az Mpt.-nek a 2011. évi CXCV. törvény 49. §-ával módosított és 2011. december 31-től hatályos 4. § (2) bekezdés d) pontja alapján tagdíj az az összeg, amelyet a pénztár tagja a pénztár számára megfizet.

***2020. július 1-jétől a 2019. évi CXXII. törvény (Tbj.) alapján a társadalombiztosítási járulék mértéke 18,5%, amely magában foglalja a 10%-os nyugdíj-, a 7%-os egészségbiztosítási és a 1,5%-os munkaerőpiaci járulékot.

⁵⁷ https://nav.gov.hu/nav/ado/jarulek/Fizetendo_jarulekok.html és http://nav.gov.hu/nav/archiv/adoinfo/jarulek/jaruj_101105.html (Letöltve: 2018. január 20.) és <https://www.parlament.hu/irom41/00503/adatok/fejezetek/71.pdf> (Letöltve: 2020. február 10.) és https://nav.gov.hu/ugyfeliranytu/adokulcsok_jarulekmertekek/szocialis_hozzajarulasi_ado (Letöltve: 2023.01.18.)

9. melléklet: Magyarország főbb makrogazdasági mutatóinak alakulása (1998-2010)

Év	GDP (előző év = 100%)	Foglalkoztatási ráta (%)	Államháztartási hiány (GDP %- ában)	Bruttó államadósság (GDP %- ában)	EU átlagos államadósság (GDP %- ában)	Inflációs ráta (előző év = 100%)	EU átlagos infláció (előző év = 100%)
1998	103,9	47,4	-8,0	60,5	68,6	14,2	1,3
1999	103,1	48,9	-5,8	60,4	69,5	10,0	1,2
2000	104,5	49,6	-2,9	55,7	66,3	10,0	1,9
2001	104,1	49,8	-3,5	52,3	65,5	9,1	2,2
2002	104,7	49,9	-8,5	55,6	65,4	5,2	2,1
2003	104,1	50,6	-6,5	58,1	66,6	4,7	2,0
2004	105,0	50,5	-5,4	58,8	66,9	6,8	2,0
2005	104,3	50,5	-7,4	60,5	67,1	3,5	2,2
2006	103,9	50,9	-9,2	64,4	64,9	4,0	2,2
2007	100,3	50,7	-5,0	65,5	62,2	7,9	2,3
2008	101,0	50,0	-3,7	71,7	65,0	6,0	3,7
2009	93,4	50,7	-4,7	78,0	75,7	4,0	1,0
2010	101,1	50,6	-5,5	80,0	80,4	4,7	2,1

Forrás: KSH és Eurostat alapján saját szerkesztés

10. melléklet: A munkabérekre rakódó foglalkoztatói és munkavállalói adó- és járulékterhek alakulása (1998-2023)

Év	A foglalkoztató által fizetett járulékok (%)				A munkavállaló által fizetett járulékok (%)					
	nyugdíj járulék (%)	egészségbiztosítási járulék (természetbeni+pénzbeni, %)	munkaadói járulék(%), 2010-től: munkaerőpiaci járulék (%)	összesen	nyugdíj járulék (%), tisztán tb-tag	nyugdíj járulék (%), vegyes rendszer tagjai tb-be	mnyp-be	egészségbiztosítási járulék (természetbeni+pénzbeni, %)	munkavállalói járulék(%), 2010-től: munkaerőpiaci járulék (%)	összesen
1998	24	15	4,2	43,2	7	1	6	3	1,5	11,5
1999	22	11	3	36	8	2	6	3	1,5	12,5
2000	22	11	3	36	8	2	6	3	1,5	12,5
2001	20	11	3	34	8	2	6	3	1,5	12,5
2002	18	11	3	32	8	2	6	3	1,5	12,5
2003	18	11	3	32	8,5	1,5	7	3	1	12,5
2004	18	11	3	32	8,5	0,5	8	4	1	13,5
2005	18	11	3	32	8,5	0,5	8	4	1	13,5
2006.01-08.	18	11	3	32	8,5	0,5	8	4	1	13,5
2006.09-12.	18	11 (7+4)	3	32	8,5	0,5	8	6 (4+2)	1,5	16
2007	21	8 (5+3)	3	32	8,5	0,5	8	7 (4+3)	1,5	17
2008	24	5 (4,5+0,5)	3	32	9,5	1,5	8	6 (4+2)	1,5	17
2009	24	5 (4,5+0,5)*	3	32	9,5	1,5	8	6 (4+2)	1,5	17
2010.01-10.	24	2 (1,5+0,5)	1	27**	9,5	1,5	8	6 (4+2)	1,5	17
2010.11-12.	24	2 (1,5+0,5)	1	27**	9,5	9,5	0	6 (4+2)	1,5	17
2011	24	2 (1,5+0,5)	1	27**	10	10	0	6 (4+2)	1,5	17,5

*2009.07.01-12.31: a minimálbér kétszeresének megfelelő járulékalap 2%, az fölötti rész után 5%

**2010.01-2011.12: összesen: társadalombiztosítási járulék

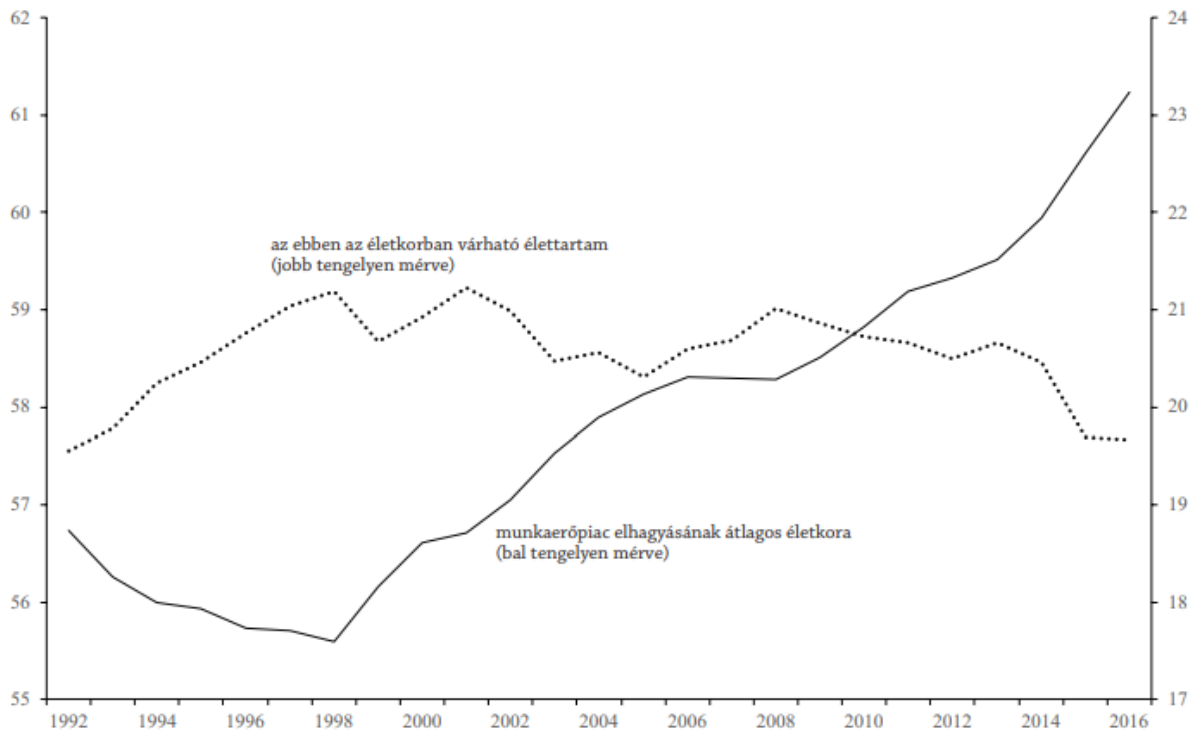
Év	A foglalkoztató által fizetett szociális hozzájárulási adó (%)				A munkavállaló által fizetett járulékok (%)					
	Nyugdíj biztosítási Alapot megillető rész	Egészségbiztosítási Alapot megillető rész	Nemzeti Foglalkoztatási Alapot megillető rész	összesen	nyugdíj járulék (%), tisztán tb-tag	nyugdíj járulék (%), vegyes rendszer tagjai tb-be	mnyp-be	egészségbiztosítási járulék (természetbeni+pénzbeni, %)	munkaerőpiaci járulék (%)	összesen
2012	24	2,9	0,1	27	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2013	27	0	-	27	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2014	26	1	-	27	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2015	23	4	-	27	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2016	21,45	5,55	-	27	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2017	15,75	4,51	1,74	22	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2018	15,5	4	-	19,5	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2018.01-2019.06	13,69	5,33	0,48	19,5	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2019.07-2020.06.	12,28	4,79	0,43	17,5	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5
2020.07-2020.12.	11,1	4,4	-	15,5	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5****
2021	11,1	4,4	-	15,5	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5****
2022	9,3	3,7	-	13	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5****
2023	9,3	3,7	-	13	10	10***	-	7 (4+3)	1,5	18,5****

***2012. január 1-jétől a 2011. évi CXCL törvény 104. §-ával módosult az Mpt. preambuluma, ezzel megszűnt az állami nyugdíjrendszerhez kötelezően kapcsolódó, ún. második pillérként működő magánnyugdíjpénztári rendszer. A magánnyugdíjrendszer a továbbiakban önállóan, az Mpt.-ben szabályozott módon, a tagok önkéntes részvételével, ún. kiegészítő nyugdíjrendszerként működik. Az Mpt.-nek a 2011. évi CXCV. törvény 49. §-ával módosított és 2011. december 31-től hatályos 4. § (2) bekezdés d) pontja alapján tagdíj) az az összeg, amelyet a pénztár tagja a pénztár számára megfizet.

****2020. július 1-jétől a 2019. évi CXXII. törvény (Tbj.) alapján a társadalombiztosítási járulék mértéke 18,5%, amely magában foglalja a 10%-os nyugdíj-, a 7%-os egészségbiztosítási és a 1,5%-os munkaerőpiaci járulékot.

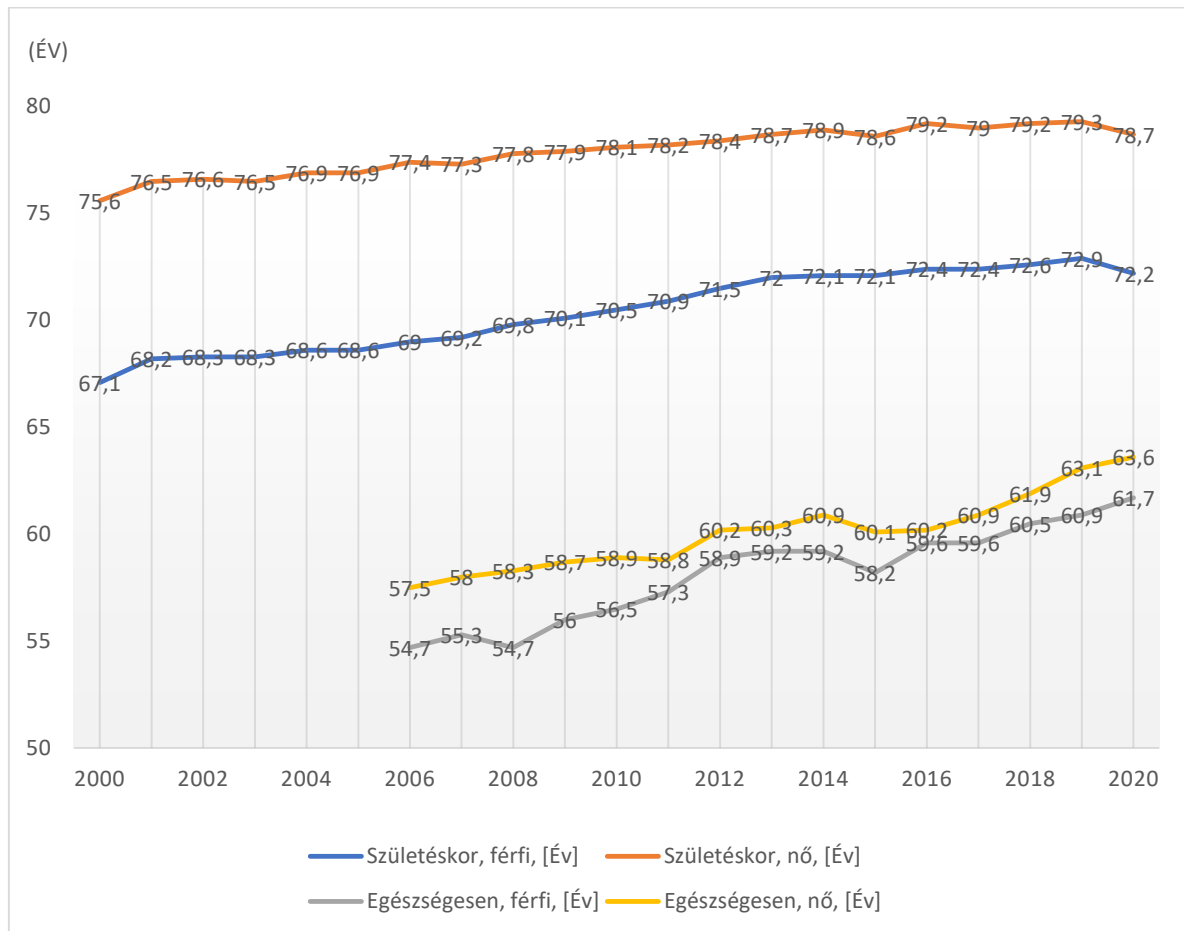
Forrás: saját szerkesztés

11. melléklet: Átlagos életkor a munkaerőpiac elhagyásakor és az ebben az életkorban várható élettartam (1992-2016)

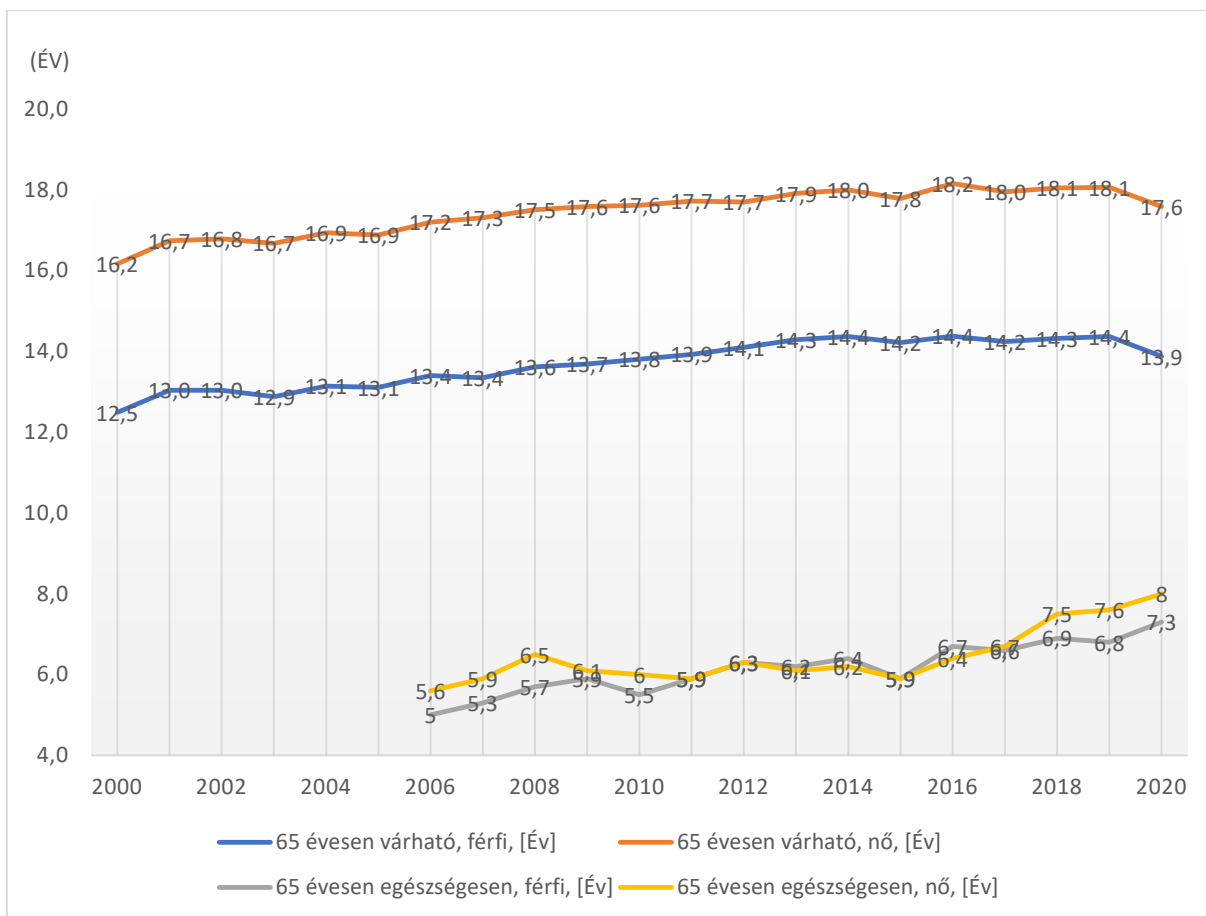
Átlagos életkor a munkaerőpiac elhagyásakor és az ebben az életkorban várható élettartam naptári évenként, 1992-2015.
Forrás: Gál–Radó 2019: 62

12. melléklet: A születéskor és a 65 éves korban várható élettartam alakulása (2000-2020)

12. melléklet 1. ábra: A születéskor várható és egészségesen várható élettartam alakulása nemek szerint (2000-2020)

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

12. melléklet 2. ábra: A 65 évesen várható és egészségesen várható további élettartam alakulása nemek szerint (2000-2020)

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

13. melléklet: A Nyugdíjbiztosítási Alap bevételi oldalára ható gazdasági mutatók alakulása (1998-2022)

Év	NYA Bevétel (millió Ft)	NYA Bevétel (GDP %-ában)	Nyugdíjjárulék (összesen, %)	Havi bruttó átlagkereset (Ft)	Foglalkoztatottak száma (fő)	Foglalkoztatási ráta (%)	GDP (millió Ft)
1998	781 119,0	7,48	31,00	67 764	4 008 150	47,37	10 442 818
1999	916 706,0	7,88	30,00	77 187	4 076 650	48,91	11 637 546
2000	1 003 459,6	7,53	30,00	87 645	4 115 650	49,57	13 324 052
2001	1 176 589,8	7,64	28,00	103 553	4 145 850	49,77	15 398 700
2002	1 391 650,8	7,98	26,00	122 482	4 096 450	49,86	17 433 859
2003	1 501 094,1	7,85	26,50	137 193	4 138 700	50,64	19 133 811
2004	1 626 788,1	7,72	26,50	145 520	4 173 950	50,52	21 077 457
2005	1 822 488,8	8,08	26,50	158 343	4 170 250	50,52	22 549 020
2006	2 093 596,4	8,61	26,50	171 351	4 222 661	50,91	24 316 299
2007	2 642 685,9	10,28	29,50	185 017	4 234 918	50,65	25 701 369
2008	2 857 647,6	10,50	33,50	198 964	4 174 941	50,04	27 217 365
2009	2 859 545,5	10,81	33,50	199 837	4 159 949	50,70	26 458 264
2010	2 914 566,1	10,62	33,50	202 525	4 176 549	50,60	27 431 270
2011	3 048 558,6	10,70	34,00	213 094	4 191 590	51,00	28 501 501
2012	2 765 989,6	9,56	34,00	223 060	4 244 919	51,80	28 920 370
2013	3 015 540,0	9,96	37,00	230 714	4 295 999	52,90	30 290 920
2014	3 123 463,9	9,54	36,00	237 695	4 385 003	55,80	32 742 178
2015	3 083 060,3	8,82	33,00	247 924	4 464 480	57,50	34 937 313
2016	3 089 514,5	8,54	31,45	263 171	4 537 504	59,70	36 167 453
2017	3 199 820,6	8,16	25,75	297 017	4 595 326	61,00	39 233 430
2018	3 361 466,2	7,75	25,50	329 943	4 617 827	62,00	43 350 353
2019	3 382 244,9	7,12	23,69	367 833	4 655 660	62,60	47 523 971
2020	3 340 398,7	6,90	22,28	403 616	4 657 000	62,10	48 425 421
2021	4 109 125,5	7,44	21,10	438 814	4 634 600	63,00	55 255 130
2022	4 501 847,7	6,81	19,30	515 766	4 695 600	64,10	66 075 190

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

14. melléklet: A Nyugdíjbiztosítási Alap kiadási oldalára ható gazdasági és demográfiai mutatók alakulása (1998-2022)

Év	NYA Kiadás (millió Ft)	NYA Kiadás (GDP %-ában)	Nyugdíjasok száma (fő)	Időskorúak népességen belüli aránya (%)	Függőségi ráta (%)	Az ellátás havi átlagösszege (Ft)
1998	801 161,0	7,67	3 203 872	14,8	42,1	26 076
1999	915 580,0	7,87	3 174 465	14,9	41,1	28 617
2000	1 021 242,1	7,66	3 145 058	15,0	40,6	31 157
2001	1 175 121,5	7,63	3 115 651	15,1	40,2	35 405
2002	1 405 851,6	8,06	3 103 244	15,3	40,6	40 922
2003	1 540 102,6	8,05	3 093 116	15,4	40,0	47 018
2004	1 707 037,8	8,10	3 068 111	15,5	39,2	51 846
2005	1 916 021,9	8,50	3 063 348	15,6	39,4	56 797
2006	2 113 095,3	8,69	3 053 178	15,8	39,3	61 143
2007	2 642 479,1	10,28	3 045 197	15,9	39,6	66 560
2008	2 925 214,5	10,75	3 053 827	16,2	41,1	74 096
2009	2 866 766,8	10,84	3 030 671	16,4	41,6	79 033
2010	2 918 334,0	10,64	2 980 277	16,6	41,2	83 689
2011	3 048 798,5	10,70	2 921 129	16,7	40,6	88 152
2012	2 836 628,7	9,81	2 919 159	16,9	46,2	93 112
2013	3 014 241,6	9,95	2 869 026	17,2	46,6	100 533
2014	3 117 555,8	9,52	2 801 200	17,5	46,5	103 406
2015	3 079 700,1	8,81	2 727 041	17,9	45,3	106 462
2016	3 076 742,8	8,51	2 659 957	18,3	44,4	109 318
2017	3 205 207,4	8,17	2 638 617	18,7	44,5	112 005
2018	3 361 239,2	7,75	2 596 131	18,9	43,9	117 485
2019	3 509 894,7	7,39	2 570 878	19,3	43,6	122 614
2020	3 651 142,5	7,54	2 561 868	19,9	44,1	129 444
2021	4 122 732,6	7,46	2 514 969	20,3	43,8	137 375
2022	4 799 096,3	7,26	2 465 503	20,5	42,5	149 965

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés

15. melléklet: A Nyugdíjbiztosítási Alap egyenlegére ható intézkedések (1998-2022)

Év	Intézkedés	Hatása a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeire	Hatása a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásaira	Hatása a Nyugdíjbiztosítási Alap egyenlegére
1998	Magánnyugdíjpénztári rendszer létrehozása	csökkentő (rövid távon)	csökkentő (hosszú távon)	negatív (rövid távon); pozitív (hosszú távon)
1998-	Degresszió fokozatos megszüntetése		növelő	negatív
2000	Svájci indexálás bevezetése		csökkentő	pozitív
2002	13. havi nyugdíj bevezetése		növelő	negatív
2009	13. havi nyugdíj felfüggesztése, majd megszüntetése		csökkentő	pozitív
2009	Svájci indexálás átmeneti felfüggesztése, gazdasági növekedéstől függő vegyes indexálás		csökkentő	pozitív
2010.11-12.	Magánnyugdíjpénztári járulékok eltérítése átmenetileg	növelő (rövid távon)	növelő (hosszú távon)	pozitív (rövid távon); negatív (hosszú távon)
2011	Előrehozott nyugdíj eltörlése	növelő		pozitív
2011	Rokkantsági nyugdíj kiszervezése a társadalombiztosítás rendszerből		csökkentő	pozitív
2012	Szociális hozzájárulási adó bevezetése (a munkaadói nyugdíj-, egészségbiztosítási és munkaerőpiaci járulék helyett)	a Nyugdíjbiztosítási Alap pénzügyi önállósága részben megszűnt		
2012	Magánnyugdíjpénztári rendszer megszüntetése Vállalkozásoknál járulék helyett szociális hozzájárulás	növelő (rövid távon)	növelő (hosszú távon)	pozitív (rövid távon); negatív (hosszú távon)
2012	Árindexálás bevezetése		csökkentő	pozitív
2012	Nők40 bevezetése		növelő	negatív
2012-2022	Nyugdíjkorhatár fokozatos emelése	növelő	csökkentő	pozitív (kétszeresen)
2013	Járuléklafon eltörlése	növelő	növelő (hosszú távon)	pozitív (rövid távon); negatív (hosszú távon)
2017-2022	Szociális hozzájárulás fokozatos és jelentős csökkentése	csökkentő		negatív
2020.07	Társadalombiztosítási járulék bevezetése (a korábbi nyugdíj-, egészségbiztosítási és munkaerőpiaci járulék összevonásával)	a Nyugdíjbiztosítási Alap pénzügyi önállósága teljesen megszűnt		
2022	13. havi nyugdíj (újra) bevezetése		növelő	negatív

Forrás: saját szerkesztés

16. melléklet: Az átlagkereset és az átlagnyugdíj alakulása az infláció és az indexálás figyelembe vételével (1998-2022)

Év	Havi nettó átlagkereset (Ft)	Nettó kereseti index (előző év = 100%)	Havi öregségi átlagnyugdíj (Ft)	Indexálás	Fogyasztói árindex (%)	Nyugdíjas fogyasztói árindex (%)	Nyugdíjteljesítés tényleges mértéke (%)	Nyugdíj reálértékének változása (%)	Hipotetikus nyugdíjteljesítés svájci indexálás szerint (%)	Nettó átlagkereset reálértéke (Ft)	Öregségi átlagnyugdíj reálértéke (Ft)	Öregségi átlagnyugdíj hipotetikus reálértéke svájci indexálással (Ft)
1998	45 200	-	25 827	béridex	114,3	114,6	18,4			39 545	22 531	22 531
1999	50 100	110,8	28 617	béridex	110,0	109,4	10,8	1,3		45 545	26 158	26 158
2000	55 800	111,4	35 931	vegyes	109,8	110,1	10,7	0,6		50 820	32 650	32 650
2001	64 900	116,3	41 002	vegyes	109,2	110,4	12,7	2,1		59 432	37 129	37 129
2002	77 600	119,6	47 561	vegyes	105,3	105,3	12,4	6,7		73 694	45 167	45 167
2003	88 800	114,4	54 905	vegyes	104,7	104,6	9,6	4,7		84 814	52 490	52 490
2004	93 800	105,6	60 962	vegyes	106,8	107,3	6,2	-1,0		87 828	56 815	56 815
2005	103 100	109,9	67 182	vegyes	103,6	103,9	6,7	2,7		99 517	64 660	64 660
2006	110 900	107,6	72 160	vegyes	103,9	105,0	5,8	0,7		106 737	68 724	68 724
2007	114 100	102,9	78 577	vegyes	108,0	110,7	5,4	-4,8		105 648	70 982	70 982
2008	122 000	106,9	87 482	vegyes	106,1	106,9	6,5	-0,4		114 986	81 835	81 835
2009	124 100	101,7	93 256	növekedéshez kötött vegyes	104,2	104,9	3,9	-1,0	2,9	119 098	88 900	85 814
2010	132 600	106,8	98 804	növekedéshez kötött vegyes	104,9	104,5	1,6	-2,8	5,8	126 406	94 549	91 139
2011	141 100	106,4	104 014	növekedéshez kötött vegyes	103,9	104,4	4,3	-0,1	5,2	135 804	99 630	95 970
2012	144 000	102,1	104 610	árindex	105,7	105,7	5,9	0,2	3,9	136 235	98 969	98 486
2013	151 000	104,9	112 781	árindex	101,7	101,5	5,2	3,6	3,3	148 476	111 114	105 946
2014	155 700	103,1	115 786	árindex	99,8	99,4	2,4	3,0	1,5	156 012	116 485	109 807
2015	162 300	104,2	118 439	árindex	99,9	100,4	1,8	1,4	2,1	162 462	117 967	110 997
2016	175 000	107,8	121 041	árindex	100,4	100,6	1,6	1,0	4,1	174 303	120 319	115 318
2017	197 500	112,9	123 725	árindex	102,4	102,3	2,4	0,1	7,6	192 871	120 943	122 020
2018	219 400	111,1	129 637	árindex	102,8	102,7	3,0	0,3	6,9	213 424	126 229	129 931
2019	244 600	111,5	134 947	árindex	103,4	103,5	3,4	-0,1	7,4	236 557	130 384	138 468
2020	268 400	109,7	142 114	árindex	103,3	103,8	4,0	0,2	6,5	259 826	136 911	147 041
2021	291 800	108,7	150 571	árindex	105,1	104,6	4,8	0,2	6,9	277 640	143 963	156 001
2022	342 984	117,5	164 102	árindex	114,5	115,2	13,4	-1,5	16,3	299 549	142 499	164 776

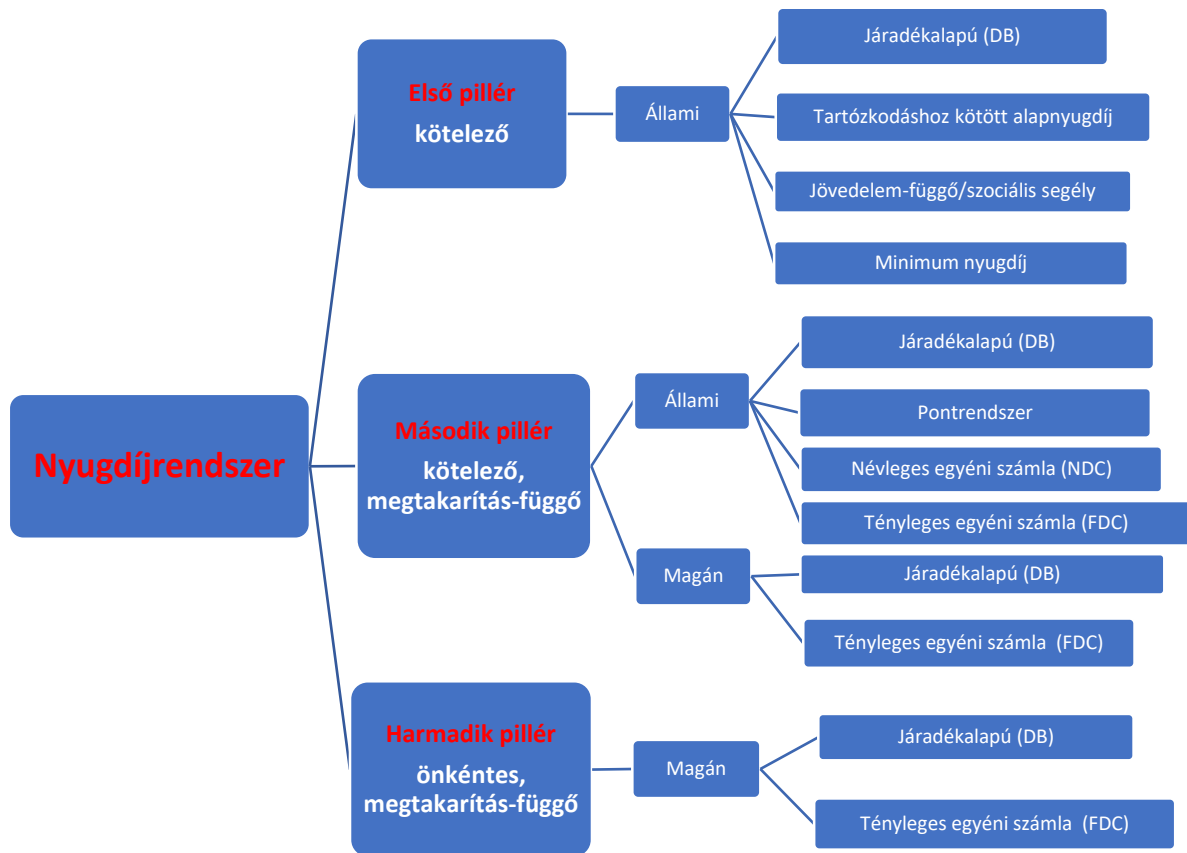
Forrás: saját szerkesztés

17. melléklet: Valorizációs szorzók alakulása 2015-2023 között az 1988-2023 között elért keresetek tekintetében

Év	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1988	22,119	23,048	24,870	28,078	31,251	34,814	38,191	41,514	48,779
1989	18,922	19,716	21,275	24,019	26,733	29,781	32,670	35,512	41,727
1990	15,561	16,214	17,496	19,753	21,985	24,491	26,867	29,204	34,315
1991	12,399	12,920	13,941	15,739	17,518	19,515	21,408	23,270	27,342
1992	10,222	10,651	11,493	12,975	14,441	16,087	17,647	19,182	22,539
1993	8,685	9,049	9,764	11,024	12,170	13,669	14,995	16,300	19,153
1994	6,822	7,109	7,670	8,660	9,639	10,738	11,780	12,805	15,046
1995	6,059	6,313	6,812	7,691	8,560	9,536	10,461	11,371	13,361
1996	5,161	5,377	5,802	6,551	7,291	8,122	8,910	9,685	11,380
1997	4,159	4,333	4,676	5,279	5,876	6,546	7,181	7,806	9,172
1998	3,512	3,660	3,949	4,458	4,962	5,528	6,064	6,592	7,746
1999	3,116	3,247	3,504	3,956	4,403	4,905	5,381	5,849	6,873
2000	2,798	2,915	3,145	3,551	3,952	4,403	4,830	5,250	6,169
2001	2,408	2,509	2,707	3,056	3,401	3,789	4,157	4,519	5,310
2002	2,013	2,098	2,263	2,555	2,844	3,168	3,475	3,777	4,438
2003	1,761	1,835	1,980	2,236	2,489	2,773	3,042	3,307	3,886
2004	1,666	1,736	1,873	2,115	2,354	2,622	2,876	3,126	3,673
2005	1,513	1,577	1,702	1,921	2,138	2,382	2,613	2,840	3,337
2006	1,406	1,466	1,581	1,785	1,987	2,214	2,429	2,640	3,102
2007	1,365	1,423	1,535	1,733	1,929	2,149	2,357	2,562	3,010
2008	1,276	1,330	1,435	1,620	1,803	2,009	2,204	2,396	2,815
2009	1,254	1,306	1,049	1,591	1,771	1,973	2,164	2,352	2,764
2010	1,174	1,223	1,320	1,490	1,658	1,847	2,026	2,202	2,587
2011	1,103	1,149	1,240	1,400	1,558	1,736	1,904	2,070	2,432
2012	1,080	1,126	1,215	1,372	1,527	1,701	1,866	2,028	2,383
2013	1,030	1,073	1,118	1,307	1,455	1,621	1,778	1,933	2,271
2014	1,000	1,042	1,124	1,269	1,412	1,573	1,726	1,876	2,204
2015	xxx	1,000	1,078	1,217	1,355	1,509	1,655	1,799	2,114
2016		xxx	1,000	1,129	1,257	1,400	1,536	1,670	1,962
2017			xxx	1,000	1,113	1,240	1,360	1,478	1,737
2018				xxx	1,000	1,114	1,222	1,328	1,560
2019					xxx	1,000	1,097	1,192	1,401
2020						xxx	1,000	1,087	1,277
2021							xxx	1,000	1,175
2022								xxx	1,000
2023									xxx

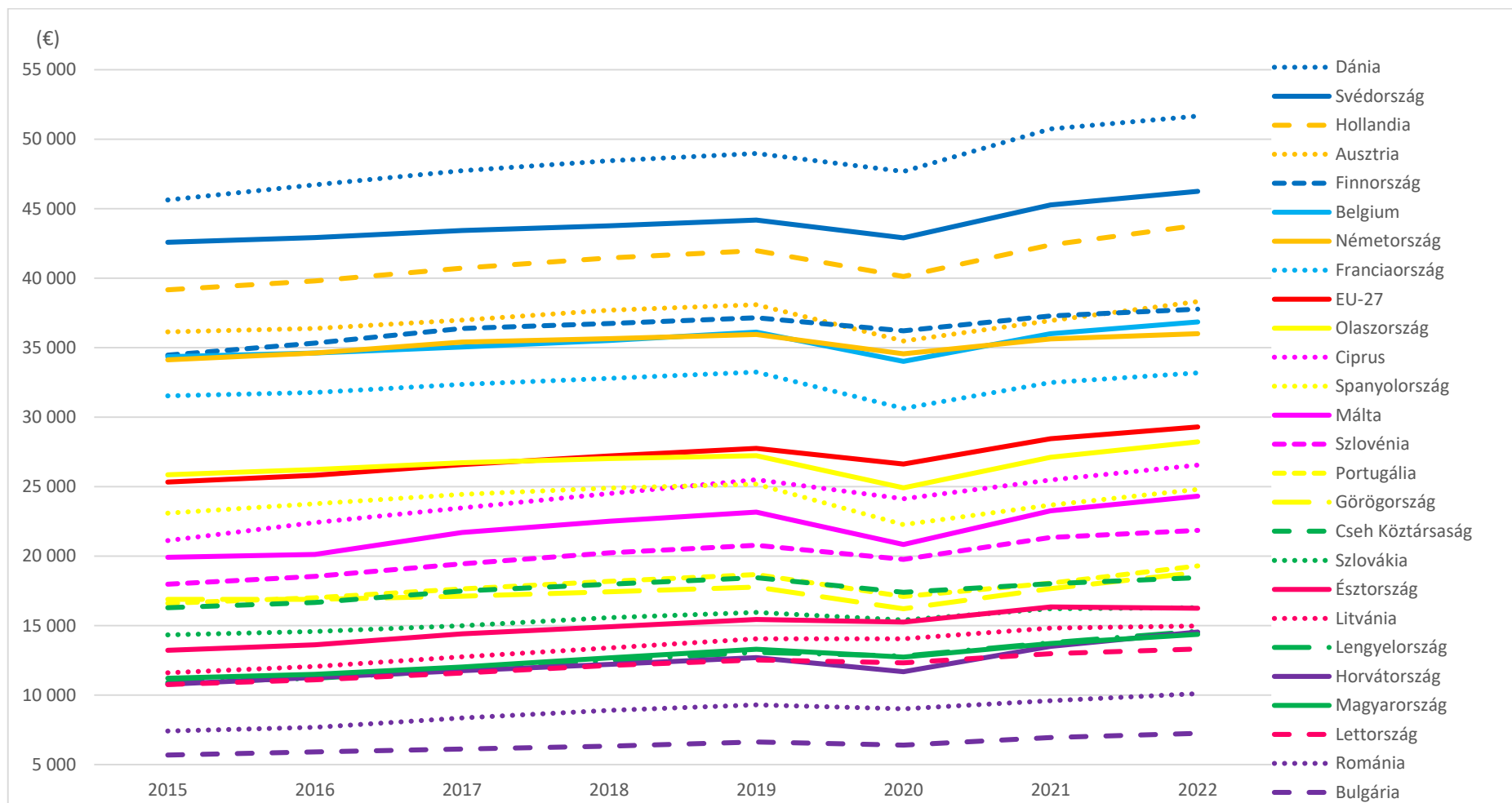
Forrás: <https://www.nyugdijguru.hu/nyugdij/oregsegi-nyugdij/breking-megjelent-az-uj-valorizacios-rendelet> (Letöltve: 2023. március 31.)

18. melléklet: A különböző nyugdíj-finanszírozási rendszerek összegző keretrendszere

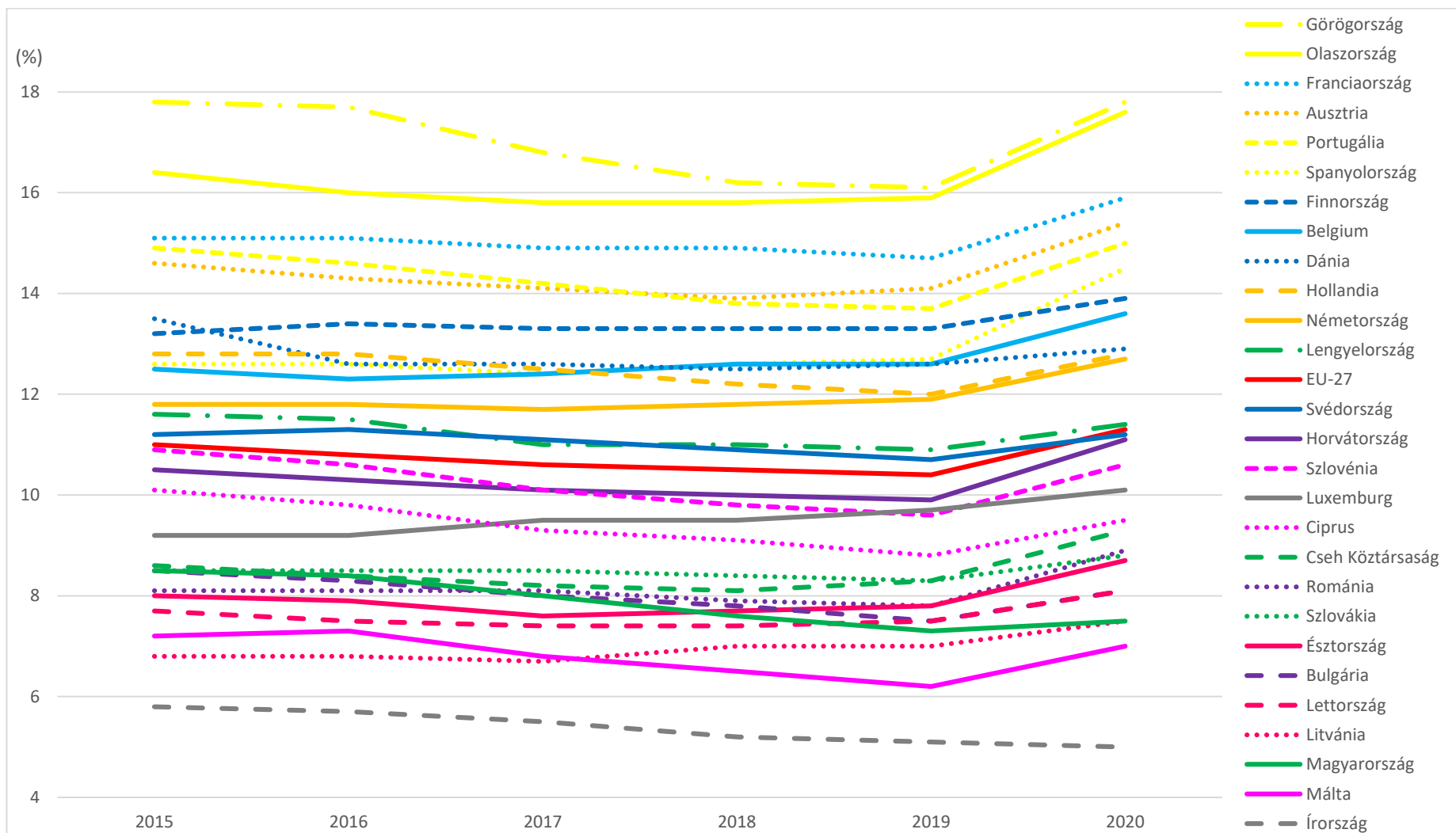
Forrás: OECD (2021: 123) alapján saját szerkesztés

19. melléklet: Az egy főre eső GDP alakulása az Európai Unióban (2015-2022)

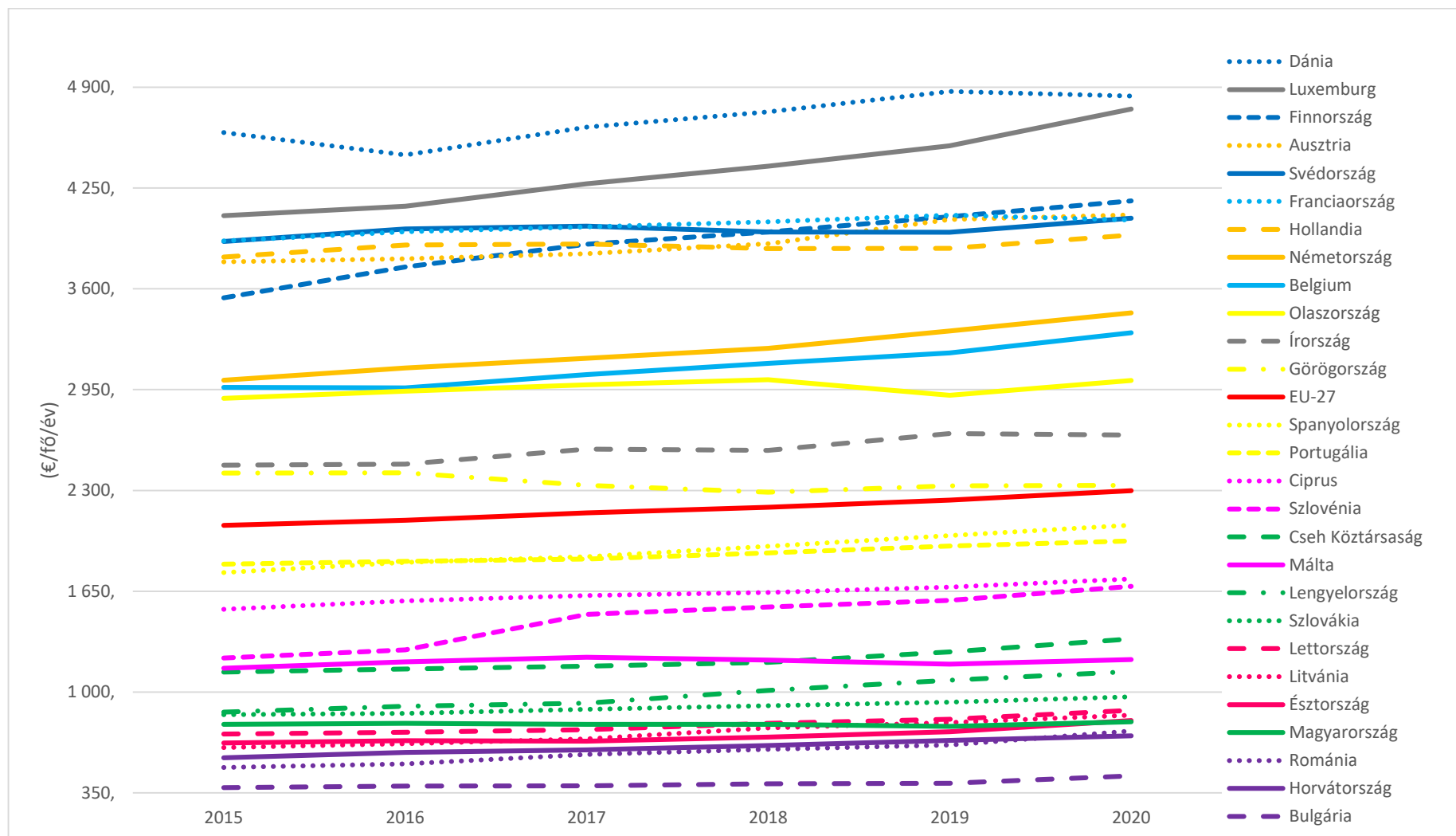
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

20. melléklet: A GDP arányos nyugdíjkiadások alakulása az Európai Unióban (2015-2020)

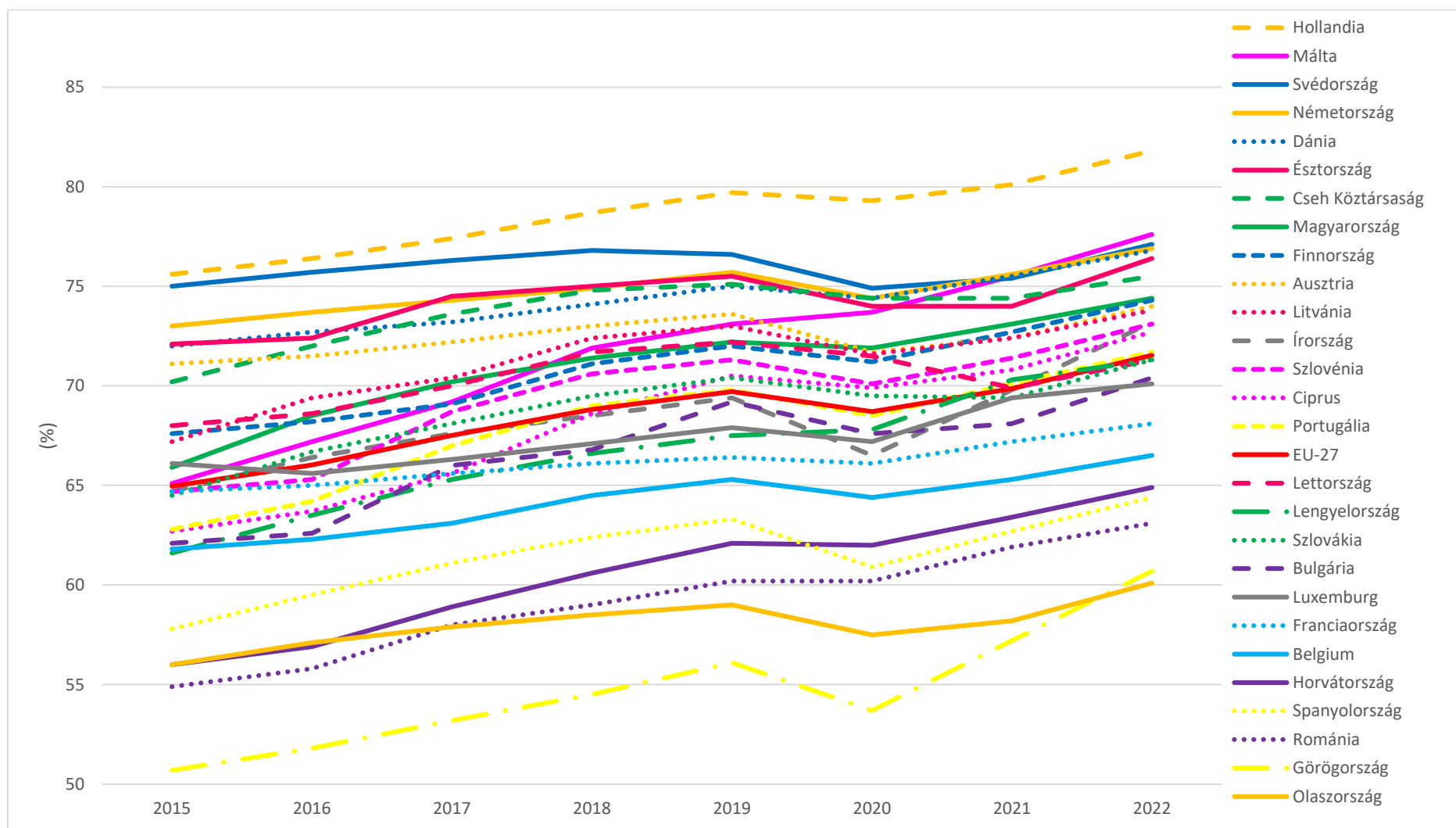
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

21. melléklet: Az átlagnyugdíj alakulása az Európai Unióban (2015-2020)

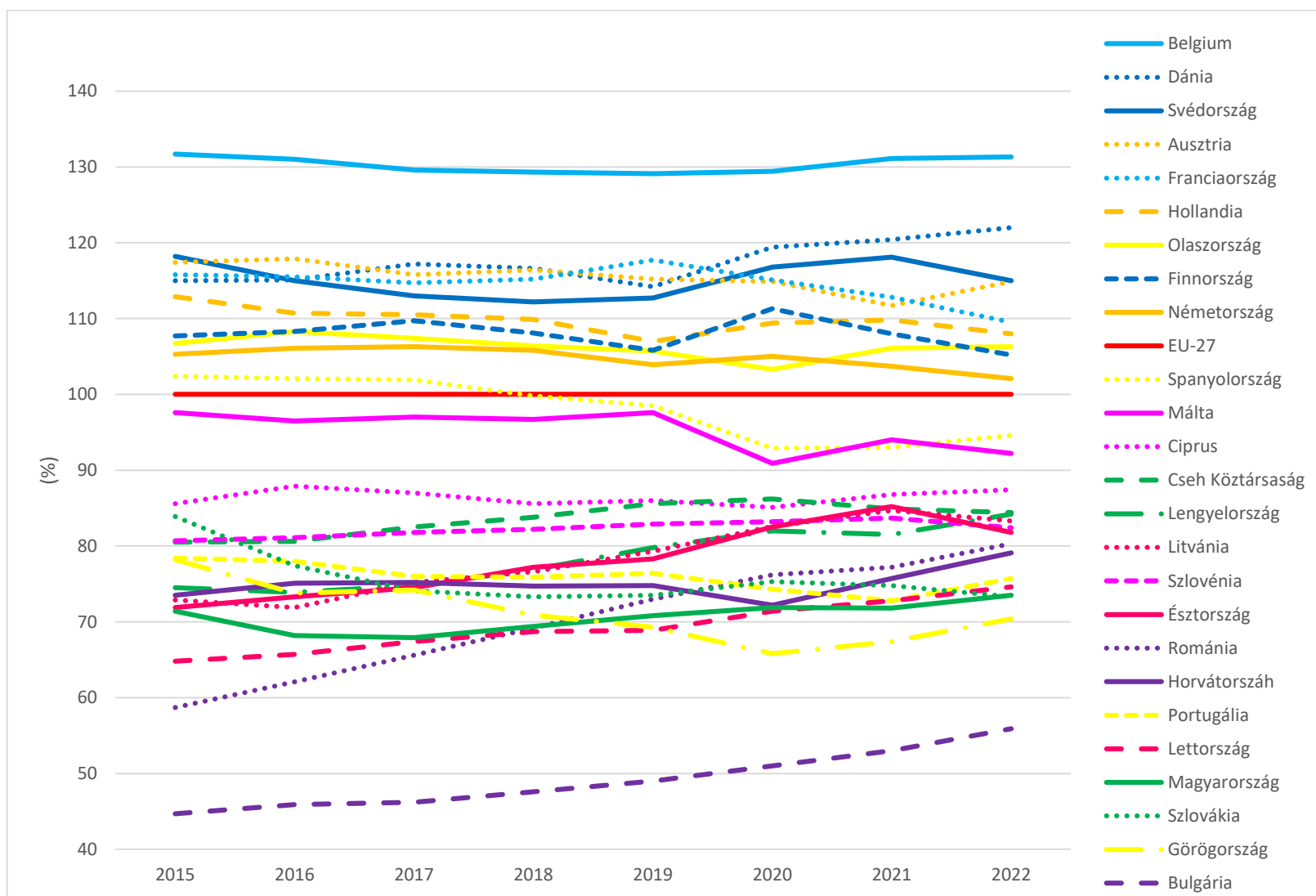
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

22. melléklet: A foglalkoztatási ráta alakulása az Európai Unióban (2015-2022)

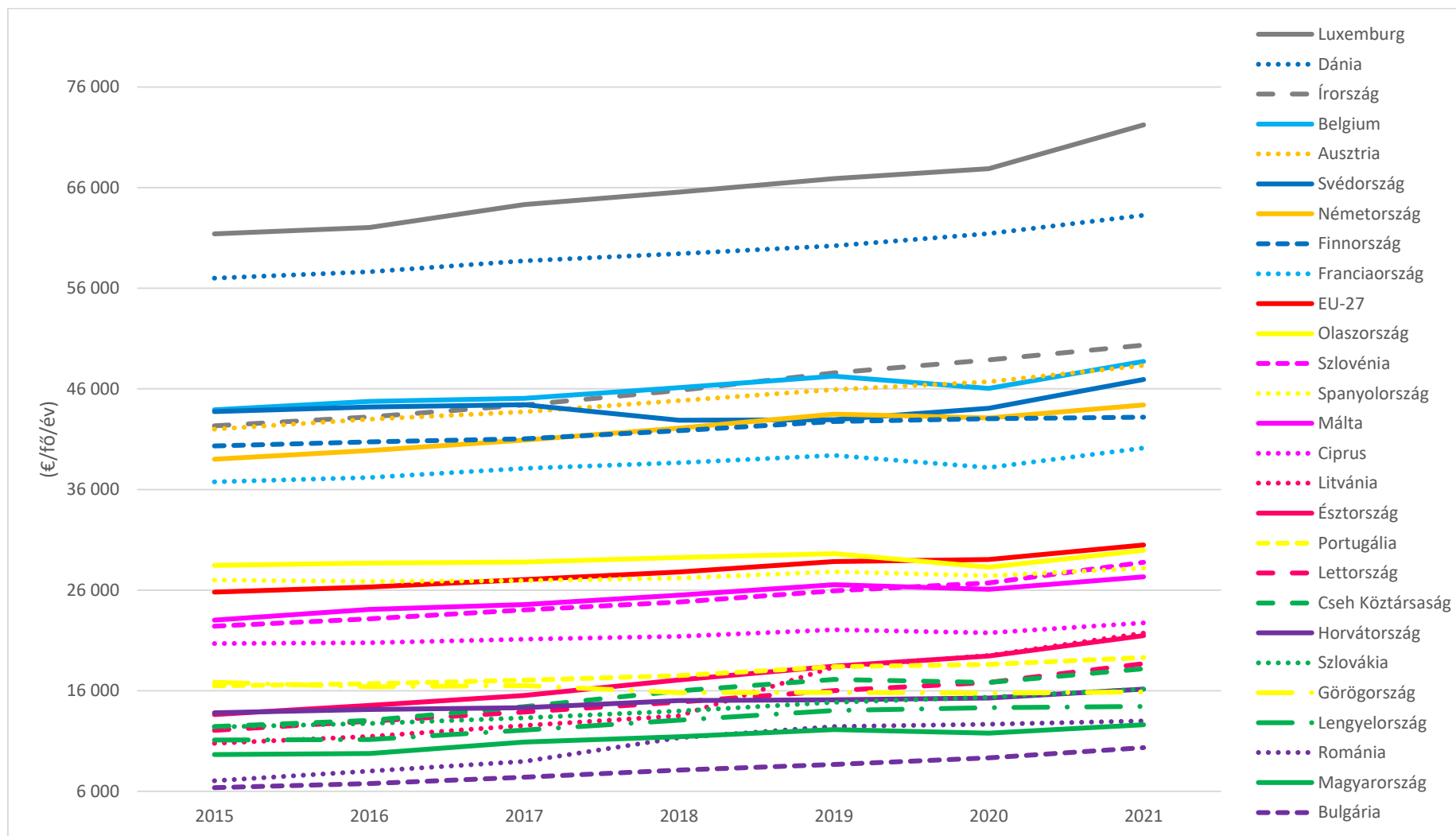
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

23. melléklet: A termelékenység alakulása az Európai Unióban (2015-2022)

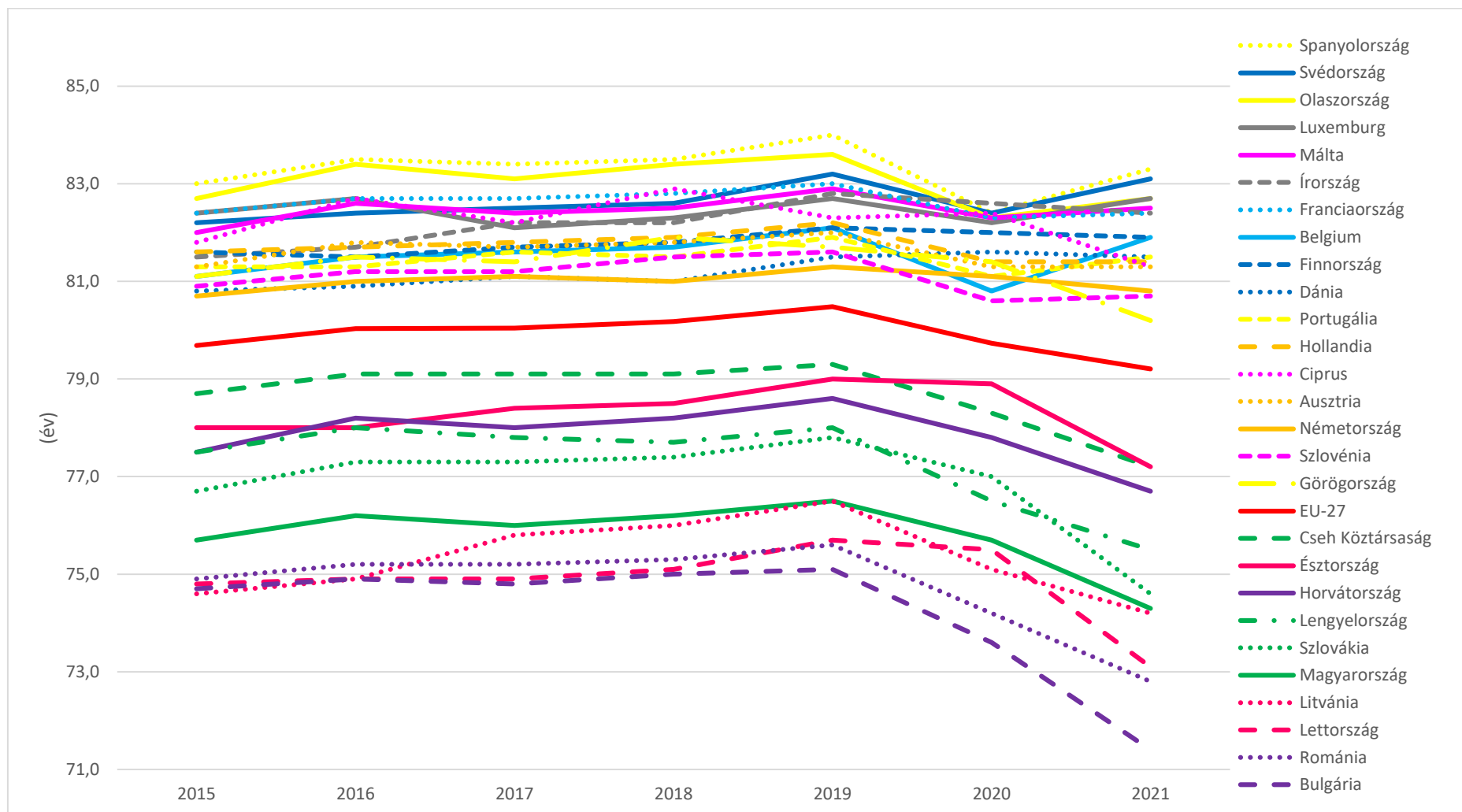
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

24. melléklet: Az átlagbér alakulása az Európai Unióban (2015-2021)

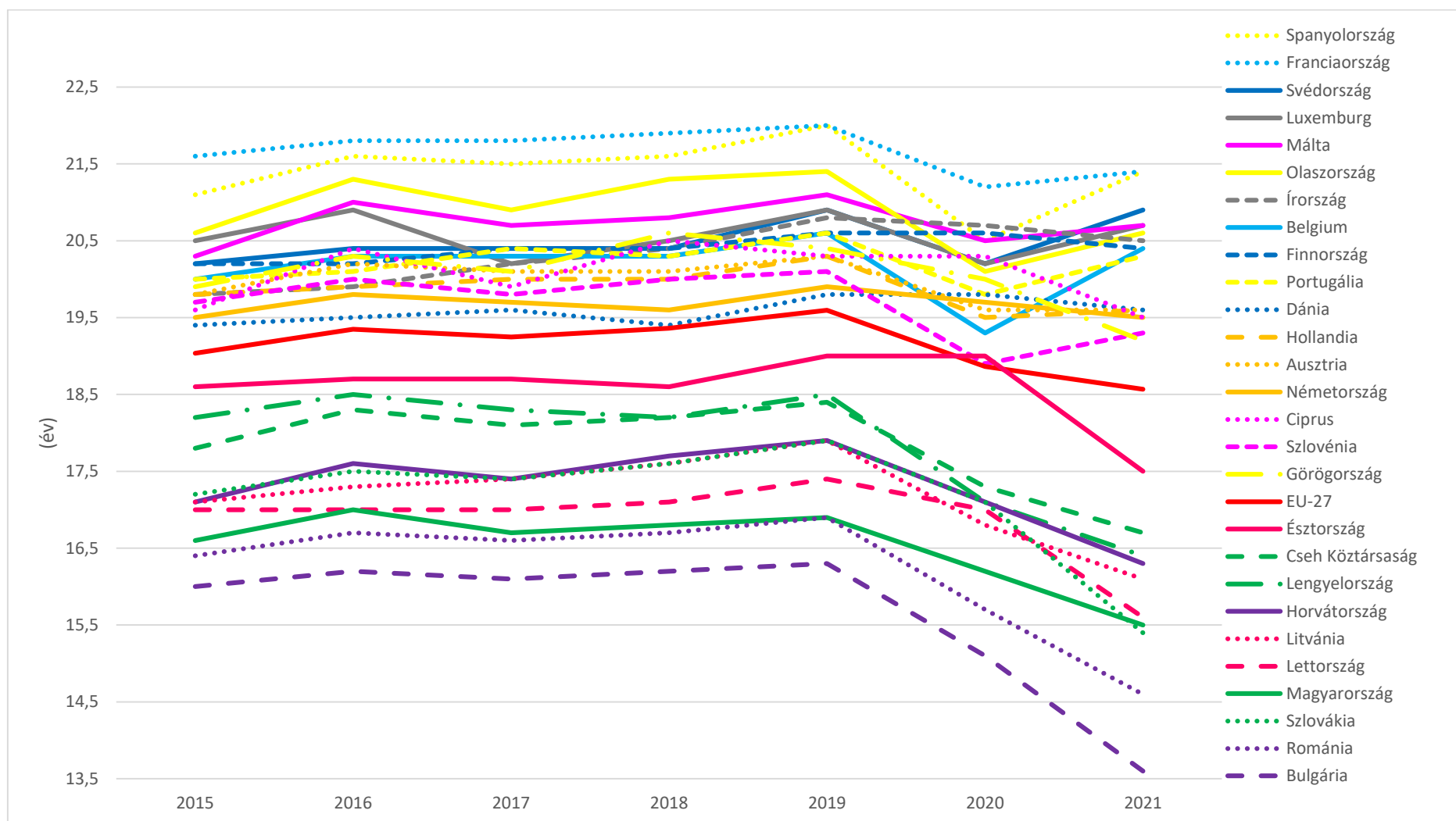
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

25. melléklet: A születéskor várható élettartam alakulása az Európai Unióban (2015-2021)

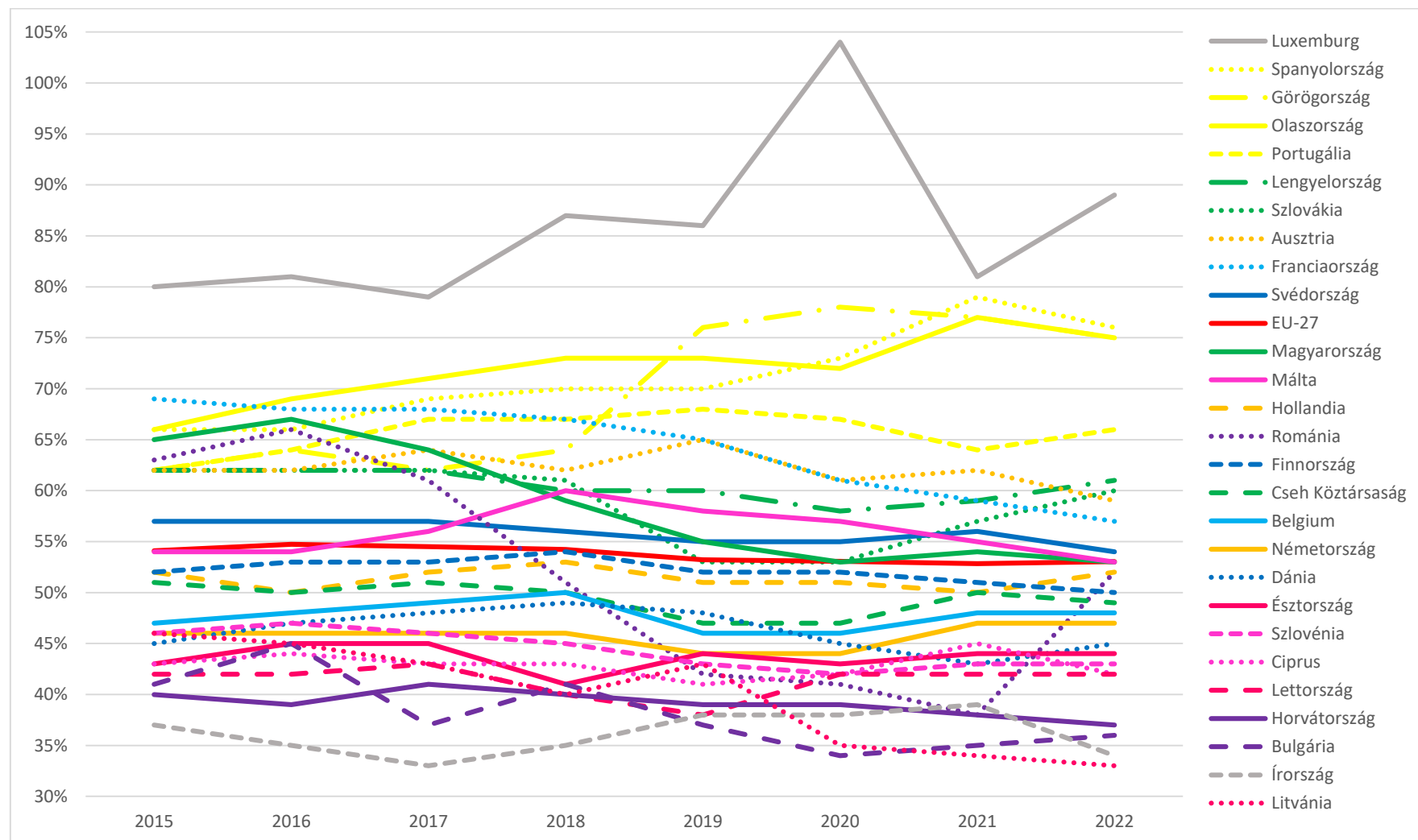
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

26. melléklet: A 65 éves korban várható további élettartam alakulása az Európai Unióban (2015-2021)

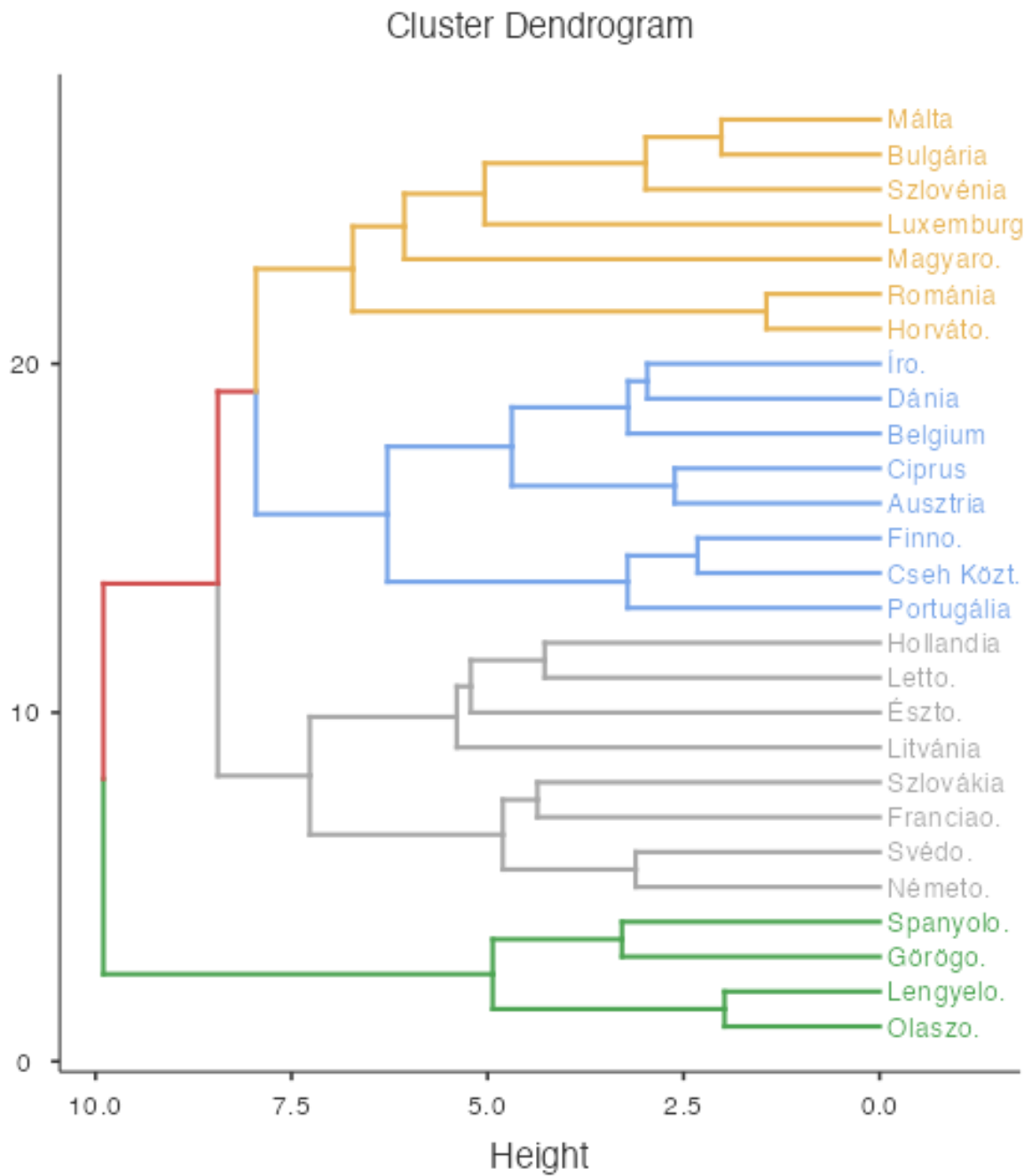
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

27. melléklet: Az aggregált helyettesítési ráta alakulása az Európai Unióban (2015-2022)

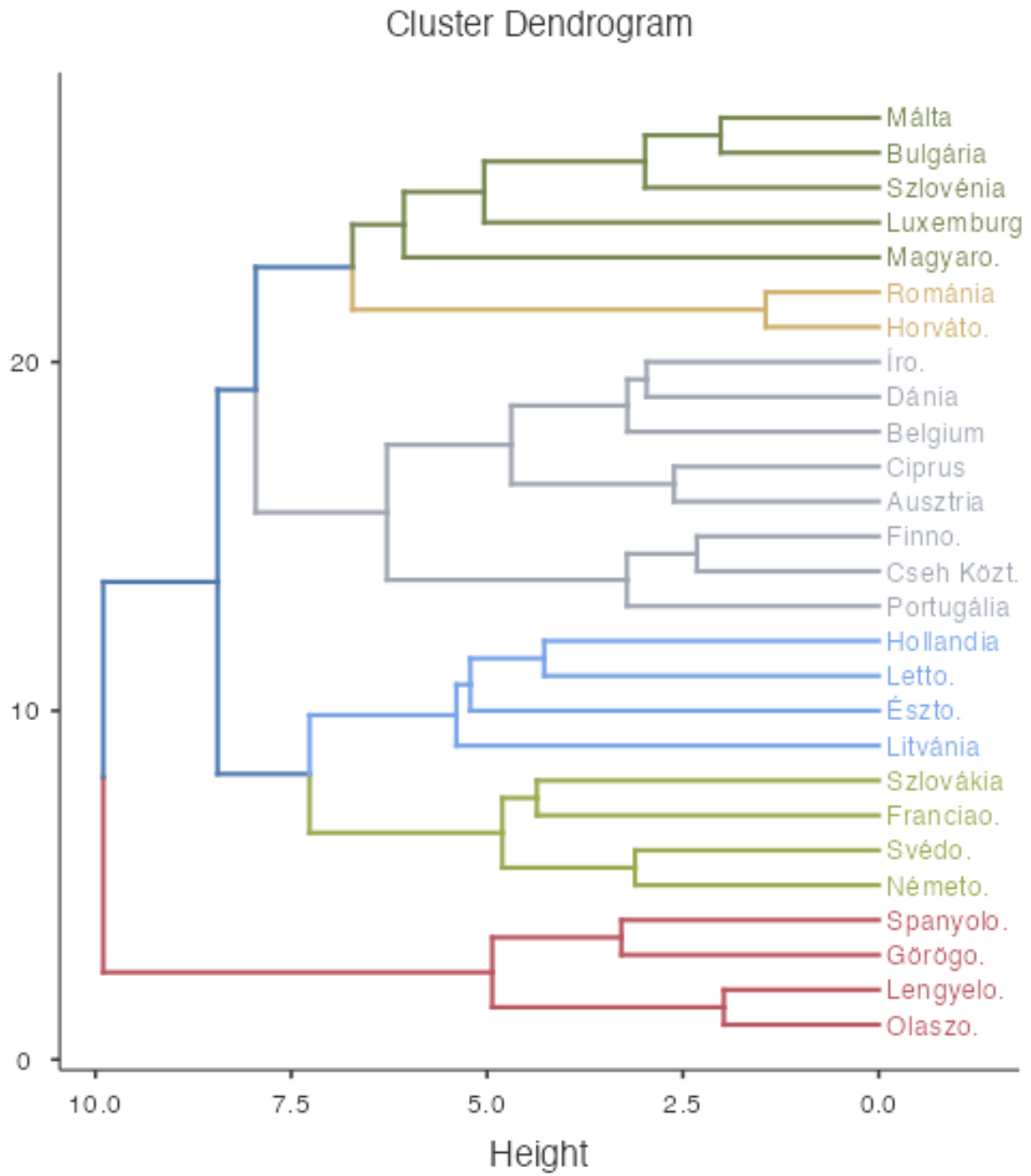
Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

28. melléklet: Klaszteranalízis 4, 6, 7 csoportból álló eredménye

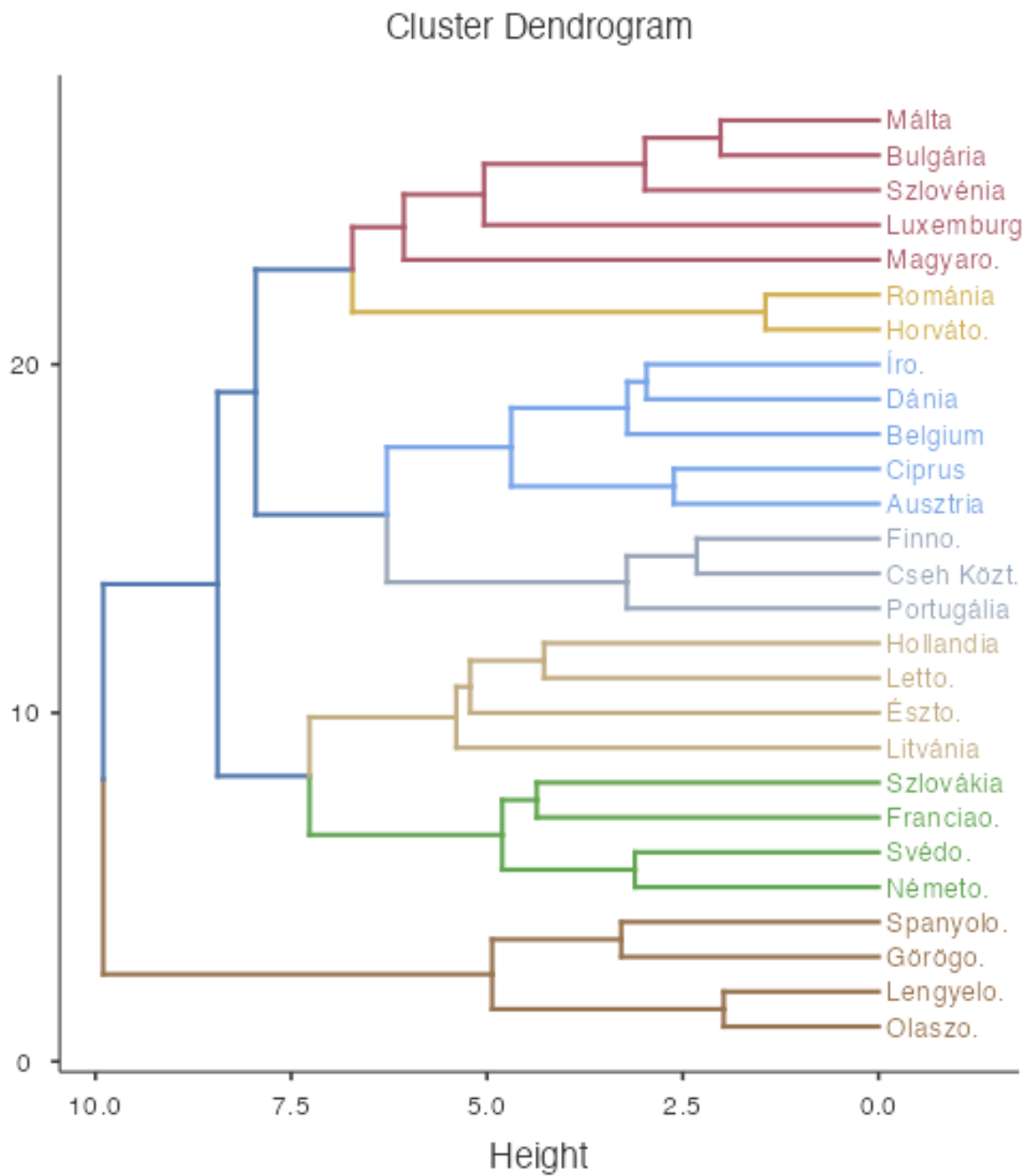
28. melléklet 1. ábra: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek klaszterei (4 csoportos)

Forrás: saját számítás

28. melléklet 2. ábra: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek klaszterei (6 csoportos)

Forrás: saját számítás

28. melléklet 3. ábra: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek klaszterei (7 csoportos)

Forrás: saját számítás

29. melléklet: Az Európai Unió nyugdíjrendszereinek felépítése (2021)

	Nyugdíjbiztosítási Alap	Foglalkozató által fizetett járulé k/adó	Munkavállaló által fizetett járulé k	Állam által fizetett járulé k	Járulékok összes en	Pillérek száma (db)	Kötelező állami pillér	Indexálás	Helyettesítési ráta	AAMs	Járuléklafon	Gyermeknevelés figyelembe vétele	Nyugdíjadózása
Svédország	2	10,21%	7%		18,50%	3	NDC + FDC	2	54%	1.,2.,5.	1.,2.	x	x
Németország	1	9,35%	9,35%		18,70%	3	Pont	2	47%	5.	2.	x	x
Franciaország	1	16,50%	11,30%		27,80%	2	DB + Pont	3	57%		2.	x	x
Szlovákia	1	21,75%	7%		28,75%	3	Pont	1	60%		2.	x	
Hollandia	1	0	17,9%		17,90%	3	Alapnyugdíj	3	52%	3.,5.			
Lettország	2	10%	10%		20,00%	3	NDC + FDC	3	42%	1.,2.			x
Észtország	1	20%	0%		20,00%	3	Pont	3	44%	1., 3.			
Litvánia	3	0	8,72%		8,72%	3	Pont	2	33%	4.	2.		
Dánia	1	8%	4%		12,00%	3	FDC	2	45%	1., 3.			x
Írország	1	11,05%	4%		15,05%	3	Alapnyugdíj	2	34%			x	x
Belgium	1	8,90%	7,50%		16,40%	3	DB	1	36%				x
Ciprus	1	12,40%	4,20%	4,90%	21,50%	3	DB	1	42%	3.	2.	x	x
Ausztria	1	12,55%	10,25%		22,80%	3	DB	1	59%		2	x	x
Finnország	1	15,20%	7,15%		22,35%	3	DB	3	50%	3.,4.,5.		x	x
Cseh Köztársaság	1	21,50%	6,50%		28,00%	2	DB	3	49%	3.		x	x
Portugália	1	23,75%	11,00%		34,75%	2	DB	3	66%	3.,4.			x
Spanyolország	1	23,60%	4,70%		28,30%	2	DB	1	76%	3.,4.	1.,2.		x
Görögország	1	19,80%	6,70%		26,50%	2	DB + NDC	1	75%	2.,3.,4.	2.	x	x
Olaszország	1	22,00%	11,00%		33,00%	2	NDC	1	75%	2.,3.		x	x
Lengyelország	1	9,76%	9,76%		19,52%	2	NDC	1	61%	2.,3.		x	x
Málta	1	10%	10%	10%	30,00%	3	DB	3	53%				
Bulgária	1	11,09%	8,71%		19,80%	3	DB	3	48%		1.,2.		
Szlovénia	1	8,90%	15,50%		24,40%	3	DB	3	43%		1.,2.	x	
Luxemburg	2	8%	8%	8%	24,00%	3	DB	3	89%	5.	1.,2.		
Magyarország	3	9,31%	10%		19,31%	2	DB	1	53%			x	
Románia	1	0	25%		25,00%	3	DB	3	52%		1.	x	x
Horvátország	1	0	20%		20,00%	3	DB	3	37%		2.	x	x
	1: Önálló, van kötelező költségvetési kiegészítés							1: ár-		1: FDC	1: min.		
	2: Önálló, nincs kötelező költségvetési kiegészítés							2: bér-		2: NDC	2.: max.		
	3: Nem önálló pénzügyi alap							3: vegyes		3: nyugdíjkorhatár a 65 éves korban várható további			
										4: fenntarthatósági faktor			
										5: kiegyenlítő mechanizmus			

Forrás: saját szerkesztés

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A legmélyebb hálával, köszönettel és tisztelettel tartozom Borszéki Éva Tanárnőnek, témavezetőmnek, aki még negyedéves egyetemi hallgató koromban fogta meg a kezemet és azóta sem engedte el. Doktori értekezésem több éves kutatómunka eredménye, amely során számos nehézséggel kellett szembenéznem a téma pontos meghatározása, a kutatási módszerek kiválasztása, a kutatási kérdések precíz megfogalmazása, a dolgozatot alkotó fejezetek arányainak megtalálása tekintetében. Tanárnő mindig megmutatta a helyes utat és eloszlatta a bizonytalanságaimat. Kutatásom minden alkotóelemét a legapróbb részletekig feltárta előttem, és rávezetett a következő lépésre, amikor éppen elakadtam a téma rengetegében. Tanárnő példát mutatott szakmai és emberi nagyságból, feltétel nélküli támogatásból. Oktatói tevékenységemet a tőle kapott szakmai alapokra és módszertani mintára építhetem.

Köszönöm Csákné dr. Filep Juditnak és dr. Varga Józsefnek, a munkahelyi vitám opponenseinek értékes felvetéseit, építő szándékú észrevételeit és a további kutatások irányába tett javaslatait, melyek segítségemre voltak értekezésem végső formájának elkészítésében.

Köszönöm Hajdú Mónikának, hogy doktori tanulmányaim alatt minden támogatást és segítséget megadott, minden kérdésemre készségesen válaszolt, bármikor is fordultam hozzá e hosszú időszak alatt.

Köszönöm tanárainknak és oktatóimnak, az egykori gödöllői Szent István Egyetem Pénzügyi és Számviteli Intézetének azokat a biztos szakmai és emberi alapokat, amelyekre azóta is támaszkodhatok.

Köszönöm szépen a családomnak a feltétel nélküli és szeretetteljes támogatást.